
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

Ans 82218.15

127E 1184

**HARVARD COLLEGE
LIBRARY**

**FROM THE BEQUEST OF
GEORGE FRANCIS PARKMAN
(Class of 1844)
OF BOSTON**

ADALÉKOK

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETÉHEZ

A XVI-DIK SZÁZADBAN.

ADALÉKOK
^
MAGYAR NEMZET
TÖRTÉNETÉHEZ

A XVI-DIK SZÁZADBAN.

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

PEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1859.

Ans 822/8.15

✓

Votum Dobrowolskijal Apertum,
1894 etc. 10-cm, 1/2-cm.
Kole; 60 kr. - Hess

ELŐSZÓ.

A jelen gyűjteménybe sorozott dolgozatok első ízben a 'Budapesti Szemle', 'Pesti Napló' és 'Hazánk' füzeteiben láttak világot; most részben bővítve és javítva bocsátatnak közre, de lényeges változtatások nélkül formájokra nézve, mely a dolgozat genesisé által lévén feltételezve, bontást nem igen áll ki. Örömemre leszen, ha második kiadásukban is az olvasó közönség rokonszenvével találkoznak, mint szerény kísérletek, a történetvizsgálat annyiban gyümölcsözőbbé, élvezhetőbbé tenni, mennyiben az anyag nem tálatatik fel egész nyersségében. Régi meggyőződése, hogy a történetnyomozás és a történetírás párhuzamosan fejlődnek ki; hogy a történetnyomozás mintegy vaktában kutat, hogy maga áll utban magának, hogy az általa napfényre hozott anyag értékét nem lehet megítélni, ha azt, nem mondom művészi formába önteni, de legalább nagyából feldolgozni késik a történetírás.

Pest, 1859. januárius 12-én.

Sz. L.

TARTALOM.

János király és az europai hatalmasságok. 1526—1528. (I.—XXXVII.)	1—145
Verbőczy István és Verancsics Antal. (I.—IX.)	146—181
Szolimán és János Zsigmond 1540-ben. (I. II.)	182—197
Statistikai adatok Magyarország török korszakából.	198—208
Utazás Pozsonyból Nándorfehérvárra 1573-ban.	209—226
Békes Gáspár pályájához és Balassa Bálint erdélyi fogságához adalék. (I.—V.)	227—244
Erdély s a portai adó Báthori István és Kristóf alatt.	245—255

JÁNOS KIRÁLY

ÉS AZ

EUROPAI HATALMASSÁGOK.

1526—1528.

I.

A tudományok bajor akademiája által kiadott Monumenta Boica egynél több nagybecsű adatot foglalnak magokban, melyek a magyar történelemre vonatkoznak, s melyeket még nem méltattak kellő figyelemre a magyar történetvizsgálók. A II-ik Maximilián bajor király rendeletéből tudós választmány által közzétett vagy még közzeendő: „Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte“ szintén világot fognak vetni a magyar történelemnek több, eleddig homályos pontjaira, az imént megjelent IV. kötet *) névszerint kétszáz huszonhat okiratot foglal magában, melyek Zápolya János politikai viszonyát Vilmos és Lajos bajor hercegekhez teljes napfényre hozzák, s melyeknek

*) Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte. Herausgegeben auf Befehl und Kosten Seiner Majestät des Königs Maximilian II. Vierter Band. München 1857. Bei Georg Franz. Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johann von Ungern. Herausgegeben von Karl August Muffat.

eredetieik, minútáik vagy egykoru másolataik München levéltáraiban őriztetnek. Közülök néhányról már Stumpf: ‚Bayerns politische Geschichte, München, 1816‘ czimü munkájából lehe- tett tudomása a magyar történetbuvárnak, s én azokra ‚Magyar- ország története‘ IV. kötetének kidolgozása közben figyelemmel is voltam, de a Muffat úr által kiadott okiratok jóval nagyobb része most lát első ízben világot; több titkos írasu pedig épen megfejtés nélkül feküdt a levéltárakban, s csak Muffat úr által betűztetett ki a czélbavett kiadás eszközlése végett. Midőn ezen nagybecsü gyűjteményt részletesebben szándékozom olvasóközön- ségünkkel megismertetni, egyúttal a Franciaország és a Porta közötti viszonyokat tárgyzó, Charrière által még 1848-ban kiadatni kezdett diplomatiiai irományokra *) s V. Károly császár levelezésének azon töredékeire is tekintettel leszek, melyek Lanz Károly által 1844- s 1845-ben tétettek közzé**), leszek pedig azért, mert ezen kétrendbeli munka Zápolya korszakának fel- derítésére becsesnél becsesebb anyagot nyújt, s mert az egyik is, a másik is jóformán ismeretlenek maradtak nálunk e napig. S ezen méltán csodálkozhatnánk, ha nem tudnók, hogy a ‚Geschichte der Regierung K. Ferdinands I.‘ Buchholtzól, sőt hogy a Gévay által kiadott ‚Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte, im XVI. und XVII. Jahrhundert‘, melyek szintén e korszak fő- forrásai közé tartoznak, talán egy tuztat példányban sem keltek el Magyarországon.

*) *Négociations de la France dans le Levant, ou Correspondances, Mémoires & Actes Diplomatiques des Ambassadeurs de France à Constantinople, et des Ambassadeurs, Envoyés ou Résidents à divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte & Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Égypte etc. et dans les États de Tunis, d' Alger & de Maroc. Publiés pour la première fois par E. Charrière. Tome I. Paris, Imprimerie Nationale. 1848.*

**) *Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel mitgetheilt von Dr. Karl Lanz. Erster Band. 1513—1532. Leipzig: F. A. Brockhaus. 1844. Zweiter Band. 1532—1549. Leipzig: F. A. Brockhaus.*

II.

Mióta III. Fridrik császár fia, a tizenkilencz éves Maximilián 1478-ban burgundi Máriának kezével ennek gazdag örökségét is magáévá tette, Franciaország veszedelmes versenytársat látott Ausztriában, s a veszedelem még nagyobbnak mutatkozott, midőn Mária hozománya Maximilián unokájára V. Károlyra s ezáltal, vagy ha úgy tetszik, még ennek atyja, szép Fülöp által Spanyolországra szállott. I. Ferencz francia király már 1515-ben Marignanónál, közvetlenül ugyan a svajcziak, de közvetve Ausztriának túlsúlya ellen küzdött; s a császári korona utáni törekvésének meggyűlöltése 1519-ben, őt mindinkább megerősítette ez irányban. 1521-ben a francziák elfoglalták Navarrát, honnan azonban csakhamar kiűzetek, valamint a két ízben megszállott Olaszországból is, melyet 1523 vége felé újból megrohantak, hogy a következő év elején ismét kihullongjanak belőle. Bourbon connétable árulása épen Franciaország belsejébe vitte az ellenséget, — németek, spanyolok, olaszok Fréjust, Hièrest, Toulont elfoglalták. De Marseillenél bomlásnak indult a vegyes had, s azalatt míg Károly hadai kivonultak a Provence-ből, egy francia dandár, svajczi és német zsoldosok által öregbítve, Ferencz személyes vezérlete alatt Pávia előtt termett. Mindenki előnyösebbnek vélte a francia király ügyét a császárnál, midőn Ferencz 1525. februárius 24-kén véres ütközetben megveretett s foglyul esvén, Madridba vitetett. Eddig több ízben késznek nyilatkozott, a keresztyénség élén, vizen szárazon támadni meg a Portát; most a kétségbeesés dühében Szolimánt szövetségesül kérte. Mártius 14-én, tizennyolcz nappal a páviai csata után Ferdinand ekkép irt testvérének a császárnak: „Franciaország királya gróf Frangepan Kristóffal ármányt forralt, bujtatván azt, hogy saját embereivel és a boszniai törökök segédével Krajnba és Stájerföldre vigye a háborút. Ennek következtében a mondott törökök mondott országaimba nyomultak,

s itt némi kárt tettek nekem, és még nagyobbat fogtak volna tenni, ha nem gondoskodom eleve ilyes megtámadások visszautasításához a szükséges eszközökről. Ezen dolog egy olasz nemesember által jött tudomásomra, ki Kristóf gróffal szötte az ármányt, s kit egyik friauli városom, Meran kapitánya elfogván, ide hozott Innsbruckba, hol még most is börtönben ül.“^{*)}). A felbujtó kétségkívül, még mielőtt Ferencz fogságba esett, kapván a megbízást: világos, hogy a franczia király már akkor sem volt idegen, Szolimánt a császár testvére ellen uszítani, s így bizonyosan Ferencz megegyezésével és megbízásából küldé vala anyja Louise d' Angoulême, mint a király fogsága óta regensné, Konstantinápolyba az első követséget.

Ez, Frangepan Kristóf hozzájárulásával, mint hiszem, utját Bosznián át vette, hol azonban a követ tizenketted magával rablók által megöletett. Ezen rablók élén maga a boszniai szandzsák állott, ki a mézárulás előtt, úgy látszik, nem tudta, kikkel van dolga, s ki, napfényre jövén — igaz hogy későcskén — a tett, Ibrahim nagyvezír haragjának lefegyverzésére osztozkodott vele a zsákmányban: beküldte neki a követ irományait, de beegyzersmind az elfoglalt drágaságok részét, névszerint egy nagyértékű rubingyűrűt. Midőn Ibrahim 1533-ban Ferdinand követi Zárai Jeromos és Schepper Kornél előtt fejtegette az okokat, melyek Szolimánnak 1526-ki hadviselését eredményeztették, egyebek közt monda: „Ekkor történt, hogy Franciaország királya foglyul esett. A király anyja ekkép irt ő felségének, a padisáhnak: fiamat, Franciaország királyát Károly, Spanyolország királya elfogta; vártam, hogy nagylelkűen szabadon fogja bocsátani, de különben történt. Folyamodunk tehát hozzád, nagy császár, hogy tüntesd ki nagylelkűségedet és szabadítsd meg fiamat. Erre a nagyúr megháborodott, és haragjában feltette magában, hogy hadat üzen Károly császárnak. Lám ez a rubin

*) Lanz, Corr. des K. Karls V. 1. k. 155. l.

is — folytatá a nagyvezír, nagy rubingyűrűt mutatván — a francia király jobbján volt, mikor foglyul esett, s én ma amhoz váltottam.’

Midőn Ferencznek tudomására jött a követség sorsa, Károly őt már Madridban tartotta fogva; de tudjuk, hogy a királyi fogolynak itt módja volt, kéz alatt a császár ellen működni. Szolimánhoz is innen ment a második levél, s magában értetik, hogy nem a regensné, hanem a király saját nevében. A követ, Frangepan János — Kristófnak talán testvére — késő ősszel érkezett Konstantinápolyba; 1525. december 6-án Pietro Bragadino velencei követ ekkép irt róla a signoriának: „Követ érkezett ide a francia királytól, ajándékok nélkül, kit a nagyúr már fogadott; mint hallom, azt mondá, hogy a királynak egy másik követe a boszniai szandzsák által kifosztatott s megöletett.’ Ferencz ezen második követségére vonatkoznak Szolakzáde ozmán történetíró e sorai: „A francia király követet küldött a Portához, s alázatos levelének ez volt tartalma: „Ha a nagyúr Magyarország királyát kissé megleczkézné, mi képesek volnánk a spanyol királynak ellenállani s a rajtunk ejtett sérelmet megboszulni; mi könyörgünk és ohajtjuk, hogy a világ nagy császára kegyeskedjék megengedni, miszerint ama dolyfös fejedelmet visszautasíthassuk, s mi ezentúl a nagy császárnak, a század urának köteles szolgálja leszünk.“ A padisah, megkönyörülván, eltökélé magában, hogy haddal megyen a gonosz szándékot forraló magyar királyra’*). Ha kifogjuk a török stylistica hyperboláit, Ferencz levelének tartalmát valószínűleg hiven közölte az író; Szolimán válasza fenmaradt eredetijében: halljuk a padisáht.

„Ő, az Isten, fenséges, gazdag, nagylelkű, irgalmas. Én a ki vagyok annak kegyelméből, kinek hatalma dicsőséges . . . a szultánok szultánja . . . szultán Szulejmán-khán, fia szultán

*) Hammer, Journal asiatique, X. 19.

Szelim-khánnak, szultán Bajezid-khán fiának. Te, ki vagy Ferencz Franciaország királya, te levelet küldtél Portámhoz, a fejedelmek menhelyéhez, hív ügyviselőd Frankipán által; te őt szóbeli üzenettel is megbiztad; te tudomásomra adtad, hogy országodat elfoglalta az ellenség, s hogy jelenleg fogságban vagy; te itt segédet szorgalmaztál megszabadulásodra. Előadatván minden, a mit mondottál, trónusom lábánál, a világ menedékénél, császári tudományom kiterjeszkedik annak minden részletére, teljes ismeretével bírok. Azon nincs mit csodálkozni, hogy a nagy fejedelmek meggyőzetnek és fogságba esnek. Bátorodjál fel tehát, ne csüggedj el. A mi dicső őseink és nagyfényű apáink (Isten virraszszon koporsóiknál) soha sem szüntek meg hadakozni az ellenség visszaszorítására és országok elfoglalására. Mi is, mi szintén az ő nyomaikon indultunk. Mi tartományokat és erődöket, melyekhez nehéz volt hozzáférni, elfoglaltunk minden időben. Paripánk fel van nyergelve, kardunk oldalunkon van éjjel és nappal. Segítse elő a jót a mindenható Isten! Legyen meg bármely tárgy körül az ő akarata! Egyébiránt ha kérdést téssz ügyviselődnök az ügyek és ujdonságok felől, értesülni fogsz irántuk. Ezt így tudjad. Iratott 932 (1526) rebiul-akhir havának kezdetén, székhelyemben, a birodalom fővárosában, a jól őrzött Sztambulban^{*)}.

III.

Ferencz, hogy elvégre szabadságát visszanyerje, 1526-ki januárius 14-kén aláírta a Károly által szabott feltételeket, lemondván egyebek között igényeiről Olaszországra, kilépven a császár elleni szövetségekből, s kötelezven magát közösen vele a törökök ellen működni; de e feltételek aláírása előtt, ugyanazon órában titkos óvást irt alá, mely ama szerződést erőszakoltnak, s ennél fogva minden pontjaiban érvénytelennek nyilvánította.

*) Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, I. 116.

Frangepan talán Bayonneban találkozott az imént kiszabadult királylyal, s Ferencz szintén Bayonneból, honnan fejdelem-társai közül többet fogságának megszűnéséről értesített, irhatta Szolimánnak a következő levelet: „Ferencz, Isten kegyelméből a francziák legkeresztyénebb királya, kedves, s ha azonagy hiten volna vele, legkedvesebb testvérenek, szultán Szolimánnak, a nagyúrnak sat. Kezünkhöz vettük a levelet, melyet Frangepan János által küldöttél nekünk. Abból derekasan megtudtuk, mily nehezetre esett azon szerencsétlenség, mely bennünket Pávia városánál ért vala. Ez ügyben az vigasztal bennünket leginkább, hogy nem buktunk meg gyáván vagy léhán, hanem hogy magában a csatában, az ellenség legsűrűebb sorai között, sebek miatt összeroskadt lovunkról estünk kezeik közé. A mi pedig köztudomásra, mint magad is bölcsen említéd leveledben, megtörtént más főfő és hatalmasnál hatalmasabb fejedelmekkel is, midőn háborúban visszakövetelték a magokét; a sors úgy szokott nagyjából eljárni, hogy megveti a félenkeket és gyávákat, s a legderekabbakat egytől egyig üzőbe veszi. Hogy pedig tömérdek kincseidet és roppant erőhatalmat nekünk felajánlod, ezen nagylelkű bőkezűséged, melylyel akkori nyomott állapotunkban segédet ígértél, nem volt kedvetlen vagy kellemetlen előttünk: sőt e miatt örök hálát mondunk neked, s kívánjuk, lenne bár alkalmunk azt nem annyira mondanunk, mint méltóságunkhoz képest, keresztyén fejdelemhez illőleg, bőséges tettekkel bebizonyítanunk. Ha nyilni fog ilyes alkalom, tapasztaló léssz, hogy a francziák legkeresztyénebb királya a többi fejedelmekkel kölcsönös jótétemények által nem annyira versenyezni akar, mint őket, ha lehetséges, felülhaladni, s módod leszen látni, erőnk és kincsünk meddig terjed Európában, s mennyi bátorsággal és hadi ügyességgel birnak a francziák. De miután a mindenható Uristennek s annak irgalmasságából, ki minket drágalátos vérével megváltott, épségben érkeztünk vissza országunkba, s itt békében és nyugalomban találtunk mindent, nincs

mit kívánnunk mástól, annak oltalmára és fentartására. Mindezt bővebben fogja előadni az, kit hozzád e levéllel küldtünk, kinek ha teljes hitelt adsz, kedves dolgot téssz nekünk, mit hogy tégy, kérve kérünk*).

Ferencz a madridi szerződés ellen tett óvása, úgy azon körülmény által, hogy esküjét a pápa érvénytelennek nyilvánította, s hogy ama szerződés az ő irányában sem tartatott meg, mentheté önmaga előtt az ,olasz frigyhez' állását, újabb készülleteit Majland és Nápoly ellen, és folytonos kaczerkodását a Portával; gondolom, talált okot, melynek alapján azt is helyesnek látá, hogy a szent-szék által újból felhatalmaztatta magát tizedszedésre, miszerint II. Lajos oltalmára kelhessen a törökök ellen, s hogy a behajtott tizedből nemcsak egy fillér sem fordítatott a kitűzött célra, de sőt talán azon vásároltattak meg a Konstantinápolyba küldött ajándékok, talán abból fedeztetett a Portához ment követségek költsége. A mohácsi csatának hire mindazáltal Ferenczet is megdöbbenetete, mert alkalmá volt tapasztalnia, hogy a kéz, melyet eszközül akart használni, nem az ő szükségeihez, hanem saját ösztönéhez képest méri a csapást. Németország most közvetlen érintkezésbe jött a törökkel, s a király, látván hogy viszonyáról a Portához egyetmást rebesgetnek Regensburgban, Augsburgban, Vetzlarban, tanácsosnak vélte, magát a német rendek előtt mentetetni. ,Nagy fájdalommal illet engem — így szól az october 6-án hozzájok intézett levél — Pannoniának a török általi elfoglalása, Lajos király halála és Németország veszedelme. Bizonyos, hogy annak nem én vagyok oka, hanem a császár, ki a tisztességes alkupontokat visszautasítja, s ki érzéketlen marad mind a közveszélynek, mind sógora Lajos király méltatlan halálának, mind most már özvegy-ségre jutott testvérhuga gyászos sorsának szemléletére. Eleink gyakran viseltek háborút a keresztyén név ellenségeivel: ez

*) Charrière az idézett helyen, I. 119.

most is történhetik egyesült erővel, csak akarja a császár. Károly a vádat november 29-én visszatorolta ekképen: „Ferencz király a hozzátok adott levélben úgy viseli magát, mintha Lajos király halálát és Magyarország gyászát fájlalná; mindez csak képmutatás, oly célra, hogy azokat elnémtsá, kik elfogott levelek alapján folyvást állítják, hogy az ő tanácsára indította a háborút a török (*),

IV.

Zápolya János ekkor már Lajos utódául volt választva, koronázva. Kire bizodalját leginkább vetette a külfejdelmek között, az sógora Zsigmond, lengyel király volt, — egykori sógora, mert Borbála már nem élt, és Zsigmond most Bonával, Galeazzo majlandi herczeg leányával élt házasságban.

A vajda őt még october közepén felkérte: küldene követseget Fehérvárra, hol az ország rendei a közjóról, a királyválasztásról tanakodók lesznek. A levél csak october végén érkezett Krakóba, hol — mert Zápolya célzatáról nem lehetett kétség — csekély rokonszenvvel találkozott. Mióta brandenburgi Albert, a németrend nagymestere, 1525. április 10-dikén Zsigmondnak hódolt, mióta Prusszia, mely eddig császári hűbér volt, lengyellé vált: magasb önérzettel telt el a király. Innen van, hogy unokaöcscsének, II. Lajosnak halála után reményt táplált, hogy a cseh rendek őt fogják királyokul választani, s hasonlót várt, úgy látszik, a magyaroktól is. Reménye, várakozása csalódáson épült, minek érzetében — noha az erőszakolás és ármányforralás gondolatja távol maradt a bölcs fejdelemtől — egyelőre nem viseltethetett hajlammal versenytársai iránt, s legalább magasabb belátásának súlyát akarta velök éreztetni. „Szivesen küldenők Széhesfehérvárra minden késedelem nélkül követeinket — válaszolá october 31-kén Zápolyának s a vele

*) Reusner epistolarum turcic. libri XIV. l. VIII. p. 134.

tartó rendeknek, — ha a levelet korábban, nem épen csak ma vettük volna, s ha követeinket mindjárt utnak indíthatnók: azon leszünk mindamellet, hogy biztosaink a lehetőségig siessenek, és ha mégis későn találnának érkezni, magyarazzák jóra a rendek, és tulajdonítsák az idő rövidségének.‘ A követség vezértagjául Krzyczky Endre przemysli püspök választatott, de ez nem igen sietett útnak indulni, mint látszik; legalább november 2-án Ferdinand ausztriai főherczeg követe Kammerer Detre németújhelyi püspök előtt lovagolt, midőn ez a király elébe vezetettet. Ferdinand követe előadta, hogy ura mind az 1515-ik szerződés értelmében, melyet kivált Zsigmond eszközölt a pozsony-bécsi értekezlet alkalmával, mind a régiebb egyességeknél fogva, Lajosnak Magyar- és Csehországok fejedelmi székén törvényes utóda, s kéri a királyt, segítené elő azoknak foganatosítását bölcs tanácsával, hatalmas pártfogásával. Zsigmond oda nyilatkozott válaszában, hogy miután a főherczeg cseh királyul elválasztatott, ő, a lengyel, szerencsét kíván neki a koronához. Magyarországot mi illeti, tanácsa ez: foglalja el azt Ferdinand háború nélkül, olykép mint a szóló előadó leszen annak módját; s ez esetben, de máskülönbem nem, örömet segitendi tehetségéhez képest, s mennyiben Lengyelország kárt nem vall miatta. ‚Ne kimélje Ferdinand semmi fáradságát, a magyar urakat, kik jelenleg összeháborodtak, kibékíltetni egymással, s jó szerével magához vonni, hogy őt azután inkább hajlamból mint félelemből királyukul válaszsák. Az országot jelen veszélyes állapotában fenyegetéssel vagy háborúval meghódítani akarni, oly kísérlet volna, melyet ő, a lengyel király, semmi esetre sem tanácsolhat; az általa javaslott út könnyebnek fog mutatkozni, s eredménye állandóbbnak.‘ A fogadtatásból, melyben Kammerer részesült, látni lehetett, hogy Zápolyának befolyása az udvarnál viszonylag csekély volt, hogy névszerint a kancellár Szydloviczki, kit Ferdinand követe ‚jó ausztriai‘-nak tapasztalt, Magyarország koronáját inkább a főherczegnek szánta.

Midőn Krzyczki Fehérvárra érkezett, Zápolya már Magyarország koronás királya volt. Választása utáni nap még bizodalmas levelet irt Szydloviczkinak, s két nappal koronázása után — november 13-dikán — Homennai István zempléni főispánt követül küldte Lengyelországba, Zsigmond királyt szövetségesül kérni, a keresztyén hitnek a török elleni oltalmazására. Röviddel utóbb tudomást vett, úgy látszik, mint fogadtatott Ferdinand képviselője Krakóban, kinek egyebek közt Zsigmond azt is mondá: „hogy Magyarországnak olyan királyra van szüksége, ki magas származásu s kihez más nemzetek is ragaszkodnak, — s most János király visszatörölásul a lengyel követséget so- káig maga elébe sem bocsátotta. Ezen eljárás Krzyczkit élesen bántotta; a hangulat, mely az új királyi udvarnál Németország ellen uralkodott, a hajlam, mely már is mutatkozott, a Zsigmondhoz adott levél meghazudtolásával barátul fogadni a törököt, „nagy szomorújátékot“ váratlak a követtel, ki december 5-én ekkép irt Esztergomból, hol János király a telet volt töltendő, Brodaricsnak, az elhunyt király kancellárjának: „Vannak itt néhányan, kik felséges uramat és nemzetemet mindenkép gyaláztatják. Mi bevalljuk gyarlóságunkat, de mégis, noha annyi mindenféle ellenség által körülvéve, Isten kegyelméből még meg nem buktunk eleddig. A törökök mindannyiszor kitakarodtak országunkból, s abban még egyetlen egy várat sem foglaltak el. Magyarországot egy ízben látogatták meg, s elpusztítottak mindent; a török egyszer nyúlt köldöktökhez, s úgy látszik, hogy már tönkre silányultatok mindnyájan. És mi, kik vele s más ellenségekkel évenként szoktunk megvívni, minden segéd nélkül, magunkra hagyatva, s kik eddiglen még fenállunk, minket ti semmirekellő gombáknak néztek, nem embereknek“ *).

Ily érzelmekkel tért a lengyel követ vissza urához.

*) Katona hist. crif. XIX. 778. Jászay, a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 294. l.

V.

A felebbiek után János bizton várhatta, hogy ügyét a francia király pártolni fogja; s miután VII-dik Kelemen pápa Olaszországot s ezzel magát a szentszéket Károly császár hatalma által veszélyeztetve látván, most I. Ferencz buzgó szövetségese volt: Jánosnak a pápa s az öszves olasz liga jóakarataráról nem lehetett kétsége. Még VIII. Henrik angol királynál is rokonszenvre tarthatott számot, mert Henrik ovakodott ugyan a liga részesévé válni, de alakulását mind ő, mind Wolsey bíbornok egész erővel segítették elő. Ez oknál fogva Zápolya az angol királyt is barátjai közé számlálhatta.

Ehhez képest Jozefics Ferencz zenghi püspök, Frangepan Kristóf meghittje, röviddel Zápolyának királylyá koronáztatása után követül ment Velenczébe, Rómába, Párisba, s más valaki — nevét még most nem tudjuk — Westminsterbe küldetett biztosul. December 12-én Jozefics hat lovas kíséretében érkezett a lagúnák városába, hol, mint egykori ferenczes, szent Ferencz zárdájába szállott, s 14-én szokott tisztelettel a tizek tanácsába vezettetett. János király, november 16-án kelt megbízó levelének átadása után üdvezlő beszédére a dogetől válaszul nyervén: hogy Velence őt jó szívvvel látja, felséges küldőjének királylyá választatásán örvend, s Magyarországgal mint eddiglen úgy ezentül is jó barátságban fog maradni. A követ másnap titkos ülésben elmondá, hogy ura Velence részéről két tagból álló követséget szeretne udvarában látni, melynek tanácsával élhessen, s hogy a mely árúk eddig Ausztrián keresztül szállítottak Magyarországba, azokat kész Velenczéből hozatni. A signoria december 22-kén Jozeficsnek kimerítőbb választ ígért, mikorra Rómából visszaérkezendett; s a püspök másnap folytatta utját a pápához *).

*) Sanuto, Jászaynál, 309. l.

VII. Kelemen ekkor a lehető legrosszabb viszonyban állott Károly császárral, kinek védenczei, a Colonnák, azelőtt néhány hónappal elfoglalták a vatikánt; s Ferdinandnak sem lehetett barátja, ki novemberben tizenegy ezer, színre a törökök ellen összetoborzott németet küldött Kelemen ellen Károlynak: december végén a német dandár Piacenzánál állott. Jozeficset 1527 elején Rómában találjuk: alkalmasabb időt nem választott volna megbizásának előterjesztésére. „Magyarország felséges királya — mondá Zápolya levelét januárus 12-kén általadva — elődeinek nyomdokát követve, kik a szentséges római pápához, és ezen szentszékhez mindig csorbíthatlan kész engedelmességgel viseltettek, fiúi hódolatát jelenti, s magát és országát szentségednek aláztatlan ajánlja. S most szónoklatának virágaival ecsetelvén a magyarnak százados harcát a törökkel, s az elhunyt király törekvéseit, segédet nyerni a keresztyénség közellenének visszaszorítására, — kérdé: mit nyert a könyörgő Károly császártól, Ferdinand főhercegtől, mit a többi fejedelmektől? s kérdésére válaszul e szavakat mondá maga magának: Nyert ő szentsége és a szentszék segedelmén kívül semmit. A mult évi hadjárat szörnyüségének vázolósa, az Olaszországot is fenyegető veszély felemlítése után, szívére kötötte a pápának: hogy a magyar nemzetet ezen gyilkos vitában a hálátlanság rútt bélyege nélkül sem ő sem a többi fejedelmek el nem hagyhatják; mert ez a nemzet az, mely egymaga annyi éveken át saját költségein harczott az egyházért, mely pusztítást és vesztélyt, kárt és halált egymaga a többiekért is szenvedett, mely, ha nem jó segéd haladék nélkül, elvész okvetlenül.“

Kelemen Zápolyát már korábban biztosította hajlamáról, a Rómából vissza Magyarországra utazott Frangepan Ferencz által, ki akkor még a ferenczesek rendének tagja volt, s ki utóbb lényeges szolgálatokat tett királyának a külügyek kezelése körül. „Szentséged embere, a Krisztusban tisztelendő atya, Frangepan Ferencz — írta 1527-diki januárus 20-dikán

Esztergomból János király a pápának — engem ezen hajlamról és jóakaratról bővebben értesített, mely által vezéreltetve, szentséged kinyilatkoztatta, hogy királylyá választatásom eszközésére a lehetőségig munkás leszen. Jó ideje már a királyi székre emelttem, s most szentségednek forró hálát mondok, melyet iránta s a szentszék iránt tettel is fogok bőségesen tanusítani. És noha — megengedvén azt a Mindenható, — roppant csapást ejtett a mult nyáron Magyarországon a török, s noha boldog emlékezetű elődöm Lajos király, testvérem György, és számos egyházi s világi urak, nemesek a csatamezőn maradtak: mégis remélem, hogy országomnak megkímélt rendivel még tetemes szolgálatokat fogok tehetni a keresztyénségnek és az apostoli székeknek, ha Isten megoltalmaz s ha szentséged és más keresztyén fejedelmek segédére számot tarthatok. S kétségkívül már vissza is vettem volna néhány végvárat az ellenségtől, ha a fenséges fejdelem, Ferdinand ausztriai főherczeg, Csehország választott királya, engem nem gátol ez üdves szándékomban, ki, nem tudom miféle jogot követelvén magának országomra, ennek végeit ellenségesen megtámadta, hadainak tetemes részét egynémely városaimba vetette, s kiről tudom, hogy eltökélett szándéka nyiló tavasszal reám és országomra törni. Esedezem tehát alázatosan szentségednek, méltóztassék mind rólam, mind országomról olykép gondoskodni, hogy Ferdinand ellenségeskedése elől biztosítva, a keresztyénség közös ellenére, a törökre, lehessen támadnom. A többit szentséged, gondolom, megértette követemtől, kit már régebben az apostoli székhöz küldöttem (*). — Ezen követ épen Jozefics Ferencz volt, kit nemcsak szóbeli üzenettel bizott meg a pápa, mint minapában Frangepant, de ki okiratot is vihetett magával Magyarországra Rómából.

,Hogy az ellenség — válaszolá a Jozefics által előterjesztettekre januárius 13-dikán, Zápolyához, mint „Magyarország

*) A nemz. muzeum kéziratai között, 1285. quart. lat. szám alatt.

méltóságos királyához“ czimzett levelében a pápa, — ama tömérdek veszélyeken veled együtt segíteni ügyekezett férfiaknak is vitézsége s a te szorgalmad, vezérleted és gondoskodásod által, de még sokkal inkább a mindenható Isten akaratából megrettenve, az országból önkényt kitakarodott, s a már majdnem nyert diadalmat hirtelen félelem miatt elejtette, Istennek annál buzgóbb hálát adunk, s az ország megmenekvésén annál inkább örvendünk, mert Magyarország épenmaradását, mikép a magunkét, akarjuk eszközölni ezentúl is. Felőled pedig, kedves fiunk, mindig oly véleményben voltunk, hogy érdemes vagy a legnagyobb tisztességekre, erényed olyas levén, melynél fogva neked mindenha szerencsét fogunk kívánni bármely méltósághoz, mennyiben az ország nyugalmit és épségét előmozdítja. Kész hajlammal mindent igérnénk neked, ha Krisztusban kedves fiunk, Ferdinand, Csehország méltóságos királya nevében előttünk s az apostoli szék előtt óvás nem történik, állító: hogy választás és egyéb okok alapján neki van joga ezen országhoz. És e tekintetben véghetlenül sajnáljuk, hogy mindig akad valamely ok a keresztyénség felzavarására. Mindamellett a mi csak tőlünk kitelik az ország békés állapotának helyreállítására, az igazság mértéke szerint semmit el nem mulasztandunk. Mert a tisztelet és kötelezettség, melyet nekünk és e szent széknek felajánlasz, kedvesek előttünk, tudván, hogy értelmes, egyenes, Isten és a hitvallás iránt kegyelettel teljes lélekből származnak. . . Ferencz zenghi püspök . . . midőn hozzánk való indulatodat, a főfő ügyekhez szabott elmédet, erényeidet s éber figyelmedet fejtegette, saját szemével láthatá, mily örömmel értettük meg mind ezeket, s irántad bármely tisztességes ügyben mily készséggel és jóakarattal vagyunk. Miért is neked egész tevékenységünket, segedelmünket és hatalmunkat mindazokban, mik a kegyetlen ellenség törekvésének visszaverésére és az ország fentartására s békességére vonatkoznak, viszont ajánljuk, és irántad mindenha oly jóakarattal leszünk, hogy azt fenséged minden

dolgaiban és ügyeiben észrevegye^{*}). — Az ildomosság parancsolta, hogy Ferdinand óvásáról szót tegyen Kelemen; a rossz kedvet, melylyel azt cselekszi, épen nem palástolta.

VI.

A francia királynak ez idétt nem volt oka, elleneit, ha csak külszínre is, kimélni. Midőn Jozefics februárus elején Párisba, St. Germainbe érkezett, nyájas készséggel fogadták mind őt mind indítványait^{**}). Ferencz haladék nélkül egy szolgálóiban álló spanyolt, Rincon Antalt, ki a közelebbi mult években Zsigmond lengyel királynál volt követségben, Magyarországra indította. Általa 1527. februárus 5-én levelet küldött Báthori István nádornak, s Batthyány Ferencz horvát bánnak oly czélra, hogy őket Ferdinandtól Zápolyához térítse; általa felhívást intézett a nemzethez, melyben ezt buzdította, csatlakozzék Jánoshoz, ne Ferdinandhoz, ki az ország belviszályait saját érdekében fogja felhasználni^{***}). A Jánoshoz adott levél szól ekképen:

Ferencz, Isten kegyelméből a francziák királya, a méltóságos és hatalmas fejedelemnek, Jánosnak, Magyarország választott királyának, kedves testvérének és rokonának boldogságot kíván. Kedves és szeretett testvérünk s rokonunk: Rincon Antalt, hű és szeretett kamarásunkat s tanácsosunkat e levéllel méltóságos uraságodhoz küldjük, hogy nevünkben előadja, mennyi bánatot merítettünk azon roppant és gyászos csapásból, melyet, mint halljuk, az igaz hit legkonokabb ellensége, a törökök fejdeme, Magyarországon ejtett, számos nemeseknek, és

*) A cs. k. titkos levéltárból, Jászay, 428. l.

***) Hogy Jánosnak első követe Franciaországban szintén Jozefics lett legyen, csak hozzávetésen alapul. Ferencz király ugyanis csak februárusban írja Jánosnak, hogy királylyá választásáról értesült, s a zenghi püspök januárus közepén még Rómában levén, februárus előtt nem igen érkezhett a francia udvarhoz. Ha Zápolya nevében ide más megyen követül, az valószínűleg korábban fogott volna megérkezni, és Ferencz király korábban fogott volna válaszolni.

****) Istvánli, IX. 136. — Pray, Annales V. 133.

mit leginkább fájlalunk, magának a királynak, testvérünknek és rokonunknak vesztével. De éles fájdalmunk csakugyan tetemesen enyhül, ha látjuk, hogy királylyá választattál, te, az annyi erénnyel felruházott és irántunk élénk rokonszenvvel viseltető férfit, kiről okunk van reményleni, hogy a visszavonás hullámai által már huzamosabban hánytorgatott ama népeket mérséked és ildomosságod által a méltány és nyugalom határain belül marasztandod elvégre, s kinek kormánya, tudjuk, annyi erő kölcsönöz amaz országnak, hogy ezentúl könnyű leszen mind a szomszédokra rájjesztenetek, mind a törökök dühét fékeznetek. Minél csakugyan nem egyedül birodalmad lakosai, hanem az öszves keresztyén köztársaság is, melynek Magyarország mindig legszilárdabb védfala volt, alkalmasabb valamit a vallás oltalmára, a vagyon gyarapítására, szóval a közbéke élvezésére nem kívánhattak volna magoknak, miért is maga a keresztyén köztársaság méltán köteles neked mind magánuton mind nyilván örömét nyilvánítani, hogy az országláshoz jutottál. Egyébiránt nem lehet erősen nem aggódnunk, mióta értésünkre esett, hogy azok, kik a királyválasztás jogával bírnak, részben elleneid, és hogy bajod meggyült versenytársaid miatt. Ezért is irántad való jóakaratumknál fogva intünk: kelj bátran jogod védelmére, annál is inkább, mert tudnod kell, hogy a római pápa, Anglia hatalmas királya, a velencei köztársaság, kivált pedig mi, nem fogunk segély nélkül hagyni, mind tenmagadért, mind pedig azért, miszerint ellened, ha Csehország koronájához Magyarországét is nyerheti, s különben is testvére levén a császárnak, magát el ne bizza olyannyira, hogy majdan vérszemet kapjon mások bántására. Mindezt bővebben magától Rincontól fogod megérteni, kinek első sorban meghagytuk, hogy bennünket szorgalmasan értesítsen: mint állanak dolgaid, az ország melyik része, a főurak közül kik tartanak veled, mennyi és miként felszerelt várakkal és városokkal, mennyi ágyuval és fegyveres erővel, mily pénzforrásokkal bírsz, hol és minő segédet kívánsz

mind tőlem, mind azoktól, kik a barátság és frigy kötelékeivel hozzánk kapcsolvák: hogy ezentúl olykép támogathassuk érdekeidet, mint ezt becsületünk s irántad való különös szeretetünk követeli. És ha még nőtelenül élsz, s házasságra akarsz lépni, s azok közül, kik sógorságban vagy rokonságban vannak velünk, akarnál egyet tőlünk hitvesül kérni, tettel fogjuk tauusítani, mind barátságodat mind sógorságodat mennyire becsüljük. Miért is kérünk, hogy Rinconnak minden dologban szintügy higyj, mint nekünk személyesen fognál hinni. Méltóságos és hatalmas fejedelem, a mindenható Isten szerencsésítsen mind téged mind ügyeidet. Kelt Saint-Germain en Layeban, februárus 24-én 1527 *).

Ezen levélből, úgy hiszem, erőszakos hermenevtika nélkül következtethetni, hogy Franciaország, Velence, a szentszék és Anglia ekkor már ígéretet adtak volt egymásnak, hogy Zápolya igényeit Ferdinand ellenében támogatni fogják; tetteges segédet azonban csak Ferencz biztosított János királynak, úgy látszik, mely utóbb ennek kívánságához képest pénzsegély formájában egyelőre havonkint harmincezer tallér kiszolgáltatásában nyilvánult **).

Rincon Franciaországból Ragúzán, Thráczian, a Balkánon, és Nándorfehérváron át érkezett Budára, s ennél fogva igen valószínű, hogy Laski Jeromos szirádi főispán, ki ez idén — talán a lengyel király megbizásából — volt Ferencznél, s ki ettől, úgy látszik, szóbeli üzenetet hozott Jánosnak, a tekervényes utakon járó követet megelőzte. A francia külügyi ministerium irattárában következő levél őriztetik eredetiben: „A fenséges fejedelemnek és urnak, Ferencznek, Isten kegyelméből a francziák

*) Charrière, I. 155. Miután Ferencznek Batthyányhoz adott levele februárus 5-én, (nonis februarii, mind a Pray által közzétett mind az Istvánfi kezében volt példány szerint) kelt, bizton következtethetni, hogy a Zápolyához intézett levélnek Charrière által használt másolatában febr. 24-dike, XXIII. hibásan áll, talán 4-dike, III. helyett, következtethetni annál inkább, mert Charrièrenél még az év is hibásan van kiteve, MDXXVII. helyett MDXXVI, s mert a leíró értetlenségéből a szövegbe más hibák is becsúsztak.

**) Bel., Monum. d. I. 165. l.

legkeresztyénebb királyának, Majland herczegének és Genua urának, János ugyanazon kegyelemből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat. üdvezletét s testvéri szeretetének és szolgálatra-készségének ajánlatát. Fenséges fejdelem, különösen tisztelendő nagyobb testvérünk! Midőn tekintetes és nagyságos Laski Jeromos úr, szirádi főispán és Lengyelország senatora, minket, kik Isten akaratjából ezen Magyarországunk polczán állunk, irántunk való tiszteletének tanusítására meglátogatna, s jóformán tenkre jött országunk sorsát fájlalná: mihelyest legkeresztyénebb felségedre fordult a beszéd, elmondta, mily hajlammal viseltetik felséged a keresztyén ügy, névszerint Magyar- és Lengyelországok iránt, melyek vállaikon úgy szólván egymagok hordozzák nagynehezen s mármár roskadozva a pogány ellenség súlyát. Felséged ezen dicséretes s valóban keresztyén és királyi hajlamát Jeromos úr ugyan mindenütt hirdette, de mégis legkivált, nálunk biztossá tevén bennünket arról, mit magunk is feltettünk eleve felségedről, s hálát adván velünk Istennek felséged buzgalméért, melyet örök emlékeül s a keresztyén név dicsőségére mindinkább öregbitsen az Úr. Miért is a mondott tekintetes Jeromos úrnak czélzatainkat őszintén bevallottuk, tudván, hogy ő valamint nekünk kedves emberünk, úgy felséged jámbor, hű szolgája, kit — mert ismerjük jellemét, — bizonyos nagyfontosságu, személyünket s urodalmainkat illető tárgyakkal megbiztunk, melyeket felséged elébe terjesztő legyen. Figyeljen, kérjük, magasságod kegyesen reá, adjon hitelt azoknak, melyeket nevünkben előadandó s teendő leszen, méltóztassék őt minélelőbb utnak ereszteni, s minket és testvéri szolgálatainkat nyájás szemmel nézni mindenha. Kelt királyi várunkban, Budában, aprilis 26-án, az Úrnak egy ezer ötszáz huszonhetedik, országlásunknak pedig első évében. János király. (*)

*) Charrière, I. 158.

VII.

Akárki ment legyen első ízben Zápolya részéről követül Angliába, annyi bizonyos, hogy VIII. Henrik és főtanácsosa Wolsey a követküldést már az 1527-ki év elején viszonzták. Wallop — ez volt az angol küldött neve — Ferdinandnál is levén megbizva mint cseh királynál, itt sejdítették a viszonyt Henrik és János között, s nem engedték, hogy Prágából Magyarország felé utazzék a követ. Fenmaradt Ferdinand udvari kancellárjának egy emlékirata, mely a király jogait Magyarországra bővebben fejtegeti, s mely annak 1527. mártius 11-én Prágában kelt leveléhez mellékelve érkezett Westminsterbe. Midőn a közelebbi múlt években — így szól Ferdinand levele Henrikhez — Nándorfehérvárat, a dicső és hatalmas várost, ama vidéknek főerősségét és mintegy kulcsát a kegyetlen török császár körüláborlotta, János vajda, noha tetemes sereg állott rendelkezésére, csak önmagáról gondoskodva, sem a várnak, sem királyának nem hozott segédet, hanem mindaddig késett, míg a várnak bukásával, Magyarország sőt az öszves keresztényiség kebelébe megnyílt elvégre a töröknek az út. S a gonoszság ezen nemét ismételte a múlt évben, számos hadait nem akarván a királyi sereghez kapcsolni, mely Mohácsnál magára várta a törököt. Ha e gonosz tettet el nem követi, Magyarország fővárosa, Buda, még most is épen állana, s a boldogemlékezetű király élne még most is, élne és uralkodnék. — S miután a vajda — folytatja Ferdinand — magát a régi szerződések s mind azon örököségi jogok ellenére, melyekkel én és kedves hitvesem azon országra birunk, királyul koronáztatta, tetemes kárt ejtett az öszves közjón, s gonosznál gonoszabb példát adott, melyet más országokban is fognak követni, ha nem fosztatik meg minélelőbb a legjelesebb királyok és fejedelmek hozzájárulásával a vakmerően bitorlott országlástól, méltó büntetésül erőszakos eljárásaért. Mert fog-e még valamely

örökdedési remény, fog-e öröklési jog akármely monarchiában érvénynyel birni és fenállani, ha a vakmerőnek és hatalmasnak szabadságában álland, hasonló esetben magát csalárdság és erőszak által királylyá vagy fejdelemmé tenni s a lakosokat engedelmességre kényszeríteni.‘ S hogymint leszen képes — folytatja a levél — az országot a törökök ellen megvédeni, kik annak egy negyedét már elfoglalták és pusztítják? ő kénytelen lesz vagy magát nekik megadni, vagy gyalázatos és kártékony szövetségre lépni velök. Ereje, eszközei elégtelenek az ellenállásra, s feltehetni-e, hogy keresztyén fejdelmek támogatnák az árulót? . . . Miután pedig más részről nekünk kétségbevonhatlan jogunk és igazságos igényünk van az országra, melyet egyéb tartományainkból merítendő erővel, a német birodalom s a császárnak is segédével képesek leszünk oltalmazni: ez okon kérjük és intjük fenségedet, hogy kegyeleténél és irántunk való különös jóakaratanál fogva, tessék ebbeli törekvéseinket buzgóan elősegíteni, jogunkat, melylyel Magyarország kormányára birunk, oltalmazni és védeni, érdekeinknek a méltányhoz képest, kedvezni, s követének minélelőbb meghagyni és megparancsolni, hogy fenséged korábbi utasítását velünk közölje s minket Magyarország királyaul ismerjen.‘*)

A kanczellár — nem hiszem, hogy Harrach lett volna, mert az iraton magyar íz van — az ügyet a követ számára is külön fejtegette, válaszul ennek nyilatkozására, hogy neki kötelességévé tétetett, kinyomozni, ki legyen Magyarország törvényszerű királya, a törvényszerűt és nem mást akarván az ő ura Szolimán ellen támogatni.

,A vajda úr — így szól az oklevél — ellenére hazánk törvényeinek és szokásainak ragadta magához a koronát, a

*) British museum, Cotton manuscripts. Nero. B. fol. 77. Vitellius B. XXI. fol. 6, 8, 30, 31, 38, 50, 67, 70, 78. Gévay ezen okiratok másolatát vétette, de meghalt, mielőtt közzétételökről gondoskodhatott volna. V. ö. Chmel József Habsburgische Excuse, — Sitzungsberichte der kais. Akad. d. Wissensch. Phil. hist. Classe, VI. Band. Bécs, 1851, 244. l.

magyar királyok véreinek és utódainak tetemes rövidségével és czégyeres meggyalázásával. Mert megtudván, hogy a nádor a törvények értelmében országgyűlést hirdetett: ennek megelőzésére, maga mellé vevén néhány czimborát, ő is tűzött ki határnapot országgyűlés tartására, súlyos büntetéssel fenyegetvén azokat, kik onnan, mint rothadt és mármár levágott tagok elmaradozni találnának. És hogy annál könnyebben juthasson a koronához, mely után első ifjusága óta minden uton módon esengett, oly rövid határidőt szabott, miszerint még a törökök elől szerteszt barangolt magyarok sem jöhettek együvé, nem hogy a melléktartományok. Aztán felállítván a várostéren fegyveres embereit, nem szavazatok, hanem egyedül az övéinek kiabálása által nevezte ki magát. Háladatlan fia a hazának, törvényeit sárba taposván, szabadságát bepiszkolván, első nyitott utat másoknak, Magyarországon és elkeseredett unokáinkon paczkázni.⁴

S most általtérven a nádori méltóság és hatalom jellemzésére, leírja Ferdinand választását, felemlítvén Báthori Istvánnak, mint nádornak, ez alkalommal tartott beszédét. „Röviden — úgymond — előadta a mohácsi ütközet szörnyüéseit, a pusztaságra jutott országot, Magyarország öszves hadainak belső külső árvaságát, az ellenség kezébe esett végvárat, honnan az ország minden részeibe nyitva az út. Ilyes hézag töltésére a leggazdagabb magánpolgár kincsei sem elégségesek. Azért ha valaha, úgy most van szüksége Magyarországnak hatalmas királyra, ki nem csak a rossz karban levő erősségeket felszerelni, hanem a mult nyáron veszendőbe ment várakat is visszafoglalni és a szükségeseikkel ellátni, s a törökökkel vizen, szárazon sikerrel megütközni képes legyen. Ilyest pedig csak egyet lát a szomszéd királyok közt, mást senkit.“

Folytatván fejtegetését a kancellár, idézi az 1463- és 1491-diki szerződéseket, melyekre Ferdinand biztosai e választás alkalmával urok igényeit alapították, igérvén ennek nevében,

hogy ez mint istenfélő fejdelem nemcsak törvényszerűleg fogja vinni a kormányt, hanem azon is leszen, hogy saját és tartományainak öszves erejével Magyarországot megvédje és Nándorfehérvárat s a többi végvárat visszafoglalja. Előadja továbbá, hogy Lajos özvegyének, Máriának élelméjü és történettudó magyar tisztviselői mindenkinek elragadtatására felemlítették Magyarország régi, dicséretes szokásait, s magasztalták a magyarok hűségét, őszinte és lelkiismeretes gondoskodását királyaik vére és nemzetsége iránt. Ugyanis ötszáznál több éven át senkit sem hagytak magok felett uralkodni, hanemha Magyarország királyainak nemzetségéből származott, az egy Mátyás király, ama dicsőséges fejdelem kivételével, ki maga is csak atyjának a haza s a keresztyén hitvallás ügyében szerzett érdemeiért, s az ellenségen vett számos győzelmeiért nyerte meg a koronát. . . Minthogy tehát ő felségének hitvese, a fenséges Anna királyné, Magyarország királyainak régi és igaz nemzetségéből való, nem kell őt a koronától, melyhez joga van, megfosztani, főleg miután Aba király, Zsigmond császár és Albert király nejeik hasonló öröködése által tettek szert Magyarország koronájára.'

Az özvegy királyné biztosai ,figyelmeztették az országos rendeket, hogy tekintetbe vevén mind a szentséges császári felség (Károly) mind ezen fenséges király (Ferdinand) hatalmát és nagyszerü birodalmát, inkább oltalmukat és segédöket, mint fegyvereiket vonják magokra, kivált az országnak ily szenvedő és elnyomott, hogy ne mondják véginségre jutott állapotában. Hiszen a fenséges király Ferdinand mind maga, mind hitvese ezen kétségbevonhatlan jogait, hogy saját felségének és elődeinek méltósága és tekintélye épségben maradjanak, nem akarná elhanyagolni, de el sem hanyagolhatná, mert valamennyi alattvalói nemcsak nem húnynak szemet ezen jogokra, de sőt kivívásukra ösztöngzik és kényszerítik ő felségét.'

„Mindezekből — rekeszti be emlékiratát a kancellár — világosan látja nagyságod, követ úr, hogy ő felsége annak rendeszerint választott Magyarország valóságos és törvényes királyává.‘*)

Másnap, mártius 12-dikén a követ ugyancsak Prágából, Wolsey bíbornokhoz irt ekképen:

„Nagyságod méltóztatik tudomásul venni. E levelet azért küldöm külön, mert akadhatna, ki leveleimet útközben kikutatni akarná; szolgám tehát ezt a levélnyalábtól elkülönítve fogja magánál tartani. Ide érkezésem után Magyarország királya (Jánost érti) iratott nekem kéz alatt titoknoka által, hogy megtudhassa: valljon őhözám utasítottam-e vagy sem? Én válaszoltam neki: hogy igenis, hozzá küldtettem, de Csehország királya által itt feltartóztatom; hogy azonban királyomnak és nagyságodnak ezt már bejelentettem, kiknek parancsait várom e tárgyban. Én a magyar király szolgájának több kérdést tettem s mutattam neki, mily közlemények érkeztek be hozzám uráról. Ő nekem válaszul adá, hogy ezen közlemények többet mondanak, mint a mennyi való. Állításához képest a magyarok, kik Csehország királyának pártján vannak, nem oly hatalmasok, hogy ügyén segíthetnének, birtokukban nincsen semmi város, semmi vár, az egy Pozsony kivételével, hol azon esetre, ha Csehország királya János királyra haddal fogna menni, ez kénytelenítetnék békét kötni a törökkel és segédet kérni tőle, oly dolog, melyen épen nem kételkedhetni; s ura békét köthet a törökkel, mihelyest akarja, de ha nem kényszerítetik, nem fogja tenni.**)

Részemről meg nem foghatom, Csehország királya, honnan szedné az erőt a hadviseléshez? hiszen kénytelen volt

*) Chmel az id. h.

***) Schwihau Henriknek, a bajor herczegek követének, 1527. januárus 9-én Prágából küldőihez adott levelében olvasom: „Es ist auch die tirkisch pottschaft icztt zu Offen pay dem khunig.“ Állítólag békét indítványozott, ha János megengedi, hogy a török hadak, Magyarországon át vehessék útjokat a német földre.

Ausztriában és Tirolban valamennyi egyházainak kincseiket elkobozni, hogy a koronázásához szükséges pénzt verhesse, mi jobbágyait nagy mértékben elkésérette. Nekem úgy látszik: a német rendek őt nem fogják segíteni, hogy Magyarországot elfoglalhassa; az ő vélekedések szerint úgy is már több van neki, mint kellene; s én hiteles forrásból tudom, hogy a választó fejedelmek titkon követet küldtek Magyarország királyához, ez pedig viszont őhözájok küldött követet, vagy küldend rövid idő múlva. Bizonyossá teszem nagyságodat, a német fejedelmek nem szeretik őt (Ferdinandot), sőt fel se veszik; a brandenburgi örgróf testvéreinek kivételével, kik nála voltak, midőn megkoronáztatott, mások nem voltak jelen.‘ . .*)

Ferdinand nevében ez idétt gróf Salamanca Gábor volt Henrik királynál, színre azért, hogy segédet szorgalmazzon a törökök ellen, valósággal azért, hogy ellene dolgozzék Zápolyának. Mily sükere lett legyen Ferdinand törekvéseinek, 1527. május 5-én Boroszlóból Henrikhez adott levele mutatja: „Mind szeretett hívünk gróf Ortemburg (Salamanca) Gábornak, Freienstein és Carlspach urának, tanácsosunknak és kamarásunknak, Ausztriában Németujhely városunk kapitányának és fenségednél követünknek leveléből, mind fenséged itt levő követének előadásából megértettük, hogy fenséged beléegyezett, miszerint mondott követe a magyar ügyekben semmit se tegyen tudomásunk, tanácsunk és végzésünk nélkül, mit fenségedtől testvérileg s őszinte köszönettel vettünk. Kérvén tehát ezen követ bennünket, engednök meg, hogy a szepesi grófhhoz, ki magát hamisan Magyarország királyának mondogatja, mehessen, ha nekünk úgy tetszenék, mi abba nem akartunk beléegyezni, kivált ezen okoknál fogva: A vajda ezen követséget teljesen a maga hasznára bányászná ki, s ezáltal nem kevéssé erősödnek meg önhittségében; ő e lépést mindenütt királyságának

*) British museum, Cotton manuscripts. Chmel az id. h.

megismerése gyanánt hirdetgetné; ő épen hatalmas segéd igéretét olvastatná ki mindszerre belőle. És ámbár bizunk benne, hogy fenséged nem ir, nem hágy meg ilyesmit követének, a gróf mindazáltal bizodalmit vetvén effélékbe, s valóság helyett hazugságokat árulgatván, földieinek árva lelkét jól tartaná velök. Ezt mi megfontolván, inkább megelőzni akartuk a bajt, mint vigyázatlanul előmozdítani, annál is inkább, mert bennünket kézzelfogható kár érne miatta, s más részről a keresztyén világ s maga Magyarországunk semmi hasznát sem fogná látni. Egyébiránt, tudomásunkra esvén, hogy a mondott követ a választ, melyet neki fenséged kívánalmaira minapában adtunk, még be nem küldötte, a bennünket érhető rövidség elhárítása végett meghagytuk neki, (noha mondatik ugyan, hogy fenséged neki a menetelt ama grófhöz meghagyta) miszerint nálunk maradjon, míg fenséged ez iránt akaratját a nekünk adandó válaszban ki fogta nyilatkoztatni'. . .*)

VIII.

Olvastuk felebb Wallopnak Wolsey bíbornokhoz adott levelében, hogy ő hiteles forrásból tudja, hogy a német választó fejedelmek titkon követet küldtek Jánoshoz; levelének Németországot illető s általunk elmellőzött részében azt is említi, hogy kivált a bajor hercegek — a három testvér: Vilmos, Lajos és Erneszt — Ferdinand ádáz ellenei. Ezen testvérek közül a két első, — a harmadik, passai püspök levén, némileg oldalt állott a bajor tartományok világi kormányától — idejekorán közeledtek Zápolyához. Midőn ezt Franciaország és Anglia, Velence és a szentszék nagyobb kisebb mértékben támogatták, főleg Károly császáron akartak boszút állani; ellenben midőn a bajor hercegek Zápolyát ellenállásra buzdították, közvetlenül Ferdinandra mérték a csapást. A mohácsi

*) British museum, Cotton manuscripts. Chmel az id. h.

csata után kilátás nyílt Ausztria főhercegének a cseh s a magyar korona elnyeréséhez. E pillanattól kezdve a bajor hercegek, ámbár a vallási viszályokat mi illeti, azonagy táborban küzdöttek vele, s ámbár Károly császárral folyvást jó lábon ügyekeztek állani, Ferdinandban veszedelmes szomszédot láttak, kinek politikája, mint egynél több jelenség az avatottabbaknak értésül adá, már ekkor oda volt irányozva, hogy maga és családja számára, Károly császártól pártfogolt s mégis tőle és Spanyolországtól független, a lehetőségig különleges monarchiát alapítson. Mi nem várhatunk semmi jót Ferdinandtól; — így nyilatkoztak a bajor rendek előtt a hercegek — hogy magunkat, országunkat és népünket fentarhassuk, nagy ovatoságra van szükség; most ugyan nem mer Ferdinand bennünket megtámadni, de talál majd ahhoz ürügyet, mert hercezségünk inkább van kezére, mint bármely más. *)

Aggodalmuk elhárítására Vilmos herceg magának ügyekezett biztosítani a cseh koronát. 1526. ősszel mindent elkövetett, hogy Csehország királyává választassék. Több országnagy által felhíva, tanácsosát Weissenfeldert szeptemberben Prágába küldötte, s mivel ez a tapasztaltak után bizonyosnak vélte, hogy ura czélt fog érni, ünnepélyes követség ment Csehország fővárosába, a herceg számára szorgalmazni a koronát. I. Ferencznek a cseh földön is voltak hivei. Sanuto gyűjteményében említi egy velencei követjelentés, hogy a francziáknak 1523-ban szándékuk volt Ausztriát Csehországból megtámadni, s e tekintetben egy Wallenstein közremunkálására tartottak számot. Zsigmond lengyel király, ki ez időtt Ausztriától távolabb esett, s kinél a francia már 1524-ben Rincon Antal járatta: látván hogy igényei a cseh koronára nem fognak czélt érni, most Vilmos herceg ügyét támogatta, s hasonló cselekedett követe által Ferencz király is.

*) Bucholtz, *Gesch. der Regierung K. Ferdinands I. IV. k. 158. l. Oesterr. Blätter für Literatur und Kunst, 1857, 32. szám.*

Mind hiába. Ferdinand october 23-dikán, noha a bajor biztos, urának diadaláról még ekkor sem kétkedett, a cseh rendek tetemes többsége által királyul ismertetett. A főherczeg, ifjusága daczára sok ildomosságot s az erély és kitűrés ritka vegyületét tanusította. Kegyelem-igéretekben és kegyelem-osztogatásokban nem volt fukar. Rozmital Zdenkót, a prágai fővágróftot azáltal nyerte meg magának, hogy számadási kötelezettsége alól eleve felmentette. A Schlickek és Pflugok, a münsterbergi herczeg tetemes előnyökben részesítettek. Mindamellet, hogy öröködési jogot tartott a koronára, nem volt idegen, Károly császár által is tanácsoltatva, azt a nemzet választásának köszönni ideig-óráig. Követei Prágában kivált arra támaszkodtak, hogy a főherczeg, mint szomszéd fejdelem, mint Magyarországnak is rövid idő múlva koronás ura, mint a német császár testvére valamennyi elleneik elől fogja a cseheket megmenthetni. A kelyheseket biztatta, hogy a baseli végzemények, melyektől II. Pius pápa megtagadta az erősítést, újból érvényességre fognak kapni; az ország adósságait részben magára vállalta. Ezen eljárásának köszönhető Ferdinand diadalát a bajor herczeg felett. *)

Elejtetvén ekkép a cseh koronától, törekvéseit arra irányozta a herczegpár, hogy legalább Magyarországbán ne verhessen gyökeret Ferdinand hatalma. Nem késtek az első lépéssel: minél bizodalmasabb viszonyt fűzni Zápolyával. A török veszély ürügye alatt, mely ellen közösen hozandó és közösen végrehajtandó rendszabályokhoz kellett nyúlni, az 1527-dik év elején Posnitzer Konrádot követül küldték János királyhoz. „Mondja meg a királynak — így hangzik a követ utasítása — először is azt, hogy ő nagyságaik a herczegek örömmel értették meg ő felségének magyar királylyá választatását, reményök levén, hogy ez Magyarország s az öszves kereszttyénség

*) Stumpf, Bayerns politische Geschichte, I. 39. Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, II. 417.

hasznára fog válni, s hogy ő felsége Krisztus ellensége a török ellen keresztényen királyhoz illő módon fogja magát viselni. Másodszor: mivelhogy a római szentbirodalom rendei április 1-én Regensburgban gyűlést akarnak tartani, a törökök elleni derekas segéd kiállításáról tanakodandók, a hercegek őt, Posnitzert, azért küldték a királyhoz, hogy nála, s általában Magyarországon megtanulja, mint lehessen a végeket legczélszerűebben a törökök ellen oltalmazni, mennyi hadakra s mily nemzetekből valókra, mennyi gyalogra s mennyi lovasra volna szükség, ezek honnan fognának alkalmaztatni, a Dunán, Dráván, Száván mi-féle révekből kelhetni át legbiztosabban sat., mindezt tudnia kell a regensburgi gyűlésnek célirányos végzés hozatalára, melynek eszközését, tetteles hozzájárulásukkal fogják szorgalmazni a hercegek. Harmadszor: ha ő felsége és a cseh király között viszály támadna a választás miatt, oda megyen a hercegek kérelme, hogy János király e miatt fel ne hagyjon a török elleni működéssel, mert ők nem kétlik, miszerint azon esetre, ha ő felsége a kereszténység ellenségének ellensége marad, Németország fejedelmei és egyéb rendei szintén nem fognak valakinek netaláni szorgalmazására, ellene, a király ellen, haddal menni, sőt ügyének békés utoni kiegyenlítését fogják eszközölni. Negyedszer: miután ő nagyságaik, a hercegek, semmit sem ohajtanak inkább, mint hogy Nándorfehérvár s a többi erősségek, melyek a közelebbi múlt években török kézbe kerültek, meg visszafoglaltassanak, bizonyos lehet benne ő felsége, hogy ők készek, egész erővel mozdítani elő ez üdvességes czélt, s velők az öszves német nemzet. Végre: írjon fel mindent Posnitzer, mit tapasztalni fog, s ha lehetséges volna, hozza meg rajzban az erősségeket, réveket és útszorosokat.*)

A bajor követ talán még útnak sem indult, midőn Zápolyának valamelyik nevezetes embere — úgy látszik, Kolowrat

*) Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte IV. 1—3. l.

János, kiről még alább is leszen szó — Prágában a hercegek egyik hívét, Schwihau Henriket felkereste, s kérdést tett neki: mint fogják magokat a németbirodalmi fejedelmek Zápolya irányában viselni, fogják-e Ferdinandot ellene támogatni? „Én bizodalmasan értésére adtam — írja 1527. januárius 9-kén a hercegeknek Schwihau — hogy nagyságtok barátságos indultal viseltetik ura iránt, mit ő, a biztos, örömmel vett tudomásul. Itt marad egész a koronázásig (Ferdinandnak cseh királylává koronáztatását érti), hogy lássa, mily fordulatot vesznek az ügyek, s én kérem nagyságtokat, tartsa mind ezt magánál, mert senki sem tud róla semmit, még testvérem sem; és arra is kérem, ne tartsa meg e levelet, hanem szakítsa el, hiszen úgy is tudja, hogy életemet, mindenemet készséggel vetem kockára nagyságtokért.” — Zápolya, Lajos özvegyét örömost nőül vette volna s Máriát ismételve megkérte, de süker nélkül; Prágában mulatozott biztosa ezt vagy nem tudta, vagy tanácsosnak látta, Schwihau előtt palástolni. „Találkoztak — monda ennek — kik urunknak ajánlották, venné el Lajos özvegyét, de a rendek ezt nem helyeselték s neki sincs kedve hozzá, és az urak felhívták, lépne magyar nővel házasságra, ki termékeny, kinek jó nagy emlői vannak, nem oly laposak, mint a volt királynéi, mert máskülönben nem remélhet örökösöket magának.” János király — folytatja a levélíró — hajlandó volna a németbirodalmi fejedelmek közül valamelyikkel sógor-ságra lépni, hogy ezáltal is közte s a német fejedelmek között szorosabbá válják a viszony.*)

Vilmos herceg e levelet közölte kancellárjával Eck Lénárddal, egyikével e korszak legravaszabb államférfiainak, kit hiba volna Eck Jánossal, az ingolstadti tanárral, Luther antagonistájával összekeverni; s a kancellár januárius 18-dikán Kempenből válaszában oda nyilatkozott, hogy azon esetre, ha

*) Ugyanott, IV. 3—6. l.

Zápolyának ama biztosa, mint talán szándéka van, Prágából a hercezeghez talál jőni, úgy kellene vele bánni, miszerint czélzatait s általuk uraéit alaposan lehessen kiismerni; nagyságod például azt fogná neki mondani, hogy erős bizodalommal viseltetik a király iránt, mint kitől nagy dolgokat várhatni a pogány ellen sat., de másrészről őt amúgy melleselegesen a főhercezeg ellen lázítandja, mondván: hogy a németbirodalmi rendek, bizony nem fogják a főhercegeget a király ellen támogatni, neki magának pedig nincsen pénze, nincsen ereje, ő szegénynél szegényebb; s hogy csak küldjön követséget a király a regensburgi gyűlésre sat.‘*) — Négy nappal később Eck a hercegek nevében levelet irt a pápai datariusnak, Ghibertinek, hogy ‚Ferdinandot néhány kevés magyar úr királylyá választotta, de a már előbb királylyá választott és koronázott vajda olyannak mutatja magát, kitől a főhercezeg nem igen fog valamit elcsipdeshetni;‘ s levelet irt a francia király követének, Grangisnak, Churba: ‚hogy Ferdinandot a mohácsi csata után hozzá szökött kevés úr királyul választotta magának, de végsükerhez nem igen lehet reménye, mert nincsen pénze, s nem is lesz pénze; minélfogva attól sincs ok tartani, hogy a Ferencz király és a pápa ellen Olaszországba küldött landsknechteket Németországból felkereshetné a zsold.‘**)

IX.

E közben Posnitzer Esztergomba érkezett János királyhoz, ki őt 1527. januárius 28–kán következő viszonzbizoványnyal a hercegekhez bocsátotta: ‚János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvát- és Tótországok királya, nemkülönben Morva és Luzsicza őrgrófja, mindkét Szilézia hercege. A méltóságos fejedelmeknek, Vilmos és Lajos uraknak, rajnai grófoknak, s felső és alsó Bajorország hercegeinek üdvezletet s barátságot.

*) Ugyanott, IV. 6—9. l.

**) Ugyanott, 9—12. l.

A mit nekünk méltóságtok ezen követ, jelen levél előmutatója által üzent vala, megértettük. Feleltünk reá méltóságtoknak ugyanazon követ által. Kérjük a méltóságos urakat, adjanak feltétlen hitelt annak, mit ama követ nevünkben mondó leszen. Kik hogy jól és boldogul éljenek, kívánjuk. Kelt Esztergomban 1527. januárius 28-án mondott országaink feletti uralkodásunk első évében. János király. (*))

A követ februáriusban küldetéséről részletes jelentést tett a hercegeknek. Utasításom első cikkelyét — így ir — szives üdvözlettel és szolgálatainak felajánlásával viszonzza Magyarország királya. A másodikat nagy örömmel vette, nem lévén egyéb kívánsága, mint hogy a Mindenható kegyelméből Németország fejedelmei megannyian a török ellen indulnának, kiket ő aztán kész volna vérenek is hullásával támogatni. A végek és szorosok oltalmát mi illeti, arról ő felsége követei majd jelentést teendének Regensburgban; addig is ohajtását fejezi ki a király, állitanának ki a németbirodalmi rendek nyolczezer lovast, de nem szerfelett nehézkeseket, és negyvenezer gyalogot; a hadakat a Dunán kellene az országba szállítani, hogy a szükséghez képest annak jobb vagy bal partján alkalmaztathassanak; ő felsége kész e seregek részét hússal, kenyérral és borral ellátni, másik része számára szintén a Dunán szállíthatnék be Németországból az élelem, mely hogy idején a táborba érkezzék, arról majd gondoskodandik a király. — A harmadik cikkelyre így hangzik a válasz: „Ő felségének sohasem volt szándéka, Csehország királyára s Ausztria főherczegére, vagy más valamely keresztyén fejdelemre haddal menni, vagy nekik keresztyén vér ontására okot szolgáltatni: az egyenetlenség okát nem benne, hanem a cseh királyban kelletik keresni. Ő — János — első ifjúságától fogva mindig vágyódott a török ellen működni; mióta királylyá lett, ily működésre épen kötelesnek érzi magát.

*) Ugyanott, 12. l.

S hogy kivilágolják, miszerint ő nem egyenetlenséget és háborút, hanem békét és egyességet keres, ám itéljük meg a német-birodalmi választó fejedelmek: kinek van több joga Magyarország koronájához; ő eleve aláveti magát végzésöknek. — A negyedik cikkelyre adott válasz ismétli, hogy ez életben örvendetesebb dolog nem érhetné a királyt, mint ha a német-birodalmi fejedelmekkel egyetemben haddal mehetne a törökre; de annak még az idén kellene történnie, még mielőtt a pogány sereg, melyet a tavali hadviselés kifárasztott, s mely kivált lovakban nagy veszteséget szenvedett, magát kinyugodhatja és kiegészítheti; s a németbirodalmi hadnak élén álljon valamelyik bajor herczeg, ne a cseh király, ki ebbeli tisztét csak arra fogná használni, hogy magát Magyarország királyaul koronáztassa, s ki elől János elzáró lenne az ország belsejébe az utat.

„Az utasításom pontjaira adott válaszon kívül — rekeszti be előadását a követ — még ezeket üzeni herczegi nagyságodnak a király:

Ő felsége hitelesen értesült, hogy a római szent birodalom valamennyi rendei ellene tetemes segédet ígértek Csehország királyának; de mindamellet nem ad hitelt e hirnek, mert felteszi, hogy a rendek előbb mind az ő mind versenytársának jogát fogják vizsgálni, s aztán, mint keresztyén fejedelmekhez illik, a méltányossághoz képest eljárni, miért is levelet iratott a birodalom valamennyi rendeinek, mindeniknek külön-külön.

Ő felsége jelenti herczegi nagyságtoknak, hogy a szultán hadi ereje taval Mohácsnál (ide nem tudva a hajósnepet) kétszáz nyolczvanezer emberből és számos nagyobb ágyuból állott.

Továbbá: Radics, ő felsége szolgálatában álló rácz, ki Péterváradnál tanyázik, s kinek ott ötszáz naszáda van, melyeknek segédével már előbb is kárt tett a töröknek, szent Sebestyén napja előtti szerdán, midőn a királyi felségnél voltam, hetvenhat törököt megölt, s tizenötöt foglyul küldött a királynak.

Továbbá: Sebestyén előtti pénteken a pápa követsége megérkezett, három sarutlan barát (köztök, mint felebb láttuk, Frangepan Ferencz), kiket nagy tisztelettel fogadott a király.

Mondott péntek napon Lengyelország királyának követsége is megjött.

Ő felsége különösen arra is kéri hercegi nagyságtokat, értesitené őt a beállandó birodalmi gyűlésből minél hamarabb: ha lesz-e valami ama szándéklott keresztyén hadjáratból, hogy ahhoz képest intézkedhessék.*)

X.

A bajor hercegek 1527. novemberben Losenstein Gergelyt és Winzerer Gáspárt Bécsbe küldötték, hogy nevökben Ferdinandnak szerencsét kívánjanak a cseh koronához. Az utóbbik, ki még a mult évben egyike volt Lajos király hadi tiszteinek, Bécsből Prágába utazott, hogy tanúja legyen Ferdinand koronázásának. Midőn a koronázás után készülöben volna vissza Bajorországba lovagolni, hozzá jöttek, úgy szólván a végórában, egy úr: Kolowrat János, s egy nemesember: Kienast Henrik, mindketten Zápolya szolgái, kik őt felhívták, jöne velök Esztergomba a királyhoz. A regensburgi országgyűlés közeledése Zápolyának és tanácsosainak figyelmét most kivált Németországra fordította. Winzerer engedett a felhívásnak, s kalmár képeben utazván el Prágából Zirnstein felé, első böjtvasárnap előtti szombaton Esztergomba érkezett. A király őt másnap maga elejébe bocsátotta, s főhadvezérének, Frangepan Kristófnak jelenlétében értekeződsébe ereszkedett vele. Halljuk magát Winzerert, mint írja le 1527. mártius 31-dikén Landshutból a hercegekhez adott levelében találkozását Zápolyával.

Ő felsége előtt könyv feküdt az asztalon, s hadiügyekről mindenféle kérdéseket tett nekem: a gyalogoknak csatarendbe

*) Ugyanott 12—17. l.

állításáról, mennyibe kerülne havonként tiz, húsz landsknecht élelmezése, tartása, zsoldja, mily áron kaphatni a nagyobb, milyenen a kisebb ágyukat. Ezekről s ilyesekről beszélt velem ő felsége mind ebéd előtt, mind ebéd után, egyedül Kristóf gróf jelenlétében. Ő deákul szólott, igen nagy jártassággal; mit nem értettem, azt tolmácsolta nekem a gróf. Úgy látszik, hogy az én válaszaim a könyv tartalmával összevágván, ő felségének tetszését megnyerték, mert sok szó után tudni kívánta: ha akarok-e az ő kedvéért részt venni egy hadjáratban a törökök ellen? Számos év óta, mondá, nem voltak oly kedvezők a körülmények; aztán több jeles tervet közlött velem, melyeket hercegi nagyságtok elébe fogok terjeszteni. Én hercegi nagyságtok szolgája vagyok, — válaszolám — s mint bajornak is vannak köteleiségeim, és ha a római szent birodalom rendi haddal találának menni a szultán ellen, ott lesznek köztök az én uraim, kik nekem is fogják hasznomat vehetni; ha azonban ez nem történnék, s ha uraim engem másfelé sem akarnának alkalmazni, azon esetre felséged szolgálatára állok, mint ki már egy ízben, Lajos király idejében, magam költségén lejöttem hadakozni: de akkor eredményről nem lehetett szó. Nyilatkozásomat kegyesen vette ő felsége, mondván, hogy ő, nagyságtokat testvérei gyanánt nézi, hogy testvéri barátságát rövid idő múlva tapasztalni fogja nagyságtok, hogy a ki nagyságtokat szolgálja, az őt is szolgálja; végre meghagyta Kristóf grófnak, készítené el az okiratot tisztül fogadtatásomról. Más nap, ismét Kristóf gróf jelenlétében, ő felsége többet beszélt velem a cseh királyról, a törökökről sat., meghagyván, hogy néhány pontot hercegi nagyságtok elébe terjeszsek. Ezen utasítást, a mint szájából jött, papirosra vettem német fordításban, melyet a gróf aztán felolvasott és tolmácsolt a királynak.

Ő felsége igen örvend, — így szól az utasítás első pontja — hogy nagyságtok egészségesek, kiknek is általam szolgálatát ajánlja. Továbbá parancsolta nekem ő felsége, jeleneném

be hercegi nagyságtoknak, hogy követőit a cseh király elfogdossa és eljárásukban gátolja, pedig még nem üzent háborút neki; aztán levelet küldött Magyarországra száz meg száz példányban, melyek a hívek által beszolgáltattak ő felségének, ki ez oknál fogva fel se venné a cselszövényt, ha nem állana a levélben: hogy Nándorfehérvárat s a többi erősségeket még az idén akarja a cseh király visszafoglalni a törököktől és a magyaroknak általadni, oly ígéret, mely a szultánt dühre fogja gyulasztani, s melyet a német birodalom s Magyarország segéde nélkül bizony nem leszen képes beváltani a cseh király. Aztán, hirdeti a levél, hogy mennyi jogcíme van Ferdinandnak Magyarországra, pedig ő felségének (Zápolyának) sincsen oka szégyenpirossággal lemondania igényeiről. Ám választassanak birákul ő szentsége a pápa, Anglia és Lengyelország királyai, Lajos rajnai pfalzgróf, és Vilmos bajor herceg, s birjon kötelező erővel végzésök ez ügyben. Azt is jelenti ő felsége, hogy a cseh király béke idején, mert a háború, mint felebb mondám, még nincsen megüzelve, Sopronyt elfoglalta, ő, János király, a keresztyénség kedvéért, nem akarta a kölcsönt kölcsönnel fizetni, de mégis kénytelen lesz azt tenni, ha Ferdinand folytatni találná ebbeli eljárását, s akkor majd megválnak, ki leszen a nyertes. Ő felsége a németbirodalmi gyűlést követség által fogja felkeresni, mely a rendeket hitelesen értesítendő, hogy a jelen évben viszonylag csekély számú hadi erővel többet lehetne végrehajtani, mint háromszor annyi hadakkal esztendőre. Nem is kétli ő felsége, hogy azon esetre, ha elődei, úgy mint kell vala, sürgetik a segédet Németország rendeinél, a tavali szerencsétlenség nem fogta volna érni Magyarországot; mert mi-féle katonák lettek legyen Ulászló király és fia, arról kár volna szót tenni, azt tudja mindenki. Igaz, a cseh király nagyot és sokat ígér a keresztyén világnak a törökök ellen, de ő felsége arról semmit sem talál az ő magyar krónikájában, hogy Ferdinand elődei sikerrel működtek volna az ozmán hatalom

visszaszorítására; ellenben azt igenis olvasta benne, hogy egy bajor fejedelem magyar királylyá lett és több ízben győzelmet vett a törökökön; *) miért is ő, a király, egyáltalában nem engedhetné meg, hogy Ferdinand a törökök ellen indulandó német segédhadak élére álljon; legyen valamelyik bajor herczeg vezérök. Álljon e segédsereg huszonnyolcz vagy harmincezer lovasból és hatezer gyalogból, s ügyekezzen augusztus végeig Magyarországra érkezni, hol a királynak százezer lovasát már készen fogja találni, kikkel közösen előnyös békekötésre kényszerítendheti a törököt. Mert tudni kell, hogy Szolimán, mielőtt tavall Magyarországra érkezett, öt csatát vesztett a perzsák, hármat az egyiptomi szultán ellen, s hogy Magyarországon nyolczvanezer, Rhodus előtt hatvanezer embere, ki pestisben, ki meg a keresztyén fegyver éle alatt hullott el. Mindezt bővebben fogja a birodalmi gyűlésen ő felségének követsége fejtegetni, melynek számára eszközöljön szabad menetjövet-levelet herczegi nagyságtok. Végül reményét fejezi ki János király, hogy mind nagyságtok, mind a német birodalom egyéb fejedelmei nem fognak ellene Ferdinand mellett működni, máskülönben ő, a király, nem volna képes, mint keresztyén fejedelemhez illik, a török ellen indulni. Ha pedig a cseh király egymaga, németbirodalmi segéd nélkül, nyujtaná ki jobbját az ő, János koronája után, akkor védeni fogja magát ellene saját erejével, s nem fog oltalomért a Portához folyamodni; de hogy ezen eljárás a keresztyénség hasznára fordulhasson, azt nehéz volna elhinni. Pártfogolja tehát herczegi nagyságtok ő felségének ügyét a birodalmi gyűlésen; köszönet fejében kész a király, valahányszor kívántatik három, négyezer lovast felségtek oldala mellé küldeni, sőt személyesen is, mint testvértől várhatják, nagyságtok segédére sietni. **)

*) Bajor Otto, cseh Venczelnek versenytársa, mindnyájunk tudomására, nem viaskodhatott a törökökkel, kik csak ötven évvel később jöttek át Kisásziából Európába. Zápolya, úgy látszik, amúgy igazán akart hizelkedni, hogy célzt érhessen.

**) Ugyanott, 18—27. l.

A németbirodalmi gyűlés már április 1-jén volt Regensburgban megnyilando, miért is Kolowrat János, Zápolyának felebb említett cseh híve, még mielőtt ez kezdetét vette volna, szintén felkereste a hercegeket, s az általa, úgy látszik, csak élő szóval, s a Wintzerer által indítványozott pontokat következő javaslattal viszonzták a hercegek: Köztök és örökösök között egy részről, s János király között más részről húsz évre szóló szövetség leszen. Ha a királynak a törökök vagy más valaki ellen német hadra van szüksége, ekkor azt a bajor hercegek valamelyike fogja vezérteni, még pedig legalább négyezer lovast és tizezer gyalogot a szükséges tüzérséggel egyetemben; a költségek Jánost fogván illetni, ki a hercegnek kétezer s külön mindenik lovasnak tizenkét forintot köteles havonkint fizetni, s a gyalogokat és tüzéreket is szokott díjaikkal ellátni. Ha a bajor hercegeknek leszen segédre szükségök, akkor a király, megkerestetése után legalább is két hónappal, négyezer fegyveres lovast küld nekik, s a háború lefolyásaiglan azoknak eltartásáról is gondoskodik. A hercegek ezen szövetséget a pápa, a császár, a cseh király, úgy Bajorország valamennyi fejedelmei s a sváb szövetség öszves tagjai ellen nem fogják alkalmazásba venni; más részről kötelezik magokat, hogy a cseh királynak, noha az nekik közel rokonuk és barátjok, nem fognak a magyar király ellen segédet nyújtani, s többi fejedelmi rokonaiknál és a birodalom egyéb rendeinél is azon lesznek, hogy segédet ők se ajánljanak fel a király ellen; valamint általában véve olyas leszen eljárásuk, miszerint más német fejedelmek is tagokul szegődjenek jelen frigyhez.

Zápolya a még 1488-ban megalakult 'sváb szövetség'-be is kívánt volna tagul beállani, de a hercegek úgy vélekedtek, hogy ezt nem kell szorgalmaznia, mert előreláthatólag vissza fog utasítatni, valamint ez más nem-német fejedelmekkel is történt, kik szövetségesekekül ajánlkoztak; s mert ők a hercegek befolyásukat különben is arra fogják használni a szövetség

kebelében, hogy ez ne forduljon a király ellen. Ügyekezék János mindenek előtt Regensburgban követei számára szabad jövetel-menetet kieszközölni, kiknek a birodalmi gyűlésen mindenkép kezökre lesznek a hercegek; s írja alá két hónap lefolyása alatt a felebbi pontokat.

XI.

Kiket, mint alább láthatni, Ferdinandhoz küldött volt Zápolya követekül, azok Regensburgba is fogtak volna menni, Bánffi János és Endre prépost.

Felhatalmazó levelök ekkép volt fogalmazva:

„Mi János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat., Morva és Luzsicza őrgrófja s mindkét Szilézia hercege sat., teljes bizodalommal levén követekink, nagyságos lendvai Bánffi János veröczei örökös főispán, és tisztelendő Endre tudor esztergomi nagyprépost hűsége, ügyessége, belátása és eljárási képessége iránt, mondott követeket... felhatalmaztuk, hogy a római szent birodalom fejedelmeinek jövő aprilis első napjára Regensburgba hirdetett gyűlésében a magasságos fejdelemmel és úrral, Károlylyal, Isten kegyelméből a rómaiak dicsőséges császárjával és Spanyolország királyával sat. valamint az ő, ama gyűlésben jelenleendő biztosaival és köve-teivel; továbbá a római szent birodalom főtisztelendő, tisztelendő, méltóságos . . . választó s egyéb fejedelmeivel és rendeivel, s ezeknek ott létező biztosaikkal és követekkel értekezhessenek, szerződthessenek, rendelkezthessenek és végezthessenek a törökök, mint szentséges hitvallásunk ocsmány üldözöi ellen indítandó hadviselésről, ennek módjáról és eszközeiről, a Magyarorszá-gunknak hozandó segélyről, s az ama hadviseléshez és segély-nyújtáshoz szükséges minden dolgokról; továbbá, hogy ben-nünket mindannak megtartására kötelezhessenek, mi az ő hozzájárulásukkal végeztetni fog ama gyűlésen; végre hogy minden idetartozó dolgokban eljárhassanak, melyekben magunk

fognánk eljárhatni, ha személyesen lennénk jelen, még olyasokban is, melyekhez a jelennél részletesebb megbízás volna szükséges. Királyi szavunkkal fogadván, hogy a mit követünk császár ő felségével és Spanyolország királyával, nemkülönbén a birodalom egyéb fejedelmeivel s ezeknek biztosaikkal, együtt vagy külön, nevünkben végezők és nekik ígérők lesznek, azt helybenhagyni, szilárdul és rendületlenül megtartani és megtartatni fogjuk; valamennyi ígéreteik és nevünkben történendő kötelezettségeik csel és álnokság nélkül, valósággal levén beváltandók jelen levelünk erejénél fogva, melyhez titkos pecsétünk, minővel mint Magyarország királya élni szoktunk, van függesztve. Kelt Budán, mártius tizenötödikén, az Úrnak ezer ötszáz huszonhetedik, országlásunknak első évében. János király. (*)

A követek ezen felhatalmazó levelen kívül még megbízó leveleket vittek magokkal magához a gyűléshez, s külön-külön a mainzi, trieri és kölni érsek-választóhoz, a rajnai pfalzgrófhhoz, a szász választó-fejedelemhez, a brandenburgi örgrófhhoz, a salzburgi érsekhez, a passauai és würzburgi püspökökhöz, a bajor herceghez, a hessz tartomány-grófhhoz, a mecklenburgi herceghez s még tizenegy más személyhez; utasításuk pedig ekkép hangzott:

„Először és mindenek előtt mondják el követ urak nevünkben annak rende szerint, hogy mily csapással illette legyen ezen országunkat mult nyáron a török császár, midőn azt mindenhatóságával megrohanta, és hadakat s népeket nagy számmal leöldösött benne; mely alkalommal a fenséges úr, néhai boldogemlékezetű Lajos király is meghalt, azonfelül a mi édes testvérünk számos egyházi s világi urakkal és nemesekkel egyetemben megöletett; végre számtalan sok ember mindkét nemből rabszolgaságra jutott. Elhunyván tehát a fenséges

*) A nemz. muzeum kéziratárában 2232. XI. fol. lat. szám alatt.

király úr, s tekintetbe vevén az ország, hogy fejdelem és vezér nélkül nem lehet el továbbá, mert még felette függ az ellenség kardja: együvé gyültek az öszves ország valamennyi egyházi s világi urai és nemesei, ama háború s ama szerencsétlen ütközet maradványai, tanácskozandók uj király választásáról. Mint-hogy pedig az ország végzeményeinél fogva külföldi fejedelmet nem választhattak magoknak, megannyian egy szóval és egy akarattal, Isten kegyelméből Magyarország királyává minket választottak, minket koronáztak.'

„És midőn elménkben forgattuk, mily gyászt hozott országunkra a keresztyén világ közös ellensége, mily sükeresen járt el ügyében: úgy találtuk, hogy ő mindaddig nem fog nyugodni, míglen rég felvett szándékát, mennyire tőle kitelik, végrehajtandotta. Mi is tehát elhatároztuk magunkban, hogy öszves erőnket együvé gyűjtván, Isten segedelmével elébe megyünk a ránk jövő ellenségnek; mindenek előtt pedig a jelen téli időszakban, mely erődök kivívására látszott alkalmasnak, visszafoglalunk a tőlünk elszedett várak közül néhányat. De az Ausztriából érkezett tudósítások ezen szándékunkat hatalmasan megrendítették. Hire volt ugyanis, hogy a fenséges fejdelem Ferdinand ausztriai főherczeg és akkoron választott cseh király, ellenünk haddal jőni s országunkat megrohanni és jogtalanul elfoglalni szándékozik. Mely dolog országunk s a szomséd népek roppant kárával czélzatunkat gátolta. Ezen időközben ugyanis Isten segédével néhány várat megvehettünk, s ezáltal magunknak és a szomszédoknak kétségtelenül békét s biztosságot szerezhettünk volna.'

„Ezalatt, midőn mi a keresztyén vallás közös ellenségére fegyverrel készültünk menni, s midőn darabokra szaggatott országainkból sereget gyűjtöttünk, hozzák a hirt, hogy főtisztelendő és méltóságos uraságaitok jövő aprilis első napjára Regensburgba országgyűlést hirdettek, mi nekünk nem csekély vigasztalásunkra volt, reményt nyujtván, hogy uraságaitok, mint

a katolikus hitvallás fejei, valóságos és fő tagjai, a gyászos sorsra jutott Magyarországot, mely több századon át eddiglen tömérdek övéinek feláldozásával békét és nyugalmat szerzett országaitoknak, végre sikeresen fogják támogatni.'

S most előadván, hogy a török erőt kivált a keresztyén fejedelmeknek egymással háboruskodása növesztette; hogy eddig Magyarország egymaga volt az őszves keresztyénség előfala a török ellen; hogy a százötven év óta folyton folyt háború szükségképen elgyengítette az országot; hogy tehát ez annyival is inkább igényelhet most segédet magának, mert a keresztyén hatalmasságok önmagokat védik, ha Magyarországot védik, ennek végromlása őket is belerántván az örvénybe, utasítanak a követek:

„Adják elő továbbá, hogy a fenséges fejedelmek és urak, Magyarország néhai királyai Mátyás, Ulászló és Lajos sokat könyörögtek és fáradoztak a törökök ellen nyujtandó segédért magának a római szent birodalomnak akkor-időbeli fejedelméinél, kik azt, nem tudni mi által indítva, eddiglen elmulasztották; miért is látván az ellenség, hogy magunkra hagyattunk, jelen nyomoruságunkba sülyesztett. A magyaroknak és nevezett királyaiknak lett volna ugyan módjok, szövetségre és barátságra lépniök a törökkel, fegyvern nyugvást, békét kötniök vele: de ez a többi keresztyén országok végromlását fogta volna maga után vonni. Ők tehát, mint a keresztyénség valóságos tagjai inkább magokat akarták veszélyeztetni, mint a keresztyén köztársaság romlására és pusztulására okot s alkalmat szolgáltatni.“

„Mint hogy tehát — folytatja a szónoklattá váló utasítás — minden baj, minden veszedelem, melyek Magyarországot érték, most már a többi keresztyén országok küszöbénél is látszanak kopogtatni: kérjük és kényszerítjük főtisztelendő és méltóságos uraságaitokat, mint testvéreinket és szeretett barátainkat, nyujtsanak már valahára támaszt és segédet az őszves keresztyén világ marczona ellenségének visszaszorítására, oly

számmal, oly intézkedésekkel, oly feltételek és biztosítékok mellett, hogy általok, Magyarország hatalmát is melléjük adván, nemcsak magunknak hanem a ti országaitoknak és tartományaitoknak egyszersmind, Isten segedelmével nyugalmat és békét szerezhessünk“ . . .

„Jobb alkalom már rég nem kínálkozott, nem is fog egyhamarjában kínálkozni e célra. A török császár visszaküldte hazájokba az ázsiai hadakat, melyeknek roppant száma, gondoljuk, tudva van uraságaitok előtt, s azokat a nagy távolságok miatt ez évben nem igen fogná újlag összegyűjthetni; a mely serege pedig Græciában és Romániában volt, az részint Magyarországon veszett, részint lovak szükében van. Gyalogsága jóformán megfogyatkozottnak és bágyadtnak mondatik; lovainak maradványai (mert Magyarországon roppant számmal mentek veszendőbe) a még csak növendő fűre utasítvák; népeinek számára is szűk az eleség, mert a tavali tömérdek sok had majdnem mindent felemésztett: meg annyi ok, melyek nem látatják valószínűnek, hogy a jövő nyáron képes lehetne a tavalihoz hasonlatos sereget kiállítani és fentartani.“

„Azt is kell tekintetbe vennünk, hogy azon esetre, ha az ellenség által minap elfoglalt várak jövő tavasszal s a jövő nyár elején vissza nem vétetnek, azokat mind emberekkel mind eleséggel és hadi szerszámokkal annyira fogja erősíteni az ellenség, hogy megszállásuk és kivívásuk utóbb sokkal több időbe fogna kerülni, miért is jóval később jutnánk el magokba az ellenséges országokba, melyeket haladék nélkül kellene tűzzel vassal pusztítani, hogy módja ne legyen újabb hadak gyűjtésére és ellenünk indítására. Magyarországon nyert minapi diadala őt oly dőlyfőssé tette, hogy egyelőre épen lehetetlennek véli, miszerint vagy valaki ellenállhasson neki, vagy őt épen saját földjén felkereshesse. Tehát a legnagyobb gyorsaságra van szükség; szükséges őt úgy megtámadnunk, hogy

mielőtt hadai együvé gyűlnek, mi amaz erősségeket már a magunk, már a keresztyénség hatalmába ejtettük legyen.“ *)

Így az utasítás. De a követek, útközben, irományaikkal egyetemben Ferdinand hivei által letartóztatván, az okmányok elszedettek tőlök, s őkmagok Zápolyához visszaküldettek.

XII.

A bajor hercegek viszonyai Zápolyához nem maradtak titokban Ferdinand előtt. „Igen nehezemre esik hinnem — írta 1527. mártius 27-én Pozsonyból Mária királyné a féltett testvérnek — hogy Wintzerer Gáspár annyi landsknechtet ígért hozni pénzért a vajdának, mennyit ez akar; nehezemre esik azért, mert Wintzerer régi szolgája házunknak, melytől sok jótéteményt nyert.“ **) Hasonló hírek Németországból is érkeztek, mihez képest Ferdinand 1527. április 24-én Polheim Lajosnak utasításul adta: keresse fel haladék nélkül a hercegeket, s fejezze ki az ő, Ferdinand megütközését eljárásukon. Barátságos ajánkozásuk daczára — így szól az utasítás — melylyel cseh királylyá választatásunk után bennünket megörvendeztettek, csakhamar emberöket küldötték János szepesi grófhhoz, a néhai erdélyi vajdához, „ki magát most Magyarország királyának mondja, és kártékony dolgokat forraltak vele; valamint Wintzerer Gáspár is bizonyosan nem tudtok nélkül volt Jánosnál, oly dolog, melynek veszedelmes, reájok nézve veszedelmes következményeire figyelmeztesse őket a biztos.“ ***)

Május 18-án vége szakadván a regensburgi gyűlésnek, először is Jánost ennek eredményéről tudósították a hercegek: „Királyi méltóságod követeinek a cseh király által eszközlött

*) Ugyanott.

**) Gévay, Urkunden zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte, I. k. 1. f. 57. l.

***) Muffat, Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johan von Ungern (a „Quellen zur bayerischen und deutschen Geschichte“ IV. kötete), 34. l.

feltartóztatásán a birodalmi rendek megannyian, s kivált mi igen megbotránkoztunk, kik egyszersmind tudtára adjuk királyi méltóságodnak, hogy a gyűlés végét érte, s hogy a cseh király minden kívánságaitól elütetett; hogy tehát magunk törekvésének is következésében ezuttal nem fogja őt a birodalom méltóságod ellen segíteni. Hallatszík ugyan, hogy néhány fejdelem segédet ígért neki, de az valószínűleg csekély leszen s nem fog idején hozzá érkezeni; hallatszík az is, hogy ő július 1-én akarja hadait Bécsből királyi méltóságod ellen indítani, de hiszen lehet őt megelőzni, s a háborút az ő országába szállítani. — Talán még útban sem volt e levél, midőn a hercegpár május 26-án Ferdinand biztosának, Polheim Lajosnak adott válaszában nehezteléssel utasította el magától a vádat, hogy ők a néhai erdélyi vajdánál, „ki magát most Magyarország királyának írja” Ferdinand vagy hitvese igényeinek rövidítésére munkások lettek volna. Posnitzer Konrád az esslingeni gyűlés határozatának következésében ment Magyarországra, adatok gyűjtésére, mint lehessen a törököknek ellenállani; ki is megbízó levelét, midőn Bécsen átutazott, az ausztriai kormánynak másolatban bemutatta. Wintzerer pedig az ők — a hercegek — tudta nélkül ment a vajdához, s feltéve, hogy elbizakodásában segédet ígért neki nevökben, ilyesminek nem kellene hitelt találnia Ferdinand előtt, ki őket mindenha szives rokonainak s az ausztriai ház iránt szolgálatra készeknek tapasztalta, s tapasztalni fogja ezentúl is. *)

E közben a francia király követe Rincon, Jánost igényeinek ernyedetlen fentartására buzdította. „A vajda nagy készületeket tesz városainak és erődeinek oltalmára; — írá Wallop július 11-dikén Bécsből Wolsey bíbornoknak — szándéka van koronájaért minden lehetségest megtenni. Sarlós-boldogasszony napján (július másodikán) Budavárában ünnepélyes nagymisét

*) Muffat, az id. h. 42—47. U.

énekeltetett; kivüle a pápa, a francia király s a velenceiek követei is jelen voltak az egyházban. A mise után beszéd tartott, a közte, Franciaország, Velence s még más államok között megalakult szövetségről*), s ő hálát mondott érte Istennek. Közhir szerint a király felsége (VIII-ik Henriket érti) is beenn volna a szövetségben**). A hir részben igazat mondott, de annyiban hamis volt, mennyiben a pápát és Velenczét külön-külön követ által képviseltette az ünnepélynél. Egy német úr, Sternberg Albrecht, Budán július 5-dikén kelt levelében Lajos bajor herceget egyebek közt a következőkről is kívánta értesíteni: „Midőn Budára Magyarország királyához érkeztem, ő engem sok ember előtt igen szívesen látott. Jobbjával jobbotat fogta, a ballal karomnak felső részét, és szólott hozzám ekképen: „Sternberg úr, szivemből örvendek, hogy láthatom s hogy friss és egészséges; nagy aggodalomban voltam kegyelmed miatt; a cseh király, mint hallom, kötéllel fenyegette mindazokat, kik netalán szolgálatot tesznek nekem.“ Jelentem továbbá, hogy itt találtam a francia király tanácsosát, ki teljhatalommal volt felruházva a francia király, az angol király, a pápa és Velence által; s hogy egy részről a mondott tanácsos, amaz urak nevében, más részről Magyarország királya oltalmi és támadási szövetségre léptek Károly császár és a cseh király ellen***).

Rincon, vagy talán csak megbízó levelének (l. VI. alatt) magyarázója Verbőczy, többet ígértetett az angol királylyal, mint a mennyit ennek egyelőre szándéka volt megadni. Laski Jeromos, elvégezvén teendőit a francia udvarnál, általment Angliába s itt július 15-dikén VIII. Henrik s ennek tanácsa

*) Verbőczy volt a szónok, mint Istvánfitól tanuljuk (IX. 136.), ki egyéb-iránt téved, midőn az ünnepélyt a mártius 17-én megnyilt országgyűlés jelenetei közé sorozza.

***) British museum; Cotton Mss.

***) Muffat az id. h. 49. l.

előtt tisztelkedett. Knighte titkár még a követ fogadásának napján tudósította az akkor Franciaországban tartózkodott Wolseyt a jelentékes eseményről. „Laski úr, az újjaválasztott magyar király követe — írja a titkár — ma járt el megbízásában király és tanács előtt. Kezdetben sokat beszélt Magyarországnak könyörületreméltó állapotáról, s hogy ura, a vajda, most már a magyar nemesség szabad választásából király, e méltóságot bizonyos okoknál fogva vonakodott elfogadni, de a nemesség s a község könyörgései által mintegy kényszerítetett magára vállalni az országlás terhét, erős hittel levén, hogy valamennyi keresztyén fejdelem helyeselni fogja e választást s az ország kormányának ezen felvállalását, még pedig annyival is inkább, mivel a törökök a főbb véghelyek birtokában vannak, s belháború esetében, mit különben is szándékoznak, egészen elfoglalhatnak az országot. Ehhez képest segédet kér ő felségétől a király, mint kihez nagy bizalommal viseltetik, segédet a törökök ellen s az ország fentartására.” — Henrik a beszéd tartalmát tanácsa előtt ismételte, s azon való tetszését nyilvánítván, meghagyta a tanácsnak, adna választ. Ez ekkép hangzott: „Ő felsége nagyon fájlalja a magyar nemzet szenvedéseit; az új királyról, miután közakarattal választatott nemesség és község által, fel kell tenni, hogy olyas tulajdonok vannak benne, melyek őt képessé teszik, nemcsak béke idején uralkodni, hanem háborút is viselni s az országot megoltalmazni a törökök ellen. Ő felsége neki szerencsét kíván hozzá, s felmagasztaltatásán igen örvend. A kívánt segédet mi illeti, nem kímélne költséget, nem saját személyét a király, ha tartományai Magyarországhoz oly közel fekünnének, hogy idején érkezhessék oda a segedelem. Tekintetbe vévén azonban a nagy távolságot, úgy azon körülményt, hogy jelenleg a keresztyén fejedelmek közül többen harczban állanak egymással, kiket czélszerű közbenjárás által ki lehetne engesztelni, de leginkább azon oknál fogva, mivel Krisztus helytartója most gonosz zsarnokságnak van kitéve,

ő, kit támogatni és oltalmazni főfő kötelesség: a felség egyelőre öszves hatalmát és erejét ez ügynek tartozik szentelni.'

Henrik ekkor még számot tartott a pápa engedékenysé-
gére, hogy nejétől, aragoniai Katharinától megválhassék: innen származott rendkívüli buzgalma a szentszék iránt; és Laski, miután vele volt testvérét, Szaniszlót, lovaggá ütötte a király, haladék nélkül tovább sietett *).

XIII.

Az ellenkirályok mármár a háború küszöbén állottak, mindamellett hogy János a mult évben nem mulasztotta el kö-
vetei által versenytársát is felkeresni. Koronázása után nyomban Bánffi János és Endre esztergomi prépost **) Bécsbe indultak, hol tizennégy napot töltöttek, a nélkül, hogy Ferdinand elébe bocsátattak volna. Végre, midőn ez 1526. december 8-kán a boldogságos szűz fogantatása ünnepén, István templomában a cseh rendek küldötteivel misét hallgatna, Bánffi és társa kirá-
lyuk nevében kezet nyujtottak neki. Ha Zápolya, mint erdélyi vajda képében jöttök, kezet nyujtok én is, volt a válasz, és szívesen látlak benneteket. Elmondották, s magyarul, küldőjök üzenetét, melyet aztán deákul is tolmácsoltattak. Ferdinand lát-
ván, hogy János igényeit a magyar koronára fejtegetik, még csak választ sem adott nekik; de helyette kancellárja Kles Bernát trienti püspök felelt, mondván: ő felsége értette az elő-
adást, de tegyék írásba, hogy szintén írásban viszonzhassa ***).

A követek a szerint cselekedtek; s december 17-dikén, midőn már Ferdinand is magyar királynak írhatta magát, mert

*) British museum, Cotton. Mss.

**) Ha Szerémi György hitelt érdemel, Verbőczy is velök küldetett volna, de útközben betegnek tetetvén magát, szerencsésen elmaradt társaitól. Az anek-
dotácska nekem nem látszik valószínűnek.

***) Wintzerer Gáspárnak, Bécsből, 1526. december 8-kán a bajor hercze-
gekhez adott levele, Muffatnál, az id. h. 18. l. a jegyzetben. Sanudo, Jászay-
nál, 198. l.

hívei azelőtt való nap választották meg Pozsonyban, kiadott reá a viszonzás. Bánffi és Endre prépost beadványa ekkép volt fogalmazva: *) „Ő felsége a magyar király, a mi legkegyelmesebb urunk, szerencsét, üdvet, áldást, s őszinte barátsága mellett szakadatlan jólétet és országszaporodást kíván felségednek, mint legkedvesebb barátjának és szomszédjának. Fenséges király! A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, méltóztatik felségednek kegyelmesen jelenteni, hogy ugyanakkoron, midőn neki a felséged cseh királylyá választatása tudomására jutott, a mindenható Isten őt is azon szerencsében kegyeskedett részeltetni, hogy ő Magyarország egyházi s világi urainak és nemességének egyhangu szavazatával és közakaratóval királyi székbe emeltetett s magyar királyul megkoronáztatott. A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felséged ez elválasztatásán és felmagasztaltatásán azon erős bizodalomnál és reménynél fogva örvend, hogy a mindenható Isten mindkét felségteknek az elválasztatást adományozni, s felségteket egyazon időben a legfőbb királyi polczra azért méltóztatott emelni, miszerint egyesült lélekkel, akarattal, segítséggel és hatalommal az öszves keresztyénség iszonyatos ellenségének annál hősebben lehessen ellenállani. Továbbá, fenséges király! a mi legkegyelmesebb urunk, Magyarország királya, édes mindenét hiven és barátságosan ajánlja felségednek, kölcsönös barátság és szomszédtság kikérésével, mi által mind királyi felséged, mind a most említett magyar király országaik, tartományaik és alattvalóik annál biztosabban az ellenség elől megőriztethessenek, megtartathassanak. A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, egyszerűs mind aziránt tudósítja felségedet, mily nagy, sőt már-már végső veszedelemben forog az öszves keresztyénség, mi különben is jól van tudva felséged előtt, kinek országai vajmi közel

*) Gr. Joseph Kemény, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, II. Band, Kolozsvár, 1840, 11—14. l.

fekszenek a tűzhez; és tudósítja arról, hogy az ellenség elméjében nem forgat egyebet, nem kíván mást, mint az egész keresztyén világ bukását s enyészvét, és saját magának uralmát valamennyi hatalmasság felett. Ez okon legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felségedet, mint a keresztyénség egyik fejdelmét és őszinte barátját inti és kéri: méltóztatnék akaratját és szándékát arra irányozni, hogy a mindnyájunk iránt vajmi kegyetlen, s felségtek mindkettőjük országaira törő ellenség hatalma közös erővel visszaszoríthatassék és szétverethessék. Mire nézve legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felséged irányában odanyilatkozik: hogy az Úristen segedelmével részéről mindabban nem leszen hézag, mit ezen tartományok javára, hasznára és megtartására ő, a király, képes leszen mivelni; s hogy szakadatlanul azon fog lenni, miszerint felségednek segéd-
del, ovatossággal, szorgalommal, buzgósággal, hadi néppel és készpénzzel tettelesen szolgálhasson; vágyva vágyván, felségeddel a keresztyénség oltalmazására közösen működni; s ezáltal nemcsak felséged alattvalóinak véromlását akarja eltávoztatni, hanem saját életének és szerencséjének veszélyeztetését is erős fogadással eltökélette.’

Ferdinand a követeknek az ausztriai kormány által adatott választ, szintén deák nyelven és szintén írásban*). Ő királyi felsége — így hangzik az oklevél — bőven megértette mind előszóval, mind írásban hozzá intézett kérelmeteket és előadás-
tokat, s talált abban olyas pontokat, melyek mind a császárnak, mind ő királyi felségének, valamint az ő királyi hitvesének, Magyar- és Csehországok született királyasszonyának jogait sértik; és talált másokat, melyekben némi felszólítás s buzdítás foglaltatik azon egyetértés és tetemesb segedelmezés iránt, mely a mi keresztyén hitünk ellenségei ellen szándékolatik létesíteni. Lévén tehát ezen előadások és kérelmetek már magában nagy

*) Kemény József az id. h. 14, 15. l. Jászay Pál, a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 346. l.

és fontos, a szükség kívánja ő felségétől, hogy az a császári felség, a németbirodalmi rendek s az ő felsége országai és tartományai elébe terjesztessék, megvitassék, s utak és módok találtassanak s végzésbe foglaltassanak, melyek a császárnak, a római szentbirodalomnak s ő királyi felsége tartományainak, embereinek, s magának Magyarországnak hasznosak, egyszersmind a töröknek meggátlására foganatosak és alkalmasak lehetnek. Miért is ő királyi felsége mostanság semmi alapos választ nem adhat nektek, hanem gondolkozásra időt vesz magának a legközelebbi szent György napig, akkor, ha újabban megkerestetik, végfeleletet ad majd nektek e kérelmekre. Azt azonban nem akarja elhallgatni, hogy ő felsége eddig is, mint keresztyén fejedelem, a lehetőségig állott ellen a keresztyén hit ellenségeinek, e részben nem kímélve szorgalmat és fáradságot, nem költséget és munkát, mi által, Isten segedelméből, Horvátország is eleddig megtartatott a keresztyén hitnek. Mely indulatában nem kevesbé megmaradt ő felsége jelennén is, és a végett folyton szorgalmasan munkálkodik; íme a római szent birodalom választó fejedelmei, hercegei és rendei most az ő felsége eszközzéséből és hozzájárulásával gyűltek össze e célra; hasonlókép nem szünik, nem is fog megszűnni ő felsége a hitetlenek elleni derekas hadviselésre és ellenállásra, a keresztyénség s főleg Magyarország és lakosai megvédésére és oltalmazására, nem mellőzve semmi fáradságot, először is mondott ő császári felségét, mint a keresztyénség fejét, aztán valamennyi országot és saját örökös tartományait inteni, kérni, buzdítani, mikben ő felsége ugyan saját személyét és vagyonát sem szándékozik kímélni. Miért is örömet hiteti el magával ő királyi felsége, hogy uratok úgy fogja magát viselni, s cselekedetei által olyannak fog mutatkozni, hogy a keresztyén hit ellenségeire semmi erősbülés, a keresztyénségre pedig és kivált Magyarország koronájára, de másokra is semmi sérelem ne háramolhassék miatta.

Ezen oklevélben egy részről félreismerhetlen a szándék, mindent ovatosan kikerülni, miből János netalán azt következethetné, hogy igényei a magyar koronára Ferdinand által megismertettek; de más részről feltűnő, hogy saját jogáról e koronára, csak mintegy lepel alatt teszen említést a válaszadó. Tudnillik, nem akart háborúba keveredni Zázolyával, míg nem Csehországot tetteleg is birtokába veendette, s mielőtt testvére Károly császár által a háború megnyitására egyenesen felhatalmaztatott volna. Zápolya követei oda voltak utasítva, hogy magát a császárt is felkeressék; de Ferdinand erről semmit sem akart tudni*), s Bánffi és társa Bécsből eredmény nélkül tértek vissza urokhoz.

XIV.

Zsigmond lengyel király most közvetítőül ajánlkozott a magyar ügyben. Ferdinand talán azért is, mert Károly császár őt intette, kísértené meg az egyezkedést, mielőtt fegyverre kél, nem volt idegen az indítvány elfogadásától. „Sok jó dolgot — írá öcscsének Károly — békés eszközök által érhetni el, jobb várakozni, mint a szerencse kerekére biznunk magunkat. Sokkal hasznosabb lenne, szerződésre lépni az erdélyi vajdával, kerüljön bár némi áldozatokba, de mégis annak kikötésével, hogy a korona kegyelmedé marad; ezáltal nagy költségeket és nagy veszélyeket lehetne kikerülni, s hogy ennél is többet mondjak, meghiusítani a vajda cselszövényeit, ki a törökhöz csatlakozván, az adófizetés felajánlásaért segédet nyerhetne tőle ... először is kegyelmed örökös tartományainak megrontására (**).

*) In principio assumpti regiminis nostri — írá 1530. július 20-án Károly császárnak Zápolya — miseramus oratores nostros Joannem Bánffi, modernum palatinum regni nostri, et reverendum Andream doctorem, praepositum ecclesiae Strigoniensis ad caesaream M. V. sed oratores nostri illuc pervenire non potuerunt: Ferdinandus eos non detinuit solum, verum etiam contra jus fasque omni ludibrio affect. A nemz. Muzeum kéziratái között, 1285. quarto. lat.

***) Gévay az id. h. I. k. 1. f. 49. l.

Efféléket maga Ferdinand is mondhatott magának, s ehhez képest 1527. mártius 27-én követeinek június 1-én Olmüczben megjelenésére ajánkozott, kik ott János képviselőivel találkozáván, kölcsönös jogfejtegetés által a háborúnak elejét vegyék *). Április 14-dikén Zápolya részéről elfogadtatott az indítvány. Békéltetőkül Szydłowiczky Kristóf lengyel kancellár és Endre ploczki püspök választattak; követekül Ferdinand által Thurzó Elek tárnok, Harrach Lénárd ausztriai kancellár, Jakab, boroszlói püspök, Adler Endre udvari titkár és Widmann Beát törvénytudor, — Zápolya által Frangepan Ferencz most már választott kalocsai érsek, Verbőczy István kancellár, Bánffi János verőczei főispán, Endre esztergomi és Statileo János budai prépostok és törvénytudorok küldettek. Widmann és Statileo voltak a szóvivők; a fejtegetés nem szemben egymással tartott beszédek, hanem a lengyel békéltetőkhöz intézett s ezek által a másik féllel közölt szó- és irományváltások alapján volt eszközésbe veendő.

Widmann, hogy Ferdinand jogát támogassa, a Mátyás és Fridrik között Sopronyban, az Ulászló és Maximilián közt Pozsonyban kötött szerződésekre; a nádor által kihirdetett és Ferdinandot királyul választotta országgyűlésre; és végre hitvéseinek öröködési jogára hivatkozott. S különben is János választását szerinte hét ok semmisnek bizonyítja. Először, mert a fehérvári gyűlés nem a nádor által hivatott együvé; másodszer, mert kivüle az ország más főtiszei is: a kancellár (Brodarics), a bán (Batthyány), a tárnok (Thurzó) nem voltak jelen; harmadszer, mert a távolabb vidékek lakosai nem jöttek a gyűlésre, s a törökök elől megfutamodott nemeseknek részben kihirdetéséről sem volt tudomásuk; negyedszer, mert János fegyveres népei elfoglalták Fehérvár utczáit; ötödszer, mert kiáltás volt, nem választás, senki se mervén ellenmondani; hatodszer, mert

*) Dogiel, Cod. dipl. Pol. I. 121.

Ferdinand követei nem hallgattattak ki; hetedszer, mert János a koronát már magával hozta, holott annak csak a választás megtörténte után kellett volna őriztetése helyéből kivételnie. — Mindezen okoknál fogva Ferdinand, a törvényes király, követeli, s joggal követelheti: hogy János az országnak általa bitorlott kormányáról lemondjon, kárpótlásul háromszázezer aranyat fizessen, a Mária királyné hitbéréhez tartozó jószágokról számot adjon, s a beszedett adót a rendek kezéhez juttassa. Ha ezt megteendette, menjenek feledésbe a történetek, János hívei számot tarthatnak Ferdinand kegyeire, az ország pedig a császárnak is oltalmára.

János képviselői következő ellenokkal válaszoltak: A pozsonyi országgyűlést Lajos özvegye Mária hívta együvé, nem a nádor, ki részéről csak megerősítette a királyné levelét, mely később kelt, mint a székesfehérvári országgyűlést kitűzte tokaji végzemény, és a szándéklott királyválasztást elhallgatta; s mely csak kevesek tudomására jutott. Zápolya választása érvényes, mindamellettt hogy a fehérvári országgyűlés nem a nádor által hivatott együvé: Mátyás és Ulászló szintén olyan országgyűléseken választattak, melyek nem a rendek által tűzettek ki; a rendek, valamint hatalmukban állott a nádorság jogkörét szabályozni, úgy hatalommal is bírnak e végzeménytől elállani, s magokhoz vévén a nádorságot, ennek jogait gyakorolni. Aztán, Báthori a mohácsi vész után Németország széleire szaladt, kétszeri meghívásra sem akart országgyűlést hirdetni, s még csak nemis valóságos nádor, mert a hatvani gyűlésben letétetett, s nem helyeztetett vissza törvényesen méltóságába. Székesfehérvárra az összes ország volt hivatalos; a mely megyékből nem voltak jelen a nemesek, azok magánjavokat elébe tették a közjónak. A hazát fenyegető veszély szükségessé tette a sietséget; a választás nem erőszakoltatott: kézfelemeléssel történt. János és társa a koronaörségben magokkal vitték e kincset, mert tartottak a töröktől, s hogy a koronázás mindjárt

másnap a választás után történt, az közönyös dolog. Ferdinand öröködési szerződésekre hivatkozik, de ilyes szerződések tiltanak Isten törvénye által, a pogányok előtt is gyűlöletesek voltak. Aztán, ha Maximiliánnak a sopronyi szerződés alapján joga van a koronára, az megszűnt volna azáltal, hogy Ulászlót királyul ismerte. A pozsonyi szerződésnek ellenmondott az országgyűlés. Anna, Ulászló leánya és Ferdinand neje nem szállíhatta az országot férjére, mert a nőnemnek semmi joga a koronához; ha máskülönbén volna, még pórra is szállhatna az álladalom, ha t. i. pórral lépne házasságra a királyleány; hiszen még az Istenanya sem bizatott meg az apostolkodással, Péternek és Pálnak jutván e tiszt. Végre, ha a nőnem valaha öröködési joggal birt volna Magyarország királyi székén, az következnek belőle, hogy a Mátyás és Fridrik közötti szerződés igazságtalan volt és törvényellenes, mint a mely, tekintetbe sem vévén a nők igényeit, Fridriknek és Maximiliánnak biztosítja az öröködést, Mátyás fimagva szakadásának esetére; s áll ez, mert hasonlatos az ügy, a Maximilián és Ulászló között történt egyezkedésre nézve is.

Ferdinand követei sophismákat láttak ezen válaszpontokban, s újabb nyilatkozataik kivált a nőnem öröködésének s a sopronyi és pozsonyi szerződések jogosságát támogatták. Zápolya biztosai ellenben úgy vélekedtek, hogy Ferdinand már azért sem lehet magyar király, mert ő spanyol, nem magyar. Igaz, hogy Zsigmond, Albert, Ulászló sem voltak belföldiek, de azóta meghozatott az 1505-ki végzemény: új dolgokhoz új eszközök kívántatnak. Viszonzásul az alkalmazásba vett új eszközök törvénytelenységét fejtegették a Ferdinandiak *). A feleselések

*) Widmann: „Summarische Ausführung und Justifikation der k. Majestät zu Hungern und Beheim Gerechtigkeit zu der Kron Hungarn“, Goldastnál: Collectio variorum consiliorum de successione et jure haereditario familiae regnantis in Hung. Frankfurt. 1719. Pray, Annales, V. 135. Bucholtz: Gesch. der Regierung Ferd. I. III. k. 194. I. Bartal, comment. ad histor. status jurisque public. Hung. III. k. XIX s kk. II. Szalay, Magyarország története, IV. 53.

június 15-dikéig, mint eleve kitűzött határnapig huzódtak el. A tanácskozmány eloszlását megelőzőleg, Ferdinand követei még indítványt tettek, mondjon le János Magyarországról: díjul Boszniát fogja nyerni királyi czímmel, s azonfelül negyvenezer forintot és öszves örökségének biztosítását. János emberei az indítványra ellenindítvánnyal válaszoltak: köszönjön le Ferdinand Magyarország királyságáról, s birja érte háborítatlanul Morvát és Sziléziát, melyekhez mint Mátyás óta a magyar korona tartományaihoz, máskülönbén nem volna joga*). S ezzel az értekezletnek vége szakadt.

XV.

,A pozsonyi szerződésnek ellenmondott az országgyűlés', ez volt a János-királyiak egyik ellenvetése. Ismétli ezt egy okirat, melyet Zápolya kancelláriája röviddel az olműczi értekezlet eloszlása után I. Ferencz francia királyhoz intézett: ,Valakik az országgyűlésen jelenvoltak, megannyian szilárdul ellenmondanak, lázadás támad, s hangzik a kívánság, hogy büntetést kell mérni a szerződés fogalmazóira, kik Magyarország szabadságát Fridriknek és Maximiliánnak áruba bocsátották', — így szól az oklevél. És más helyütt: ,a szerződés nem érvényes, mert az ország nem erősítette meg, sőt ellenmondott nyilvánosan, a király pedig kevesed magával nem kötelezheti az országot kénytelen-kelletlen ily nagy dologra**). — Lássuk közelebbről az ügyet.

,Ha Ulászló figyermek nélkül maradna, — mondja az 1491. november 7-kén kelt pozsonyi szerződés — vagy ha figyermekei egyenes águ fiörökös nélkül találnának elhalni, akkor Magyarország a magyar koronához tartozó valamennyi országgal, tartományokkal és urodalmakkal a római királyra (Maximiliánra) vagy egyenes ágon levő utódaira szálljon. S Maximilián

*) Bethlen Farkas, histor. I. I. 86.

***) British museum, Cotton. Mss. Chmelnél az id. h.

ezen jogának nagyobb biztosítására Ulászló minélelőbb országgyűlést tartson, melyre az egyházi és világi urakat, városokat és más hatalmasabb országrendeket minél nagyobb számmal meghívja, de melyre a római király követei is megjelenendek, s mely a jelen szerződést ünnepélyesen fogja elvállalni; valamennyi tagjai öszvesen és egyenkint, hittel és oklevél által kötelezendvén magokat és utódaikat ama követek jelenlétében ilykép: hogy azon esetre, ha Ulászlónak nem volnának törvényes gyermekei, vagy ha ezek egyenes ágon levő örökösök nélkül találnának elhalni, Maximiliánt, vagy ha ő már nem lenne életben, fiai közül egyet, vagy ezek nemlétében egyenes ágbeli fiörököseik közül azt, kire választásuk esik, törvényes és kétségtelen királyul fogadandják; hogy az ország birtoklására minden nehézség nélkül jöhessen, megengedendik; az ország birtokába bevezetendik; iránta mint királyuk és urók iránt tartozó engedelmisséggel leendenek; s ezt nyilvánosan és ünnepélyesen ugyanazon országgyűlésen a római királynak, követei jelenlétében, hittel fogadandják. S miután megtörténhetik, hogy azok közül, kiket illet, többen ez országgyűlésből elmaradandak, s különben is az ügy nagysága követelvén, hogy jelen egyezkedés kinek-kinek fülébe szállítassék, pünkösdre vagy pünkösdtájban, nevesebb helyen és szintén a római király követeinek jelenlétében új országgyűlés fog tartatni, melyen összehivatván a magyar birodalom valamennyi lakosai, a szerződés kihirdetessék, s a római király vagy utódsága — azon esetre ha Ulászló gyermek nélkül találna elhalni — az összes nemzet által Magyarország leendő királyul választassék; a megjelenendők közül azok, kik amaz első országgyűlésből elmaradnak, az egyezkedés pontjaira hittel és okiratilag fogván köteleztetni. S ezentúl, mindaddig, míg a római király és utódsága számára az örökösödés megnyilándott, kineveztetése után valamennyi főpap, úgy az ország nádora, az erdélyi vajda, a horvát bán, a temesi ispán, a jajczai, szörényi és nándorfehérvári bánok, Budavárnak

s az ország jelesebb erődeinek parancsnokai, a pozsonyi ispán s a többi főbb tisztviselők, kivált a végekben levők, hivataluk felvállalásakor hittel és irással fogják magokat e tárgyban a római királynak lekötelezni; valamint a koronaörök is, midőn hivatalukba iktattatnak, esküvel és írásban ígérendik, hogy előfordulván az érintett eset, a koronát s a visegrádi várat másnak kezéhez nem juttatják, hanem Maximilián és örökösei számára megőrzik. És valamint e szerződést Ulászló okiratilag fogja megerősíteni, úgy fogják ezt valamennyi utódai is tenni, s mennyiben kiskorúak volnának, gyámjaik az öröködési pontnak szentültartását esküvel is ígérendik, — megannyi oklevél Haimburg birájának és polgármesterének vagy várnagyának levén beküldendő*).

Zápolya olmücsi követei eredetiben kívánták látni a pozsonyi szerződést, s Lamberg Kristóf alsóausztriai kormányzó és Puetsch Vilmos tanácsos csakugyan meghozták Bécsből az eredeti oklevelet, s meghozták, még pedig szintén eredetieikben, ezen szerződésnek tizrendbeli megerősítését: a) Fridrik császár, úgy Maximilián római és Ulászló magyar királyok, b) tizenöt egyházi és világi magyar úr, c) Drágfi Bertalan erdélyi vajda, d) Kanizsai László horvát bán, e) Czobor Márton nándorfehérvári bán, f) a hét szász szék, g) Brassó, h) Medgyes, i) Besztercze, és k) Kolozsvár részéről; de a szerződésnek az öszves országgyűlés, ennek valamennyi tagjai által történt elfogadását bizonyító oklevél nem volt közöttök. S a magyar történetvizsgálás csakugyan a legeslegújabb időkig oly véleményben volt, hogy ilyes oklevél nem is létezik, s hogy a szerződés nem fogadtatott el országgyűlésileg. Bonfini bőven írja le az ellenszenv nyilatkozását, melylyel Bakács és társai, a pozsonyi békekötés szerzői, Budára érkezéskor, november közepén a nép által fogadtattak; s aztán folytatja ekképen: „a király,

*) Kollár, Ursinus Velius toldalékában, 238. l.

miután a nádor és Báthori (az országbiró és erdélyi vajda) a háborgókat némileg lecsendesítették, magához hívatta mindnyájukat, s röviden intvén őket, hogy az ő s az országnak reá bízott méltóságáról ne aggódjanak, mérsékelte a bébekötés feltételeit, és az illetőket arra bírta, hogy a szövetséget, miszerint az elvégre eszközöltt egyesség fel ne bomoljék, részökről is esküvel megerősítsék.‘ Ehhezképest a szerződés nyomban megkötése után elfogadtatott volna a rendek által; de az újabb történetirők már annál fogva sem adtak hitelt az állításnak, mert be van bizonyítva, hogy 1491. november 7-kén, mint a béke szerzésének napján innen egész az év végéig nem tartatott országgyűlés, s mert a tizenöt egyházi és világi úr által november 29-én kiadott és Widmann által az olműczi értekezleten előmutatott oklevél nem kelvén országgyűlési végzés alapján, nem több s nem kevesebb mint nyolcz főpapnak és hét világi úrnak a pozsonyi bébekötés feltételeihez járulása *).

Ezen oklevél keletkezése utáni nap, november 30-dikán, Ulászló a bébekötés egyik ágozatához képest 1492. februarius 2-kára csakugyan összehívta az országgyűlést, melyen a szerződés kihirdetessék. ‚Szükségesnek láttuk — így szól a szabad királyi városokhoz intézett, reánk maradt meghívó levél — a többi rendek között hűségteknek is részletesen tudtul adni, mily alkupontok és feltételek mellett kötöttük legyen meg a békét; minélfogva, de az összes ország számos egyéb ügyei miatt is, a jelenleg nálunk levő egyházi s világi urak és főbb nemesek érett tanácsából, jövő évi gyertyaszentelő boldogasszony napjára valamennyi rendeknek országgyűlést hirdettünk. S e végre hűségtek . . . a mondott napra és országgyűlésre néhány

*) Kollár, Urs. Velius, 260. l. Az álladalmi levéltár könyvgyűjteményében egykoru nyomtatvány ily czímmel: ‚Ratificatio concordiae hungaricae . . . Posonii factae, per quosdam Hungariae potiores praelatos, barones et proceres tam suo quam aliorum regnicolarum nomine, qui conclusioni ejusdem tractatus non interfuerunt.‘ A tartalomból világos, hogy a cím e szavai ‚aliorum regnicolarum nomine‘ nem állanak.

előkelőbbet teljhatalommal . . . küldjön ide Budára kebeléből, kikkel ezen béke ágozatait és feltételeit közlők leszünk, s kikkel azonfelül, valamint a többi városokkal, a ti testvéreitekkel ezen ország jólétére és magasabb nyugalma vezető eszközökről értekezessünk^(*)). A meghívó levelek szétküldettek, és Ulászló, mintegy irányt adandó a rendek végzésének, december 6-án, saját és örökösei nevében a békeoklevélhez járulását, „mint nemcsak a szerződő felek s az illető országok becsületére, nyugalma és hasznára, hanem az öszves keresztyénségnek is tetemes előnyére szolgáló dologhoz’ nyilvánította^{**}). Maximilián december 20-dikán Innsbruckban, s Fridrik 1492. januárus 4-én Linzben erősítették meg a béke feltételeit †).

XVI.

Gyertyaszentelő, az országgyűlés megnyilásának napja, melyen a nemzet a Maximiliánnal kötött béke feltételeiről hitelesen értesüljön, megérkezett, s vele a római király követei: gróf Hohenzollern Fridrik hohenburgi kapitány, báró Prueschinck Henrik kamarás, Schefftenberg Bernát tanácsos és Fuchsmagen János törvénytudor, kik előtt magokat a békekötés s illetőleg az öröködségi szerződés elfogadására kötelezzék a rendek ††). Az egykoru Bonfini ezen országgyűlésről semmit sem iktatott historiájába, ha kifogjuk annak említését, hogy Ulászló 1492. februárus 1-én népes tanácskozmányban a török ügyet tárgyalta; de a szintén egykoru és korának eseményeibe szintén

*) Kovachich, Vestigia comitiorum, 414. l.

***) Kollár, Urs. Velius, 262. l. Egykoru nyomtatvány az álladalmi levéltár könyvgyűjteményében. Chmel, regesta. Frid. 8733. sz. a.

†) Kollár, Urs. Velius, 322. 323. l. Lichnowsky. Gesch. des Hauses Habsburg, VIII. a regestákban, 1674 és 1698. számok alatt, kivonatban. Egész terjedelmében az „Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen“ 1849-diki folyamatának 502 és 506. lapjain olvasható mindkét oklevél.

††) Archiv für Kunde oest. Geschichtsquellen, 1849-ki folyamat, II. 504. l. Maximilián Vitéz János veszprémi püspököt s Iván korbáviai grófort is biztosokul nevezte; de ezek jónak látták egyelőre el nem jární e tisztben.

mélyebben avatott Tubero ezen országgyűlésről s a szóban levő ügyről ir ekképen: „Az e végre kitűzött napon Magyarország nemesei nagy számmal gyülekeztek Budára . . . hová követeit Maximilián is küldötte. Egyébiránt, miután a római király követeléseivel nyilvánosan elősoroltattak, nemések, nemnemések megannyian hévvel tiltakoztak ellenök, tagadván hogy őket olyatén szerződés kötelezhetné, mely országos felhatalmazás nélkül alakult meg. Lehurrogatták Báthori Istvánt és Tamás püspököt, a közügy árulóinak mondván őket. S ez több napig tartott.” De Bakácsnak egy hatalmas beszéde erőt vett az országgyűlésen, szerző szerint, ki előadását ekkép folytatja: „Leülvén Tamás, a főbbek nagyobb része a mondottakat helyeslé: s elmellőzvé a németnek feltételei közül néhányat, hogy a többieket annál könnyebben lehessen a magyarokkal elfogadtatni, mindnyájan végzéssé emelék a békét. E szerint tehát megalakult Maximiliánnal az örök béke; igaz, hogy nem olyan, minő a magyarokhoz, a valamennyi szomszéd nép győzöihez illet, de olyas, mely a király vakmerően lekötött szavának, és általa megrovásig esdett nyugalmanak látszott kedvezni*). Miután a mit Tubero mond, „hogy a pozsonyi békekötés néhány feltételei elmozdítottak”, „quibusdam tamen ex conditionibus alemani demtis”, azt Bonfini is mondja: „méréskelvén a követekkel a feltételeket”, „temperatis cum legatis conditionibus”: talán nem volt rendén, bárki bármily okleveleknek lett legyen birtokában, ezen észrevételt egyszerűen meghazudtolni; de Firnhaber Fridrik úr, kinek egyébiránt e tárgy felderítése körül nagy érdemei vannak, mégis jónak látta Tubero felebbi szavaira a tudományok bécsi akademiájának történetvizsgálati folyóiratában ezt jegyezni meg: „a magyaroman írónak üres formulája, mint az ellenkezőt bizonyító oklevelek tanusítják.” Gleich ist die Jugend fertig mit dem Wort, mondám Schiller Wallensteinjával, midőn Firnhaber úr

*) Comment. I. IV. §. 14.

anathemáját olvastam; s hogy a tisztelt férfiú elhamarkodott ítéletet hozott, azt épen az általa közzétett, az általa felhívott oklevelekből remélem bebizonyíthatni. Lássuk azonban mindenekelőtt a nyomozás további fejleményeit.

Mondtuk felebb, hogy Widmann nem volt képes az olmcüzi értekezleten a szerződésnek az országgyűlés általi megerősítését bebizonyítani; s miután Kollár, Ursinus Velius toldalékában, mely a sopronyi és pozsonyi békekötésekre vonatkozó oklevelek valóságos tárháza, miután Hormayr és Lichnowsky, kik előtt a cs. kir. udvari és álladalmi levéltár szintén nyitva állott, s kik Kollár gyűjteményét csakugyan pótolták, az országos rendek öszvessége által kiadott erősítő oklevelet nem tették közzé és ilyesnek létezéséről nem tettek említést: gondolom, igen természetes, hogy Istvánfitól kezdve napjainkig valamennyi magyar történetvizsgáló és történetíró, ilyes oklevél elő nem kerüléséből, s Bonfini és Tubero felebb érintett előadásaiukból, névszerint a feltételek mérséklését említő záradékból azt következtették: hogy a békekötés, mint olyas, helyeseltetett ugyan az országgyűlés által, de azon pontnak, mely Maximilián örököségi jogát megállapítja, kivételével: s hogy csak egyes hatóságok s egyes urak fogadták el e pontot is. — Csalódtunk.

Az 1492-ki országgyűlés megerősítő levele, vagy inkább megerősítő levelei, igaz, hogy sokáig nem kerültek elő, de léteznek mégis, léteznek a cs. k. álladalmi levéltárban. Firnhaber Fridrik úr azokat egyebekkel az Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen 1849-diki folyamatának második kötetében (375—552 l.), ily czím alatt: „Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490—1526, grösstentheils nach Originaldokumenten des kais. oesterreichischen Haus- und Staatsarchives“ nyilvánosságra hozta.

Az egyik oklevél, melyet történeti irodalmunk, ha nem csalódom, eddig teljesen ignorált, magyar fordításban így hangzik:

„Mi, Corvin János tótországi, oppelni és lipitai herceg sat., gróf Báthori István országbíró és erdélyi vajda, Zápolya István Szepesföldének örökös grófja, Kinizsi Pál temesi ispán s az ország alsó részeinek főkapitánya, herceg Ujlaki Lőrincz macsóiban, vingárti Geréb Péter és lindvai Bánffi Miklós királyi ajtónálló, guthi Ország László lovász- és Losonczi László tárnokmester, György Ráczország deszpota, Báthori Endre és György, bélteki Drágfi Bertalan királyi komornyikmester, Perényi Imre, Perényi János, szalónoki Pankircher Vilmos, Palóczi Antal, dengelegi Pongrácz Mátyás, Rozgonyi István, Kanizsai Miklós és György testvérek, Thuróczi György királyi pohárnokmester, lindvai Bánffi János, Hédervári Miklós, megyesaljai Morócz István, györgyi Bodó Gáspár, Homonnai Gáspár, nádasdi Ongor János, monyorósi Rozgonyi István, Jakcsics Ferencz, Paksi Pál és Albert, Dombai Pál és Miklós testvérek, gersei Pető Miklós, János és György testvérek, Ráskai Balázs, szekcsői Herczeg László, Bernát és Ferencz, Buzlai Mózes, Dóczi Péter és Imre testvérek, pelsőczyi Bebék János, Telegdi István erdélyi alvajda, rátoldi Gyulafi István, Csetneki László és János testvérek, albesi Zólyomi Miklós, Várdai Aladár és János testvérek, dobozi Danfi Endre, bajnai Both János és Endre, gimesi Forgács Péter, macskási Tárnok Péter, Gerendi Miklós, Sikesdi Miklós, somkeréki Erdélyi János és Márton testvérek, Bethlen Miklós, szamosfalvai Mikola Ferencz, Barlabás János és Lénárd, Zobi Mihály, Káldi Benedek, Kendeffi Mihály, Hosszuázó (?) Bálint, Bartai János s Magyarország és az erdélyi részek többi zászlósa, főbbjei és nemesei, megismerjük s tudára adjuk ezennel mindenkinek: hogy miután a közelebbi múlt napokban mind azon háborúskodások, egyenetlenségek, meghasonlások és ellenségeskedések, melyek a fenséges és magasságos fejedelmek és urak, Fridrik császár és Maximilián római király urak, ő hatalmasságaik között egy részről, valamint néhai Mátyás, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- sat. országok dicső emlékezetű királya,

s aztán a fenséges úr, Ulászló, hasonlólag Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- sat. országok királya, a mi legkegyelmesebb urunk és ezen Magyarország között a másíkról, régebben támadtak s egész a jelen korig folytattattak, bizonyos szerződések erejénél fogva, melyekre ő felségeik követeik által kölcsönös értekezlet folytán léptek, néminemű feltételek és alkupontok mellett lecsillapítottak és épen megszüntettek; s minthogy Pozsonyban szent Lőrincz hitvalló napja utáni hétfőn az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenegyedik esztendejében a mondott három felség s országaik és uodalmaik, fejdelemségeik és alattvalóik között örök béke és egyesség kötöttet és megerősítetett; és egyebek közt kivált ez ment határozatba és végzésbe: Ha a mondott fenséges úr, Ulászló király, a mi legkegyelmesebb urunk, ágyékából törvényesen nemzett figyermekek nélkül találna kimúlni, vagy ilyeseket maga után hagyván, azok tőlök származó örökösök nélkül haláloznának meg: ez esetben a mondott fenséges urat, Maximiliánt, a rómaiak, s Magyar-, Dalmát-, Horvátországok sat. királyát, vagy ennek nemlétében valakit fiai közül, vagy ezeknek nemlétében, ágyékaikból egyenes ágon törvényesen származó fiörököseik közül valakit tartozzunk törvényes és kétségbevonhatlan királyunkul s urunkul választani és fogadni; mi tehát magunkért, örököseinkért és utódainkért ezen béke- és egyezkedési szerződést az e végre egybehívott jelen budai gyűlésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk, s külön mindenikünk a felebb említett fenséges római király úrnak, követei jelenlétében kézadás mellett, hittel fogadta és ígérte, s hittel fogadjuk és ígérjük: hogy ezen szerződés valamennyi ágazatait összesen és egyenkint megtartandjuk, s a felebb megjelelt esetben őt, Maximilián urat, a fenséges római királyt, vagy annak nemlétében, fiai vagy unokái vagy ágyékából egyenes ágon törvényesen származó örököseik közül valakit, a mondott s amaz értekezletben készített czikkely formája, értelme és tartalma szerint urunkul és királyunkul választandjuk

és fogadandjuk. Ezen levelünknek, melyhez szokott pecséteink függesztvék, erejénél és tanutételénél fogva. Kelt Budán, a magunk és valamennyi rendek mondott közgyűlésében, hamvazó szerdán (mártius 7-kén), az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenkettedik esztendejében*).

Következik a másik megerősítő oklevél:

Mi, Egervári László Datmát-, Horvát és Tótországok bánja sat., Frangapan Bernát, Zeng, Veglia és Modrus grófja, továbbá Frangapan Miklós, János és Mihály, szintén Zeng, Veglia és Modrus grófjai, Károly korbói gróf, Blagai István és Mihály grófok, Zríni Péter és Pál, szomszédvári Hening János, Balsa szent-szávai herczeg, Batthyány Boldizsár, Bocskai Péter, Rohfi Bernát, Pogány Péter, Mikolicsics György, Kerhen Mihály, Szempcesei György, Mogorics Tamás, Gudóczy Péter, petnyai Subics Kristóf, Kasztellánfi György, Thúrbelth Miklós, Martinusevics Jakab, Guzics György és Máté, Lónyai Albert, Bocskai Miklós, Brukovics György, Perusics Gáspár, Farkasics Gáspár, Subics György, Martinusevics Tamás, Herkfi Miklós, Hassagi Imre, Peszéri János, Pogány György, Bucsics László, Mindszenti János, Bucsinczi Illés, Bolkovics Pál, Krucsics György, Orlovcsics György, Jeskovics János, Keglevics János, Bobojlics György és Márk, Mikcsics János, Stubiczai László, Pekri László, Rezics Miklós, Plavicsevszki György, Maretics Vojko, Otmics Szidán, Petricsevics Pál, Orros Miklós, Orecsóczy György, Cseszteczi János deák, Gereczy Péter, Orlics János, Kernyák János és Orecsóczy János, s Horvát- és Tótországok többi zászlósai, főbbjei és nemesei, megismerjük s tudtára adjuk ezennel mindenkinek, hogy (következik szóról szóra a felebbi oklevél illető része egész eddig: „fiörököseik közül valakit”) ezen Magyarország főpapjai, bárói, grófjai, főbbjei, nemesei, városai és egyéb lakosai, úgy maga az összes ország, s az ehhez tartozó egyéb

*) Eredetije irhán, a névszerint elősorolt hetven személy hetven pecsétjével.

országok és tartományok valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan királyokul és urokul tartozzanak választani és elfogadni. Mi tehát, mivelhogy a mondott Horvát- és Tótországok, s mi valamennyien, valamint ezen országok többi lakosai is, Magyarország koronájához s magához Magyarországhoz tartozunk tudnivalóképen régtől fogva, s ezen koronának és országnak alá vagyunk vetve: ez okon, valamiképen a mondott Magyarország egyházi urai, bárói, grófjai, főbbjei és nemesei, az e végre egybehívott jelen budai gyűlésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk ezen béke- és egyezkedési szerződést, s tekintetes és nagyságos gróf Zollern Ejtél Fridrik hohenbergi kapitány sat., stettembergi báró Prueschinck Henrik, Scherffenberg Bernát és Fuchsmagen János tudor sat. urak jelenlétében a felebb említett fenséges római király úrnak kézadás mellett, mindenikünk külön-külön, nyilvánosan, hittel fogadtuk és ígértük, s hittel fogadjuk és ígérjük: hogy ezen szerződés valamennyi ágazatait összesen és egyenkint megtartandjuk s a felebb megjelelt esetben őt, Maximilián urat, a fenséges római királyt, vagy annak nemlétében, fiai vagy unokái vagy ágyékából egyenes ágon törvényesen származó örökösei közül valakit, a felhívott, s amaz értekezletben készített czikkelynek formája, értelme és tartalma szerint, a felebb említett Magyarország mondott egyházi uraival, báróival, grófjaival, főbbjeivel és nemesseivel egyetemben, urunkul és királyunkul választandjuk és fogadandjuk. Ezen levelünknek, melyhez szokott pecséteink függesztvék, erejénél és tanutételénél fogva. Kelt Budán, a rendeknek mondott közgyűlésében, hamvazó szerdán, az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenkettedik esztendejében (*).

Azok miatt, miket mondók leszünk, a harmadik megerősítő oklevelet, legalább nagyjából szintén ide kell iktatnunk:

*) Eredetije irhán, a névszerint elősorolt hatvanhárom személy hatvanhárom pecsétjével.

„Mi, aragoniabeli esztei Hippolit, választott és megerősített esztergomi érsek, s ezen helynek örökös főispánja, Magyarország primása és született szentszéki követ sat., Osvát zágrábi, és királyi kincstartó, Bálint váradi, és Bihar vármegye örökös főispánja, Zsigmond pécsi, Tamás győri, s királyi főkancellár, János veszprémi, János csanádi, Miklós váczy, István szerémi, Lukács boszniai püspökök, Domokos székesfehérvári prépost és ezen hely örökös főispánja sat., és Bertalan vránai perjel, Magyarország főpapjai, megismerjük, s tudtára adjuk ezzel mindenkinek, hogy (következik szóról szóra az első helytt közlött oklevélnek Maximilián és örökösei jogát illető része egész eddig: „tartozunk törvényes és kétségbevonhatlan királyunkul és urunkul választani és fogadni”). Mi tehát magunkért és utódainkért ezen szerződést az e végre egybehívott jelen budai gyűlésen nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk, s a felebb említett római király úrnak követei, névszerint tekintetes és nagyságos gróf Zollern Ejteln Fridrik hohenburgi kapitány sat., stettembergi báró Prueschinkh Henrik, Scherffenberg Bernát és Fuchsmagen János tudor sat. urak jelenlétében, kézadás mellett, külön mindenikünk, hittel fogadtuk és ígértük, s hittel fogadjuk és ígérjük, hogy (következik szóról szóra az első rendbeli oklevél berekesztése)*).

Ezen három rendbeli okiraton kívül, melyek közül az első a magyarországi úri és nemesi rend, a második a horvát- és tótországi úri és nemesi rend, a harmadik a magyar főpapság nevében a pozsonyi békekötésnek Maximilián öröködési jogára vonatkozó részét megerősíti, szintén az 1492-diki országgyűlésen és szintén mártius 7-én, külön oklevelekben még Péter kalocsai érsek**), Geréb László gyulafehérvári püspök***),

*) Lichnowsky, az id. VIII. k. regesták, 1728. sz. a. Eredetije irhán, a tizenkét főpap tizenkét pecsétjével.

**) Eredetije irhán, egy pecséttel.

***) Eder, script. rer. transsyl. I. 207. Eredetije irhán, egy pecséttel.

s János, Péter és Simon, szentgyörgyi s bazini grófok*), továbbá Buda városának birája, Pemflinger János, eskütt és egyéb polgárai s egész községe, Pest városának birája, Szegedi Pál, eskütt és egyéb polgárai s egész községe**), ama békekötés illető részéhez járulásukat nyilvánították.

Lássuk már most, miben állott a pozsonyi szerződés alku-pontjainak Bonfini és Tubero által említett s Firnhaber úr által kétségbe vont mérséklése.

XVII.

A szerződésnek 11-dik pontja, melyet felebb, a XV-dik szakaszban közöltünk, követeli, hogy a Maximilián öröködési jogát megismerő formulába kötelesek lesznek azt is beiktatni az országos rendek, hogy öröködése megnyílásának esetében, őt az ország birtoklására minden nehézség nélkül hagyják bejőni, az ország birtokába bevezetendik, s iránta mint királyok és urok iránt tartozó engedelmességgel lesznek. A felhívott szakasz egyéb intézkedései híven és szabatosan belémentek a formulába, de az imént idézett sorok kimaradtak valamennyi megerősítő oklevélből, valószínűleg azért, mert a rendek nem akarták magokat jogának fegyveres erővel is kivívására lekötelezni, s mert az engedelmességnek ilyes korlátlan felajánlásában, daczára a 20-ik ágozat biztosításának, az 1222-ki bulla végzáradékának megszüntetését látták. Az ama sorok helyébe iktatott szavak: „a czikkely formája, értelme és tartalma szerint” mindenre s tehát különös ékezéssel semmire sem vonatkoznak, s azonkívül — és úgy látszik, ez volt a czélzat — minél tágasab kört nyitnak a mindenféle hermenevtikai kísérleteknek.

De nemcsak a fogadás tartalmára nézve történt mérséklés, történt ilyes, még pedig lényeges, a fogadás formájára nézve is.

*) Eredetije irhán, három pecséttel.

**) Eredetijeik irhán, mindenikén egy pecsét.

A pozsonyi szerződés tizenegyedik ágozata arra is kötelezte a rendeket, hogy a római király követeknek jelenlétében, magán az országgyűlésen, nyilvánosan és ünnepélyesen esküdjének meg a fogadás megtartására. *) S a horvát- és tótországi rendek oklevelében csakugyan bennáll, hogy ők ezen esküt nyilvánosan letették, hogy hittel kötelezték magokat, még pedig nyilvánosan, e fogadás megtartására **); de olvassa meg Firnhaber úr még egy ízben a magyar főpapok s a magyar világi urak és nemesek által kiadott megerősítő okleveleket, s mondja meg, ha találta-e bennök ugyanazon helyet? találta igenis, de a 'nyilvánosan' szónak kivételével †). S tudja-e Firnhaber úr, miért nem állanak benn a szent-györgyi és bazini grófok a világi urak s nemesek oklevelében? s Péter kalocsai érsek és Geréb László gyulafehérvári püspök neveik miért nem mentek belé a főpapok által kiadott megerősítő irományba, mindamellet hogy jelen voltak az országgyűlésen, hogy mártius 7-dikén Budán tartózkodtak? Bizonyosan nem azért, mert vonakodtak a szerződéshez járulni, hiszen ők épen mártius 7-én, tehát azon egy nap társaikkal, de külön-külön oklevelek által kötelezték magokat Maximilián öröködesi jogának szentül tartására. Neveik azért maradtak ki onnan, mert ők, s egyedül csak ők, tovább mentek egyházi s világi úrtársaiknál, és, mint okleveleikből láthatni, nyilvánosan tették le az esküt ††). Firnhaber úr csatlódott, midőn a Péter érsek által kiadott kötelező levél fölébe ezt írta: 'Péter kalocsai érseknek, mint országos kancellárnak beléegyezési okmánya', — mert egy az, hogy kérdés: valljon vonatkoznak-e a pozsonyi szerződés tizenharmadik és tizenegyedik ágozatai a kancellárra is; más az, hogy a felhívott

*) Hancque sententiam publice et solemniter in eadem congregatione Romanorum regi in praefatorum regis Romanorum oratorum praesentia jurabunt.'

***) ,publice juravimus et promissimus, juramusque et promittimus.'

†) ,juravimus et promissimus, juramusque et promissimus,' mindkét oklevélben.

††) ,publice juravimus et promissimus, juramusque et promittimus.'

ágozatok értelmében kiadott kötelezvények máskép szerkesztvék, mit Báthori Istvánnak, mint erdélyi vajdának és koronaőrnek 1492. mártius 7-én, Kinizsi Pálnak, mint temesi grófnak szintén 1492. mártius 7-én, Ráskai Baláznak, mint budai várnagynak 1492. mártius 16-án, és Drágfi Bertalannak, mint Báthori István halála után erdélyi vajdának 1493. november 22-én kelt kötelező leveleik világosan bizonyítanak *).

S mindezek után valószínűleg oly véleményben leszen az olvasó: hogy Maximilián hivei nem tévedtek, midőn urok örököségi jogát a budai országgyűlés által megismertnek, megerősítettnek állították, mert hiszen tanuságot teszen róla annyi oklevél; hogy más részről Bonfini és Tubero, az ezen korszak eseményeibe mélyebben beavatott történetírók szintén nem tévedtek, midőn a pozsonyi szerződés mérsékléséről szólottak, mert hiszen mérsékeltetett is az valósággal, tartalmára, de még inkább formájára nézve; s hogy végre nem csoda, ha a nagy tömeg az országgyűlés többsége által elvetettnek vélte a pozsonyi szerződést, mert hiszen, mit is gondolhatott egyebet, látván, hogy a horvát- és tótországi urak és nemesek, s velök még egykét város nyilvánosan megesküsznek reá a gyűlésben, de Magyarország összes úri és nemesi rendje, talán hat ember kivételével, ugyanazon gyűlésben megtagadja az esküt? inkább azon kellene csodálkoznunk, ha a közönség, ha a nézők ily előzmények után sejdítették volna, hogy ezen úri és nemesi rend a színpalak megett mégis letette Maximilián biztosainak kezébe az esküt.

Bizony nagy vilitás! fog egynémelyik olvasóm felkiáltani Zrínnel, ezen eljárás szemléletére; de ne feledjük, hogy azon korszak küszöbénél állunk, melyhez historiánkban nincsen hozzáfogható jellemtelenség dolgában, s hogy Maximilián és Ulászló megelégedtek az eljárással. Egy pillantás a világi urak és nemesek

*) Lásd ezen okleveleket magának Firnhaber úrnak értekezésében.

oklevelében foglalt nevekre láttatni fogta az olvasóval, hogy az úri rend s a főbb nemesség — barones et proceres — ott ugyan gazdagon vannak képviselve, de annál gyérebben a kisebb, a megyei nemesség; ez makacsul vonakodott a pozsonyi szerződéshez járulni; s hogy ez ne tiltakozhassék, a felelbbi mód szerint adatott ki az oklevél. Úgy gondolom, innen van, hogy az Maximilián által nem tétetett közzé, és miszerint időnek előtte közzé se tétethessék, épen Augsburgba küldetett általa őrizés végett. Midőn a pozsonyi szerződés Budán a magyaroknak kihirdettetett, — írja Fugger, Oesterreichischer Ehrenspegel, Nürnberg, 1668, című munkájában — morogtak ellene s felkiáltottak: ezek nem békeágozatok, hanem szolgasági hálózatok, s ők készek, inkább ezer ízben meghalni, mint magokat alávetni. De a király őket végre lecsendesítette, s aztán elkészítetett a megerősítő oklevél, aláíratott, hetven pecséttel ellátatott és Maximilián királynak általadatott, ki azt a következő évben kancellárja Stürzel Konrád által az augsburgi tanácsnak őrizés végett kézbesítette, hol 1548-ig hevert az oklevél, kiadatván a mondott évben Ferdinánd királynak. Hasonló okból Ulászló is ovakodott volna ütni a rendeknek olyan a milyen engedményét. 1492-ki végzeményében csak mintegy melleleg említetik, hogy a pozsonyi szerződésről is volt szó az országgyűlésen, de hogy megerősítetett-e vagy nem ama szerződés, arról hallgat a végzemény.

A pozsonyi tizenkettedik ágozat értelmében Ulászló még egy második országgyűlést volt 1492-ben tartandó, melyen azok is, kik gyertyaszentelőkor bár mi oknál fogva akadályozva voltak Budán megjelenni, hozzájárulásukat a béke művéhez és ennek feltételeihez nyilváníthassák. De az országgyűlés, úgy látszik, épen azért, mert e célra fogott volna tartatni, nem gyűlt együvé, s azon körülményből, hogy például Kassa, Bártfa, Lőcse még mindig nem küldötték be kötelezvényeiket, hogy Zápolya István az új nádor, a szerződés tizenharmadik

pontjának ellenére, magát úgy is, „mint nádort” lekötelezni elmulasztotta sat. többtöbb ellenszenv világolt ki Maximilián öröködésének ezen útoni megismerése ellen. A római király maga is felhagyott ez ügy sürgetésével, s 1506-ban jogát a magyar koronára már nem annyira az Ulászlóval kötött szerződésen, mint azon alapította, hogy ő valóságos magyar, mert női ágon a magyar királyok véréből származik, s igényein ennél fogva az 1505-ben közbejött rákosi végzemény sem üthet csorbát*); családjának igényeit a koronára pedig még az 1506, 1507, 1515-ben Ulászlóval kötött házassági szerződések által is**)) ügyekezett biztosítani, melyek 1520-ban Lajosnak Mária-
val és Ferdinandnak Annával egybekelése által teljesedésbe mentek. És hat évvel később Ferdinandot csakugyan ezen alapon választotta meg királylyá az országgyűlés. Midőn a pozsonyi szerződés 1548-ban Augsburgból vissza Bécsbe került, Annának férje már husz évnél tovább volt Magyarország királya; s az oklevelet, melyet 1527-ben az olmücsi értekezletben azért nem lehetett előmutatni, mert hollétét akkor maga Ferdinand sem tudta, közzé tenni most annál fogva sem volt ok, mert a pozsonyi szerződés egy részről kizárja a női öröködést, melyen 1526-ban igényeit a koronára alapítá vala a király, s mert más részről a választás elvét is kimondja, pedig Ferdinandnak és utódainak éppen az öröködési elvnek a választási elv helyébe léptetése volt természetesen egyik főtürekvésök, s ezt elvégre a török uralomnak megtörése sikerrel koronázta.

Ezen hosszabb kitérés után, melyet azonban a kezünk alatt levő tárgy szükségessé tett, ismét visszaérkeztünk János diplomatiái működéséhez.

*) Maximiliánnak 1506. április 18-kán a magyar rendekhez adott levele, Horvát Istvánnál, Verbőczy emlékezete, LXXVI. szám alatt.

**)) Kollár, az Ursinus Veliushoz kapcsolt auctuarium diplomaticumbau, XIV—XXXIII.

XVIII.

Az olmücsi értekezletnek eredmény nélküli felbomlását Ferdinand részéről újabb hadi készülétek követték, s Jánoséról a francia királylyal kötött szövetség ünnepélyes kihirdetése, melyről fennebb szólottunk. Rincon — a francia követ — Budáról utját Krakónak vette, János király egyik titkára, Szálkai Pál társaságában. „Franciaország legkeresztyénebb királyának azon követe, ki e napokban nálunk volt, — így szól a Zápolya által Budán 1527. július 14-én Rincon számára kiadott utlevél — kedves sógorunkhoz, Lengyelország fenséges királyához megyen, miért is meghagyatik a hatóságoknak, ha kívánságuk benn maradni kegyelmünkben, hogy őt tisztességesen fogadják, eleségéről, szállásáról gondoskodjanak, Lublóig számára szekeret rendeljenek, s azonkívül mindazt cselekedjék és végrehajtsák, mit hívünk és titkárunk nemes Szálkai Pál mondani fog nekik nevünkben. Másként ne cselekedjetek.“*)

Olaszországban Ferencz király és a pápa ellen szerencsésen működtek a német hadak; a cognaci szövetség feloszlott; s Ferdinand, ki a főleg Bácsban és Bodrogban garázdálkodott rác hadakat magának már korábban megnyerte, most aggodalom nélkül küldhette cseh és német fegyvereseit Magyarországra. Lovassága Magyar-Óvárnál, gyalogsága Haimburgnál gyült együvé. Fővezére Kazimir brandenburgi örgróf volt**); György szász és braunschweigi herczegek segédcapatokat küldöttek neki. Midőn Ferdinand, Dévény elfoglalása, Pozsony és Nagyszombat hódolása s hadüzenet előbocsátása után, július 31-én

*) Pray kézíratai, XXV. k. a pesti egyetem könyvtárában.

**) A háborút is ez üzente még Zápolyának, nem Ferdinandnak János, midőn őt párbajra kihivná — per marchionem Casimirum, tui furoris atque avaritiae assecclam et administrum, indignius siquidem tibi visum erat, quum te ex sanguine archiducum Austriae oriundum profitereris, si nobiscum ex comitibus orto in arenam decsenderes.‘

az ország széléhez érkezett, hivei az 1491-ki pozsonyi szerződés rendeletéhez képest Pozsonyból elébe siettek fogadására. A király Köpcsén és a Lajta között a határszélnél leszállott lováról, a nádor, Báthori István, magyar nyelven üdvözlő beszédet intézett hozzá, melyet Maczedoniai László pécsi prépost deákra fordított. Kérték a rendek nevében, erősítené meg a nemzet szabadságait; és Ferdinand, Widemann tudor által adván választ, a kancellár, Szalaházi Tamás kezébe letette az ország jogaira és szokásaira az esküt.*)

Más nap tanácskozmány tartatván Óvártt, hire jött, hogy Zápolya hadai a ráczokat megverték, vezéröket Cserni Jovánt, az úgynevezett „fekete ember”-t megölték. János király Buda várában harang- és ágyuszó által hirdettette ki az eseményt, s Rincon Antal, a francia követ, röviddel Krakóba érkezése után, itt szintén zajosan ülte meg a győzelmet. „Rincon olyan lármát üt a fekete ember halála miatt — irá 1527. augusztus 12-kén Krakóból Ferdinand követe — mintha a törökön vett győzelemről volna szó. Háromszáz viaszgyertyát és szövétneket gyujtatott a házak ablakaiban, trombitáltatott, doboltatott, Téged Isten dicserünk-et énekeltetett, az utczákon pénzt szóratott; rég nem hallatszott hasonlatos örömjaj Krakóban.**).

Ferdinand augusztus 3-dikán Óvárról belebb indult az országba; Nádasdy Tamás háromszáz lovassal előre sietett; Győr és Szent-Márton hódoltak a királynak. Augusztus 9-kén Komárom, 10-én Tata megadták magokat. Két nappal később már Esztergom is Ferdinand hatalmában volt, s a mint Nádasdy Visegrád elébe érkezett, a felső és alsó erősség készséggel kaput tártak előtte. — Zápolyával Budán és Buda környékén csak háromezer fegyveres volt; fővezére Czibak Imre még mindig a tiszai részekben időzött. Fel sem tette, hogy kivált Komárom, Tata, Esztergom és Visegrád ne álljanak ellent. S most

*) Ursinus Velius, I. I.

***) Bucholtz, III. k. 219. I.

a dunai hajóereg is Ferdinandhoz pártolván, és ennek előhada már Szent-Endréig érkezvén, augusztus 15-dikén János király Budáról Pestre magyar-rác hadainak rákosi táborába költözött. Távozása előtt meghagyta a budai polgároknak, adnák szép szerével Ferdinand kezéhez az erősséget, hogy neheztelését ne éreztesse velök a győző. Augusztus 16-án Kerepesen, 17-kén Hatvanban táboroztak a Jánosiak; István király napját is Hatvanban ülték, elhallatszott hozzájuk Budavár falairól az ágyuszó, mely Ferdinand bevonulását a fővárosba hirdette az országnak. Ekkor felszedték sátorait és Árokszállásra mentek háltni, honnan, Czibak hajdúi által kísértetve, útjokat a Sajó felé irányozták*).

Borsodban a Sajó és a Hernád között fekszik Lád, János király idejében a szent Pál után nevezett remeték egyik székhelye. Zápolya hadai majdnem egy hónapig táborozván e környéken, a fejdelemnek alkalmá volt megújítania az ismeretséget Utissenics Györggyel, ki azelőtt több évekkel, nála, mint erdélyi vajdánál, hadiszolgálatban állott; ki, nem tudni mi okon, a hadmezőt a kolostor falaival cserélte fel, s ki utóbb, elsőséget adván Horvátország egyik jelesebb családjából származott anyja nevének, mint Martinuzevics György hírével nevével betöltötte a világot**). Zápolya különben is távol lévén attól, hogy igényeiről lemondjon, mit Hatvanban kelt körlevele is tanusít, melyben az övéit hűségre intette, igérvén, hogy „mihelyest serege elégségesen megnövekedendett, nemcsak kiüzi az országból az ellenséget, hanem boszút is áll rajta***), Fráter György által megerősített mind szándékában mind reményében. Egyelőre ez még nem mehetett teljesebbé, mert Ferdinand

*) Szerémi György emlékirata Magyarország romlásáról 1484—1543. közli Wenzel Gusztáv, Pest 1857. 173. l. Zermegh, Schwandtnerál, II. 388. Ursinus Velius, az id. h.

***) Verancsics Antal összes munkái, I. 16 és kk. II. Martinuzevics levele Verancsichhoz, Praynál, Annales, V. 271.

***) Pray, Epistolae Procerum, I. k. 307. l.

hadvezére Salm Miklós Zápolyát üzőbe vevén, először is Ládnál, majd Tokajnál — szeptember 27-dikén — véres ütközetben erőt vett a Jánosiakon *).

XIX.

Rincon e közben Krakóba érkezett Zsigmond királyhoz, ki őt szeptember 6-án I. Ferenczhez intézett következő levéllel eresztette útnak: „Nagyságos Rincon Antal, felséged követe, nálunk volt és elmondott mindent, mivel őt felséged megbizta. Határtalan köszönetet mondunk, hogy irántunk és országunk iránt annyi kedvezéssel viseltetik felséged, és hogy meg nem szünik mind arról gondoskodni, mi kölcsönös szövetkezésünkhöz és az öszves keresztyén ügy állapotához látszik tartozni. Részünkről azon leszünk, hogy felséged jóakarátát szeretettel, tisztelettel és mindennemű szolgálatokkal viszonzzuk mindenha. S hogy mit válaszoltunk a követnek, mily állapotban van országunk és Magyarország, s mit követel tőlünk, hogy boldogulhasson, a keresztyén ügy, azt követ úr bőségesen fogja előadni. Az Úristen tartsa meg felségedet épségben és szerencsésen; szívénekből ajánljuk magunkat **).“

A követ Krakóból Kassára sietett, s egész bizonyossággal állíthatni, hogy néhány nappal a tokaji ütközet előtt találkozott Jánossal. Ennek udvarában, kivált ama politikai kapcsolatnál fogva, melyben Beriszló Péter bánnal állott vala ***), számos dalmát nyert alkalmazást, köztök: Statileo, Verancsics, Andreis. Az utóbbik, a trauai születésű Tranquillo Partenio Andreis, nem régiben még lipcsei tanár, most a király által titoknokul adatott Rinconnak, ki őt 1527. szeptember 23-kán Kassáról Franciaországba küldötte. „Tudván bizonyossággal — írja ez nap

*) Salmnak a tokaji táborból Ferdinandhoz szeptember 27-én adott levele, Hormayr Taschenbuch für vaterländische Geschichte, 1823-diki folyamat, 137. l. Verancsics, II. k. 27. l. Szerémi, 179 és kk. II.

**) Charrière, I. k. 159. l.

***) Verancsics, II. k. 261. l.

Montmorency maréchalnak — hogy méltóságod látja mindazon leveleket, melyeket urunknak a legkeresztyénebb királynak írok, s megtudja belőlök az ittvaló dolgok állapotját, ritkán írok méltóságodnak, kit mint pártfogómat és jótevőmet különösebben szeretek, tisztelek. Küldöm ime a király parancsára ezen titkáromat, Tranquillót, s könyörgök méltóságodnak, értesitse ő legkeresztyénebb felségét azon dolgokról, melyek miatt őt küldöm, s eszközölje ki, hogy minél előbb indítassék utnak, mert szükséges, hogy a legkeresztyénebb felségnek akaratáról minél előbb legyen tudomásom.‘*)

Tranquillo visszaérkezéseiglen a magyar-lengyel végekben tartózkodott, úgy látszik, Rincon; annyi bizonyos, hogy midőn 1528. februáriusban János Erdélyből és Debreczen környékéről ismét a Hegyaljára jött, Rincon ott felkereste a királyt. ,S e közben — írja Szerémi — Franciaország királyától követ érkezett János királyhoz. És a szegény király nagyon örült, vigasztalására volt a segédígérés.‘ Kevés napokkal utóbb megveretvén Szinánál Zápolya, előbb ugyan sógoránál Homonnainál vonta meg magát, s majd tanácsosnak látta, a Kárpátokon átmenni Lengyelországba, hol Tarnow várában, , mint örökségében leszalla,‘**) s hová őt Rincon is követhette.

A bajor hercegek, kik még imént oltalmi és támadási szövetségre voltak Zápolyával lépendők, aggodalommal és bosszúsággal értesültek Ferdinand szerencséséről. Kanczellárjok, dr. Eck kétrendbeli levele minél kevésbé sötét színekben ügykezett előttök feltüntetni a kivált az ő tanácsára általok felkarolt ügyet. ,Kegyelmes fejdelmem és uram — írta 1527. szeptember 12-én Vilmos hercegnek — Schwarzenberg János úr megírta fiának a magyarországi hadjárat minden eseményeit, jelentvén, hogy Ferdinand Budavárban van, és tábora a város

*) Charrière, I. k. 160. l.

**) Verancsics, II. 29. Anyai öröksége lehetett.

körül, és a magyarok Budával átellenben, és hogy Ferdinand szeptember 10-dikére országgyűlést hirdetett. És miután azon magyar urak közül, kik a vajdával tartottak, eddig még csak kevesen állottak a királyhoz (Ferdinandhoz), ezen országgyűlésen fog nyilvánulni, mily szándékuk van a magyaroknak. Jelentette azt is, hogy a moldvai vajda szintén követeket küldött a királyhoz, hogy Székesfehérvár magát megadta, hogy a töröknek meggyült baja a perzsával, s hogy Magyarországon drága az eleség. De én ezen levélből azt következtetem: hogy kevés magyar, és különösen kevés úr állott a királyhoz, kik nagyjából még a vajdával vannak; és ha nem jönnek az országgyűlésre, nagyon lehetséges, hogy a király nem fogja hasznát látni hadviselésének, és az országnak jóval nagyobb részét nem fogja elfoglalhatni, mert Magyarország terjedelmes tartomány, azt nem lehet néhány nap alatt kivívni vagy elfoglalni. Ezt kötelességemnek tartottam felségednek jelteni, és véleményem szerint az egész hadjárat sarka az országgyűlés, mely tegnapelőtt volt megnyilando*).

Az országgyűlés megnyílt, nem ugyan september 10-én de Mihály napja után. October 7-én az urak együtt voltak a királyi lakban. Ferdinand bővebben fejtegette előtök jogát a magyar koronára; említette a Fridrik és Maximilián között egy részről és Ulászló között a másikról említett szerződést, említette az olműczi értekezletet, hitvesének Ulászlótól származását, s a pozsonyi választást, melynek megerősítését várja. Az urak jogszerűnek nyilatkoztatták a választást. Más nap a várak előtti téren Ferdinand, a kancellár tolmáclata mellett beszédét a nemességhez intézte, biztosítván őket, hogy kormánya atyai kormány leszen, figyelmeztetvén őket, hogy nem az a kérdés:

*) Muffat, Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern und König Johan von Ungern, 52. l.

ki honnan való? hanem az: ki mint kormányoz? és szilárd meggyőződését nyilvánítván, hogy a kik szavazataikat reá adták és reá fogják adni, azoknak megbánásra nem lesz okuk. Felsőged országglását senki sem ellenezte volna — viszonzá a nemesség szónoka Bessenyei István — ha az ármányosok nem hitetik el velünk, hogy a szepesi grófnak királyságába felsőged is Károly császár is beléegyeztek, s ha felsőged leveleit el nem kapdossák, el nem rejtik előlünk. Most tudjuk, miben van a dolog, s felsőgedet, mint törvényes királyunkat örömet üdvözljük *). Tudomására kívánom adni — írta october 8-dikán Ferdinand Budáról testvérének, Mariának — hogy épen most visszajöttem az országgyűlésből, hol első előadásomat tettem, és nyomban feleletet is kaptam, és választatásomat megerősítették mindnyájan. **).

A budai országgyűlést megelőzte Zápolyának tokaji veszedelme, s követte Ferdinandnak királylyá koronáztatása és ellenének előbb Nagyváradra, majd Erdélybe vonulása. Nagyváradon october 4-én kelt levele által híjába intett mindenkit: ovakodjék Ferdinandtól s várja a nemzet üdvét tőle, Jánostól, ki most a Tisza megé kénytelenítetett vonulni, mert annyi s megannyi könyörgésére sem akartak a nemesek felkelni: a rendek tetemes számmal gyülekeztek Ferdinand körül; híjába emlékeztette Perényi Pétert a barátságra, mely őket első ifjúságuktól fogva összefűzte, s a családjával kötött frigyre: Perényi, mint Ferdinandnak october 8-án Máriához adott levelében olvassuk, kinyilatkoztatta: ,hogy azon esetre, ha a rendek kívánni fogják, kész magával hozni a koronát, s a rendek csakugyan kívánták, és november elején Székesfehérvárott volt a korona ***). Ezen körülmények, valamint az is, hogy János

*) Ursinus Velius, II. 28. Widemann, Praynál, Annales V. 145.

**) Gévay, I. k. i. f. 115 l.

***) Ugyanaz, ugyanott.

Erdélyben sem érezte magát menedékben, melynek szász lakosait, de részben a székelyeket is Ferdinand biztosai, névszerint az erdélyi születésű Reichersdörfer György ellene hangolták,*) — mindez, mondom, a bajor hercegeknek is tudomására jött.

,A magyar ügyek — írta Eck kancellár 1527. december 2-án Vilmos hercegnek — így állanak: A király és neje Pozsonyba fognak menni, a telet ott töltendő, az özvegy királyné Óvárban fog maradni, s hitbére, a bányavárosok, kezéhez adatnak. Magyarországon a hivatalok betöltvék, a hadak nagyjából elbocsátvák, de hat zászlóalj Landsknecht, ha szerét tehetni, az országban marad. A vajda, mint Losenstein és Schwichau írják, valamely erdélyi városban van, de olvastam az udvartól (gondolom, Ferdinand udvarát érte) kiindult irományokat, melyek szerint onnan eltávozott; azt is mondják, hogy távozáskor sok népet veszített, minek részemről nem adok hitelt, könnyű neki olyas várba vagy városba bejutnia, melyet lehetetlen lesz e télen kivívni. Mindent összevéve, azon fordul a dolognak sarka: hogy a pápa felmentessék, s hogy Ferrara Franciaországhoz álljon; ha ez csakugyan megtörtént, mint hirlik, akkor lesz mód a cseh király terveit meghiusítani. Nem ártana az olasz híreket Csehországba írni, onnan talán elszívárogmánának a vajdához, a magyarokhoz, s Ferdinandnak meggyülne baja miattok.**)

XX.

A lengyel király nem nagy hajlammal viseltetett Zápolya iránt, de Magyarországon mégis inkább őt óhajtotta szomszédjaul, mint a hatalmas német császár testvérét. A lengyel nép és a lengyel urak hasonló nézetben voltak. Logschau György

*) Ostermayer Jeromos, Kemény Józsefnél, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, I. 11.

***) Muffat, az id. h. 53. l.

ausztriai követ Krakóban, kinek egyik jelentését már feljebb idéztük, 1527. június 7-én panaszképen ír: ‚a lengyel köznép a vajdával tart;‘ június 9-én: ‚a nagymise közben szónoklatába imádságot szőtt a pap Magyarország királyáért, én Ferdinandot értettem alatta, ő a vajdát; Zsigmond és hitvese jelen voltak.‘ A követ s Ferdinand még két hívének az 1528. januárus 8-án Petrikowba jött Lőrincz székesfehérvári prépost és Herberstein Zsigmond kérelmére, hogy a király ne engedje Zápolyát fegyverrel, hadi néppel országából ellátni, illetén parancs adatott ki: ‚a tatárok veszedelemmel fenyegetnek bennünket, nagy segrege van szükségünk, és ez okon senki se merészeljen az országból kiköltözködni;‘ de egy lélek sem hitte komolynak e parancsot, s a francia követ és Zápolya biztosai folytatták a toborzást.*)

A biztosok Frangepán Ferencz, Brodarics István szerémi püspök és egy Walseck nevű lovag voltak, kiknek jelentései mióta János király Budáról Tokajra, Tokajból Váradra, Váradról Kolosvárra, Kolosvárról Tasnádra s Tasnádról ismét Tokajra bujdosott, válasz nélkül maradtak, s kiket ezen eljárás és a közvélemény rögtöni fordulójának szemlélete egészen elbőszítettek. ‚Felséges urunk ügyei itt roszul állanak — ír 1528. januárus 23-án Verbőczinek, mint Zápolya kancellárjának, Frangepan — igen roszul. Az urak nagyobb része Ferdinandhoz szít; segédet ne várjatok innen. Ferdinand követei sürgetten sürgetik, hogy még azon lengyelek is, kik már korábban állottak királyunk szolgálatába, hivattassanak vissza jószágvesztés büntetése alatt. Fognak-e célt érni? nem tudom; én ellenezni fogom szerényen és szerénytelenül; de arról és annyiról meg lehet győződve uraságod: ezek itt megannyian kétségbeestek urunk jövendője iránt, s Ferdinandhoz pártoltak. És mindez

*) Buchholtz, III. 215. Fontes rerum austriacarum. Erste Abtheilung, Scriptores. I. k. Bécs, 1855, 283. l.

azért történt, urunk ügyei — bár mit mondjanak mások — azon egyetlenegy ok miatt jutottak tönkre: mert Ferdinand követei, kikhez minden harmadik, negyedik nap királyuktól újúj futár érkezik levelekkel, itt csodálatos dolgokat hirdetnek a mi fejdelmünk megveretéséről, és annyi egyébről, mik ha igazak-e, hamisak-e, nincsen tudomásunkra. Igaz-e mindez? kérdezik tőlünk a lengyel urak; s mi mondjuk ugyan, hogy lehetetlen hitelt adnunk e híreknek, de nincsenek leveleink, melyekkel e hiábavalóságokat megczáfolhassuk.*)

Frangepan Ferencz rövid nap mulva, a nélkül, hogy Lengyelországot odahagyta volna, személyesen találkozott mind Zápolyával, mind Verböczivel; s Tarnow várában János király hívei rendkívüli munkásságot fejlesztettek, nemugyan a magyar-török szövetség alkotása körül, mint Pray és társai hitték, mert alább bőségesen fogja látni az olvasó, hogy ama szövetség ekkor már megalakult volt; hanem buzgólkodtak kivált a nyugoti hatalmasságok rokonszenvének felköltése, ápolása körül. Ha az illető levéltárak elvégre alaposan fogtak átvizsgáltatni, kezünkben lesznek az ügy minden szálai, jelenleg még csak töredékeket birunk, de melyek minden kétségen kívül helyezik az európai nyugot tetemes részének solidaritását e tárgyban.

A királyi bujdosó 1528. aprilis 8-án hosszadalmas levelet irt a németbirodalmi rendeknek, kik ekkor Regensburgban összegyülemők voltak. Előadta, hogy a nemzet őt a mohácsi vész után, melyben testvéröcscse is halált szenvedett, közakarattal királyul választotta, mert csak személyes ellenei és önhasznukat kereső, csekély számú úri emberek nyilatkoztak Ferdinand mellett; hogy koronáztatása után kivált azon volt, miszerint nem csak Németország, hanem a többi keresztyén népek is, valamint ez már százötven év óta történik, a magyar vér oltalma alatt békében élhessenek; hogy Ferdinand őt méltatlanul

*) Diplomatarium Széchenyanum a nemzeti muzeum kéziratái között.

bántá vala s királyul magát törvénytelenül Pozsonyban, nem, mint kellett, Székesfehérvárott, választatta. ,Eziránt — folytatja — panaszt emeltünk levelek és követeink által ő szentségénél VII. Kelemen pápánál, s Ferencz, Henrik és Zsigmond, Francia-, Angol- és Lengyelországok királyainál, és követeket küldtünk mind uraságtokhoz mind a császárhoz, kik jogunkat előttetek fejtegetvén, egyszersmind készségünket nyilvánítsák, az ügyet ítélőszéketek elébe bocsátani: de ezen követek Ferdinand által letartóztatottak. Hogy mindazáltal uraságtokat magunkról, ügyünkről értesíthessük, írjuk e levelet, melyből meglássék, mily igazságtalan háborút hozott reánk Ferdinand, mert uraságtok, gondolom, nem fogja hinni, hogy az jogczímmel bír, ki vonakodván jogosan cselekedni, fegyvert fog, akarván talán dédősének Fridriknek és nagyapjának Maximilánnak szerencsétlen hadjárataikat megboszúlni, kiknek egyikét nagybátyánk Imre Magyarországból kiűzte, a koronát is visszafoglalván tőle, s kiket mindkettőjüket atyánk Imre, szepesi gróf, Magyarország nádora és főhadvezére, Mátyás király kormánya alatt Ausztria nnenső részéből kimozdította, Bécsset is meghódítván. Mi szin-, tén, még mint gyermek ifjú, a Magyarországra fegyverrel jött Maximiliánt határai közé utasítottuk vissza; s jelen ellenségünken is már rég fogtunk volna erőt vehetni, ha egyedül fegyverrel, nem néhány magyarnak árulásával is harcolna velünk.‘ A levél szerint ezek miatt kénytelenítetett ő, Zápolya, Lengyelországba vonulni. Keserves dolog, mondja, nemcsak a hozzá hasonlatos, hanem a középszerű állású emberekre nézve is, lezuhanni kedvező helyzetből mostoha viszonyok közé; s így nem csoda, ha az igazságos ok nélkül szenvedő ott keres segédet, a hol talál; és ha ő most olyatén eszközhöz fog nyúlni, mely a keresztyén világot veszedelembe ejtheti, annak Ferdinand lészen oka.*)

*) Bethlen Farkas, I. 129. Kelemen pápáról e hely: „sanctissimus autem Clemens dirissima in nos jecit fulmina et inclementissime detonuit; quae tamen

Április 26-án és 27-én Pack Otto, a hessz tartománygróf küldötte, ugyancsak Tarnowban, hol a felebbi levél kelt, alkudozásba ereszkedett Zápolyával. Ura, mint buzgó pártfogója Luther tanainak, örömet minél több ellenséget szerzett volna Ferdinandnak, és Zápolya reményt nyujtott a hessznek, hogy a lengyel királytól százezer forintot szerez számára.*) Eddig is elég emberünk volt — írta ez idétt János egyik levelében, melyet Ferdinand emberei elfogtak, — de a hadviselés megnyílásakor magunkra maradtunk, s ez okon Tarnowba érkezünk, idegen zsoldosok gyűjtésére; máris bérbe vettünk a magyarokon kívül, ezer német nehéz lovast s háromezer hatszáz landsknechtet húsz ágyuval és ezer hatszáz cseh lovast. Ezen német zsoldosokat, kiknek számát Zápolya valószínűleg túlozza, Minkwitz szász lovag fogta volna Luzsiczán és Szilézián át Posenbe hozni, János rendelkezésére.**)

Ennek személyes jelenléte Lengyelországban, s roppant kincseinek pazar kézzel osztogatott maradványai Krakóban tetemesen fogyasztották Ferdinand pártját, ki Malzan Joákimot küldé Zsigmond királyhoz panaszszal, hogy János menhelyet talált Lengyelországban, hol toborzásait kényelemmel személyesen folytathatja. Valamint Károly császár nem akadályozhatta, hogy német zsoldosok ne gyűljenek Ferencz király zászlai alá, — válaszolá Zsigmond — úgy én sem zárhatom el az utat mindazoknak, kik Zápolyához ügyekeznek. Rég már adtam ki a parancsot, hogy itthon maradjon a lengyelség, és Zápolya rövid idő múlva távozni fog az országból.

XXI.

Tranquillo Andreis — deákos elnevezéssel Tranquillus Andronicus — e közben visszajött Ferencz francia királytól.

nos patientissime detulimus“ minden bizonynyal interpolálva van, mert Zápolya ekkor még igen jó lábón állott a pápával. Pray, *Epistolae procerum*, I. 332.

*) Ranke, *Gesch. Deutschlands im Zeitalter der Reformation*, III. 37.

**) Bucholtz, III. 243.

Zápolya 1528. május 16-án Statileo Jánost, előbb óbudai prépostot, most már erdélyi püspököt követül küldte, ugyancsak Franciaországba, következő megbízó levéllel: „Mi János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok sat. királya, morva örgróf, s luziczai és mindkét sziléziai herceg sat. tudtul adjuk, jelen levelünk által értesítvén mindazokat, kiket illet: hogy mi erősen bizván hívünknek, Krisztusban szeretett atyánknak, erdély-fehérvári választott püspöknek, tanácsosunknak és követünknek Statileo Jánosnak derekas hűségébe, észelyes és törvényszerű magaviseletébe, s elégséges ügykezelési képességébe, őt minden úton és módon, lehető legjobb és leghatásosabb formában, tettük, csináltuk, ünnepélyesen rendeltük és neveztük valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan követünknek, biztosunkká és különös küldöttünknek, hogy a legkeresztyénebb fejdelemhez és fenséges úrhoz, Ferenczhez, a Frankok királyához, Majland hercegéhez és Róma urához sat., kedves és tiszteletes atyánkfiahoz és vérünkhez indulván, ő felsége között és köztünk szilárd barátságot, testvérséget, egyetértést csináljon és tegyen; s hogy magát nevünkben és helyettünk mindenre kötelezze, általában pedig mindazt cselekedje, rendelje és gyakorolja öszvesen s egyenkint, mi a felebbmondott barátságra, testvérségre, frigyre és szövetségre nézve szükséges és alkalmas leszen; mit törvényes és valóságos követ és biztos véghezvihet és végrehajthat, s mit minnenmagunk fognánk tehetni, ha személyesen jelenlennénk, legyen bár olyasmi, mihez még a jelennél is szabatosabb megbízó levél kívántatnék; adván királyi szavunkat és jó lélekkel igérvén, hogy mindazt, külön és öszvesen, mit jelen követünk e frigy és szövetség érdekében és ügyében alkudozó, elfogadó, rendelő, határozó és megerősítő leszen, helyesnek, kedvesnek és megállónak fogunk ismerni, tartani és sértetlenül követni; valamint ezen követünk levelét is, ha ilyest netalán saját pecsétje alatt, a mondottak érvényesítésére kiadna és végrehajtana,

midőn tudomásunkra jövend, magunk levelével és magunk pe-
csétje alatt, az általa szabott időközre fogjuk megerősíteni, és
őt minden kötelezettségi teher alól felmenteni és felszabadítani,
jelen levelünknek, melyhez titkos pecsétünk függesztetett, ere-
jénél és tanuságánál fogva. Kelt Tarnowban, 1528. május
16-án, országulásunk második évében. János király. (*)

Szintekkor Montmorency maréchalhoz, a király meghitt
tanácsosához is adott levelet. „Méltóságos fejedelem, legkedve-
sebb barátunk, — így szól a levél — küldtük uraságodhoz
ezen kedvelt hívünket, tisztelendő Statileo urat, választott er-
dély-fehérvári püspököt, tanácsosunkat és követünket, kinek
meghagytuk, hogy bizonyos dolgokról és ügyekről uraságod-
nak tegyen jelentést nevünkben. Kérjük tehát, adjon hitelt
azoknak, melyek felebb említett követünk, nevünkben mondó
és előadó leszen, mert azt fogja mondani, mit hogy szándé-
kunkhoz képest mondjon, megbíztuk. Uraságod jól és szeren-
csésen éljen, kívánjuk. (**)

Statileo, Rincon kíséretében indult el, de ők útjokat An-
glián át vették Franciaországba, kétségkívül a végre, hogy
VIII. Henrikkel is értekezzenek a reájok bizott ügyről; miután
pedig Angliába csak augusztusban érkeztek, addig valószínűleg
német udvaroknál időztek. „Nagyságos uram — írta 1528.
augusztus 11-én Londonból Montmorencynak Rincon, — jelen-
tem, hogy visszajövet Magyar- és Lengyelországból, hová
legkegyelmesebb királyunk küldött volt, Angliába érkeztem.
Egy püspök is velem jött, követül Magyarország királyának
részéről. Én haladék nélkül tovább utaztam volna, ha nem
tartóztat a bíbornok. De exczellenziádnál leszek, mihelyest
lehetséges, hogy egyremásra figyelmeztessen. Kérem, tartson
meg engem kegyelmességében, mint leghívebb szolgáját, és
ajánlja szolgálatomat ő felségének.”

*) Charrière, I. 166.

***) Charrière, I. 161.

Londonban mit végzett mit nem végzett Statileo, arról hallgatnak az eddig közzétett oklevelek; de hogy mit felelt Kelemen pápa, János követségére, mely őt ez időtájban, hihetőleg Brodarics szerémi püspök képében felkeresé vala, olvassuk e levélben: „Valamint nem kétkedünk, hogy nehezteled bajainkat, melyek bennünket értenek, (Romának 1527. május 6-án a császáriak általi elfoglaltatására s ennek következményeire céloz) úgy te se kétkedjél, fiam, arról, hogy mi meg a te bajaidat vettük nehezen. Mert valamennyi keresztyén fejdelem szenvedésein sajnálkozunk, mint kik valamennyi fejdelem iránt közös szeretettel viseltetünk. Ismeretes előttünk erényed és vallásosságod, melyet országodnak a törökök elleni oltalmazása által régebben kitüntettél; miért is rajtad, ki, mint irod, egész erővel szeretnél a hitetlenek ellen fordulni, örömet segítenék, ha fenséged által bevallott és kétségbe senki által sem vonatkozó véginségünk abbéli óhajtásunkat, hogy bár kedves dolgot tehetnénk neked, nem akadolyozná. Mert mult évi roppant inségünk mindenkinek tudtára, még most sem enyhült S ennek körülményei és folytonos távollétünk Rómától, tudva levén, mint hisszük, fenséged előtt, kérjük és reméljük, hogy jó néven fogja venni, ha nem tettekkel, mihez nincsen képességünk, hanem szeretettel és jóakarattal, melyeknek bőségében vagyunk, felelünk fenségednek. Mert erényed és tekintélyed miatt s mind saját magadnak mind embereidnek a keresztyén hit melletti működéseért, téged már régebben, még mielőtt királylyá választattál, igen szerettünk s nagyrabecsültünk: és ez okon kénytelenek vagyunk fájlalni, hogy olyas időjárás állott be, s olyas bajok jöttek fölünkbe, miszerint inkább csak sajnálkozásunkat fejezhetjük ki, de nem segíthetünk rajtad. Azon leszünk mindazáltal, hogy tekintélyünk és buzgalmunk által segédet eszközöljünk ki számodra más fejedelmeknél a keresztyén hit elleneinek visszaszorítására; s hogy a kik más uton nem lehetünk hasznodra, támogathassunk legalább ezen. Többet

irnáink, ha nem kellene hinnünk, hogy irántad való hajlamunk és jóakaratumk tudva van előtted, valamint ezt a tiednek leveleikből bővebben fogod megérteni. Kelt Viterbóban, 1528. augusztus 30-án, pápaságunk ötödik évében(*).

XXII.

Statileot 1528. octoberben a francia udvarnál találjuk. Minthogy a mi igen kedves és igen szeretett rokonunk s testvérünk János, Magyarország királya — így szól Ferencz király egyik oklevele — már régebben felénk indította Statileo Jánost, választott fehérvári püspököt, elégséges hatalommal és megbizással ellátott küldöttét, ügyviselőjét és követét, hogy velünk értekezék, egyezkedjék és végezzen néhány olyas dolog iránt, melyek nemcsak saját királyságaink, tartományaink, urodalmaink és alattvalóinak, hanem általában az öszves keresztyénségnek javát, nyugalmát és biztosságát nagy mértékben illetik; minek szorgalmas mnghallgatására és tárgyalására kellekik és igen szükséges, tapasztalt, erényes, s egész bizodalmunkat biró személyt kijelelnünk és kiküldenünk: adjuk tudtul, hogy erősen bizván kedves és hűséges barátunkba, a sensi bíbornokba, Franciaország kancellárjába, és nagy értelmiségébe, elégséges voltába, hűségébe és hosszas tapasztalásába, ezen s bennünket indító más okok alapján, adtunk és adunk jelen levélnél fogva, teljhatalmat, képességet és különös megbizást, alkudozni, értekezni, egyezkedni és végezni mondott követtel, Statileo Jánossal, ennek megbizátása iránt, a mint az eszély kívánja, s oly alku-pontok és feltételek mellett, mint a fenforgó esethez illik, és cselekedvén e tárgyban mindazt, mit cselekednénk vagy cselekedhetnénk minnenmagunk, ha személyünkben lennénk jelen. S még azon esetre is, ha oly valami adná magát elő, mi különösebb megbizást kívánna, mint a jelen levélben foglalt,

*) Raynald az 1528-dik évhez.

jó hiszemmél és királyi szavunkra fogadjuk, hogy helyeselők, megerősítők és készséggel elvállalók leszünk mindazt, mit mondtott biztosunk e tárgyban s mellékleteiben és függelékeiben, nem menvén, s nem engedvén őt bármely módon ellenkező irányban indulni, — cselekedni fog, elvállalni és megadni. Minek bizonyására aláírtuk jelen levelet, s ahhoz királyi pecsétünket is ragasztottuk. Kelt Fontainebleauban, october 23-án, a megváltás 1528-dik, uralkodásunknak pedig 14-dik évében. Ferencz. A király által: Robertet (*).

Öt nappal később, october 28-kán, a biztosok következő oklevelet irtak alá:

,A legjobb s legnagyobb Isten, úgy a Krisztusanya, a boldogságos szűz Mária dicséretére, dicsőségére és tiszteletére, bizonyítjuk s adjuk tudtul mindnyájoknak külön és öszvesen, hogy az egész keresztyénség egyetemes békéjének és a hit oltalmának érdekében a Krisztusban tisztelendő atya, Antal, Isten irgalmából a szentséges római egyháznak szent Anasztázia után czimzett bíbornok-áldozára, sensi érsek, Francia- és Németországok primása, a beaulieui és sanigniaci benedekes apátságok apátura, Franciaország és Britannia kancellárja, a méltóságos, fenséges és hatalmas fejedelemnek, Ferencznek, a Frankok legkeresztyénebb királyának, elégséges megbizással ellátott ügyviselője között egy részről; és a Krisztusban tisztelendő atya, Statileo János, választott fehérvári püspök, a méltóságos, hatalmas és fenséges fejedelemnek, Jánosnak, Magyarország királyának követe, küldötte s általános és különös ügyviselője között, a másik részről, következő alkuágozatok és egyezkedési pontok keletkeztek:

Először, hogy a mondott fejdelmek között leszen örök testvérség, egyesség, frigy és barátság, valamint utódaik és

*) Charrière, I. 165. A Négociations de la France dans le levant kiadója, földieinek az idegen nevek írása körüli szokásos hebehurgyaságával Statileo-t mindig Stalileonak írja.

örököseik között, mely is annyira állandó és szilárd legyen, hogy soha semmi időben se szakaszthassék félbe; az egyiknek barátjai és ellenségei legyenek barátjai és ellenségei a másíknak is; köteleztessenek pedig és tartozzanak magok a királyok is egymást, erejökhez képest, támogatni és segíteni; tartozzék pártfogolni az egyik a másikat tanácscsal és kedvesséssel valamennyi bár minemü ellenségei ellen, nem kímélvén költségeit, országait és uodalmaít. Mely segéd és támogatás, hogy utóbb némi kétértelműség ne keletkezhessék, részletesen fog meghatározatni jelen szerződés megerősítésekor. Továbbá Magyarország királyának mondott követe ígéri királyának részéről, hogy lehető legnagyobb erővel és ügyekezettel fog Ferdinánddal, Csehország királyával ellenségeskedni, hadat viselni, nem kímélvén költséget sőt saját személyét sem, míglen a legkeresztyénebb király vissza fogta kapni és nyerni fenséges fiait, kik jelenleg Károly császári jeleltnél vannak túsokul, valamint ezt Magyarországnak mondott királya ígéré vala Rinconnak, a legkeresztyénebb király által hozzáküldött követnek; és Magyarország királya semmiféle békességre, frigyre és egyezkedésre nem fog lépni, sem nyilván sem titokban, sem önmaga sem közbenjáró személy által, a legkeresztyénebb király világos megegyezésén és akaratján kívül; és eszközölni fogja a csehek-nél s a birodalmi fejdelmeknél, hogy kedvezzenek a mondott legkeresztyénebb királynak; és annyira leszen nálok a legkeresztyénebb király pártját fogó, hogy elkövetend mindent, mivel módja leszen gyermekeinek visszaszerzését előmozdítani. Ígéri továbbá a felebbmondott követ, hogy azon esetre, ha a mindenható Úristen megadandja Magyarország királyának, miszerint országát akadály nélkül birtokolhassa: akkor Ferdinand legyőzetése után tehetségéhez képest fogja a legkeresztyénebb királyt Olaszországban segíteni mind könnyü lovassággal mind gyalogsággal. Végre, a követ, királyának nevében, most fiául és országaiban utódaul fogadja a fenséges urat, Henrik orleánsi

herceget, azon esetre, ha ő, Magyarország királya, fiörökös nélkül találna kimulni. S ezen fiuvá-fogadást Magyarország királya országának közgyülésében fogja megerősíteni és jóváhagyni. — A legkeresztyénebb király ügyviselője pedig igéri és fogadja, hogy a legkeresztyénebb király tehetsége szerint segitendi Magyarország királyát országának visszaszerzésében és békítésében mind pénzzel mind egyéb szükséges dolgokkal, hogy képes legyen a háború súlyát eltérni és elviselni; addiglan pedig és jelenleg, adni fog és valósággal leolvasni húsz-ezer arany tallért a háború súlyának élviseléseért; a mondott ügyviselő azt is fogadja és igéri, hogy a legkeresztyénebb király tartozzék Magyarország királyának kezére lenni valamennyi, mind jó mind rossz ügyeiben, szererettel és jóakarattal viseltetni iránta, őt mint rokonát és testvérét segitni, támaszát tőle meg nem vonván semmi dologban. Ha pedig a legkeresztyénebb király egyességre találna lépni a mondott császárral, minden lehető úton módon Magyarország királyának is amaz egyességbe foglaltatására törekedendik, miszerint ez, ha lehetséges, szabadon maradhasson az ő Magyarorszáiban, minden bántás nélkül Ferdinand és Károly részéről. Igérik továbbá őszintén, mondott követek, hogy a felebbieket kivétel nélkül fogják illető királyakkal és fejdelveikkel jóváhagyatni; tudniillik, Magyarország mondott követe, mihelyest királyával leend, és a legkeresztyénebb király mondott ügyviselője azonnal, midőn Magyarország királyának jóváhagyása be fogott érkezni. Minek bizonyosságaul mi, felebbmondott ügyviselő, jelen levelet saját kezeinkkel irtuk alá és pecséteinkkel pecsételtük meg. Kelt Párisban, october 28-kán, az Úrnak 1528-dik évében. Sensi bíbornok, kancellár. Statileo János, erdélyi püspök, követ(*).

Meglepő, vagy nem, de jellemző, hogy Statileo, ki az ol-müzi értekezletben ura igényeinek foganatosítására az 1505-ki

* Charrière I. 163—5 s 167. II.

rákosi végzeményre, mint kötelezőre hivatkozott: most e végzemény mellett is, s noha ezt törvényesnek mondotta, Ferencz király fiának, az orléansi hercegnek, kilátást nyitott Magyarország koronája viselésére. — János egyébiránt, midőn ez oklevél keletkezett, már magyar földön állott ismét, már nemcsak a francia királynak, hanem a szultánnak is volt szövetségese.

XXIII.

Az egész világ tudta, mert Zápolya maga sem csinált titkot belőle, hogy ő segédet fog kérni a portától, ha magára hagyatva, vagy a keresztyén fejedelmektől nem eléggé támogatva, képtelen lesz Ferdinandnak ellenállani. E veszély bekövetkezéseiglen még csak követet sem akart Konstantinápolyba küldeni, mert arról nem lehetett kétsége, hogy Szolimán, noha őt ázsiai birodalmának bonyodalmai ideiglenesen a magyar ügyektől elvonták, vele csak mint hűbéresével fog alkudozásba ereszkedni. Sokáig sülyedett már a magyar korona, s még mindig nem sülyedett oly mélyre, hogy ország és király ilyesmit elszenvedhessenek. Zápolya érintkezései a portával egyelőre tűrhető szomszédtsági viszony eszközzésére, s a török végek tiszteivel üzenetek váltására szorítkoztak. Tovább mennie keresztyén érzelméu kívül még szemérme is tiltotta.

Midőn kénytelen volt versenytársának Budavárát odaengedni, midőn kénytelen volt előle a Sajóhoz, a Tiszához vonulni, s oltalomért, kétes oltalomért a Tiszán is átkelni: akkor elvette magától a szemérmét. S találkoztak, kik keresztyén érzelmeit is csitították. „János király, írja az 1527-dik évhez Verancsics, kinek nagybátyja, Statileo, ekkor Zápolyával volt, s ki maga is egyike lehetett Zápolya kísérlőinek — János király az evangeliomból meglátatá, hogyha az törököt segítségül híhatja. Az cseri barátok ezt lelák az evangeliomban, hogy az

ki vele jót téssen, az az ő atyjafia.“*) Szerémi György ezen cseri barátoknak neveiket is fentartotta számunkra, midőn az 1527-diki szeptembernek eseményeit, névszerint a tokaji veszedelmet tárgyalja. „A királyi felség udvarnokai — így szól — bejárták az urakat, felhíván őket, hogy készüljenek az ütközetre, és ezen udvarnokok közül Csorba Ferencz pánczélban eljött hozzánk, és felhívott bennünket, a kik papok voltunk, és Tamás barátot és az ő társát Gellérdet. Ez igen irigy volt. Ők cseri barátok voltak; és Verbőczy István kancellár tartotta őket a király körül; és ők kiszorítottak engem a király és a kancellár kegyelméből.“**)

A végzet úgy akará, hogy Laski épen ekkor jőjön vissza Angliából és Franciaországból, †) s hogy Rincon Antal, mint felebb láttuk, szintekkor meg Jánoshoz érkezék Krakóból. Emez, mint I. Ferencznek képviselője, amaz, mint Montmorency politikai bölcseségének apostola, nem haboztak Zápolyának ajánlani az ösvényt, melyen azelőtt két évvel a francziák királya hasonló körülmények közt járdalt vala. Így történt, hogy Laski Jeromos 1527. ősszel Konstantinápolyba ment Szolimánhoz, mint Zápolya követe, és Jeromos testvére János, gneseni prépost, e lépésnek mintegy ellensúlyozására, szintén mint Zápolya követe, Károly császárhoz készült, Spanyolországba. ††)

XXIV.

1527. december 22-én Jeromost már Konstantinápolyban találjuk, hol Ibrahim nagyvezírt küldőjének nevében üdvezlette.

Hallottuk — válaszola Ibrahim pasa — hogy a te urad nagyeszü ügyes ember; s a mit hallottunk, azt sok jelenségből

*) Verancsics Antal összes munkái, II. 28.

***) Szerémi Gy. emlékirata Magyarország romlásáról, 181.

†) Bel, adparatus ad hist. Hung. 184.

††) Erasmi Roterodami epistolarum opus (Basel, 1558.) 654, Laski Jánoshoz, 1527. decemberben: „Hieroslai fortitudinem objurgarem, nisi jam serum esset. . . Nonnihil sum sollicitus, quomodo te tractatura sit Hispania.“

valónak ismertük, de akkor szundikált, mikor magát királyul koronáztatta, mert megfélemedkezett, a nagyúrtól kérni az országot. A ki urunk öltönyűjéhez ragaszkodik, azt a világ öszves hatalma sem fogja megtörhetni. Midőn a te urad Budát, a királyi várost elhamvasztva, de magát a királyi várost épségben találta, módja lett volna felérnie eszével, hogy ez mit jelent. A mi urunk a várat azért hagyta bántatlanul, mert szándékában állott, oda rövid idő múlva visszatérni. Uradnak már rég kellett volna ide követet küldeni; nem most, hanem mielőtt fejére tette a koronát. Most azért keresi a nagyúr kegyelmét, mert már tönkre jutott, mert a főherczeg őt szorongatja; most velünk békében akar élni, mert baja meggyült Ferdinanddal, ellenkező esetben, bizony, egyebet várhattunk volna tőle, nem békét. Tudjuk mi, hogy Radics által mit sürgetett Jován czárnál, a fekete embernél. Te oly helyre érkeztél, hol az egész világ mozgalmi mindig bejelentvék; itt tudva van, hogy kicsoda kicsoda a főherczeg, kicsoda kicsoda a te urad, kicsodák kicsodák más keresztyén fejedelmek.

Annyi bizonyos, monda Laski, hogy az én uram igen ügyes férfiú, de maga magát ő nem koronázta, hanem koronázták őt az ország urai és rendjei oly célra, hogy ügyességével, gazdagságával és erejével az általatok megnyomorított országon segítsen. Történt pedig ez, miután királylyá választott azok által, kiket a királyválasztás joga illet. Uram elégllette és elégelhette, hogy királylyá őt azok választották, kiknek kezében van, örökös nem létében, a fejedelemkítás szabadsága. Én akkor nem voltam Magyarországon, mikor a török császár azt megrohanta, akkor sem, mikor az én uramat megkoronázták, de közhír szerint uratoknak az a szokása, hogy a mely ellenségének házában lakmározott vagy nyugodott, azt nem szokta bántani. Vannak, kik azt mondják, hogy Budát félelemből hagyta oda; vannak, kik azt mondják, hogy eleség szűke miatt; a magyarok, látod, máskép vélekednek, máskép

vélekedtek ti. Uram nem küldött engem ide a végre, hogy a császár subájának ujjához ragaszkodjam, hanem a végre, hogy őt üdvezzem, hogy neki kezet nyujtsak, hogy tartós, valóságos békére és frigyre lépjek vele. Mert az én uram, midőn még nem magasztaltatott fel annyira, királyainak mindig tanácsul adta: éljenek békében, barátságban a török császárokkal; de mások nézetei kaptak elsőségre. Most már király levén az én uram, hajlandó azt cselekedni, mit elődeinek tanácsolt vala: szíves barátságra, szoros szövetségre és szabott frigyre akar lépni a császárral. Hogy pedig a világ minden részeiből hozzák ide az ujdonságokat, azon nem csudálkozom, mert úgy szoktak tenni a kalmárok; de a kalmárok nem tudnak mindent, s a mit tudnak, azt sem merik mindig igazán elmondani, mert félnek tőletek és félelemből hizelkednek néktek. De annyi bizonyos, hogy a keresztyén fejedelmek igen hatalmasok fognának lehetni, ha nem élnének ellenségeskedésben egymással.

Megérkezésetet be fogom jelenteni a nagyúrnak, kinek én rabszolgája vagyok — viszonzá amaz, — mondó leszek neki, hogy béke és barátság szerzésére jöttél ide, s tudató leszek veled, hogy mint fogja venni jelentésemet.

De uraságotdól is kérek választ, monda Laski, mert az én királyom nemcsak a császárral akar szövetkezni, hanem veled is, mint ki irányt adsz a császárnak.

A nagyvezír elmosolyodott. Mondám neked, hogy én uramnak rabszolgája vagyok, a becsületes rabszolga pedig urának tudtán kívül semmit sem teszen. Urunk rabszolgái a kik vagyunk, nekünk mindenek előtt arra van szükségünk, hogy urunk ügyei boldoguljanak, kinek feje ha épségben marad, jól járunk mi is, a hűséges szolgák. Bizony nagy köszönettel veszem urad szíves hajlamát irántam: de szükség, hogy megérkezésetet előbb bejelentsem a nagyúrnak, hogy lássam, mit mond hozzá. De hadd halljam: nagy-e a Ferdinand hadainak száma? huszonöt ezer főre mennek, mint halljuk. Sok-e az,

urad ellen, kinek erdélyi vajda korában kétszer nagyobb hadserege volt? De igaz, a nagyúr hatalma gyengítette, ritkította a magyar erőt. Mi ugyan derekas embereknek véltük a magyarokat, de azokat nem találhattuk jeles harcosoknak, kik elmulasztották, királyukat nem tölünk, hanem egy kis vízből kiszabadítani; mi legalábbvaló emberünket sem hagynók ilyes halállal kimulni. — S most saját tevékenységének, ügyességének magasztalására ama gyászos hadviselésről kezdett szólni.

Ugy van, monda végre Laski, Ferdinandnak sincs nagy hadi ereje, nincs oly nagy, minő állásához kívántatnék, de válogatott népből áll serege. Nehéz lovasa tizezer van, könnyű lovasa ötezer, válogatott gyalogja szintén tizezer, köztök négyezer lövész. Aztán hadai jobbnál jobban vannak felszerelve; nagyobb kisebb ágyúinak, taraczkjainak száma kétszázra megyen, s a sereg hidat visz magával. Ha Lajos király illetén hadakkal bir, nem fogott volna oly szerencsétlenül megütközni. Az én uram pedig azért volt eddiglen gyengébb nálánál, mert kénytelenítetett erejét felosztani. Nagy sereget tartott Szlavoniában Kristóf gróf vezérlete alatt a be-betörő bosniai bégek fékezésére. A Tiszamélléken Radicscsal több ezer embert kellett tartania a végszendrői szandzsák ellen. De most, ha Isten is úgy akarja, rövid idő múlva, gondolom, jó hirt fogtok halhali, mert távozásomkor uram hadai egyesültek az Erdélyből és Lengyelországból érkezett hadakkal, s egyesültek Radicscsal.

A nagyvezír most jó éjtszakát mondott a követnek, s Laski jelentésére, hogy neki a többi pasákhoz is vannak levelei, de melyeket, csak ha általa, Ibrahim által, arra eleve felhatalmaztatik, fog nekik általadni, válaszul nyerte: jól tudom, hogy urad másoknak is irt leveleket, menj holnap hozzájuk, üdvezeld őket.

XXV.

Másnap, december 23-án, Laskit Musztafa pasánál, Szolimán sógoránál találjuk.

Tegnap Ibrahim pasánál voltál, monda a követnek Mustafa, a nagyvezír előadta nekünk, pasa-társainak, hogy mit közlöttél vele; de ugyan mit akar hát a te urad?

Küldött a császár látogatására és üdvezlésére, akarván vele barátságra, szoros és örök szövetségre lépni.

S egyebet nem biztak reád? nem hoztál ajándékokat uramnak?

Ha majdan folyamatban leszen a frigy iránt az alkudozás, akkor még egyéb mondani valóm is leszen. Ajándékokat nem hoztam, mert nem adtak hogy elhozzam.

Te nem jöttél barátságot keresni, hanem jöttél kegyelmet keresni, és urad szolgálatait a mi császárunknak felajánlani; de későn jöttél, szivesen csak azon esetre láttunk volna, ha a koronázás előtt jössz; nem a koronázás után. Mondd meg: hogy' mert a te urad Budavárba bemenni, a császár lovának patkói által tiprott helybe, az urunk számára, ha majd vissza fog jöni, épen hagyott palotába? Ha nincsen hátunkon a tél, uradat felkerestük volna Erdélyben, hogy őt egyébre oktassuk, nem a császárunkkal való nyájaskodásra. Azt mondja törvényünk: hol a mi urunk feje, hacsak egy ízben is, nyugodott, hová paripájának nyaka benyomult: annak örök jogon kell tartoznia urunkhoz. Te fitymállod a császárt, ha urad barátságáról téssz szót. Őcsém, te szolgától jöttél; ha nem jöttél adóval, nem folytatom veled a beszédet.

Én oly véleményben jöttem ide, hogy kedves dolgot hozok mind a császárnak mind nektek, ha barátságot és szövetekezési hajlamot hozok uramtól magammal. Vagy azt gondolod, hogy mivel Lajos királyt megszalasztottátok és néhány urat a csatamezőn megöltetek, Magyarország már semmivé lett? Vagy

talán csekély dolgot hoztam ide magammal, midőn a szenvedett kár daczára nem fenyegetlek benneteket bosszúállással, hanem békét és barátságot ajánlok fel nektek? Te a magyarokat, úgy látom, már oláhoknak véled. Mondád: ha nem hoztam adót, vége az értekezletnek. Adót én nem hoztam, Isten veled.

Miket mondottál, azokat előadók leszünk urunknak, és akkor majd el fogsz mehetni. De minek ez az alakoskodás? Gondolod, hogy előttünk nincsen tudva uradnak megszükült állapota? Hiszen Radul havasalföldi vajda előtt ügyeiteket nem palástolhattátok el, s ő, mint hűbéresünk, mindent megír a portára. Bizonyos, hogy te segédet jöttél kérni és adót hoztál magaddal; vagy azért jöttél, hogy menhelyet készíts itt urad számára, ha majd ide fogott szökni, mert Ferdinand hatalma nagyobb az uratokénál.

Adóról uram még csak nem is álmodozik, arról tehát hallgatok. Az uramnak Ferdinand ellen nyújtandó segélyről utóbb fogok szólni, most csak annyit: kell hogy a barátság és frigy érett megfontolás után alakuljon meg, pedig nemcsak a jelen hanem a jövő szükségeknek is tekintetbevételével. Nem jöttem itt uramnak menhelyet keresni, s kérek, ne is adjatok neki menhelyet, mert arra nincs szüksége. De szerzenék örömet, ha lehetne barátságod a te urad s a magamé között, ki hajlandó volna atyjául fogadni a császárt.

Micsoda, atyjául? De mondd nekem, mily nemzetből való vagy te? mert látom, hogy nem vagy magyar.

Én lengyel vagyok.

És olaszul hol tanultál? *)

Olaszországban.

Ott mit műveltél?

Tanulás és látás kedvéért tartózkodtam ott.

*) Laski t. i. úgy látszik, olaszul szólott a tolmács kedvéért.

Öcsém, sokat tanultál, de, bizony, keveset értesz. Nem a bölcsesség igéjét mondottad, mondván: hogy urad hajlandó volna atyjául fogadni a császárt. Lám, mily üdves dolog, hogy a követ előbb a pasákkal szól, mert ha ezt meghallaná a császár, nem tudom mit tenne veled; annyi szent, hogy fejed nem állana erősen vállaid felett. Tudod, nemde, hogy az isteni hatalmasság után az első a mi nagyurunk, és valamint egyetlen egy nap járja be az öszves eget, úgy az öszves világ császára a mi urunk; és te, a ki vagy az erdélyi bánnak futárja, te a mi nagyurunkat a te uracskád atyjának merted nevezni!

Ha imént távozom, helyesebben cselekszem vala, mert nem hallottam volna uramat fitymáltatni, de még magamat sem. S mi rosz rejlik abban, hogy Magyarország királya, ki leveleiben barátjának és kedves szomszédjának hívta a császárt, most neki úgy fogna irni, mint tisztelt atyjának? Ha ti nem akartok tiszteltetni, ám legyen. Nemde a gyermeknek kötelességében áll, különösen tisztelni az atyát? Ha ez nincsen ínyetekre, vessünk véget a pörnek: a te urad nem leszen atyja az enyimnek, az én uram nem leszen fia a tiednek. S lévén a te urad oly hatalmas, mint mondod, tehát ama szóért szegény fejem veszedelemben forogna? Talán kerge kecskefejnek tartod, vagy azt hiszed, hogy a császár eszélye és embersége szakasztott mása a tiednek. Nem csudálom, hogy égig emeled uradnak hatalmasságát, úgy szokta azt tenni urának hatalmával mindenik szolgálja. A keresztyén királyok jobbágysai is úgy cselekesznek. A francziák a magok páratlan erejét hánytorgatják, a spanyolok, a németek, a lengyelek, a magyarok szintén a magokét. De az én uram nem engedi, hogy számat teli vegyem, mikor róla szólok; tudván, hogy a mindenható erő nem a ti kezetekben van, hanem az Istenében. Mi oknál fogva hivod te az én uramat erdélyi bánnak, és engemet mi okon futárnak? Vagy igen, valamint a te urad, mert nem vagyok jobbágysa, nekem nem császárom, de neked császárod, úgy az én uram nekem

király, neked nem. Futárnak nevezted, talán azért mert kevesed magammal jöttem. Nálunk szokás, levágni a ló farkát, ha az akadályul szolgál a harcosnak. A ló mindamellettt ló marad, és hasznosabbá válik egyszersmind. A követet sem teszik követté a lovászok, az öltönyök, a szolgák: hanem urának benne vetett bizodalma, s a tárgy, melylyel megbízták.

Miattam királynak tarthatod uradat, de nekünk ő nem az, mert nem kért tőlünk engedelmet az uralkodáshoz. Néked mindazáltal mondom, hogy Isten hozott. Futárnak neveztelek, mert urunkhoz nem jönnek követek ajándékok nélkül: nem mintha kívánnók az ajándékokat, de mivelhogy az ajándék jele az urunk iránti hódolatnak. Bizonyos lehetsz, hogy császárunkat nem fogod látni, hogy kezét nem fogod megcsókolhatni. Uradnak eljárása nem volt királyi, a mint hogy nem is király.

Ajándékokat nem hoztam, de uradhoz jöttem mint követ nem hordván lomot, mint szoktak a szamarak, hanem hordván hitemre bizott s engem követnek jelző szavakat. Egyébiránt mondtam már, hogy a te urad nem császárom, hogy tehát nem gondolok vele, ha viszonzásul te az én uramat nem ismered királynak.

Az helyesen cselekszik, ki urának hírértvét oltalmazza. Császárunk holnap tudni fogja, hogy miről értekeztem veled. Jó éjtszakát! Nem tudom, mint fogsz járnival ezzel a barátság-felajánlásoddal. De ne félj, légy jókedvű: nehéz viszonyok között ismerszik ki az ember.

XXVI.

Ugyancsak december 23-án Ajász pasánál is volt a követ, ki őt nyájasan fogadta. Vajjon küldte-e Radul vajda Balaort királyodhoz, — kérdé Ajász — mondandót, hogy mit tanácslok neki? Mert én nagy barátságban állok a vajdával, s ez oknál fogva általa akartam tanácsomat urad tudomására juttatni. De csudálom, hogy oly későn jöttél császárunk portájára.

Uram több ízben különösnek mondta előttem, — válasza a követ — hogy Radul neki a vett jótéteményért*) háladatlanlansággal fizet, de azt sohasem említette, hogy Radul őt nevedben valamiről értesíté vala.

Ajász most tudatni kívánta Laskival, hogy a mohácsi vérmezőn Zápolya testvérének Györgynek holttestét, noha ő, a pasa azt erősen kerestette, nem lehetett megtalálni, s a követ, küldője kegyeinek felajánlása után, hazament, és Grittihez, a díván titkos tanácsosához is lévén levele, azt kezéhez küldte.

Gritti Alojz, vagy mint történetiróink nevezik, Gritti Lajos, természetes fia volt a velencei hercegnek; Konstantinápolyban, hol született, otthonos, nagyravágyó és pénzsovár, s mindig száz ármány fonalait szövő. A török örök Laskihoz senkit sem bocsátottak, de Gritti megvesztegetvén őket, december 26-kán meglátogatta a követet. Uramnak tudomására jutott, monda neki Laski, hogy te nagyon benvagy a pasák kegyében, kéret ennélfogva, légy kezemre a portánál, melynek eljárása ismeretlen előttem.***) Továbbá nem csekély szolgálatot fogsz uramnak azáltal is tenni, ha azon harmincezer tallért, melyeket a francia király uramnak havonkint a velenceiek kezéhez küld, Törökországon át Magyarországra szállítod. Ha célom eléréséhez itt kilátás leszen, bővebben fogok veled a díjról értekezni, melyet szolgálataidért veendesz.

Gritti magának és a velencei követnek tulajdonította az érdemet, hogy a törökök a lefolyt nyáron nem mentek haddal Magyarországra. A szövetséget csak adó felajánlása mellett vélte elérhetőnek. — Arra nem vagyok felhatalmazva, volt

*) Verancsicsnál olvassuk: János vajda beiktatta Radul vajdát havasalföldben, vajdaságban.

**) Tévednek, kik irva hagyták, hogy Laski már ezelőtt több ízben mint Zsigmond lengyel király követe volt Konstantinápolyban.

Laski válasza, de fürkészd ki, kérlek, itt az emberek nézeteit s a mit kikutattál, add levélben, vagy, ha lehetséges személyesen tudtomra.

XXVII.

December 28-kán Laskit ismét Ibrahimmál találjuk. Urad testvéri hajlandóságának felajánlását — kezdé az értekezletet a nagyvezír — hálás szívvel veszem, s akarok neki testvéröcscse lenni, de kell hogy a testvéreket, a barátokat azonegy érzelem lelkesítse. Én tehát kívánván őszinte szövetségre lépni uraddal, kimondom, hogy mielőtt e lépést tehessem, tudnom kell uradnak minden ügyeit, tudnom névszerint azt: mit kíván császárukéntől? mily helyzetet akar irányában elfoglalni? mert ha e helyzet, ez állás nem volna olyas, mely a császárnak dicsőségére válnék, akkor szívetek fenekén oly valami rejlenék, mi előbbutóbb kárunkra onnan ki fogna pattanni; akkor bocsánatot kérek uradtól, ha nem csapok fel testvéreül.

Hogy uram a legeslegbizodalmasabb viszonyra akar veled lépni — válaszolá Laski — azon parancsából is megítélheted, mely engem csak abban az esetben utasított a többi pasáknak is meglátogatására, ha te úgy kívánnád. S mert kívántad, meglátogattam őket, de Musztafa pasa méltatlanul bánt velem. Fenséges uramat, királyomat nem-királynak nevezte, engem futárnak szidalmazott. Mi haszna tapasztalnom, hogy te személyesen emberséges vagy irántam: ha megengeded, hogy uramat s hogy engem mások fitymálhassanak. Ha ezt előre tudom, biz' Isten, nem mentem volna hozzája. Nem jöttem ide nyelveskedni, nem jöttem ide az ő tiszteletére, de jöttem a közügyekről veled értekezendő. Gondolom, azért utasítottál engem ama pasához, hogy lássam, közted és közte mily nagy legyen a különbség. Ha veled értekezem, tetszésemre van minden, mert észreveszem, hogy legbensőbb képviselője vagy uradnak. Ügyességednek, erényednek élet lehetetlen fel nem ismernem,

Látom, hogy ismered a különböző emberek különféle szokásait és erkölcsüket, hogy tudod, mily tengelyek körül forognak a világi ügyek, minemű a királyok, fejedelmek udvaraiban az eljárás. Bölcseségednek, tekintélyednek, emberségednek nagy a híre neve közöttünk: Musztafa pasának, Ajász pasának nevét sohasem hallottam. S mert oly jeles tulajdonokkal birsz, birsz pedig egymagad, azért fenséges uram méltónak talált téged, de egyedül téged, hogy testvérül fogadjon. Épen nem csodálkozom, hogy ezen szövetségre csak uram szándékának szabatosabb kinyilatkozása után akarsz lépni. A mit az én uram mindig tanácslott volt királyainak, Ulászlónak és Lajosnak, azt most királyi polczra jutván, önmaga akarja végrehajtani: békét, barátságot, szövetséget, frigyét kíván és óhajt császároddal kötni; s kívánja és óhajtja, hogy abban te légy a közbenjáró

Atyafi — viszonzza a nagyvezír — midőn nagy és különféle dolgokról foly az értekezlet, akkor szükségképen kellemetlen dolgok is vegyülnek a kellemesekhez, kivált olyatén ügyeknél, minők a köztünk fenforgók. Musztafa pasa jámbor ember, a császári háznak agg híve, rabszolgája; ő is, mint mások, a maga módja szerint él, a maga módja szerint cselekszik. A mi uradat illeti, miután a testvériség kötelékével akar engem magához lánczolni, s miután bizodalommal viseltetik irántam, íme, fogadd tanácsomat, általa urad jól fog járni. A te királyod trónusra jutott, nem mint Lajosnak örököse, és nem azért mert fejedelmi vérből való, hanem azért, mert egy felekezet őt megválasztotta, megkoronázta. Ellensége, Ferdinand, hatalmasabb nálánál, ellenségének is van felekezete a magyarok között. És hogy az igazat megvalljam, ha bár egyébre nem támaszkodhatnék, mint azon körülményre: hogy Lajos király testvérét hitvesül birja, még azon esetben is erősebb az ő joga Isten előtt mint uradé. Bennünket mi illet, mi Lajos királyt megöltük, fejedelmi székét elfoglaltuk, abban lakmározunk és aludtunk: Magyarország a mienk. Mert azok botorúl cselekesznek, kik

mondják, hogy koronáik által válnak királyokká a királyok. Az arany, a drága gyöngyök nem uralkodnak, hanem a vas, a szablya, mely engedelmisséget ró a nyakakra. S mit a szablya szerzett, azt a szablya által kell megtartani; és a mit az erőszak elfoglalt, az csak erőszak vagy szerződések által szállhat másra. Tanácslom tehát, hogy lehető legnagyobb tiszteletet tanusíts uramnak, mert amaz ország az övé; az ellenkezőnek bebizonyítására ne vesztegessed idődet. Tudjuk, minemü hatalommal bir urad; tudjuk, mennyire van Magyarország általunk kizsákmányolva, egészen a fizetési tehetetlenségig; tudjuk, hogy a rendek nagyobb része Ferdinandhoz állott; tudjuk, hogy urad visszavonult hadai elől. Azért ragadja meg urad császárunknak öltönyujját, ismerje őt urául, akkor birni fogja az országot, tőlünk fogja birni, s olyatén segéddel, mely nemcsak Ferdinándot, hanem Ferdinand barátjait is porrá őrli. Az ő bérceiket paripáink patkói rónává fogják lapítani. Ezen értelemben tehát biztosíthatod uradat az országlásról, biztosíthatod a császár barátságáról, biztosíthatod testvéri hajlamomról; ezen feltétel alatt urad királysága fenn fog állani. Lám, ha nem vetik magokat közbe a velencei követek s ama köztársaság hercegének fia, kihez, tudom, szintén volt leveled: a lefolyt nyáron felfaltuk volna mind Ferdinándot mind uradat, mert ha ketten veszekednek egymással, mindig gyönyörű alkalom kínálkozik a harmadiknak. Én a rumeliai hadakkal s a jancsároknak egy részével Dunán innen működtem volna Ferdinand ellen, társam Ajász pasa pedig az országnak másik felében a te urad ellen, magához vévén természetesen a moldvaiakat és néhány ezer tatárt. S hogy Lengyelországból egy szikra segítség se jöhessen hozzátok, oda is egy falka tatárt küldöttünk volna. De mi a velenceiek, a mi barátaink kérelmére elhalasztottuk e szándéklatot; csak elhalasztottuk; meglehet hogy rögtön ott termünk, s tenkre teszszük könnyű szerrel a két fejedelmet, kik már kifárasztották egymást. Tanácslom tehát: kérd adományul

az országot uramtól; kérd, hogy ne vegye rossz neven uradnak késedelmes voltát. Mondd, hogy a te urad az ő öltönyujjának árnyéka alá kívánczik; ígérj adót neki, az öszlet felemlítése nélkül, mint melynek mérséklése az én dolgom leszen. Ha e szerint cselekszel: czélt fogsz érni. Ha urad a maga erejébe, a maga kincseibe bizik, akkor, meglásd atyafi, tapasztalni fogja: hogy nehéz, vizet meríteni azon kutból, melyben nincsen viz; hogy elszakad a húr, melyet örökön örökké pengetnek.

Beszéded hosszú volt, válaszola a követ, mindent emlékezetben tartanom szintén lehetetlen. Mondád legelől: hogy uram nem örökös útján, nem a királyi vér jogán, hanem egy felekezet által felkaroltatva tett szert a koronára. Helyesen mondád, hogy uram számára, nem lévén királyi vérből való, nem nyilhatott meg az örökös; ez áll, de áll más részről az is, hogy Lajos magvaszakadásának miatta, az én uram közakarattal választatott, koronáztatott királylyá. Örökös alapon Lajos nagybátyjára, a lengyel királyra szállott volna a korona. De Lengyelország királyja, a helyett hogy illetően örököséget magának igényelne, uram, királyom koronázására követeket küldött*), kik neki szerencsét kívánjanak az országláshoz. A nők nálunk, azonképen mint nálatok, nem öröklik a főhatalmat. Ennyiben tehát Isten és emberek előtt uram ügye igazságosnak fog ismerszeni. Mondád továbbá, hogy Ferdinandot az urak másik, nagyobb része hívta meg Magyarországba. Igaz, voltak néhányan, kik mindjárt Lajos halála után Ferdinandhoz állottak, azok t. i., kik a veletek kötendő békét mindig elleneztek, de nem voltak annyian s nem olyasok; hogy őket országos felekezetnek lehetne mondani. Mondád azt is, hogy mivel megölték Lajost s elfoglaltátok Budát, azért tietek az ország. Ha az volt akaratotok, hogy Buda a tietek maradjon, akkor

*) Felebb láttuk, hogy Zsigmond követei nem voltak jelen a koronázási ünnepélyen.

Budát más állapotban kellett volna hagyni, olyasban, minőben Kairót, Damaszkust, Rhodust hagyátok: felgyújtva, kifosztva, elpusztítva. De ti illetlenül hagyátok a várat, bántatlanul, s onnan ijedtségből rögtön kitakarodtatok. Budát elfoglalni nem volt nagy dolog, s bizony különös volna ebből azt következtetni, hogy Magyarország királya tehát hűbérességre köteleztetik császárod irányában. A tanács pedig, melyet adsz, hogy urad öltönyujjához kapaszkodjék az enyim, az becsületére válnék a te császárodnak, de nem az én királyomnak. Micsoda? azért, mert egy ízben becsaptatok Magyarországba, s mert egykét várat elfoglaltatok Szerémben, azért már tőletek függjön, már nektek adózzék Magyarország királya? Ő, ki sorra nézve a harmadik az öszves keresztyénség királyai között, gazdagságra, hatalomra nézve az első; ő, ki előbb több ízben győzte meg mind a ti császáraitokat mind a mieinket; ő, ki adózásra kényszerítette a velenceieket; ő, ki más tartományokon kívül Csehországot, Ausztriát birodalmához kapcsolta, ő most adót fizessen nektek? Mátyás király viszályban élt Fridrik császárral, s Mátyás ügyei rozabb karban állottak mint jelenleg az uraméi, és ő rövid idő mulva mégis felülkerekedett. Azt pedig, hogy Ferdinand hadai elől hátráltunk, azt szántszándékkal tettük, mint kik nehézkes lovait, vasas embereit ezáltal kifárasztani, kibőjtölni remélhattük. Most, Isten segítségével, majd más híreket fogtok hallani. Én ide jöttem, hogy köztünk s köztetek kölcsönös szeretetet, békét, barátságot, frigyet eszközöljek: mi ha meg fogott történni, Ferdinand ellen egész kézzel vonandjuk fel az íjat, nem, mint eddig, csak két újjal, mert uram a hatalmasabb ellenséggel, veletek volt foglalatos. Akarunk barátaitok barátai, elleneitek ellenei lenni. S te ezt keveselled Magyarország királyától, ki még Lengyelország királyát is fogja nektek szövetségesül szerezni? Az adóról pedig hallgassunk, mert az én fenséges uram, királyom, nemcsak mostani ellenségére, de sőt lovászára is inkább szállítaná az

országot, mintsem hogy azt nektek adózóvá tegye. Azért ha nem kell a szövetség, melyet magammal hoztam, adjatok útlevelet, hogy merre jöttem, arra vissza is mehessek.

Hosszasabb hallgatás után monda a nagyvezír: Üljünk közelebb egymáshoz, hogy szertartások nélkül, kényelmesen folyjon az értekezlet*). Kérlek, mondd nekem, mi végre kellene letennünk jogunkról Magyarországra? mi hasznot meríthetnének az általad ajánlott szövetségből? Tudnod kell ugyan is, hogy a kit magához kapcsol uram, azt kegyességének és barátságának ölében annyira ápolja, miszerint még egy porszemmel se gyengüljön. Ha királyodnak adjuk az országot, ha vele szövetségre lépünk, barátjainak barátjai, ellenségeinek ellenségei leszünk. Nemde mihelyest felhivatunk általa, segítségére kell lennünk, segítségére jelenleg Ferdinand s az ama világrészben hatalmas németek ellen, kikre támaszkodik a ti császártok, kikre támaszkodik a francia király, kikre támaszkodnak a velenceiek, ha nagyobb valamit akarnak végrehajtani. Gondold meg, mennyi idejébe fog ez uramnak kerülni, még pedig nemcsak egy hónapig, nemcsak egy évig tartó küzdelmekbe. S az én uram ezt haszon, felsőbbség és adó nélkül tegye, egyedül csak urad barátságaért? Ez drága barátság, uram nem akarja megvásárlani. És a te urad ki ellen fog nekünk segédet hozni? A Perzsák ellen? azok nagyon távol esnek tőletek. S ellenök nincs is szükségünk senki segédére, mert birodalmuk felét már meghódítottuk, s ha nincsenek egy hitvalláson velünk, végök volna már régen. Mondd, hol leszen segédünkre a te urad? s barátságaért odaadjuk neki a mi Magyarországunkat, és annyi erőhatalommal keljünk segédére?

Mondd nekem, folytatá, ha történetesen ti vagytok oly hatalmasok, minők mi vagyunk, és ha a mi követeink olys

*) Jovius szerint (Histor. sui temp. I, XXVIII.) Ibrahim és Laski tolmács nélkül, illir nyelven értekeztek egymással.

indítványnyal jönének hozzátok, minővel te most hozzánk jöttél, mitevők vagytok velök? felakasztánátok őket, mert hiszen jól emlékezünk, mit követett el Lajos egyik emberünkkel, ki vajmi nagy úrtól küldetett hozzá és ki semmi rosszal sem illette őt.*) De hiszen lakolt érette a jámbor király, s én bizony sajnálom sorsát. Csudálom, hogy eszélyes ember létedre menevédlevél nélkül jöttél ide, ezzel a te makacsságoddal, ezzel a drága barátsággal, melynek itt nem akar vevője akadni. Fogadd tanácsomat, hódolj uramnak és igérv adót neki; mert máskülönben sem urad sem Ferdinand nem fogják birhatni Magyarországot. Láttad az utat, melyen minnapában Magyarországra mentünk; nemde kevés a fű, mi rajta nő? Most, ha szükséges léssen, még nagyobb készüllettel fogunk jőni, mert akkor egy ellen indulunk, most indulnunk kell kettő ellen; Budából Konstantinápolyt csinálunk, öszves birodalmunk székhelyévé alakítjuk; a tatárokat pedig Lengyelországra fogjuk küldeni, és olyas hatalommal leszen urunk fellépő, minőt még fül nem hallott, szem nem látott eddiglen. De én most nem török módon szólottam veled; beszédünk rövid szokott lenni, karunk hosszú; — s elfakadt nevetve.

Követni fogom szokástokat, — monda Laski — rövid leszek. A mely családapája a nyári hónapokban fát keresgél, annak a téli hónapokon jár esze, midőn majdan szükség leszen tüzelleni. Meglehet, hogy uram barátságának, szövetségének a jelen pillanatban nem sok hasznát vennétek, de a jövőre is szokás tekinteni barátság, szövetség kötésekor. A ti hatalmatok rendkívüli növekedése egyetlen egy keresztyén fejdelemnek sem lehet ingyére, s erre nézve mondhatnék neked holmi dolgokat, ha nem tartanék attól, hogy fenyegetésnek veszed s megharagszol miatta. Menevédlevél nélkül jöttem ide, igaz, de ére nyedben, hiredben nevedben rejlik számomra a biztosíték.

*) V. ö. Verancsics Antal összes munkáit II. k. 152 l.

Franciaországban levén, hallottam, hogy néhány foglyot, kik Lajos királyt oltalmazandók, egyenesen urad fejét s a tiedet keresték szabljáokkal,*) szabadon bocsátottál, sőt hogy díszöltönyökkel, paripákkal, pénzzel láttad el őket. Ezen tett nagy dicsőséget szerzett ottkűnn néked, s én emberségedbe, nagylelkűségedbe vetvén bizodalimat, idejöttem szablya nélkül, de hozván szivemben őszinte hajlamot, melyről feltettem, hogy kedves leszen előtted. Ha, mint rebesgetik, Károly császár, Anglia és Franciaország frigyre lépnek egymással, akkor még a halottak is ellenetek fognak támadni. Nem tagadom, hogy most mi vagyunk szükségben, mert nagy feladás volna, egyszerre mind uraddal mind Ferdinanddal hadakoznunk; de talán nincs oly távol az idő, mely veletek is fogja az általam indítványozott szövetséget saját érdektekben járónak látatni. Mondtam már számos ízben: adót nem kaptok tőlünk. S ha akartok általunk tiszteletben tartatni — mondád, hogy urad szemében elsősége van a tiszteletnek a haszon felett, — adjátok vissza uramnak, mit Lajos király idejében, mit e napig Magyar-, Tót- és Horvátországokban elfoglaltatok, akkor az én uram mindig tisztelni fogja a tiedet, akkor leveleiben őt mindig nálánál nagyobbnek fogja vallani, akkor őt gyámjának fogja ismerni. Ha urad nekünk visszaadja az elfoglalt helyeket, hármas hasznát fogja látni. Először: számot tarthat a magyarok állandó, engedelmes barátságára. Másodszor: a magyar királyok őt náloknál nagyobbnek, őt gyámjoknak fogják ismerni. Harmadszor: ezen nagylelkű eljárásod által magadhoz fogod hajlítani a keresztyén világot. Miért birsz oly hatalommal, hogy a császár császárijának mondatol? Azért mert roppant belátással birsz; fel kell tehát tennem, hogy nálamnál sokkal jobban látod a veszedelmeket, melyek birodalmatokat fenyegetik. De bocsánatot, hogy ily hosszas voltam.

*) A mohácsi ütközetben, mint Hammernál, török forrásokból olvassuk, s mint Verancsics is említi, de ki Ibrahim kegyelmes eljárásáról semmit sem tud.

Tudod min nevettem? kérdé Ibrahim a követet. Nevettem azon, hogy tőlünk visszakivántad foglaltványainkat. Körmeink, atyafi, élesebbek a sólyoméinál. A mire kezünket teszszük, az kezeinkben marad, hanemha elvágják ujjainkat. Nekünk hosszú kezeink vannak, nektek sovár szemeitek. Nándorfehérvárat akarod? bizony álmadozol! Nem is mértem császáromnak elmondani; de tőlem ne félj, bennem vetett bizodalmadnak nem fogod kárát vallani.

XXVIII.

December 29-én Ibrahim engedelméből Gritti meglátogatta a követet. A nagyvezír meghagyta néki, ügyekeznek Laskit némi adó felajánlására hajlítani, de ő ellenkezőleg távozásakor e szavakkal vett bucsút: Jól történt, hogy keményen viselted magadat ez ügyben; én holnap találkozni fogok a nagyvezírrrel s azon leszek mindenkép, hogy az adó felajánlásának káros voltát éreztessem vele. A magyar nép ezt iszonynyal fogná megérteni; miatta a keresztyén hatalmasságok távol esnének János királytól; sőt maga Ferencz király is kénytelen volna tőle segédkezést megvonni; — ez volt az alap, melyen Laski folyvást ellenezte a követelést.

1528. januárus 2-án Gritti hírt hozott, hogy Ibrahim felhagyván az adó sürgetésével, most elégli, ha évenként követ érkezik Magyarország királyától a portára tizezer forint értékű ajándékokkal. Szabott időben szabott ajándékot hozni, — válaszóla Laski — annyi, mint adót fizetni. Továbbá elkerülhetlenül szükséges, hogy a Szerémséget adja vissza a porta, ha szilárdnak óhajtja a két nemzet közt a frigyét. A magyar urak közül külön mindenik Szerémbe birtokra ügyekezett szert tenni az odavaló bor jósága miatt. A főpapak közül kivált a kalocsai érsek ott sokat fogna veszíteni, s másrészről a porta nem sok hasznát venné Szerémnek: jelesebb várak ott nem lévén. Hogy Gritti egy nézetben legyen vele, Szerém kiadatása

esetére püspökséget ígért neki a követ, s egyelőre három, négy ezer forintot; ígérte pedig írásban.

Gritti két nappal később Ibrahim makacsságát emlegette a követ előtt. Jánost kiűzték Budából, kiűzték Erdélyből, monda a nagyvezír, nem könnyű feladás őt még díjért is segíteni. Szerémben már sok a mecset, s a hol egyszer gyökeret vert a mohamedanus vallás, ott a császár mint a hit fővédője, köteles annak fentartásáról gondoskodni. A Dráva igen alkalmas határszél, a víz teljesen elkülönítvén egymástól a két nemzetet, a surlódásoknak elejét veendi.

Laski most késznek mutatkozott évenként ajándékok küldésére, ha Szerém élőbb vissza fogott kerülni a magyar koronához; ellenkező esetben elégtette, ha minden ötödik évben jó magyar követség ajándékokkal Konstantinápolyba; hogy pedig eleve meghatározassék az ajándékok értéke, arra nem akart állani, azt folytonosan ellenzette.

Ilyes értelemben nyilatkozott januárius 12-én a nagyvezír előtt. Gondolám, válaszolá ez, hogy már megfeledkeztél Szerémről, de látom, még szádban a szerémi bornak édes íze. Mondád, hogy Szerém birtoka pénzerőnket fogyasztja, nem hogy öregbítené. Jól mondád. Most évnegyedenként ötvenhat ezer aranyat költünk a Szerémségre, s onnan még egy oszporát sem küldtek a nagyúr tárházába. De mi ez oly úrnak, minő az enyim, s lenne bár tízezer annyi. Ilyesmit még csak említenem is előtte, veszedelmekre lehetne. Mindazáltal holnap sétaközben, vagy holnapután vadászaton talán szót teszek felőle; gyanítom, hogy sikertelenül. Ő hitvallásunk védője, s hir szerint Ferdinand most arra küldvén hadait, találkoznának, kik rebesgetnék, hogy a Szerémség azért adatott urad kezéhez, mert az én uramnak nem volt elégséges ereje Ferdinand ellen oltalmazásához. Ha mindamellettt célt érnél, ez esetben évenkénti követséget, még pedig nem ajándékkal hanem adóval kell küldenetek.

Laski magasztalta a nagyvezírt, ki mindenható létére oly szerényen nyilatkozik befolyásáról, s kinek most reményt nyújtott, hogy a lengyel király is szövetségese legyen a portának, ha Szolimán meghallgatja János kívánalmait.

Atyafi! kiáltott a nagyvezír, essél előbb által megbízatásod első részén, uradnak a nagyúrral szövetkezésén; ráérünk aztán a lengyelekről is szólni, kik rosszul tartják meg a fegyverszünetet. De könnyü lesz őket e miatt lakoltatnunk: Krakó nem Rhodus.

Laski azzal mentegetődzött, hogy kötelességévé tétetett, Magyarországot csak azon esetre svövetkeztetni a török birodalommal, ha Lengyelország és a porta között biztosnak látja a barátságot.

Másnap a szultán vadászni ment, s midőn januárus 17-én vizsajött Ibrahimmal, ez Gritti által tudára adta Laskinak, hogy ura kénytelen megtartani a Szerémséget, mert Ferdinand már hadakat küldött a szerémi várak visszafoglalására. Ha a nagyúr Ferdinandot meg fogta győzni, akkor Jánosnak szabadságában álland, ismét szót tenni Szerémről. Menjen most Laski újból a többi vezírekhez, sürgesse ott kirekesztőleg a szövetséget és a segédküldés szükségét, még pedig válogatott szavakkal, nem nyers beszédben.

XXIX.

Musztafa januárus 18-án szivesen látta a követet, ki, mint mondá, már többször fogott volna nála tisztelkedni, ha nem tudja őt betegnek.

Köszönöm, viszonzá a beteg, s ne vedd rossz neven, ha minap heveskedtem, akkor még nem ismertelek. Ibrahim pasa elmondott nékem mindent. Az adó ellen alapos okokkal küzdöttél, s a minek eligazítása még hátra van, az csekélység. Mi azt akarjuk, hogy a magyar király évenként látogattassa meg urunkat követtel, szabott értékű ajándékkal. Te csak őt

Évről öt évre igérsz követséget, s olyatén ajándékkal, melynek meghatározása uradtól függjön. Öcsém! gondold meg, amaz ország fegyverjogon a mienk; királyát megöltük, királyi székét elfoglaltuk, megfutamodott uradat ide csak nagy költséggel, tetemes idővesztéssel hozhatjuk vissza. Fogadd tanácsomat, mely mintegy közvetíti a kétrendbeli indítványt. Küldjön a te urad minden második évben követet a portára, tízezer forintos ajándékkal; ha ezt megigéred, urunk barátja leszen uradnak. Mondád azt is Ibrahim pasának, hogy fogadja urunk a lengyel királyt is barátjává. A lengyel király, tudod, sokkal kisebb a magyarnál; hogy' lehessen tehát vele adó nélkül barátságra lépünk? Midőn ezelőtt két évvel itt sürgette a fegyvernyugvást követe által, ennek szemében olvastuk adózási készségét, ha akarjuk. Szándékunkban is állott őt fegyvernyugvás nélkül visszaküldeni, üzenvén általa urának, hogy fizessen adót, ha békét akar, és küldvén vele a rumeliai beglerbeget ötvenezer emberrel, kik Moldvában egyesülvén a tatárokkal, várnák be a feleletet. De utóbb helyesebbnek látszott, előbb Magyarországot támadni meg, a gazdagot és hatalmast, s aztán menni a lengyelekre. Zsigmond király, te és én azonegy fajbeliek vagyunk: én bosnyák, ti lengyelek; megesett szivem amaz ország sorsán, melyet mindig és mindig pusztít parancsunkra a tatárság, akartam alkalmat nyujtani a lengyeleknek, hogy adófizetés által segítsenek magokon. Királyaik előbb adóztak a tatároknak, ezt magok a tatárok, a mi rabjaink, tudomásunkra juttatták; a jelen király eltörölte az adót, mert sikerült neki, egy ízben győzelmet venni a muszkákon. Ha adóztak rabszolgáinknak, miért ne adóznának a mi urunknak? Küldjön tehát a te urad minden második évben követet és ajándékot, Lengyelország királya pedig küldjön adót.

Ne szabjatok oly alku pontokat, monda Laski, melyek miatt lehetlenné válik a szövetség megalakulása, vagy melyek miatt, ha megalakul, nem lehet tartós, mert uram ezáltal megfosztatnék

a francziák barátságától, elzártnék a más hatalmasságokkal való frigykötéstől, s örök gyalázatot vonna magára az összes keresztyénségnek előtte. Mi szükség van az ajándékokra, mi szükség a követekre? Az én királyom tudja, hogy a ti uratok a világ valamennyi fejedelmei között a leghatalmasabb, kinek barátsága értékesebb előtte bármely más fejedelem barátságánál, kit különösen fog tisztelni, kinek oldalánál akar küzdeni mindenki ellen, legyen az bárki. Mire való tehát az adókivánás, mire való az adót palástoló ajándék? — A mi illeti a lengyel királyt, az a tatároknak sohasem fizetett adót, hanem háboruban állván a németekkel s a muszkákkal, tatár zsoldosokat fogadott, kiket a háboru lefolyása után haza bocsátott ismét. Csudálom, hogy Lengyelországról fitymálva szólsz, pedig az kétszer nagyobb mint a ti európai birodalmatok, kétszer nagyobb mint Magyarország. Lovassága, gyalogsága egyiránt hatalmas. Mátyás király kivált a lengyeleknek köszönhetette győzedelmeit, lengyel zsoldosai tizenkét ezerre mentek. A lengyelek nemrég egész Prussziát elfoglalták a németektől; a lengyelek a muszka hadakat, nem egyszer, mint mondád, hanem több ízben tették tönkre. Uram ez okon lépett szövetségre a lengyel királylyal, ez okon akarja őt a ti uratokkal is szövetkeztetni.

Musztafa mosolygva és hallgatva ült huzamosabb ideig, végre monda: Bizony, még véleményedre tértesz, öcsém. — Aztán, sisakot hoztván, melyet „helmelin“-nek szoktak nevezni, kérdé: Ekkép felfegyverzett lovása hány lehet Ferdinandnak? Annyi, volt a válasz, mennyit jövedelmeiből fizethet, talán tizezer. — S ilyes fegyverzete van mindnyájának? — Ilyes; mert a németek, francziák, lengyelek, csehek, a mint magok fegyverkeznek, úgy szokták zsoldosaikat is felfegyverzeni. — És gyalogjainak számát mennyire becsülöd? — Szintén tizezerre. — Könnyü lovassága hány ezerből áll? — Ötezerből. — És urad hol akar vele megütközni? — Uram

szeretné, ha Ferdinand serege általköltöznék a Dunán; akkor mód volna azt ama sivatag földre csalni, melyet a Tisza s Duna között elpusztítottatok; akkor örökös járás-kelés, csip-dezés, takarmány-elvonás által előbb kifárasztaná a hadakat, s csak aztán ütköznék meg velök. — És mi, feltéve, hogy ellene indulnánk, közösen veletek, vagy különválva fognánk működni? — Jobb lesz, különválva; mert egy az, hogy vallás dolgában különbözünk egymástól; aztán, a hadviselésre nézve más véleményen lehetnénk, mi könnyen surlódást idézne elő. — Kössünk előbb szoros szövetséget — e szavakkal zárá be az értekezletet a pasa — akkor nem lesz nézetkülönbség, mely bennünket megháboríthasson. Meggondolom a mit mondottál, és holnap, ha máskülönben nem lehet, e nyoszolyán fogom magamat urunk színe elébe vitetni. Ibrahim ugyan nagy kegyelmében van, s vadászatokra is elmegy vele, mint látod; de a közügyeket mi illeti, annak van nagyobb befolyása, ki jobb tanácsot tud adni. Én meglett ember vagyok, én a császár testvérét birom nőül, én nem vagyok tekintély nélküli ember uram szemében: azon leszek, hogy tehessek valamit a te urad ügyének foganatosítására.

Másnap, januárius 19-kén, Laskit Ajász pasánál találjuk. Hogy tetszik neked Ibrahim pasa? hogy tetszik neked Musztafa pasa? hogy tetszenek neked a török szokások? hogy tetszik neked fegyvertárunk? hogy tetszenek neked tüzereink? — ezek voltak kérdései, és Laski mindenik kérdésre azt felelte, hogy „nagyon.” Ajász Ibrahimnak teremtménye lévén, Ibrahimmal tartott a divánban mindenre nézve.

XXX.

Januárius 26-kán Laskit magához hívatta a nagyvezír. Nemde, másnak találtad Musztafát? monda neki. Ugyancsak feldicsért a nagyúr előtt.

Másnak találtam; de azt nem csudálom, mert olyan ő, minőnek te akarod, kitől mindenben függ, mint látom. Hogy pedig magasztalt a császár előtt, annak nem sok hasznát fogom venni, ha te is ő is megátalkodva emlegetitek az adót, a követküldést. És csakugyan, méltóságos pasa, viszonzod-e te uram barátságát hasonló barátsággal? testvéri szeretetnek-e jele, hogy annyira húzod halasztod az ügyet? minek az az ajándék-, az a követküldés? Hiszen az én uram önmagától olyan, uratok irányában, minőnek látatni akarjátok a világ előtt kettejük között a viszonyt. Uram kész a ti fejedelmeket a föld leghatalmasabb fejdelmének ismerni; uram, ha látni fogja, hogy hajlama kedves a tietek előtt, nemcsak Magyarországot, de saját vagyonának is felét, s mi több, életét is kész uratok rendelkezésére állítani; uram önként fogja a tieteket mindig magánál nagyobbak, maga előtt valónak ismerni. Mit akartok még egyebet azon királytól, kinek országát ti pusztítottátok el, s ki a mult éven át fekete ruhában gyászolta a feledhetlen testvért, ezt pedig ti öltétek meg. Felhagyatok már az adóköveteléssel, hagyjatok fel azonképen az ajándékok sürgetésével. Bocsássatok engem vissza uramhoz, ki mindkét szemével néz előmbé, mert felteszi, hogy az esdett szövetséget hozom neki. Küldjön méltóságod már valahára a császár elébe, kinek köntösét mindkét kézzel fogom megragadni, el sem eresztetni addig, mig cél't nem értem. Ismerem én a fejedelmeket, ők olyanok, mint az oroszok, ők nem szokták azokat eltaposni, kik magok magokat megalázzák előttök, sőt azokat ápolják és felmagasztalják. Nem jöttem én ide azzal a dühhel és göggel, melylyel az előbbeni magyar követek szoktak jőni, mit uram soha sem helyeslett. Én annak tiszteletére jöttem, ki tiszteletemre méltó, s kit azon esetre is, ha békére, frigyre nem lép velünk, uram a legdicsőségesebb halandónak fog tartani mindig. Kérem méltóságodat, nyújtson alkalmat, hogy a császári felséggel szólhassak, kiről felteszem, hogy sokkal kegyesebb, mint némelyek hiszik.

Tehát annyira bizol a császár kegyelmességébe, miszerint hiszed, hogy szavaidra elfogadó leszen urad terméketlen barátságát? Bizalmad, mondhatom, nagy és dicséretes. Nem tudom, mily őrszellem*) tudatta veled fejdelmünk természetét: ő szelid, és hívei iránt oly kegyes, hogy azoknak javát inkább ügyekszik előmozdítani mint saját magáét. Holnap szólani fogsz vele. Ne félj tőle; tégy oly szép bókot előtte, minőt tudsz, és válogasd meg minél jobban a szavakat; egyébiránt én leszek a valóságos tolmács. Készülj tehát holnapra; én valamennyi csauszszal foglak kísértetni, hogy annál nagyobb becsülést tanusítsak urad iránt.

Mióta a gyermekkorból kiléptem, — válaszolá a követ, — mindig fejdelmi udvarokban forgolódtam. Ismerve a fejdelmek nagylelkűségét, tőlök kevésbé félek, mint másoktól. Nem fogok reszketni urad előtt; nekem szokásom himezés nélkül szólani a fejdelmekkel.

XXXI.

És januárus 27-én csakugyan jött egy falka csausz, a császár palotájához kísérni Laskit, ki leszállván lováról, a vezírekhez vezetettet. Ezek csak ketten voltak: Ibrahim és Ajász; Musztafát betegsége honn marasztotta, de amazokon kívül még az anatóliai beglerbeg volt jelen.

Kérdésökre, mily beszédet fog a császárhoz intézni, ekkép válaszolt:

Dicsérem Uramat, Istenemet, ki a mi fejdelveinket minél tovább épségben tartsa, s ki megengedte, hogy ide jöhessek, a ti nemességés divántokba. Midőn az ajtó küszöbén átléptem, jobbik lábamnak adtam elsőséget, kedvező jóslatul. Adja a Mindenható, hogy minél jobb szövetséget eszközölhessek a török

*) Czélzás, gondolom, Grittire, kinek közremunkálása kétségkívül lényegesebb volt, mintsem a minőnek látatni akarja a követ.

nemzet s az annyit szenvedett magyar nemzet között. Uraságaitok pedig, támogassák, kérem, mindkét kézzel, tekintélyökhöz és ügyességökhöz képest e dicséretes művet. Majdnem negyven napja, hogy ide érkeztem, hogy udvaraitokat látogatni, hogy veletek értekezni kezdettem. Maradok a mellett, a mit mondtam, s a mit a győzhetetlen nagyúr előtt vágyva vágyok elmondani. Mi pedig a szavakat illeti, melyeket választani fogok, a tiszteletet, melyet tanusító leszek, azt könnyű eddigi magaviseletemből következtetni. Tudva van előttetek hódolatos tiszteletem uratok győzhetetlen felsége iránt; tudva van előttetek, mit kívánok: ennek ismételése merő idővesztegetés fogna lenni. Elég az: hoztam nektek Magyarország királyának kifejezhetlen indulatát, melylyel akarja, hogy nemcsak Magyarország, hanem ősi birtoka is, sőt saját személye ne az övé legyen, hanem a tietek, s hogy ezentúl semmiben se különbözzék tőletek, mint egyedül a hitvallásban. Menjünk tehát, mert nem tudom, micsoda szellem ösztönöz engem, hogy semmit se kívánjak inkább, mint látni ezen dicsőséges császári személyt, kiben a legnemesebb emberiség, a kegyelem és a hatalom egyesülvék *).

Szokásunk ugyan, válaszolá Ibrahim, előbb pontról pontra mindent meghányani, mielőtt urunk lábaihoz bocsátanók a követet, mert a miről eddiglen mindenünkkel külön értekeztél, az nem bír annyi kötelező erővel, mint a mit velünk közösen fognál végezni. De olyas lévén uradnak indulata, minőnek mondd: eltérünk a régi szokástól, melyet különben nem örömost hagyogat a török. Menjünk a nagyúrhoz, kit helyesen magasztaltál, még mielőtt ismernéd, kit ha látni fogtál, lehetetlen lesz felérned, erényeinek hol van kezdete, hol van vége.

Mentek tehát Szolimánhoz négyen: Ibrahim pasa, Ajász pasa, az anatóliai beglerbeg, Laski és a tolmács.

*) Ez azon jelenet, mint már Bel is megjegyzette, melyet Szulejman titkos ablakocskából nézett, hallgatott. Istvánfi X.

XXXII.

Laski üdvezlő beszéde így hangzott:

„Jöttem dicsőséges felségedhez, küldve az én uram, a fenséges fejedelem, János, Magyarország választott és koronázott királya, s ezen ország öszves rendei által, kiknek joguk és szabadságuk, királyi figyermek nemlétében, magok köréből tapasztalt erényü s ügyességü egyént választani és emelni a királyi székre. Ama diadalmas csata után, melyben Lajost meggyőzted és megbuktattad, s mely után Budát elfoglaltad, honnan őrség hátrahagyása nélkül ismét távoztál: az ország nagyain kívül az együvé sereglett öszves nép is, érett és hosszas megfontolás után a királysággal végre uramat kínálta meg, ki, mint felséged előtt tudva van, addig Erdélynek parancsolt és nagyterjedelmü ősi urodalmakkal bírt. Mihelyest az én uram, engedve annyi kérésnek, kényszerítésnek, elvállalá vala a királyságot: eltökélé magában, haladék nélkül hozzád követséget küldeni, ohajtván, hogy koronázása kedves legyen előtted, s kölcsönös szövetségre, frigyre ajánlkozván. És koronázása után röviddel, csakugyan két ízben küldött követet, de az első utközben megölték, a másikat a fekete ember fentartóztatta: íme az okok, melyek miatt annyi ideig elmaradt felségednek meglátogatása*). Midőn mult évi szeptemberben visszajöttem Franciaországból, hol mint követ jártam vala, engem biztak meg e tiszttel. S midőn már elindultam volna és midőn Havasalföldre le voltam szállandó, egynehány száz gyalog utamat állotta, kik, mert életemtől nem tudtak megfosztani, megfosztottak öszves holmimtól, s kevésbe mult, hogy el nem veszttem csufságosan**), De jobbnak láttam, ily nagyúr előtt, ki a követ lovait és czifraságait nem igen bámulja,

*) Ezek, mint a felebbiekől is láthatni, nem történt tények, melyek bossánatkérésül koholtattak.

**) Ez talán szintén koholmány, mentségül, hogy ajándékok nélkül s csak kevesed magával jött a bujdosó fejedelem követe.

inkább amúgy szegényesen megjelenni, mint visszafordulni. Azért, noha már a harmadik vagyok, ki követül ide küldetett, mégis én vagyok az első, kinek Isten kegyelméből módja volt, téged színről színre láthatni. Üdvezel tehát az én királyi uram, kívánván, hogy minél huzamosabban s minél szerencsésebben uralkodjál; kívánja továbbá, hogy az ő felmagasztalása és koronázása kedvedre legyen, és felajánlja magát neked nemcsak Magyarországgal, nemcsak az ősi birtokul reászállott tartományokkal egyetemben, hanem felajánlja saját személyét is, mint ki barátjai által támogatva, minden kívánalmaidat teljesíteni fogja olyannyira, miszerint meggyőződve lehetsz, hogy ő, országa és ősi birtoka nem az övéi, hanem a tied; akarván veled oly szoros frígyre lépni, melynél fogva köteleztessék segédre lenni minden elleneid ellen, s akarván minden viszlyaiban egyedül a te kegyes személyedhez folyamodni. E szerint tied az én uram, tied Magyarország királya, országával és öszves vagyonával egyetemben; hogy őt királynak és a tiednek ismerjed, ez az ő s az övéinek alázatos kérelme. Egyebeket, hogy ne untassalak velök, a méltóságos pasákkal fogok tárgyalni, minők: a lengyel király barátsága, a háború, melyet az én uram Ferdinanggal visel stb.

Hálás szívvel fogadom — válaszolá a szultán — királyodnak ezen indulatát: országa eddiglen az enyim volt, nem az övé, mint melyet a háború jogán és szablyával szereztem. Értésemre esvén azonban irántam való hajlama: nemcsak reászállítom amaz országot, hanem olyas mértékben is fogom őt ausztriai Ferdinand ellen segíteni, hogy mindkét oldalán biztosan nyugodhassék urad ezentúl. Az ő követségét és bennem vetett bizodalját kedvesen veszem, és valamennyi szükségeit enyémül tekintem.

Mire Laski:

Ezen emberségedért és jóságodért az én uram örökös adósa leszen neked, mint ki őt ily kegyelmesen fogadtad és

segédet önként igértél neki. Eljárásod nagylelkű és valóban császári eljárás volt. Az Úristen oltalmazzon mindörökké.

S ezzel kiment a követ, és a csaszok által szállására kísértetett.

XXXIII.

Atyafi, — monda más nap, januárus 28-án, Ibrahim Laskinak, midőn ez a nagyvezírnél tisztelkedett, — most már királynak fogják hívni uradat Konstantinápolyban, nem erdélyi bánnak, most már segédére fogunk menni. A mi urunk személyesen akar Ferdinand ellen indulni. Most már nem kívánunk adót, nem kívánunk ajándékokat. Biztosítani akarjuk uradnak a békét, s irj neki — folytatá, mint ha sejdítette volna a rövid idő mulva bekövetkezett szinai veszedelmet, mely Zápolyát Lengyelországba szalasztotta — irj neki, hogy ovakodjék minden ütközettől; mert ha megveretnék, az a jelen viszonyok között a császárnak is válnék gyalázatjára. Iratni fogom a frigylevelet számára, hogy visszamehess hozzá minél előbb.

Laski örömet otthonn marasztotta volna a szultánt, nagyobb török seregtől Magyarországnak járom alá kerülését, vagy legalább újabb elpusztítását látván bekövetkezőnek; s elégette volna, ha egyelőre a nikápolyi szandzsák megyen vele, a követtel, Magyarországba; ha húsz ágyut kölcsönöznek királynak; s ha a moldvai s havasalföldi vajdáknak megparancsoltatik, hogy Jánosnak segédére legyenek, ki a szükséghez képest utóbb több-több hadakat is rendeltethessen az országba magához. De a nagyvezír úgy vélekedett, hogy Szolimánt lehetetlen volna tartóztatni a személyes hadviseléstől, mint ki „a sok tüztől már helyét se találja.“

Most már a velencei követ is Laskit ebédre kérte magához, — Franciaországnak akkor még nem volt állandó képviselője a portánál*), — s februárus 2-kán Laskinak és

*) Rincon csak 1531-ben jött első ízben, mint I. Ferencz követe, a portához.

négy szolgájának meghozták Szolimán nevében a szokásos díszkaftánokat és a szokásos, tizezer oszporából állott pénzajándékokat.

Februárius 3-kán a követet ismét a szultánhoz kísérték, hogy elbucsuzhassék tőle.

Nem tudom mily nyelven — monda Laski — s a szónoklat mily virágaival adjak neked hálát, győzhetetlen császár, hogy királyomnak és uramnak barátságát ily kedvesen vetted, hogy oly nagy kegyességgel viseltetél iránta, hogy szóval is feldicsőítetted. Bizton várhatod mindenkorra, hogy az én uram egész engedelmességgel fogja tanusított jóakarodat viszonzni, s hogy dicsőséged és hasznod előmozdítására mindent fog elkövetni, életének és öszves javainak veszélyeztetésével is. Adja a Mindenható, hogy minél tovább élj és uralkodjál. Belém pedig, az ő rabszolgájába, kivel itt nemcsak kegyesen bántál mindenkép, de kit még fel is ruháztál, meg is ajándékoztál, belém buzgó ösztönt oltottál, kieszközölnöm uramnál, hogy ezen barátság és szövetség minél szorgalmasabban megtartassék és öregbüljön.

A szultán ekkép válaszolt:

Tudva van előtted, mi által fogja a te urad hajlamát irántam és velem való szövetkezetttségét tanusíthatni. Az ő ügyei most már az enyéim lesznek; kell tehát, hogy viszont az én ügyeim az övéi legyenek. A keresztyén fejedelmek sokszor küldtek dörgő fellegeket az én elődeim s Istennek népe a mohamedanusok ellen, de villámot soha sem küldhettek fejünkre. Tanácsos volt mégis, minden alkalommal azoknak erejét fogyasztani, kik kárunkra törekedtek. Tudósítson tehát bennünket a te urad valamennyi keresztyén ügyekről, a nagyokról s a kicsinyekről egyiránt: ez leszen a mód köztünk meggyökereztetni a barátságot. Én pedig uradnak barátja akarok lenni, valóságos és tántoríthatlan szövetségese; s hogy mindig és mindenki ellen személyesen és öszves erőmmel segédére leszek,

fogadom a prófétákra, a mi nagy és Isten előtt kedves prófétánkra Mohamedre, s fogadom szablyámra.

Mire Laski:

Uram megüzენendi fenségednek az ujságokat, nem a mindenki előtt tudva levőket, minőket a kalmárok szoktak hozni, hanem a legtitkosabbakat. Én pedig esküszöm az élő egy Istenre, s megváltó Jézusunkra, ki szintazon egy Isten, és ígérem, hogy az én királyom és uram, Lengyelország királyának kivételével, barátainak barátja, ellenségeidnek ellensége leszen. Itt pedig, fenséged lábainál hagyom, uram parancsából, Gritti Lajost követünkül és ügyviselőnkül, kiben felséged azonkép bízhatik, mint enmagamban *).

XXXIV.

A nagyvezír Laskit biztosította, hogy a fegyvernyugvász két évre meg fog újítatni a lengyel királylyal, kinek tehát módja leszen, részéről is segédére lenni János királynak; s végre, 1528. februárius 29-kén elbocsátotta a követet, ki urának nevében írott oklevél által is megesküdütt Szolimánnak, s ettől viszonzásul következő okmányt vitt meg küldőjének:

Az ajándékok és kegyelmek ama fő osztogatója, a teremő Isten, ki nagy és hatalmas; és az isteni gondviselés adományozásából mindkét paradicsom szultánja, s ezen gömb valamennyi országainak kormányzója, és a másik világrész feje; s a hadak fővezére, ő, a ki prófétánk Mahomed, s ki felett legyen mindig a magasságos isteni kegyelem áldása, szeretete; és az ő jóakaratójából, barátjai, a négy tanár és négy titkár: Ebukekir, Omar, Ozman és Áli, kikkel a magasságos és nagykegyelmű Isten mindig megelégedjék, kikben mindig kegyesen

*) Bel Mátyás, Adparatus ad hist. Hung. 159—189. II. Laskinak eredeti kéziratából, mint mondja. Hová lett e kézirat? Ezt érdekes volna tudnunk azért is, mert Belnél a szöveg néhány helytt hibásan van kinyomtatva.

gyönyörködjek; a mindenható Isten, és az őt magasztaló minden szentek és boldogságos lelkek kegyelméből és engedélyezésével.

Én szultán Szulejmán sah, a császárok császára, Isten kegyelméből dicsőséges, nagy és győzhetetlen konstantinápolyi császár, a királyok királya, a koronák adományozója, Isten árnyéktartója a földön, a felső és alsó oczeán uralkodója, nagyobb és kisebb Ázsia, Afrika és Europa, Syria, Arabia, Judaea, Kanaán, Galilaea, Phoenicia, Alexandria, Egyiptom, Kairo, Aethiopia, Media, Lybia, Lamecha, az indiai és a veres tenger, a jeruzsálemi királyság, Samaria, a tiberiasi tenger, Damascus, Aleppo, a nagy Antiochia, Mesopotamia, Chaldaea, a nagy Babilonia, nagyobb és kisebb Armenia, Parthia, Perzsia, Hybernia, Georgia, a kaspiumi tenger, Trapezunt, Tauris, Cappadocia, Caesarea, Pamphilia, Cilicia, Tarsis, Caramania, Amasia, Paphlagonia, Lydia, Phrygia, Bithynia, a nagy niceai város, Nicomedia, nagy Calcedonia, és az egész nagy Anatolia, Graecia, Thracia, nagy Romania, Macedonia, Thessalia, Peloponnesus, Corinthus, Chersonesus, Albania, Bosnyák-, Bolgár-, Oláh-, Moldva-, Szittya- és Tatárországok, és számos számtalan más tartományok, országok és birodalmak ura, melyek hatalom és fegyver, a mi villámló, valóban isteni szablyánk ereje, s a mi császár elődeink: szultán Mohamed sah, és nagyapánk szultán Bajazit sah, és ennek fia szultán Szelim sah, a mi dicsőült atyánk által szereztettek, kiknek lelkeiket nyugasztalja az isteni kegyelem és irgalmasság örökön örökké.

Neked, fenséges Jánosnak, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Morvaországok sat. királyának, én, a mondott szultán Szulejman sah, a törökök győzhetlen császára, esküszöm a magasságos Isten mindenhatóságára, es az ő mindenható istenségének szentségére, fényére és jószágára, a mennyekre, napra, holdra, csillagokra, földre, földszinre, és a szentséges Mohamedre, ősatyámra, nagyatyámra, atyámra, anyámra, és

anyám tejére, és kenyereimre, kardomra, életemre, lelkemre, és valamennyi körülmetélt muzulman üdvességére, hogy téged, hites testvéremet, tudniillik Jánost, Magyarország királyát, semmi, még legsúlyosabb szükségedben sem foglak elhagyni, habár valamennyi birodalmaim és országaim, s öszves hatalmam menne is veszendőbe és megsemmisülne; és ha bár magam, vagy csak egy, két, három, s mi már sok volna, négy körülmetélt muzulmannal maradnék mindössze, mégis tartozzam és köteleztessem felkeresni téged, és miután megtaláltalak, mondani: Ime itt vagyok, kész mindenre a mit kívánsz, kész, mindenben kedvedet keresni. És ha ígéretemnek nem tennék eleget, akkor a nagy Isten haragja és az ő igazsága jöjön fejem fölébe és rontson meg engem; és a mihez testemmel érnék, mindazt változtassa kövé a magasságos Isten, és a föld ne szenvedje, hogy rajta járjak, hanem váljék két felé, és nyelje el testemet, nyelje el lelkemet. Kelt császári portánknál Konstantinápolyban, rabiet havának harmadik napján, prófétánknak kilenczszáz harminczhetedik évében*).

XXXV.

Midőn Laski a szultán segédigéretével Konstantinápolyból visszatért, Szolimántól parancs ment a moldvaiakra és havasalföldi oláhokra, hogy János királyt Ferdinand ellen támogassák. 1528. aprilis 10-én Tergovistban találjuk Laskit, honnan az nap Ferdinandnak hadat üzent: „A fenséges fejdelemnek és úrnak, Ferdinandnak, Csehország királyának és Ausztria herczegének, sat. Laski Jeromos, Rituvár ura és szirádi vajda sat.

*) Egykoru másolat Verancsics Antal irományai között, Nemz. Muzeum, 2380. fol. lat. II-dik k. Reusner, Epist. Turc. A hedzsira évében hiba rejlik, mert némi bizonyossággal állíthatni, hogy ez az 1528. febr. 3-kán szóval tett fogadásnak írásbeli ismétlése. 935 dzsemaziul-akhir 20. jelelné meg pontosan a török naptár szerint az oklevél keletkezésének idejét. (V. o. Mouradja d'Ohsson VII.) Hammer kifogásai az oklevél authenticitása ellen (III. 654.) alaptalanok.

üdvezletet és keresztyén emberséget! Szokás. fenséges király. s bizony, dicséretes szokás, hogy a ki ellenségévé leszen valakinek, az megüzeni neki a háborút. Én, éve már, a fenséges fejedelemnek és úrnak, Jánosnak, Magyarország sat. dicsőséges királyának, az én legkegyelmesebb uramnak szolgálatába léptem. Midőn visszajövet Franciaországból, hová bizonyos ügyben indultam volt, Magyarország körül mindenütt fegyverzőrejt hal-lanék, csodálkoztam e tüneményen, csodálkoztam azon, hogy a keresztyén fejedelmek, megfélekedve a török zsarnokságról, egymást mérsárolják. S íme, kezembe akad egy oklevél párja, melyben Kazimír örgróf, fenséged nevében hadat üzen az én dicsőséges királyomnak és uramnak, sőt nemcsak az én uramnak, hanem a szokáshoz képest, mindazoknak is, kik őt támogatják. Látván, hogy azok közé, mondott fenséges uramnak egyéb hűséges szolgálival egyetemben az én parányi személyem is tartozik, nem minden aggodalom nélkül, — mert Csehország kellő közepén értesültem e viszonyról — de mégis szerencsésen kilopódtam fenséged tartományaiból, és épségben sikerült uramhoz eljutnom, kinél egy ideig mulatoztam, s ki, úgy hozván magával a szükség, engem aztán követül küldött a hatalmas török császárhoz, béke és barátság eszközlésére. Mert nem látszott tanácsosnak, — kivált egynémelyeknek gyalázatos elpártolása miatt — hogy azonegy időben mind fenségeddel mind a török nagyúrral álljon háboruban az én fejedlemem, ki nem szerezhett zsoldosokat magának Németországból, honnan felséged gyűjti a magáit, s nem Lengyelországból, melynek királya semleges szándékozik maradni felségeitek között. Ez okon, noha én már nem volnék köteles illetén hadi szertartásokra, — mégis magam emberségéből megüzenem fenségednek a fájdalmas hírt, hogy én fogadott népekkel, törökökkel, moldvaiakkal, oláhokkal és tatárokkal uram szolgálatára jövök. Esküszöm, hogy kelletlenül cselekszem; de látván, mint szándékozik magasságod fenséges uramnak, királyomnak igazságos

ügyét elnyomni; s mivelhogy a verembe esett ökröt ünnepnap is parancsolja onnan kivonatni az evangyéliom*): nem tartóztathattam meg magamat annak végrehajtásától, mit királyom reám szabott, mint szolgájára. Ehhez képest mind az, mit én s e népek fenséged és valamennyi alattvalói, nemkülönben azok ellen cselekvők lesznek, kik bármint segédre találnak kelni, — mindaz attól fogott elkövetetni, ki felesleges emberségből magát eleve ellenségének nyilvánította, valamint nyilvánítja is magát jelen levél által. Kelt a Targovist melletti táborban, aprilis 10-én 1528(**).

Egy nappal e levél kelte előtt, 1528. aprilis 9-én zalatnoki Hoberdanacz János, Ferdinandnak Weichselberger Zsigmonddal a Portához küldött követe, odavaló útjában Bródnál átkelt a Száván, s a török végek lovassága által fényesen fogadtatott***).

Ferdinand még 1527-nek elején Radosics Balást megbizta, keresné meg a végszendrői pasát jó szomszédság tartása iránt, s igérjen, adjon neki hatezer aranyat, ha ezáltal őt a netalán vele jó labon álló erdélyi vajdától elvonhatja, és az ő — Ferdinand — jogainak megismerésére bírhatja. Szintakkor, vagy még korábban egyik hívét — Szolimán Miklósnak nevezi — Konstantinápolyba küldötte, tudakolandót: ha mehet-e veszedelem nélkül követség Ferdinandtól a szultánhoz; és ennek 1527. aprilis 15-én kelt levele szabad jövetet menetet biztosított a követnek. „Igaz barátság eszközlésére és minden más ügyben járóknak kelőknek mindig nyitvák, a mint szentséges felségemhez illik, császári udvarom kapúi,“ — mondja az

*) Azt akarja mondani: a szükség törvényt bont: tehát bizonyos körülmények között pogányhoz is folyamodhatik segédért a keresztyén.

**) Katona, XX, 336., az egri könyvtár (valószínűleg Verancsicsféle) kézírataiból.

***) Gévay, Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte, I. k. 2. f. 36. 1.

oklevél. Ehhez képest 1527. júliusban, mielőtt a hadviselés János ellen megnyílt, utasítást készítettek Bécsben a szultánhoz menendő követ számára. Adja elő a biztos — így szól az utasítás — hogy Fridrik s Maximilián római császárok és Szolimán elődei között barátságos és testvéri viszony alakulván, annak mindkét fél hasznát látta; s hogy Ferdinand cseh királylányát koronáztatott és Magyarország királyává választatott, Károly császárnak hatalma pedig a francia királyon, a római pápán, a többi olasz fejedelmeken s a svajciakon vett győzelmeinek következtében megnövekedett, de hogy kebeleikben mindamellettnél sincsen rés az elbizakodás számára. Ők a sükert Istennek köszönik, s a világnak többi részeit nem akarják haddal megtámadni, mert irtóznak a vérontástól; és Ferdinand névszerint ez okon kész kölcsönös barátságra és testvérségre s háromévi fegyvernyugvásra lépni a szultánnal. Az illető szerződésbe iktattassa be a követ, hogy a mely magyar- és horvátországi erősségek török kézbe estek, azok fegyverszünet közben nem fognak jobb karba helyeztetni, s igérjen a Száván innen fekvő erősségekért váltságpénzt.

A szándéklott követküldés ekkor, nem tudni mi okon, abbamaradt; de midőn az 1527^{7/8}-diki télen a mi Bosniából ez ideig még a magyar koronához tartozott, az is lefoszlott róla; midőn Jajcza és Banjaluka szintén török kézbe estek, s a szerémi és bosniai bégek majdnem Budáig száguldoztak: akkor — 1529. februárius vége felé — Hoberdanacz János, imént még a jajczai őrség tiszte és Weichselberger Zsigmond csakugyan követekül küldettek Ferdinand részéről, s mint felebb láttuk, április elején már túl a Száván útban voltak Konstanlinápoly felé. Utasításuk, mert Ferdinand most már koronázott király volt a magyarnak, s mert Budavárból most ő parancsolt, eltért a felebb említettől. Békét és jó szomszédságot ajánlott, de a Magyarországtól elszakított erősségeket, köztök Nándorfehérvárt is visszakövetelte, igaz hogy kárpótlás mellett.

Az ügyek ez állásában szükségesnek vélhette János, hogy Laski Jeromos, ki, úgy látszik, aprilis végén találkozott urával Lengyelországban, innen haladék nélkül ismét Konstantinápoly felé siessen. Itt volt 1528. július elején, — annyi bizonyos*).

XXXVI.

Hoberdanacz és Weichselberger 1528. május 29-én látogatták meg első ízben a nagyvezírt, Ibrahim pasát, s a szokásos ajándékokat általadták neki. Harmad napra a császár palotájába vezették, hogy megbizátásukat a diván elébe terjeszszék. Midőn Ibrahim az értekezletnek mindjárt elején Ferdinandot királynak nevezte, sietett utána vetni: értem Cseh- és Németországok királyát, nem Magyarországot, mert Lajos életének véget vetettek a győzhetetlen császár fegyverei, s hogy neki utóda lenne, arról nincsen tudomásom. Magyarország királya Istennek is akaratjából a mi urunk, mondák a követek. S most következő párbeszéd folyt közöttök és Ibrahim között:

Tudjátok-e, hogy a törökök császára Budán volt?

Tudjuk. Több jelenségekből még most is láthatni, hogy ott volt. Az egész várost s a szomszéd helységeket feldulta és elhamvasztotta.

S Budavár mily karban van?

Épen áll; semmi kárt nem szenvedett.

*) Praynál, Epistolae Procerum, I. k. 305. I. Laskinak egy levele áll I. Ferencz francia királynak kivált a keleti ügyek ellenőrzésére Velenczében mulatozó követéhez, mely Pray szerint 1527. július 4-én kelt Konstantinápolyban, de melynek egész tartalmából világos, hogy 1527 hibásan áll 1528 helyett. Laski az 1527-diki júliust a francia s az angol udvaroknál töltötte, mint felebb érintettük: akkor tehát nem lehetett Konstantinápolyban; de hogy az 1528-diki nyáron itt tartózkodott, Szalaházi Tamás kancellárnak Budán augusztus 9-én Ferdinandhoz adott leveléből is látjuk: „Kalocsán elfogték Lukács deákot, János titkárát, ki a törökhöz volt küldve. Megbízó levelei a császárhoz, Ibrahimhoz, Mehmedhez és Laskihoz szólottak.“

Kik a várost felperzselve, a várat pedig épségben látják, azok mit mondanak, mily okát vélik, hogy a vár megőriztetett a veszedelem elől, a város pedig végromlásra jutott?

Sokan sokfélét mondanak, de mindnyájan magasztalják a császárt és tanácsosait, hogy a királyi székhelyet bántatlanul hagyták, valószínűleg tiszteletből azok iránt, kiket e székhely jogosan illet, s kiből, az ellenségekből, utóbb szövetségesek válhatnak.

Nem bizony, hanem azon okból, mert a császár magának akarta s fogja is megtartani a várat.

De hát miért forgattatta fel a dicső városokat, Budát és Pestet, ha illetén szándékkal volt? hiszen az egy várnak jövedelmeiből nem fog megélhetni.

Meghagyta a császár s meghagytam én is, még pedig három ízben a hadaknak, hogy Budát, Pestet ne merjék felgyújtani, de oly roppant seregnél, minő a mienk volt, nem lehetett a fegyelmet ilyesekre nézve fentartani.

Sok dicséretes szokást láttunk, mióta török földre léptünk, de kivált egy igen szépet.

S az volna?

A félelem, melylyel az öszves birodalomban viseltetnek a szultán iránt az alattvalók. Még a legparányiabb tisztviselőnek is készséggel engedelmeskedik mindenki, mert ő a szultán nevében osztogatja parancsait.

Úgy van; és ha maga helyett pálczikáját küldené valahová a nagyúr, még annak is azonképen engedelmeskednének, mint neki magának.

Ha tehát annyira tartanak a császártól még ott is hol ő nincsen jelen, hogymint mondhatja uraságod, hogy a személyében jelen volt császár háromszoros parancsát megvetette a sereg? Annak a ti engedelmetekkel kellett történni annyival is inkább, mert Budán, Pesten a háztetők kőből voltak nem

szalmából, s mert a rombolás e műve nem hajtathatott végre egy óra alatt, ahhoz tizenöt nap is alig volt elégséges.

Ibrahim megjegyzés nélkül hagyván ez észrevételt, ekkép folytatta Hoberdanacczal a beszélgetést:

Szerinted tehát Buda nem a császáré?

Nem mondhatok egyebet mint hogy Buda most az én királyom birtokában van.

Miért küld tehát a ti királytok benneteket ide béke- és barátságszerzésre, ha másrésről markában tartja Budát s a császár többi foglalmányait?

A mely várakat fegyverrel vett meg a császár, azokat a mi királyunk nem ostromoltatta, nem vetette magának alá. Budát pedig és a többi erősségeket magához ragadta attól, ki a koronát bitorolta, s ki megértvén királyunk közeledését, megszökött, üresen vagy roszul ellátva hagyván amaz erősségeket. Ha a császár Budát birtokolni akarja, őrséget hagyott volna benne, valamiképen ezt más várakkal cselekvé vala. Hogy birtokolni nem akarta, arról tanuságot teszen a város felgyujtása s a seregnek az országból kitakarodása.

A sereget azért vontuk ki az országból, mert előttünk volt a tél, s mert a hadak nem voltak eleséggel ellátva. De a császár bennhagyta Budavárban a maga bízott emberét, az erdélyi bánt, János vajdát.

Mi, magyarokul, eddigelé nem tudtuk, hogy vajda uram a császár megegyezésével székel Budán, mert midőn magát királynak hirdettette, akkor nem adta értésökre a magyaroknak, hogy a császár jóvoltából lett azzá, hanem összehíván az uraknak és nemeseknek részét, elejökbe adta, hogy nem ártana őt királynak választani, mert neki két kincse van: az egyik, melyet atyja, — a másik, melyet önmaga szerzett; és hogy atyjának kincsével rövid idő mulva mindazon erősségeket vissza fogja nyerni, melyeket a török császár elfoglalt, a másikkal, a maga által szerzettel pedig Cseh- és Németországok királya

ellen fog küzdeni, s ennek valamennyi tartományait Magyarországhoz fogja kapcsolni. A nemesek ingyen sem hitték, hogy ő ilyesmire képes lenne, s ennél fogva nem is akarták őt királylyá választani. Ekkor a vajda Tokajnak erősnél erősebb várába híván urakat és nemeseket, halállal fenyegette mindnyáját, ha még továbbá is ellentartók lennének. Czimborái pedig felemelvén Jánost, a mint Magyarországon szokás az erdőcsöszöket felemelni, őt királynak kikiáltották; a fogoly urak és nemesek félelmökben nem elleneztek, és ekkép a János vajda hűséges kezeire bizott korona a bitorlónak fejére került. De megszabadulván a foglyok, külön mindenik megyét értesítették a történetkről, a vajda cseleiről és álnokságáról. Megértvén ezt a többi egyházi s világi urak és nemesek, késedelem nélkül Magyarország valamennyi megyéit Pozsony városába gyülekezették, hol akkoron a nádor tartózkodott, ki első szokta szavazatát adni a királyra, mint Törökországban a jancsáraga a császárra. E gyűlésen közakarattal Ferdinand választott királylyá, ő, kit öröködesi, tehát isteni s emberi joggal illet a korona, kinek ezt a közbenjött frigylevelek is biztosítják, s kit császári és királyi származása azonképen mint bölcs, erényes és gazdag volta is méltóvá tesznek az uralkodásra: holott a vajda, mint nem királyi vérből való, még azon esetre sem volna méltó, hogy betöltse a fejedelmi széket, ha valóban birná mindazon kincseket, melyekkel kérkedni szokott. Ezekből kézzelfoghatólag láthatni, hogy mily állapotban volt a vajda Budán. Mi magyarok nem igen, vagy épen nem félnénk, épen nem fájlalnók, ha a császár hasonló bátorságu kapitányt hagyott volna helyettesül Nándorfehérvárott, mert akkor veszedelem nélkül foglalhatnók vissza e helyet, ágyura sem volna szükség a kőfalak ellen, mert ő, a kapitány, egyszerűen megfutamodnék.

Hoberdanacz mindig beszédesebbé lett, mert Ibrahim jól értett a diplomata fogásához: hogy hallgatagnak s tehát álnoknak ne látszassék, és mégis semmit se mondjon, kérdést

kérdésre halmozni, és addig szólaltatni a válaszadót, míg ez, saját előadásába bonyolodva rögtön sem előre nem tud lépni, sem hátra, és magát meggyőzöttek kénytelenítetik nyilvánítani. Ennek eltávoztatására Hoberdanacz nyersesége volt még a viszonylag legalkalmasabb eszköz. Hagyjuk félbe a beszédet — monda neki végre a nagyvezír — s menjünk a császárhoz.

Az én fenséges, hatalmas és győzhetetlen fejedlem s kegyelmes uram Ferdinand, Isten kegyelméből Magyarország királya, üdvezli felségedet, s mint szomszédjának mindenjót kíván, — e szavakkal nyitá meg beszédét a követ. A tolmács ezt így adta vissza: Az ő ura ajánlja magát felségednek, mint urának, és szolgálatjait felajánlja. Hoberdanacz tudni kívánta, hogy miért mondat vele egyebet, mint a mit valósággal mondott? Az ékesszólás kedvéért, volt a válasz, s mert így jobban hangzik a császár füleinek. Szolimán haragos pillanatot vetett mind Hoberdanaczra mind a tolmácsra, s Ibrahim meghagyta az utóbbinak, hogy adja vissza egyszerűen s hiven a követ beszédét. A tolmács szót fogadott, s a követ folytatta előadását, hogy az ő ura örvend a szultán egészségének és szerencséjének; hogy ajándékokat küldött neki, vegye jó szívvvel azokat; hogy tudomására kívánta adni a választást, mely reá, Ferdinandra, mint Magyarország királyára esett, s mely a szultánnak bizonyosan öröme lesz, mert hatalmas szomszédot nyert benne. Azonkívül még e levelet is küldte, melyet olvasson el felséged; majd élő szóval is hozzáadok valamit, ma vagy más alkalommal, a mint jönnek fog találtatni. A szultán már egy ízben fülébe sugott valamit Ibrahimnak, ki annak következésében csodálkozását fejezte ki, hogy a követek királya magát szemben a császárral hatalmasnak nyilvánítja, holott a többi keresztyén fejedelmek szárnyainak árnyékába ajánlják magokat; most pedig nagyvezíre által értésökre adta a követeknek Szolimán, hogy őt, a császárt, fontosabb ügyek e pillanatban tova hívják, de hogy más nap öelötte vagy biztosa előtt követségök tárgyát részletesebben fogják előadhatni.

Június 1-én Hoberdanaczozt és társát magához rendeltette a nagyvezír, s elmondván nekik, hogy biztosul őt választotta a császár, Hoberdanaczozt felhívta: adná elő tehát neki, a biztosnak, mit a császárnak fogott volna előadni, ha annak érkezése lett volna, őt személyesen kihallgatni. Küldetésök célját ekkép adták elő a követek: Magyar- és Csehországok királyának, Ulászlónak volt egy fia, Lajos király, és volt egy leánya, Anna királyné, fenséges királyunknak hitvese. S midőn leányát kiházásitaná Ulászló, együvé hivta Magyarország öszves rendeit, s előadta nekik, hogy ő felbonthatlan barátságra és frigyre akar lépni urunkkal, kinek egy nővére volt: Mária. Ulászló Máriát nőül kívánta fiának, Lajosnak, oly kikötéssel, hogy Lajos magtalan kimulása esetében Magyarország s a neki alávetett részek urunkat illessék, mint törvényes királyt. Meghalván pedig Lajos király ama boldogtalan ütközetben s jogszerű utódokat nem hagyván hátra, Szepesi Jánost, akkor erdélyi vajdát, néhány czimborái királyul kiáltották ki. Urunk őt megszalasztotta, s Budát más erősegekkel egyetemben az öszves ország akaratjából, mint törvényes király, magához, kezeihez vette. Mint-hogy pedig urunk kancellárja Harrach Lénárd uraságod által szabad menetet jövetet eszközöltetett ki a portánál azon követek számára, kik jó barátságot és szomszédságot fognak a hatalmas császárnál szorgalmazni, fenséges királyunk még mielőtt Magyarországot elfoglalta volna, útnak indította a követeket, de ők megbetegedtek és meghaltak. Helyettök most minket küldött ide ama barátság és jó szomszédság szerzésére; minek kieszközlése után azon leszen, hogy a szentséges atya, a pápa, és a római császár, ki tudnivalóképen urunk testvére, szintén jó barátjai legyenek a törökök hatalmas császárijának.

Ibrahim oly véleményben volt, hogy mindennek eszközzésére az volna a legbiztosabb, az egyedüli út, ha Ferdinand kimegyen Magyarországból; a követek ellenben más módot javasoltak, azt, hogy a török császár adja vissza a Magyarországtól általa elvont erősségeket.

Miféle erősségeket kívánna tehát a ti uratok magának kiadatni az én uram által?

Ezeket: Nándorfehérvár, Szabács, Szalánkemen, Péterváradja, Ujlak, Szeröd, Attya, Rednek, Kölpén, Ireg, Szent-Demeter, Rácsa, Szörény, Pött, Orsova, Miháldi, Jajcza, Szveczaj, Banjaluka, Knín, Szkardona, Udvin, Szadvín, Novigrad, Osztrovicza sat.

Bizony csodálom, hogy még Konstantinápolyt is nem kívánja.

A mit kíván, az az övé; Konstantinápoly nem az övé, de ha joga volna hozzá, visszakivánná azt is.

S ha az én uram nem fogja visszaadni amaz erősségeket, akkor a ti uratok erőhatalommal szándékozik magát birtokukba helyezni?

Urunk rejtett gondolatjai nincsenek előttünk tudva, de ő vitéz férfit; egyébiránt ha ellenséges szándékkal viseltetnék irántatok, nem fogott volna minket barátság szerzése végett útnak indítani.

Hogy remélheti azon erősségek kiadását ő, kinek tudnia kell, mennyi költségébe, mennyi vérontásba kerültek azok urunknak?

Király ő felsége kész megtéríteni a költségeket.

S oly szegénynek, oly alávalónak tartjátok urunkat, hogy fegyverrel szerzett erősségeit valakinek pénzért eladná? Látod-e, Hoberdanacz, ama hét tornyot, melyek telvék aranynyal?

Látom a tornyokat, de nem tudom, hogy mi van bennök, annyit azonban tudok, hogy a császár gazdag és hatalmas.

A ti királytok, úgy látom, a németekbe veti reményét?

Uraságod a francia királytól megtudhatja a német fegyverek élet.

Te pedig tudod, mily éles a török fegyver, mi mélyen ható, mert gyakor ízben megfutamodtál előle.

Pár ízben igen, de még többször én futamtattam meg a törököket, kiknek fegyvereik nem élesebbek a mieinknél. Egyébiránt, ha uraságod nem helyesli az általunk indítványozott békeszerzési módot, mutasson mást, helyesebbet.

Én csak egy módot tudok: ha uratok Budát és Magyarországot visszaadja, akkor Németországra nézve alkudozásba ereszkedhetnék vele.

Jelenteni fogjuk urunknak, de nem hiszszük, hogy ő egykönnyen ilyesminek elvállalására birathatnék.

A közelebbi múlt években, midőn a hatalmas császár Magyarországon vadászott, én, mint főkapitánya elfoglaltam Nándorfehérvárat és a többi erősségeket, s megütköztem Lajos királylyal; most újból vettetni fogom a hidakat, melyeken Magyarországra szállitathassuk a sereget. Egyelőre azonban közleni fogom a császárral, mit értésemre adtatok; három vagy négy nap múlva venni fogjátok a választ.

Több nap folyt le addiglen; azért is, mert e közben Laski Konstantinápolyba érkezett, Magyarország felől és János királytól mindenféle buzdító híreket hozva, egyebek közt azt is, hogy Zápolya hívei kemény csapást mértek Ferdinand egyik hádára, mely Trencsén vívásával volt foglalatos. Június 28-án végre Ibrahim ismét a divánba hivatta Ferdinand követeit, és beszédbe ereszkedett velök ekképen:

Tudjátok-e, hogy uratok hadait megverték?

Nem tudjuk hol, és nem tudjuk kik.

Az erdélyi vajda hadai.

Hol és mikor?

Királytok Trencsén várát körül táborlotta negyvenezer emberrel, s a vajda harminczhatezer embere azokat megszalasztotta és minden ágyúikat elszedte.

Semmi kétség, hogy a mi urunk negyvenezer embert is indíthatna a vajda ellen, de eddig nyolcz ezernél több nem nyert alkalmazást. János pedig, ha valamennyi jobbágysai, tyukjai

és csirkéi kelnének is fel urunk ellen, még azon esetben sem rendelkezhetnék harminczezer főre menő seregről.

Minő vár az a Trencsén?

Erősnél erősebb, még Nándorfehérvár sem foghat hozzá.

Három év alatt sem fogja tehát uratok bevenni.

Huszonöt nap is elégséges leszen hozzá, mert urunknak sok tüzei vannak, kik épen páratlanul erős várakat foglaltak el Olaszországban.

Miért van az, hogy uratok soha sem nyugszik, hogy a hol ebédel, ott nem szokott vacsorálni, hogy a hol vacsorál, ott nem tölti az éjet?

Fiatal, tehát nincs még ideje, hogy nyugodjék. A ki többet és többet akar szerezni, annak nem szabad lén, kereszthez font karokkal nyugodni. Ha urunk elődei is a szerint cselekesznek, nem jut ilyenén pusztulásra az ország.

Mi az oka, Hoberdanacz, hogy uradnak sehol sincsenek barátjai, mindenütt csak ellenségei; s hogy ő és testvére, a római császár, mindig más más birodalmakat akarnak elfoglalni?

A római császár és uram magoktól nem vétének senkinek, de midőn ők még kiskorúak voltak, a francia király örömet valamennyi tartományaiktól fosztotta volna meg őket. Isten kezökbe adta a francziát; uram és testvére őt szabadon bocsátották, holott életétől és országaitól megfoszthatták volna; de most vigyázzon magára, mert megfélekedezett betölteni a feltételeket, melyek alatt szabadon bocsátott átaluk.

S ama szegény papot, kitől a ti hitvallástok származik, azt miért vetették fogságra, miért bántak istentelenül vele? Lám, a mi főpapunk itt ül a császár tanácsában, nincs oly vakmerő, ki őt bántaná.

A római pápának nem kellene konkolyt hintenie a keresztény hatalmasságok közé, nem kellene háborúskodnia, hanem kibékítenie egymással a hadviselő feleket, s ülnie az egyházban és imádkozni. A ti főpapotoknak annyija van, mennyiből

tisztességen élélhet és ruházkodhatik, a mienknek hatalma pedig két három királyéval is felér, s a császár csak azért szedett el tőle néhány tartományt, hogy újból ne lázadhasson fel ellene.

Urad s a császár talán csak nem akarnak az egész világnak parancsolni, talán csak nem vélik isteneknek magokat, talán mégis tudják, hogy ők halandók?

Tudják és ahhozképest alázasok; de megkivánják a magokét, nem a másét.

S most a szultán elébe bocsátattak a követek.

Uratok eddig még nem érezte barátságunkat és szomszédságunkat — mondá Szolimán nevében Ibrahim — ezentúl érezni fogja. Azt pedig hímezés nélkül mondhatjátok neki, hogy személyesen jövök hozzá, egész erővel és hatalommal, hogy személyesen akarom neki visszaadni az általa kívánt várakat. Intsétek őt, készítsen előre mindent: hadd fogadhasson minket, a mint illik. — Urunk véghetlenül fog örvideni hatalmasságod személyes megérkezésén, viszonzá Hoberdanacz. Ha felséged, mint jó barát, mint jó szomszéd jó, úgy fogadtatik, mint jó barát és hatalmas császár igényelheti. Ha mint ellenség jó, fogadtatni fog mint hatalmas ellenség; urunknak e magaviselete több példából ismeretes felséged előtt is. — Levelem uratokhoz rövid idő alatt kezetekben leszen, s akkor elmehettek, — volt a szultán válasza *).

XXXVII.

E nyilatkozatot nem lehetett félreérteni: Laski most már nyugodt lélekkel indulhatott útnak. Kilelt a hideg, s azért mai napig itt tartózkodtam — irá július 4-én Konstantinápolyból Velenczébe a franczia követnek — de holnap olyan a milyen egészséggel postán elmegyek hadaimhoz; kérem küldje át az

*) Gévay, az id. h. I. k. 2. f. 1—28. l.

ide mellékelt levelet a legkeresztyénebb királynak(*). S ekkor, ha nem csalódom, útnak is indult: annyi legalább igen valószínű előttem, hogy Tarnowban volt János királynál, midőn ez 1528. szeptember 30-án Szepesvárat, Késmárk várát a várossal egyetemben, Richnót és Gölniczet neki adományozta, s őt a Szepesség örökös grófjává nevezte. Ezen oklevélben azt mondja Zápolya, hogy Laski „az egyházi és világi uraknak s az ország mindkét rendü főbb nemeseinek megegyezésével“ küldetett a szultánhoz, s „oly eszélyesen járt el megbízásában, hogy nemcsak szövetséget kötött az ernyedetlen győzővel, hanem épen örök frigyet kötötte — a király — és Szolimán között, a magyar nemzet s a török nép között, még pedig a legtisztességesebb alapon; hogy a nyomorú-szomorú Magyarországot megmentette a fenyegetődő szolgaság elől“ (**).

Ki volt Laski távozása után Konstantinápolyban Zápolya képviselője, bizonyossággal nem tudom megmondani; talán Paolo Casale, kiről a németujhelyi fogoly Battista Casale 1535. május 12-én azt vallotta, hogy az ő Pál nevű testvére Konstantinápolyban volt Laskival†), talán Fekete János, kiről Szerémi György úgy emlékezik, mint Jánosnak 1528-ban Konstantinápolyban megfordult emberéről††). Ezen követet — Franciaországnak nem lévén még akkoron állandó residence a Portánál — kivált Velence és Lengyelország támogatták; az utóbbinak képviselője Tenczyn János lublini várnagy a Duna oláh partján fekvő Oblucziczéből 1528. november 19-én ezeket írta Chodczki Szaniszló lengyel főurnak: „Akartam nagyságoddal tudatni, hogy én Simon és Júdás előtti vasárnap elindultam Konstantinápolyból, és ma a Dunához érkeztem. A császárral

*) Pray, Epistolae Procerum, I. k. 305. l.

**) Wagner, Analecta Scepusii, I. 36.

†) Hatvani Mihály, Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból, Pest, 1857, I. k. 251. l.

††) Wenzel Gusztáv, Szerémi György emlékirata, 230 l.

öt évre megkötöttem a fegyverszünetet, ők ezt örömet még több évre terjesztették volna ki. Ferdinand királylyal nem lépett fegyvernyugvásra a császár, sőt épen háborút üzent neki a jövő évre, s hadakat gyűjt ellene özves birodalmában. Távozásom után tized napra elbocsátattak Ferdinand követei, miután öt hónapnál tovább szoros őrizet alatt tartattak. János király követe az én jelenlétemben jött a császárhoz; urának azt üzenték általa, hogy tartózkodjék Nándorfehérvár és Péterváradja környékén, s ott várja be a császár további utasítását^{*)}). Hasonló levelet Chodeczki Ottónak is írt a követ, de az utóbbiban még azt is olvassuk, hogy harmad napra az ő, a lengyel követ, elutazása után János emberét is elbocsátották Konstantinápolyból.

Hoberdanacz és Weichselberger november 24-én csakugyan útnak indulhattak elvégre, s 1529. februarius 19-én Szolimán levele Ferdinand kezében volt. Az iromány sokáig olvasatlanul maradt tolmács híja miatt, s a spanyol fordítás, mely reánk maradt, s mely kissé visszásnak látszik, könnyen békereményt kelthetett volna fel Ferdinandban, de Hoberdanacz és Weichselberger szóbeli előadásuk kellő magyarázatul szolgált.

Zápolya vezérei Athinai Deák Simon és Kún Gothárd 1528. szeptemberben Sáros-Pataknál szerencsésen működtek Ferdinand hadnagyai ellen, october elején maga a bujdosó fejedelem is Lengyelországból magyar földre lépett. A Konstantinápolyból ismételve érkezett intéshez képest, hogy az ország alsó részeiben tartózkodjék, hol szükség esetében segédet nyerhet a végek bégjeitől, Homonnán, Ungváron, Kis-Várdán, Kállón, Debreczenen, Nagy-Túron át Makóra érkezett, hol november második felében Mehemeddel, a végszendrői pasával találkozott, s honnan a németbirodalmi rendekhez az itt következő levelet intézte:

*) Gévy az id. h. I. k. 49. l.

„Minapi levelünk**ből**, gondoljuk, világosan értették meg uraságaitok, mily méltatlanságokkal illetett legyen bennünket a mi ellenségünk s a közbéke háborítója Ferdinand cseh király; s ama három fő és még néhány más jobbágyaink árulása által, kiket nem épen tisztességes feltételek alatt magához vonzott, mint tört legyen igazságtalanul Magyarországra, pusztítván azt és kegyetlenkedvén benne, s éktelenül még azt is megparancsolván országszerte, hogy nevünket fejvesztés büntetése alatt senki se merje kimondani. Mi mind ezt s még több effélet nyugodt lélekkel viseltünk el, de óvásunkat megküldtük uraságtoknak, s ezzel is óvást teszünk. Szokásához képest most ismét mindenféle híreket terjeszt, mint halljuk, hogy nevünknek ártson; kérjük uraságtokat, ne adjanak hitelt nekik. Mi Isten segítségével már visszajöttünk ezen Magyarországunkba hű alattvalóink buzgó kérelmére, kiknek alkalmuk vala tapasztalni, az ő nagyszerű ígéretei mint párologtak el, az ő eljárása mily igazságos és mily keresztyén, s rágalmainak mit és mennyit kell hinni; mi, visszafoglalván majdnem valamennyi végvárakat (Beccsét, Beccskereket és Csanádot érti, melyeket ekkor foglaltak el számára a Ferdinandiaktól a végszendrői törökök), országunk nagyobb része felett uralkodunk ismét. Valamint tehát országulásunk kezdetétől fogva s mindenkoron azt forgattuk eszünkben, hogy Magyarországunkat s a keresztyén köztársaságot békében és nyugalomban megtarthassuk és ellenségeik elől biztosíthassuk; úgy most sem töprenkedünk egyeben, s öszves erőnkkel ama cél elérésére törekszünk. Ha felhívták-e uraságaitok korábbi levelünk következtében ellenségünket Ferdinandot, hogy országunk pusztításával, magunk sértésével felhagyjon, arról nincsen bizonyos tudomásunk. Mi országunk annyi s oly siralmas, tőle, Ferdinandtól származó romjainak közepette is mindig készek voltunk bármely igazságos és méltányos igénynek megfelelni, valamint ez kétségtelenül uraságaitok előtt is tudva leszen. Ha tehát ezen ügy végre is más

fejleményt találna venni, mint a minőt várni látszik ellenségünk, azt senki másnak, csak dőre uralkodásvágyának tulajdonítsa; az igazságos bíró azt fogja vétkesnek találni, ki elsőbbször nyult istentelen fegyverhez és hallatlan cselekekhez, hogy a keresztyén ügy legnagyobb kárával egy szabad ország törvényes királyát trónusától megfoszsza. Ezen okoknál fogva tehát kérjük uraságaitokat, mint a szentséges római birodalom kormányzóit s a keresztyén ügy őreit: gondolják meg jól, magas belátásukhoz képest, hogy mit akar a mi ellenünk, ő a köznyugalom háborítója, s mily célra törekszik; és rágalmainak hitelt nem adva, gondoskodjanak olyképen ez ügyről, hogy mi országunk birtokában maradhassunk, a keresztyén köztársaság pedig békét és nyugalmat ezentúl is élvezhessen. Éljenek boldogul, szívből kívánjuk. Kelt Makó nevü mezővárosunkban“ *).

János, ki eddig a németbirodalmi rendeknél azon alapon szorgalmazott segédet Ferdinand ellen, hogy e segéd őt képpessé teendi, az országot a törökök ellen is megoltalmazni: valamint korábbi, úgy jelen levelét is a végre irta, hogy a német rendeket a bekövetkezendőkre előkészítse, hogy a portával kötött frigyét igazolja. Ott künn — arról nem lehetett kétsége — majd elszörnyűködnek az emberek e lépésének hallására, mely saját hivei közül is többeket megrendített. Szerémínél, a szemtanunál, ezt olvassuk: „János király meghagyta a magyar uraknak, hogy kísérik őt lóháton azon helyre, hol ő találkozó leszen Mehemed beggel. És a magyar urak megijedvén, egymás között így beszélgettek: Nemde, jól mondtuk, hogy végre is a törökök markába juttat bennünket. Menjen, ha úgy tetszik neki, mondá külön mindenik, én nem fogok menni. — Midőn János király ezt megértette, szerfelett elszomorodott, s ostorkával kezében fel-alá járván, sohajtozva

*) Collectio actorum diplomaticorum inter Ferdinandum et Joannem Hungariae reges, quorum pleraque ex Antonii Verancii calamo profluxerunt. A nemz. muzeum kéziratai között, 1285 quarto lat. — Év és nap nincsen kitéve, de az adatok egybevetése után év és hónap iránt nem lehet kétség.

monda: Oh uram Istenem, segíts rajtam! engeddd meg, hogy a törökök engem visszahelyezzenek hatalmasságom székébe, s hogy én aztán a keresztyén hitre térithessem őket! Ezt az ebédlőben mondotta, s én mellette állottam, és Osvát tárnok, és Keresi Miklós deák. És mikor a királyi felség azt ígérte, hogy ő a törökök nyakát a keresztvíz alá fogja görbiteni, én azt mondtam neki: A mindenható Úristen oltalmazza és segítse felségedet. És monda nekem a király: György atya, mondja meg a komornyikoknak, hogy fogassák be hintómat. És Boza György felkészítette a hintót. És most kérte a király az urakat: bocsátának legalább katonáikat vele, ha már magok nem akarnak jöni. És arra ők szívesen reá állottak, csak hogy magok ne kénytelenítessenek Jánost elkísérni. Kétszáz huszárral elment a király. Vele voltak Pöstyéni és Verbőczy és Ártándi Pál. És midőn már kiment volna Makóból, a magyar urak: Czibak Imre, Csáki Mihály, Ártándi Balás és mások elkészültek Várad felé, mert oly véleményben voltak, hogy a király már el van fogva, s hogy most majd őket fogják vasra verni. És érkezvén a király a találkozás helyére, két sáort talál vala: egyet Mehemed beg, egyet önmaga számára. S a két sátor között két pad volt, és a király, s a beg négy óránál tovább beszélgettek egymással. És a magyarok s a törökök czimboraságra léptek. És Mehemed s János együtt sétáltak a Tisza partján, s vacsora idejére ismét Makón volt a király.“

Szintén annak kitüntetésére, hogy ő örömeztobb nyúlt volna bár mely módhoz ügyének kivívására, mint a török szövetséghez, s I. Ferencz franczia király példájára, ki hasonlatos viszonyok között Ferdinand testvérét, Károly császárt párbajra hívta, János ekkép irt koronás versenytársának:

„János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat. Ferdinandnak Csehország királyának, Ausztria főhercegének sat. Jól tudod, hogy mi a fenséges fejedelem és úr, Lajos király halála után a magyar nemzet közös

kivánságára s egyhangu szavazatával királyul fogadtattunk és koronáztattunk. Mihelyest ez annak rende szerint és törvényesen megtörtént, küldtük hozzád követünket mint szomszédhoz, mint ahhoz, ki az akkorban Magyarországot fenyegető veszélyhez legeslegközelebb állottál; te őket visszaküldted csúfsággal. Ebből felismervén, hogy ellenséges lélekkel viseltettél irántunk, követünket nyomban a római birodalom fejedelmeihez küldöttük, kik tanuságot tegyenek, hogy nem volt ok, melynél fogva ellenségünkkel kellett válnod; te azokat nem csak megcsúfoltad, hanem még huzamosabb fogságban is tartottad, nem engedvén, hogy küldetésök helyére mehessenek. Ezek után, midőn lelkiismereted által izgattatva, mint hiszszük, tenmagadtól némi reményt nyujtottál a fenséges úrnak, Zsigmond lengyel királynak, hogy talán kibékülhetnénk egymással, akkor ama király akaratóból küldtük követünket Olmützba. De ők neveltség és gúny tárgyává vétettek, honnan eredmény nélkül tértek hozzánk vissza.“ Következik egy halmaz szidalom, s aztán a törökkel kötött frigy ekkép indokoltatik:

„Nem tagadjuk, hogy mi a hatalmas török császárral jó és keresztyén feltételek alatt frigyre és barátságra léptünk, melyet te követek, levelek és évenkinti adó felajánlása által nem tudtál magadnak kieszközölni. S tettük ezt, mert láttuk, hogy Magyarországot nem lehet másképen előle megvédeni, mint jó béke és egyezkedés által. Minthogy pedig te — folytatja a levél — a mondott császárt leveleddel, melyben Nándorfehérvár és veszendőbe ment egyéb dolgok visszaszerzését ígértetted a magyaroknak, magad ellen lázitottad; s minthogy a beállandó háborúban, melyre ő most ellened készül, veszteni fogsz mindenkép: akarunk neked eszközt ajánlani, hogy alattvalóidat megmenthessed a közel vésztől, melybe őket elbizakodásod és uralkodásvágyod vetni fogja. Ezen eszköz pedig abban áll: hogy szállj ki velünk bajvívásra. Ha pedig azt találnád mondani, hogy te erre a török császár czélzatai miatt rá nem

állhatsz, íme igérjük, miszerint azon esetre, ha megfelelsz kívánságunknak, egész erővel arra ügyekezendünk birni a császárt, hogy szándékáról lemondjon. A viadal helye egyiránti távolságra legyen mind Béctől, mind azon városunktól, melyben mi most vagyunk, tehát a pesti gyepen. Készítsd elő mindkettőnk számára a fegyvereket, mi azokat részünkről már készen tartjuk; hadd harcolhassunk, ha a koczka úgy talál fordulni, mi a tieddel, te a mieinkkel“ *).

Ismételt szidalmak rekesztik be a levelet, melyről Verancsics Antal, kinek irományai között maradt reánk ez okmány, írva hagyta: „mód felett pórias és mosdatlan száju s hígeszü handabandaságokra vetemedett ember levele, és sokkal mocskosabb, mintsem hogy királytól királyhoz adattassék; kétlem is, hogy elküldetett volna valósággal“ *).

Kétlem én is. A levél gúnyirat akart lenni, Europa színe előtt Ferdinandhoz intézve, s kihívás formájában azért, hogy az író fejdelem a merész, elszánt kihívónak képében tünjék fel a közönség előtt, versenytársa a több mint óvatos elutasítóéban. Háború, kivált polgári háború idejében sok mindenféle okiratok kovácsoltatnak a hadviselő felek kancellariáiban. A bécsi államlevéltárban még ma is őriztetik eredeti példánya egy állítólag Prágában 1528. szent Egyed napján kelt és Szolimánhoz intézett levélnek, mely Ferdinand királynak s Cles Bernát trienti bíbornok-püspöknek ügyetlen kéz által utánozott aláírásával van ellátva, s melyben az oklevél-koholó adót ígértetett Ferdinanddal Szolimánnak, hogy gyűlöletessé váljék a nemzet előtt, mely akkor még vonakodott „adó-adóvá“ (adó-fizetőve) válni, minőnek utóbb Konstantinápolyban czimezték.

*) Katona, hist. crit. XX. k. 452—457. II. Kelet nélkül mind itt mind Verancsics papirosai között; de a kelet hely kétségkívül Lippa, s a kelet ideje valószínűleg az 1529-diki év első napjai.

**) Megjegyzem, hogy e levél két különböző fogalmazatban találta Verancsics irományai között.

VERBŐCZI ISTVÁN

és

VERANCSICS ANTAL.

(Adalékok a XVI-dik század politikai és irodalmi történetéhez.)

I.

Frangepan Ferencz, Zápolyának a lengyel királyi udvarnál követe, 1528. januárius 23-án Petrikowból ekkép irt Verbőczi Istvánnak, Zápolya kancellárjának: „Nem győzöm eléggé csodálni, mit akar a ti veszélyes, átkos hanyagságtok, melyhez ti, különben vajmi bölcs férfiak, oly következetességgel ragaszkodtok, mintha az volna véleményetek, hogy semmit sem tudnotok arról, mit mások rólatok végeznek, abban áll a fő állam-bölcsesség, a fő boldogság. Én már annyi ízben adtam leveleket a királyi felséghez, adtam tekintetes és nagyságos urasághoz, kinek tiszte volna azokra válaszolni; én annyit könyörögtem, esdekeltem, rimánkodtam nektek, annyit róttalak, szidtalak benneteket, hogy miért nem viseltek gondot ügyeitekre, tinnen, tinnen, tinnen ügyeitekre, melyeket mi itt képviselünk, hogy miért nem tudatjátok velünk, magatok, saját magatok érdekében, mit művelők vagytok, mint folynak dolgaitok: de mind hijába. Mi legyen oka e gyáva hanyagságnak,

nehéz felfognom. Gyanítom mégis, hogy egyik e kettő közül: Ti t. i., kiket én nem akarok fából, kőből gyártottaknak tartani, de kiket talán oktondiaknak kell mondanom, vagy nem biztok bennünk, s vélvén, hogy árulókká válunk, mihelyest ügyeiteket tisztán látjuk, ezekről semmit sem akartok velünk közleni; vagy pedig — tekintetes és nagyságos uraságod engedelmével legyen mondva — fogalmatok sincsen arról, mint szoktak országos ügyek államférfiak között tárgyalatni. Ha az első áll, méltánytalanul bántok velünk. Mi annyit fáradoztunk, annyit izzadoztunk, annyit költekeztünk eddig értetek; mi annyi ellenséget lázitottunk magunkra, vizen, szárazon annyi veszélynek tettük ki magunkat a ti érdektekben, — s tőletek ez volna érte a fizetés? Egyebet érdemeltünk. Mert nem szabad ugyan magunk ügyében ítéletet hoznunk; de annyit mégis irhatok: mi urunknak, király ő felségének, se itt, se másutt nem voltunk kárára, de csúfjára sem, hanemha mennyiben ti ebbeli hanyagságtok által bennünket mindenki előtt csúffá tettetek. És részemről mégis illetén gyanakodásban akarom eljárastok okát látni, mert erős dolog volna, feltennem rólatok a második okot. Felséges urunk ügyei itt roszul állanak, igen roszul. Az urak nagyobb része Ferdinandhoz szít; segédet ne várjatok innen. Ferdinand követei sürgetten sürgetik, hogy még azon lengyelek is, kik már jelenleg szolgálják királyunkat, hivassanak vissza jószágveszteség büntetése alatt. Fognak-e czélt érni? nem tudom; én ellenezni fogom szerényen és szerénytelenül; de arról és annyiról meg lehet győződve uraságod: ezek itt megannyian kétségbeestek urunk jövődjére iránt, s Ferdinandhoz pártoltak. És mindez azért történt, urunk ügyei — bármit mondjanak mások — azon egyetlenegy ok miatt jutottak tenkre: mert Ferdinand követei, kikhez minden harmadik, negyedik nap királyuktól új-új futár érkezik levelekkel, itt csodálatos dolgokat hirdetnek a mi királyunk megveretéséről, Bodó Ferencz úr fogóságba eséséről — mely bár ne legyen való — és annyi

egyébről, mik ha igazak-e, hamisak-e, nincsen tudomásunkra. Mondják, hogy Radics az ő felekezetökhöz állott; hogy a mi királyunk ide s tova bujdosik néhányad magával; hogy már nyomában vannak, kik őt — mit Isten távoztasson s ellenök fordítson — maholnap kezökre kerítik. Igaz-e mindez? kérdezik tőlünk a lengyel urak. S mi mondjuk ugyan, hogy lehetetlen, hitelt adnunk e híreknek: de nincsenek leveleink, melyekkel e hijáavalóságokat megczáfolhassuk. Leveleket költeni pedig, ahhoz nincsen kedvünk, mert egyszer, kétszer czélt érhetnénk ugyan e fogás által, de harmadízben már nem; s végre legvalóbb állításaink sem találnának hitelt. És hogy őszintén szóljak: nem bánom, ha szegénynek tudnak noha nagy címet viselek, de nem akarok hazugnak tudatni. Gondoskodjatok ezentúl jobban ügyeitekről, nagyobb éberséggel, mint eddiglen; fennmaradástok forog kérdésben. Én, ha Magyarországból örökre kizáratom, találok ezer helyet, hová magamat megvonhatom, hol, mint eddig, szegénységben és nyomoruságban élhetek (a követ ferenczes volt), mit osztályrészülv választottam magamnak. De titeket, ha onnan kiszorultok, talán nem fognak örökségeitek, hivatalaitok Magyarország határain túl kísérni. Gondoljátok meg az Isten szerelmeért, hogy Istenben, jogban csak az éberek, csak a munkások lelnek támaszt. Urunkon, a királyi felségen nem csodálkozom annyira, rajta csak sajnálkozom, mert a mily tömkelegbe ő kcrült, abban könnyen megfélemedezik azokról, melyekre én uraságodat e levelemben figyelmeztettem. De neked, uram, ki ő felségének oldalánál vagy, neked inkább kellene a közgondokat sziveden viselned. Bocsássá meg uraságod, ha írásközben netalán kicsapongtam: elkapott a méreg, mely hébekorba ezen hanyagságtok miatt azt sugallja nekem, hogy becsületes ember ovakodjék, tőletek nehéz ügyben valamely fejdelemhez követül küldetni, mert csak szégyen gyalázat leszen jutalma. Ajánlom magamat tekintetes és nagyságos uraságodnak. Éljen kívánságához képest minél boldogabban. Ha nincsen pénzetek

futár fizetésére, fordítsd uram e czélra, mit különben szombati nap ebédre s vacsorára fognál fordítani: hiszen az nap kis pénzen vett kenyérrel és ingyen meritett vízzel is beéred.'

A mi követünk éles tollal szeretett irni. A született nagyúr gőgje és a kolduló barát cynismusa egyiránt érzik ki a levélből. Hasonlatos leveleket, — csakhogy kevesebb volt bennök az epe s több a szeszély — irt nehány évvel később Rómába a bíbornokoknak, mikor mentiségére kell vala kelnie egy bajosan menthető dolognak: a Zápolya által a mohácsi mezőn Szolimán jobbjára illesztett csóknak, melyért János királyt és párthiveit átok alá fogta a vatikán.

II.

Verbőczy Lengyelország határszélén a Homonnaiak uradalmaiban időzött királyi urával, midőn Frangepan felebbi levelét vette; Bébék Ferencz ekkor szedte el tőle Tornát, a minap nyert fejedelmi adományt. Ezen körülmény talán múltó perczig zsihasztólólag hatott buzgalmára, melyben egyébiránt valamint magánpolgári becsületességében, hosszú életén át nem volt hézag. Ha ehhez még hozzáadjuk bokros ismereteit, mind a cónoni és császári mind a hazai jog mezején, s bámulatos szónoki képességét, a ciceroi vir bonus, dicendi peritus egyik mintapéldányát vélhetnők magunk előtt látni. De ha államférfiúi működését vesszük szemügyre, minden lépten nyomon a rövidlátás és nyegleség megdöböntő jeleivel találkozunk, a gyásznak, mely az ország fölébe volt jövendő, első rendbeli tényezőivel. Ő az elbizottság maszlagával tartotta jól a nemzetet oly korszakban, midőn ezt nyomorúságának érzetére, bűnbánó magábaszállásra kellett volna birni; ő botor volt hinni, hogy a gravitatói súlyt kénye kedve szerint a nemzet egyik osztályáról a másakra helyezheti, s hogy a kormányt, az urak elkerülésével, az urak ellenére, első sorban vagy épen kizárólag a nemességgel vitetheti, azon nemességgel, mely politikai

erkölcsiség dolgában vajmi kevéssel volt tisztesebb az uraknál, s mely politikai belátás dolgában még valamivel rövidlátóbb volt mint maga Verbőczi; ő, az egyszerű ugocsai nemes, a soha fegyvert nem öltött „notarius”, utóda vágyott lenni a Zápolyáknak, a Perényieknek, a Báthoriaknak a nádori méltóságban, balgán megfélekedzvéen arról, hogy a nádor nemcsak első birája az országnak, hanem egyszersmind fővezére a hadaknak, s hogy közbenjárásának korona és nemzet között csak dynastiai állása adhat súlyt. A hézagot holmi nyegleségek által vélte kipótolhatni; az által például, hogy magát a nádorság kiáltó félreismerésével a nemzet nádorának és „szolgájának” irta. Mily dőre gondolat lett legyen Verbőczit nádorrá tenni maga Zápolya megismerte, midőn ignorálván a bitorlást, őt a mohácsi vész után kancellárrá nevezte, s nádort a lindvai Bánffiak nemzettségéből adott híveinek. Az új kancellár egy ideig nagyocska befolyással volt a külügyekre, de miután politikai látáhatára ez irányban is keskenynek, eljárása visszásnak mutatkozott, rövid idő múlva — ha a török viszonyokat kifogjuk — csak külső tanácsosa volt a királynak; a belső tanácsosok, azok, kik valósággal vitték a külügyek kormányát, kivált Laski és Utissenics, Brodarics és Frangepan, Statileo és Verancsics voltak. Az utóbbinak nem annyira politikai mint irodalmi munkásságát, s ezt is csak részben, akarom e helytt megismertetni az olvasóval.

III.

Verancsics Antal, mint magát ifjabb éveiben, Verancsics Antal, mint magát később, hogy nevét könnyebben ejthesse ki a magyar, irá vala, született 1504. május 29-én Sebenicóban. Ősei Boszniából, midőn a tartomány török járom alá került, Horvátországba menekültek, honnan a tengerparthoz szállván le, a nevezett dalmát várost választották tanyául magoknak. Velence, melyet Sebenico ekkoron uralt, nemesekül ismerte a

Verancsicsokat, s ezek csakugyan a város tisztesebb, műveltebb lakosaihoz tartoztak; az olasz polgárisodás, mely akkoron mint jelenleg az ádriai tengerparton virágszőnyegként szövődött a szláv alaprétegek fölébe, atyját, Ferenczet, által meg általhatotta. Vele halálaiglan olaszul levelezett a mi Antalunk, ki egyébiránt, mert anyja Statileo Margit, Statileo Mihály traui polgár leánya, inkább szláv ajku lehetett, anyai nyelvének az illírt mondja: „én tudniillik mind a magyar nyelvet magaménak mondhatom, melyet a többiek mellé tanultam, mind az illírt, mely nekem anyai nyelvem“*). Még kisdéd korában Trauba küldték anyjai nagybátyjához Statileo Jánoshoz, kitől első oktatását nyerte, de midőn ez rokona, a szintén traui születésű, és Ulászló udvarában Bakácssal versenyzett Beriszló Péter veszprémi püspök ajánlására Magyarországon nyert alkalmazást, visszakerült Sebenicóba a szülői házhoz, s itt a deák és görög nyelvek elemeibe avatott Elio Tolimero által, kiről egykorú úgy vélekedtek, hogy catullusi „venustas“ ömlik el versein. Tanítványa egyébiránt ennek titkait nem leshette el tőle, mert a tíz éves gyermeket már Magyarországon találjuk, hová nagybátyját, Statileót, ki neki imént a scardonai káptalannál kanonokságot szerzett, Beriszló Péterhez követte, itt mintegy növendék-peculiumul a somogyi főesperességet nyerendő**). Beriszlót Veszprém főpapi székén Ulászló Dalmát-, Horvát- és Tótországok bánágával is feldiszipette. A püspök a bánágnak nemcsak diszét kereste; a mily önző volt Bakács, oly áldozatra-kész levén Beriszló, éveken át erős karral oltalmazta a törökök ellen a végeket, pénzsegélyt a szentszék nyujtván neki e célra.

*) „Quippe qui et linguae hungaricae compos sum, quae mihi est accessoria, et illiricae, quae genuina est atque vernacula.“

***) Tudom, hogy Antal, öcscséhez Mihályhoz adott egyik levelében (Katonánál XX, 1322. l.) írja magáról: „In Hungariam adulta iam aetate adductus“; de az itt következő: „én jó részét ez dolgoknak szememmel láttam,“ az adultus szó alatt csak serdülő, nem felserdült kort enged velünk értetni.

1515., midőn Antal hozzá Veszprémbe érkezett, a pórhadban zajlott az országban. Mint a korona egyik főtiszte ő is felparancsoltatott Dózsa és czimborái ellen; a gyermek Verancsics vele volt a bodrogi táborban, s elszörnyűködött a ráczok kegyetlenkedésén, kiket az urak a pórok ellen küldöttek, s kik oly remény fejében, hogy „az urak Nagyszegedet adnák nekik kobzásra szolgálatjukért“ Dózsaékkal versenyeztek az iszonytosságokban. „Meges egy kevés helyen — írta negyven évvel utóbb krónikájában — az ráczok dolgát hozom elé, kit tikegyelmetek meghigyen: én jó részét ez dolgoknak szemmemmel láttam. Ez ráczok az időben annyi vérontást, dúlást, fosztást tőnek Bácsmegyében, Bodrog vármegyében és egyéb tartományokban, annyi szegén népet, apró gyermekeket, leánzókat, asszonynépeket, firiakat vágának le, hogy az Eroses király ideiben lett ismeg olyan nagy vérontás. Mert én szemmemmel láttam az dúlott morhát, láttam, hogy az gyermeket kivágták belőle. Mert mint Eroses király ideiben, az ráczok az gyermeket lábánál fogva felvetették, tiz darabot is csináltak benne.“ — A magyar akademiának b. Eötvös József által életbe léptetett, s közvetlenül az ő vezérlete alatt működő történelmi választmánya máris sajtó alá bocsátotta e krónikát, mely az 1514-diki pórhadat más, habár nem kevésbé gyászos világításban fogja láttatni, min Istvánfi és társai. E helyt csak annyit akarok megjegyezni, hogy Verancsics, mint hű unokaöcscse Berislónak, ki Bakácsal folyvást ellenségeskedésben állott, a kuruczhadnak gyilkos elfajulásaért a felelősséget kivált Tamás bíbornokra s az urakra háritja, „kiknek bine vala, hogy az szegínsiget így felköltvén, meg nem tudák őket szerivel vezérteni arra, a mire őket indították vala“; s hogy rosszul elfojtott sőt ki-kitörő nehezteléssel és megvetéssel említi, urak és nemesek mint állottak boszút veszélyökért az őszves pórhadon. „Végre egy Rákost títete László király — így ír — kire mind az egész Magyarország felgyülene Budára, az Rákos

mezeire, mind urak, nemesek, érsekek, püspekek, hogy mivel az községet ez feltámadásaért igen sonyorgatják. Az Rákos mezein akkoron végezik, hogy az jobbágy rabja legyen az nemes embernek, és földről ne legyen szabad elmenni, hanem birja az ura vele, mint rabjával. És hogy száz pénz ára kentöst feljebb ne viselhessen, — e végzésről törvénytárunk semmit sem tud — és több efféle nagy sok nehézségeket rejájok, ki mind Isten ellen vala, megszerzinek

Mikoron immár az dolgot az Rákoson elvigeztik vóna, akarának az vígezist megirván, által Budára felvinni. Holott sokan az nemes nípek egy hajóban által akarának az Dunán menni. Azonban az Ur Isten egy nagy ködet hertelensíggel ereszte reájok, úgy hogy nem kezdnek vala az Dunán látni, hogy ha alá vagy felmennek vala. Az révészeket verni kezdik. Azonban a víz az hajót alótti Szentfalva felí Pestnek felőle az molnokra (malmokra), és ott az egyiken által az hajó akada, megállá és mindjára elburúla, és az hajóban való nép két személylyel, Kalanday Gyergygyel és Vidffy Ambrussal, — nógrádi alispán korában Mátyás VI-dik végzeményének kiadója — kik fő választott kevetek és erre furdalók valának, mind a szerzisekkel az Dunában veszínek, senki közülek ki nem szalada. Az szerzist osztán más emberek beszílik be László királynak. "E hang nem a Verbőczy hangja, ki hármaskönyvét épen a pórháború után rekesztvén be s terjesztvén az országgyűlés elébe, a jobbágnak akkori kivételes helyzetét munkája által állandósította; e hang élesség dolgában tetőpontját éri, midőn említvén a sarnói ütközetet, melyet a király s az urak hadai Szinánbeg szendrői szandzsák ellen veszítettek, szól ekképen: „Szinánbeg az fegyvereseket, mint egy barmot ugyan elhajtátá; tíz terek mondják, száz fegyverest hajtott előtte. Ilyen szerencsátalan lőn az had az magyaroknak. Oka pedig e vót az Úr Istentől: mert az községet körmes bestiáknak nevezik vala, az ő testeket Sarnó alatt az bestiákkal megetette."

IV.

Mondottam, hogy Verancsics tiz éves volt a pórhaború kitörésekor. Ilyes események korán érlelik meg a szemlélt. Midőn hat évvel később a törökök nem gondolván a fegyverszünettel, Beriszlót Korenicz és Bihács között véres ütközetben megverték és megölték, a tizenhat éves Antal érettségének érzetében restellette a fenyítéket, mely alá őt Statileo, akkoron felső-örsi prépost s Lajos király titoknoka voná vala. Ezen fenyíték emléke, mely, úgy látszik, a józan fegyelem határain túllépett, s általában a zordonság, melylyel gyámatyja utóbb is iránta, a már rég emancipált teljeskörű férfi iránt viseltetett, iratá vele még 1555. februárus 6-án Konstantinápolyból testvérenek Mihálynak: „A jó elméket segiteni kell és a nemesb érzelműeket szabadabban kell nevelni, nem mint bennünket nagybátyánk Statileo nevelt vala, kiket ő halálaiglan s a mi öreg korunkig nyomorgatott és homályban ügyekezett tartani. De most már nyugszik az Úrban, s mi adjunk hálát az adományokért, melyeket vettünk, Istennek, és nem az embereknek (*). Ilyesek levén Statileo nevelési maximái, ki egyébiránt hébekorba legalább a múzsákkal szeretett nyájaskodni — példa reá szülővárosa védszentének életrajza: „Vita di s. Giovanni Ursino“, mely az ő költségén jelent meg nyomtatásban, — nem csoda, hogy Verancsics szivéből örvendett, midőn a nagybátya

*) Ezen levél, melyet Verancsics Statileo halála után irt, midőn a zsarnok nagybátyától őt jó-rosz már egyiránt nem érheték, melyben az ötvenegy éves férfiú hoz ítéletet, ki most maga is ifjabb rokonainak gyámja volt, s ki ennél-fogva csak a zordonságot, nem a szigort roszalhatta, sokkal többet bizonyít, mint Antalnak Gyulafehérvárt 1540. mártiusban Mihályhoz adott levele, mely — úgy látszik — azért iratott, hogy Statileo szeme elébe kerüljön, kinek haragját a levélíró ezáltal is lefegyverkezhetni vélte. Magában értetik, hogy Statileót mindemellett nem kell épen Saturnusnak tartani, ki öcsceit örömet felfalta volna, s hogy a grávis öreg nem gyönyörködhetett az ifjukor ledérségében.

Őt, ötven arannyal egy évre, Páduába küldte, iskolai tanulmányainak a híres egyetemen folytatására és befejezésére. S egy ideig csakugyan itt találjuk Antalt, de Statileo, kit 1526-ban Lajos király óbudai préposttá nevezett, öcscsét csakhamar visszaparancsolta, előbb Bécsbe, majd magához Budára, talán mert módját nem látta az ifju vér hullámzásait a távolból ellenőrizni, talán mert az országnak őt is bukással fenyegető cataclysmusában a költségeket sokallotta.

Annyi bizonyos, hogy alig ragadta magához a főhatalmat Zápolya, midőn Verancicsot már szolgálatában látjuk, mint egyik titoknokát; s hogy midőn 1530-ban Roggendorf Budát vívta, Verancics benn volt a várban királyi ura mellett, ki neki e tájban — Statileo már erdélyi püspök lévén — az óbudai prépostságot adományozta; ezentúl tisztelendőnek és fő-tisztelendőnek czimezték őt itt benn és odakünn, ámbár áldozárrá csak számos évekkel utóbb szenteltetett. Ebbeli előmenetelét nemannyira nagybátyjának, mint Brodarics István szerémi püspöknek köszönheté, ki Ferdinandtól, még ennek királylyá koronáztatása előtt Zápolyához állott, s ki épen oly szolgálatra-kész, oly nyájas volt mindenki iránt, a mily marczonának szeretett talán még inkább látszani mint lenni Statileo. Valamint utóbb Zríni Miklós, a bán és költő, magát „mind magyarnak mind horvátnak“ érzé: úgy érzé magát a mi Verancicsunk, mindamellettt hogy dalmát eredetét ezentúl is fennen hirdeté, ekkor már magyar állampolgárnak, nemcsak mert ifjává, férfivá magyar földön fejlődött, mert ennek fejlődelmét szolgálta, hanem azon viszony emlékénel fogva is, mely szülőföldjét századokon át a magyar koronához füzte. Fényes tehetségei nem sokáig maradhattak rejtekben. Alig volt huszonhat éves, s már követül küldetett Zsigmond lengyel királyhoz, követül három ízben a bosniai beglerbéghez, két ízben a velenzei signoriához. 1531. s 1532-ben VII. Kelemennél találjuk Rómában, hol az olaszul, mintha olasz volna, beszélő ifju

dalmata a szent collegium több tagjainak figyelmét voná magára. Visszajövet háromszor egymás után Lengyelországba ment ismét követül; majd újból Rómába III. Pál pápához; majd Párisba, Westminsterbe, Bécsbe, Ferencz, Henrik, Ferdinand királyokhoz; az elsőhöz két ízben. 1536-ban ősszel haza került a harminczkét éves férfi, tapasztalásban gazdag, mint csak kevesen János király udvarában; ismeretekben gazdag, mint akkor Budán, Nagyváradon, Gyulafehérvártt, János király kormányának székhelyein senki.

V.

S ismeretei nemcsak az államviszonyokra vonatkoztak: lánglelke a polgárisodás, a továbbfejlődés mezején megragadott mindent. Ő egyike volt a forrás, pezsgés e százada legfényesebb képviselőinek. A hullámok tudnivalóképen sehol sem emelkedtek oly magasra, mint a hitvallási mozgalomnak zajló tengerén: a mi Verancsicsunk nem maradhatott hideg néző; sympathiái csakhamar meg voltak nyerve a mérész gályának, mely a wittenbergi reformátorok sorsát vitte az örvény felett. Magában értetik, hogy a haladás hevében is mérsékre és harmoniára törekvő lelkülete, hogy kényesebb izlése őt közelebb hozták Melanchthonhoz, mint Lutherhez, kitől egyébiránt az előtte mindig quantitas incognita maradt német nyelv is elszigetelte. Midőn Alberto Fortis a mult század nyolczadik tizedében a Verancsicsok sebenicói levéltárát átvizsgálná, Erasmus Rotterodamusnak egy levelét is találta a kincsek között, mely Antalhoz volt intézve, s mely, úgy látszik, Sebenicóban maradt, midőn innen a többi irományok Magyarországra kerültek; noha az is lehetséges, hogy a bárgyuság ott vagy itt elsikkasztotta; a Verancsics által Melanchthon dicsőítésére irt epigrammát hasonló sorstól a versgyűjtemény rámája menté meg, melynek részét tette, ámbár ezt is jámbor de bárgyu kéz a magasztalt személy nevének kitörlése által ügyekezett érthetlenné tenni. Ide irom a

versezetet, úgyis mint a szerző deák költeményeinek egyik példányát:

De imagine Philipp Melanchthonis.

Ora Melanchthonis pinxit Dürerus ad unguem:
Solo animo, motu, voceque imago caret.
Frontis at expressit tanto splendore vigorem,
Divina ut possis dicere mente virum.
Namque oculi, cervix, facies et denique tota
Illius hac muta vivit in effigie.
Quodque animo, motuque caret, nec fatur imago,
Absolvit nondum nobile pictor opus.

Hajlama a reformációhoz iratá Verancsicscsal, midőn az 1534-dik nyáron Ferencz francia királyhoz követül mene, végrendeletébe e sorokat: „Nekem, ha meghalok, fényes temetést senki se rendezzen, érettem misét senki se mondjon. Pénzemből segítsetek a szegények kórházán. Én megelégszem, ha elnyugodhatom az Úrban^(*)). S ezen hajlam még tizenöt évvel utóbb is megvolt benne, mert 1549. július 15-én Gyulafehérvárról ekkép ír Pomarius Keresztélynek: „Leveled végén bajaidat emlegeted, melyeket egynémelyektől az evangyeliom miatt kell elviselned. Erre csak annyit mondok: tartsd dicsőségednek, hogy méltónak találtattál Krisztus nevéért szenvedni. Aztán, nem vagy magad: szenved veled számos választott, kik egész nap ostoroztatnak a valóság miatt. De Isten, ki hív marad igéreteihez, nem fegja az övéit elhagyni, s azokat kétségkívül megkoszorúzandja, kik derekasan harczoltak. Ehhez képest, miután a pályára kerültél, úgy szaladj, hogy utólérjed az illetőket, úgy küzdj, hogy tied legyen a babér, s ne félj azoktól kik a testet megölik. Ezen út az élethez vezet, halált nem ismer. Isten veled^(**)).

^{*}) Mihi, si moriar, pompas sepulchrales aut missas fieri nolo ulla. Hospitale pauperum juvetur. Ego contentus ero, si in Domino moriar.

^{**}) In calce epistolae calamitates tuas lamentaris, quae tibi a quibusdam propter evangelium irrogantur. De his hoc solum dixerim, ut glorieris quod dignus

Hiba volna mindazáltal innen következtetni, hogy még húsz évvel később is, midőn már Magyarországnak főérseke volt, szive rejtekében a reformációhoz szított. Meglepő ugyan, hogy a már tizenhat éves főpap, a már húsz s egynehány éves áldozár*) még mindig nem mondott misét; hogy Draskovich György pécsi püspöknek, ki őt e miatt megróttá, válaszóla: miszerint egészsége romlásával Konstantinápolyban a keresztységnek békét szerezni olyas áldozat, mely felér a mise-áldozattal; s hogy végre is az első misét 1569. december 5-én csak kényszerítve mondá — „kénytelenítettünk misét mondani, mely valóban az első volt részünkről“**) mert a nuncius azzal fenyegetődött, hogy máskülönben nem fogja őt a szentszék az érsekségben megerősíteni. Ezen vonakodás azonban, ha nem csalódom, csak némi áhltatos szeméremnek, némi lelki idiosyncrasiának — ha e szó itt helyén van — lehetett eredménye: a reformátorok irányávali közösség már fel volt bontva. Tudnunk kell ugyanis, hogy igen sokan, kivált az egyházi renden levők közül, a reformáció elveinek minél szélesebb alapon ohajtottak diadalt mindaddig, míg remélhető volt, hogy ezen elvek egyházi szakadás nélkül fognak életbe

factus es pati pro nomine Christi. Neque enim solus is es, patiuntur tecum et alii electi multi, totaque die flagellantur propter veritatem Deus tamen, qui in suis promissionibus fidelis est, non deseret suos, eosque procul dubio coronabit, qui legitime certaverint. Igitur postquam productus es in stadium, sic curre, ut comprehendas, sic certa, ut bravium consequaris, et nihil timeas eos, qui corpus interficiunt. Haec via ad vitam ducit, mortem non habet. Vale.

*) Verancsics legújabb életirója hibásan állítja róla, hogy 1550-ben december 8-án lett áldozó pappá. Az oklevél, melyre hivatkozik, arról semmit sem tud. December 8-án kelt ugyan, még pedig 1551, nem 1550 (datum feria tertia in festo conceptionis beatissimae virginis Mariae) de azt nem mondja, hogy Verancsics az nap, vagy épen egy évvel azelőtt szenteltetett fel áldozárrá, hanem mondja ezt: „ipsum ad sacros clericorum ordines usque ad gradum presbyteratus inclusive in hac ecclesia nostra cathedrali (albensi transsylvana) annis superioribus promotum et ordinatum fuisse testamur.“ Az időnek e határozatlan megjelelése kissé különös.

**) Coacti sumus celebrare missam, quae revera contigit nobis prima.

léptethetni. Midőn e remény meghiúsult, midőn Trientben az *anathema esto* kimondatott, kötelességöknek tartották inkább legbuzgóbb vágyaikról lemondani, mint még részökről is öregbiteni az egyház alapfalában tátongó rést. Aztán, mit Lamar-tine napjainkban magáról mondott: ,én sokat utaztam, jobbról balra, balról jobbra a religio és politika mezején,‘ — azt mi Verancsicsról is elmondhatjuk, ki szintoly ,impressionabilis‘ volt mint amaz, de kinek érzelmein és cselekedetein, azonkép mint amazéin, életének legkülönfélébb szakaiban is a humanitás aromája érzett meg mindenha. Innen van, hogy a magyar katólikus egyház primási székén is eretnek-üldözővé úgy nem lett, mint nem lőn soha azzá császári ura Maximilián, kinek eljárása a vallási ügy körül éles ellentétet képez Rudolf és a két Ferdinand eljárásával. Fennmaradt egykét dorgáló levele az érseki urodalmakban székelő lelkészekhez, de ezeket is vagy azért írta, mert a Draskovichok s a Telegdiék nem hagytak békét neki, vagy talán épen azért, hogy dorgálásai által őket súlyosabb csapások elől, melyeket különben mások reájok fogtak volna mérni, megóvja.

VI.

A Melancthonra írt epigrammában elragadtatással szól Dürerről, a nagy festőről; Terpsichore, egy rokon művészet műzsája őt hasonló elragadtatásra gyúlasztotta. Fennmaradt Pietro da Carthaginehez, a nagynevű spanyol orvoshoz, és Zápolya szolgálatában állott diplomatához intézett olasz sonettója, mely a táncz plastikáját könnyű kézzel fűzi versekbe, s melyet vétek volna ide nem írnom:

Non sei terreno spirt', alma gentile,
 Che si leggiadra div' in danza godi,
 O, Pietro da Carthagin', à cui sodi
 Dona verd' honor' e valor non vile.

O che cangiar de pass' in vario stile
 l' vidi, quai tu cogl', e piegh', e innodi,
 E poi risogl', accort', e spieghi, e snodi,
 Volgendo dolce div' in bel monile.

N' ella leggiadra men se mov' in danza
 Con gir veloc' e saggi', ardita e pronta,
 Più atta in danzar ch' in correr Atalanta.

E contrasta con voi, ma non v'avanza,
 Pur ove voi vestigi' ed essa impronta
 Di perl' e fior' assai terra si vanta.

Nekem úgy látszik, hogy e költeménynek belső becsé is van, értékén kívül, melylyel a műveltségi történezet szempontjából kell birnia azon körülménynél fogva, hogy ime egy magyar krónikairó, a magyar főpap helyet fog a cinquecenti-k között, oly sonettóval, mely a tánczot, s gondolom nem a frigyes szekrény előtti tánczot dicsőíti. A tárgy rokonságánál fogva álljon itt egy másik olasz költeménye is, melyet különben ki-rekesztőleg deák versezetei között találunk, s mely a mi Verancsicsunk forma-érzékét tanusító „madregale“:

Si tolta è la speranza,
 E si in me cresce ogn' hor il gran disio,
 Che mai pace non trovo al viver mio.
 O, crudel vita, o dispietata morte!
 L' una m' adduce in sin' al ultima hora
 L' altra non vol' ch'io mora.
 Così la vita è ria,
 Così la morte è pia,
 Ma la sua gran pietade
 È istessa crueltade,
 Che mi tien vivo à si malvaggia sorte,
 Tal che potria ben dire
 Chi scorge il mio martire:
 Che maggior male se trova del morire.

Az írók olvastatni akarnak, költők nem költők egyiránt. János udvarában többen voltak, kik olaszul értettek, de — képzelem — kevesen, kik a sonettók s a „madregalék“ szépségeiben

gyönyörködtek volna. Bembo ugyan olaszul levelezett Brodarcicsal, de ottave rimeit alig ha közölte vele; s Verancsics is, gondolom, eléglé, ha deák elegiái számára nyerhette meg pártfogójának helyeslését. Statileo előtt épen titkolni kellett a szerelmes múzsa e műveit; ő Zápolyát egy ízben felhívta, foszsa meg Antalt az óbudai s az 1535 óta szintén általa birtokolt gyulafehérvári prépostságoktól, mert a gonosz öccs gyengéd viszonyban áll bizonyos ,Orsolyá'-val: a ,diva danzá'-nak aposztrofálása hasonló valamire birhatta volna a nagybátyát. Félek, hogy Verancsics magyar ismerősei közül eredetiben e költeményeket csak Batthyány Orbán olvasta, ki ifjúságában néhány évet Olaszország egyetemlein töltött; a barátság, mely őt e különben véle épen nem rokonlelkü úri emberhez fűzte, csak a kettejükkel közös olasz műveltség kötelékében állott, úgy látszik. Jellemzetes, hogy Verancsics olasz verseit nem mondhatni üres concetti-nek, azok a költői hivatás félreismerhetlen jelenségeit viselik magokon, holott deák versezeteiről ezt nem állíthatni.

VII.

De ha kedvesek voltak a szépművészetek Verancsics előtt, mégis nyájasabban semmi sem mosolygott neki, mint a történetírás borostyána. Paolo Jove, a nagynevű nocerai püspök, kinek negyvenöt könyvre terjedett historiája az 1494-en inneni eseményeket tárgyalta, s akkor közkézen forgott Europaszerte, őt hasonlónak merésére buzdította. Korának történeteit, de csak Magyarországra vonatkozólag, készült részletesen megismertetni, a ,birodalom hanyatlásától', mint mondja, azaz: Mátyás halálától az ellenkirályok korszakáig, ennek összes peripetiáit is ide tudva. A nagyváradi békekötés után, midőn annyi öldöklő évet elvégre egy jobb korszak ígérkezett felváltani; midőn remény volt, hogy szükség esetében a keresztyénség öszves fejdemei fogják János királyt a Porta ellen támogatni: ekkor látott évek

óta dajkált tervének kiviteléhez Verancsics, s János halálaig, midőn ama remény már rég elpárolgott s az újabb korszak már nem mutatkozott jobbnak az előbbinél, erélylyel volt munkás e téren: „Midőn e gyászos és gonosz időszak eseményeit — irá néhány nappal a király halála előtt Verbőczinek — menyire elmémtől és csekély tudományomtól kitelik, papirostra vetem, tudni kívánom ezen Majlát- és Balassa-féle összeesküvés egész sorozatát, hogy munkámban s ennek hitelességében ne legyen hézag*.) E tájban fejezte be két könyvre osztott historiáját: „de apparatus Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniae invadentem,“ melyhez toldalékol értekezését „de situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae“ írta, s melyet eddig csak hézagosan birtunk, de melyet a Monumenta Hungarica második kötetében, néhány lap kivételével teljesen, s nem másolatból mint Kovachich, hanem a szerző eredeti kéziratából bocsátott közre az akademia történelmi választmánya. Ha meggondoljuk, hogy Bonfini, Ranzanus és Tubero munkáik ekkor még kéziratban heverték, mert az elsőnek decasai, s pedig egyedül a három első, csak 1543-ban, a másodiknak „rerum hungaricarum epitoméja“ csak 1558-ban, Tubéronak commentáriusai pedig épen csak a XVII-dik század elején láttak első ízben világot; hogy továbbá Galeottus Martius könyvecskéje „de Matthiae Corvini egregie, sapienter, jocose dictis ac factis“ ekkor szintén még kéziratban lappangott: nem fogjuk Verancsics ítéletét szerfelett szigorúnak találni, ha egy részről kronikáink hitelességét védvén a külföldi írók ellenében, más részről azokat szerfeletti soványságról vádolja, — „a bőség hiányzik, mert ilyesmivel senki sem gondol, holott

*) Quum res hujus calamitosissimi et vitiosissimi temporis — quantum ingenii ac eruditionis mihi est, mando litteris, seriem tantummodo conjurationis hujus Majladinae ac Balassinae scire desidero, ne quid operae atque operi meo hujusce rei desit veritatis.

a haszontalanságokat szépen ápolgatjuk(*), — s ha ismét más **helytt** nem minden boszuság nélkül megjegyzi: „ezen nép **teinek** emlékéről épen nem gondoskodik, ha kifogjuk az énekeket, melyek amúgy hevenyében készülve, csak a lakomáknál **danoltatnak**, hogy ingerül szolgáljanak a vitézségnek s az **ivásnak** egyszersmind(**). Ha Verancicsnak felebb említett **historiai** dolgozatait összehasonlítjuk, nem mondom Thuróczival, **de** magával a nagyobbra törekvő Bonfinival és társaival, úgy fogjuk találni, hogy azok a történetírás jóval magasabb fokán állanak. Egy az: itt nem Liviuust majmoló iskolamesterrel van **dolgunk**, hanem művészszel, ki Liviuust érti, ki ennek szépségeit érzi, s közülök egynémelyiket, még a szófűzés palástjának olykor-olykor a nehézkességig gazdag redőit is reproducálja; — aztán látni való, hogy ki e dolgozatokat szerzette, az maga is államférfiú volt, azon államé, melynek történetét írta.

Szintén még 1540. előtt készült el a Nándorfehérvár bukását tárgyzó dolgozat, melyet a Monumenta Hungarica között vett első ízben az olvasó; valamint a szándéklott mű egész bevezetése a magyar rendek czélzatairól Mátyás király halálakor. A művészet kívánalmait itt is megismerést érdemlő mértékben kielégítvék, s az utóbbi cikkelyt még sajátos élesség is jellemzi; igen ajánlatos tulajdona a történetírónak, ha kellő mértéket tud tartani a fűszer alkalmazása körül. „János herczeg — írja Corvinról — midőn atyja megholt, mintegy húsz éves vala, fiatal s jóeszü ember, és ámbár egyik lába kurtább lévén, sántított, különben szép termettel s királyi arcczal bírt, mind lelki nagysága mind tiszta erkölcsi által mások fölébe emelkedett, napról napra eszélyének és hadi ismereteinek bővebb

*) Ubertas nostris, incuria pene publica, defuit, dum alia curantur nulla in laude reponenda.

***) Gens haec nulla in ratione rerum suarum curam atque memoriam ponit, praeterquam in cantilenis, quas tumultuarie compositas in symposiis tantum decantant, virtuti simul et poculis incitamenta facientes.

jeleit adta, s egész erővel azon volt, hogy a jóvéleményt, melylyel felőle voltak az emberek, fényesen igazolja. De e jó hírnév ugyan dicsőségére vált neki, az uraknak pedig épen kapni kellett volna rajta, s mindazáltal semmi hasznát se látta a nem szerencsés ifju, ki ha lustának és butának mutatkozik, kétségkívül nem árt neki a törvénytelen születés s a sánta láb, és az urak hajlamát s a királyi polczot talán kivívja magának*). — Mindezen dolgozatok azonban, valamint a Zápolya halála után, úgy a szerzőnek Ferdinandhoz állása első éveiben készültek, töredékek maradtak, a Lajos király születésén inneni eseményeket lajstromzó s csakugyan nem sovány magyar krónikán kívül, melynek írásához Verancsics, úgy látszik, első konstantinápolyi követsége idejében (1553—57) fogott vala. S töredékek maradtak kétségkívül egyrészt azért, mert a gyakorlati államférfiu annyit volt kénytelen felnyalábolni, hogy az író érdekei rövidséget szenvedtek miatta; de másrészt, gondolom, azért is, mert Verancsicsnak a szükségképen töredékes emlékiráshoz — ahhoz mit mémoires-nak mond a francia — még inkább volt hivatása, mint az időkort időkor után, egymásba nyuló merész de egyszerű vonalokkal rajzoló, szorosabb értelemben vett történetíráshoz. 1571, két évvel halála előtt, ekkép irt földiéhez, Tranquillo Andreishoz. ki mint ő, egykoron János király titoknoka s Angliában és

*) *Erat Joannes cum pater obiit annorum circiter XX, juvenis sane homo et ingenio pollens, et tametsi altero pede subclaudicaret, regali tamen non minus facie, reliquoque statu corporis, quam animi magnitudine et morum candore praestabat, jamque magna et prudentiae et rei militaris argumenta non obscure in dies demonstrabat, . . . elaborabatque totis ingenii viribus, ut apud omnes excitatum de se expectationem magnifice confirmaret. Verum omnis ista illius existimationis opinio, sicut ei fuit gloriosa, proceribus vero etiam expetenda esse debebat, ita ad finem infructuosa evenit juveni parum felici: qui quidem si ignaviam et stoliditatem fuisset professus, procul dubio nothi conditio ac deformatio pedis non ei obstitisset, et faventiore ad consequendum coronae fastigium, studiaque procerum emerenda fuisset fortuna.*

Francziaországban követe volt, ki mint ő utóbb, Ferdinandot szolgálta a Portánál, s öreg korának éveit, a közügyektől visszavonulva, szülővárosában, Trauban, tölté vala: „Felszólítás és intesz, hogy irjam meg Magyarország jelenkori történeteit, s a kit felszólítás és intesz, az még nem feledkezett meg ebbeli szándékáról, az hajlandó szót fogadni, annak sarkantyúra nincsen szüksége. De mind híjába! részemről az akarat, részéről a buzdítás. Annyi köz- s annyi magánügyet vállaltam magamra az érseki méltósággal: nincs mód benne, hogy irjak. Az írónak magányra van szüksége és visszavonulásra; s én mint alkossak történeti művet, kit az egyház vezérletének a vallás védelmének gondjai más-más felé vonnak, s kinek a véghely (Érsekujvárt érti) jó karban tartása és őrizettel ellátása is kötelességei közé tartozik, hogy most említést se tegyek az udvarról, melynek szintén időm tetemes részét kell szentelnem, valamint jószágaim igazgatásának is, feltéve, hogy nem akarok jövedelmek nélkül maradni, mik, ha az erényt a gazdagság után helyező jelen század gonoszságát vesszük tekintetbe, első sorban szükségesek bármely méltóság fentartására — oly dolgok, melyeket jobban tudsz nálamnál, mint ki e viszonyok között dicséretesen forgolódált. De hogy legalább ne tagadjam meg kívánságodat, tudod, hogy még mindig ápolom az eszmét, hogy naponkint valamit emlékeim közé jegyzek, s hogy semmit sem mulasztok el, miszerint a te és más barátaim várakozásának historiámra nézve legalább jó szándékom által feleljek meg, ha annak tetteleg is megfelelnem nincsen módomban.“ E levélből látni való, hogy Verancsicsot a vágy, nevét mint történetíró juttatni az utókorra, egész életén át kísérte, — mert első készülétei ez irányban, úgy látszik, még 1531-re vezethetők vissza, s negyven évvel később még mindig gyűjtött és jegyezgetett e célra; — de látni belőle azt is: miszerint még csak nem is sejdítette, hogy már addigi deák historiai dolgozatai által, bármi töredékesek lettenek legyen

azok, s hogy magyar kronikájának kivált Buda 1541-diki veszedelmét tárgyazó része által, nem is említve megbecsülhetlen levélgyűjteményét, melyben, mint a Mihály testvéréhez intézett bevezetésül szolgáló, első levélben maga mondja: „de rebus et tumultibus Hungariae et Transsylvaniae“ sokat olvashatni, — igaz, hogy nem nyújtott szerves egészet, hogy nem felelt meg a történetiró eszményének, mint azt maga magának felállítá, de általuk máris helyet fogott korának jelesebb emlékirói között. Kivált ha conversálásnak és csevegésnek engedi magát oda, — oly sajátság, melyet az ‚epistolae ad familiares‘ magokkal szoktak hozni, s mely őt historiai dolgozatainak írása közben is meg-meglátogatta, lüktetni érezzük az életet vésűjének alakjaiban, s a korszak egész közvetlenségében lép előnkbe. Hogy Utissenics, a mindenható Pálos, jóakarátját magának megnyerje, 1546-ban életrajza írásához fogott. Utissenics, geniusának brutalitásánál fogva, — a szót I. Napoleonról használta egyvalaki — érzéketlen volt a toll és ecset finom hizelgéseiről, a mű torso maradt, s írója, mert a barát őt hatásköréből mindinkább kiszorította, s azért is, mint irva hagyta, — s mi ezt neki szívesen hiszszük, — mert lelkismerete ellenmondott a török további szolgálatának, János Zsigmond udvarából Ferdinandéba ment által. Verancsics nem érte el mit czélul tűzött ki magának, midőn ama munkácska írásához fogott, de büszkeségében bármi parányi változtatást sem tett rajta, még Utissenics halála után sem: s a magyar történetírás barátja bizonyosan gyönyörűséggel fogja a Monumenta Hungarica-ban olvasni e dolgozatot, melyből elvégre helyes fogalmat meritend magának a barátnak mind családi viszonyairól mind ifju éveiről. Szintoly tanulságos mint meglepő leszen reá nézve megértenie Verancsicsnak egy másik dolgozatából, hogy Zápolya 1540. júliusban oly czélzattal akarta Utissenicsot Konstantinápolyba küldeni, miszerint tőle ne csak megszabaduljon, hanem távolléte alatt özves vagyont is elkoboztathassa; hogy midőn a haldokló

király öt ágyánál szemlélte, rákiáltott: még sem mentél el, gonosz ember? menj el, ne lássalak többé! s hogy a barát csakugyan elment, de csak Dévára, hol addig időzött, míg meghittjei, az orvosok, a királyi beteg halálát tudatták vele. S találhatnánk-e Bakács jellemzésére élethűbb vonást annál, melyet szintén Verancsics tartott fenn számunkra, s mely a bibernok-érseknek, egyik tisztéhez intézett, következő levelkéjéből áll: „Tudod, hogy a tengerparti bán, Beriszló Péter, nekem nem barátom; azt is tudod, hogy sokat agyarkodik méltóságom ellen, sőt arra is törekszik, hogy rám ugorhassék és megmarhasson. Légy tehát mindenkép azon, miszerint czélzatait minél alaposabban kitudhassad; s értesíts engem híven azokról; rövid idő múlva alkalmad lesz tapasztalni, hogy fogait bevertem, hogy tehát marásától tartani, már nincsen okom.“ És mily drámai érdekekkel olvassuk Atthinai Deák Simon életrajzát, kit Istvánfi szerint Gritti 1532 Vizaknán felakasztatott, de ki 1541-ben még élt, élt a szerencse által ringatva, hogy annál gyászosabb legyen a fejlemény, mely őt néhány rövid nap alatt özvesz vagyonától és egyetlenegy gyermekétől a sors által, Pécs vára és városa parancsnokságától s birtokától egy hűtelen barát által fosztatja meg. „Mivelhogy mindent kell elveszítenem, mit gyermekségemtől fogva hosszas szolgálatom által magamnak szereztem, — kiált fel, midőn értésére esett, hogy kincsei odavesztek — ,dicsértessék Isten érette, s vigye el bizvást a szerencse, a mit hozott!“ de midőn szíve gyermekének haláláról értesült, midőn hívnél hivebbnek vélt barátja homlokán öreg betűkkel volt az árulás olvasható, „nadasdi jószágán, a Hernád vize mellett, két mérföldre Kassától a Tisza felé, elszigetelve az emberektől, nyomoruságosan halt meg.“

VIII.

Talán még ennél is magasabb drámai érdekekkel bír Verőczi végnapjainak rajza. S mert e jelen cikkely fölébe e

nevet is irtam: ide iktatom fordításban ama rajzot; és mert Verancsics papirosai között Verbőczinek nádorrá választatását tárgyaló magyar emlékirat is találtatik, ezt elébe küldöm amannak. Szól pedig ekképen:

„Nem vala sem piaczk, sem udvar (Hatvanban az 1525. országgyűlés alkalmával), holott mind csak arrul nem szólnak vala, és mindeneknek szája csak azzal vala rakva, hogy a naderspánrul (Báthori Istvánról) levonják a naderspánságot, és mást válaszszanak reá, mert mindenfelé az gonoszakarúk tanácsa elhatott vala, és minduntalan ingörlik vala az községet, hogy azon legyenek, hogy azt ő felsége megváltoztassa, és mást válaszszon rejá. És efféle kiátás és kérés mind óránként inkább elhatalmazik vala, mert az pártolkodók még nem szönnök vala afféle kiátással; az ország között egyik leszáll vala, a másik feláll vala, és a mit az egyik eleget nem szidalmazhat vala az jámbor úrfiún, azt a másik végezi vala el; és ezenképen ingörlik vala a községet a gonosz szándékra és a jámbor nyomoruságra és kisebbségére. Ezök kedig, a kik ezt inkább futják vala, és a község között szólják vala, ezek vótak: Verbőczi István, Glessany Miklós, Ártándi Pál és Nikolai Gergely, ezek az ország között; de az vármegye népei között egyebek sokan vótanak, kik a községet erre tanácskoztatták, kik mindnyájan éjjel nappal egyebet nem miveltenek, hanem csak azt futották, hogy mi módon a jámbort megnyomorítsák és tisztiből kivethessék: ki még soha olyan dolog Magyarországnban nem történt vót, hogy egyikről az naderspánságot levonják, és az ő éltebe másnak adják. — A király és az urak, a kiknek ez igen ellenök vala, és igön hamisnak tetszik vala, efféle oknálkül való büntetések miá minden bintelen valamely jámbort megnyomorítani, jelesben olyan szömélyt, mint a naderspán szömélyit, törekesznek vala és intik vala őket, hogy ezt ne mívelnék, oknálkül valamely jámbort ne akarnának megnyomorítani, gondolván azt, hogy a naderspán es ő tagjok vóna, és

Ő vérek vóna, ne kivánnák nyomoruságát. A vajda es kedig az urak között ülven a tanácsba, képmutalásképen igen szólott, és intötte őket szóval, hogy azt ne mivelnék: de szivibe sokkal mást gondolt. Az naderspán es kedig mint olyan megbusult ember sirva kenyireg vót mind a királynak és az uraknak mind az országnak, kenyeregvén azon, hogy tekintenék az ő elei régi jó szolgálátjokat, kik mind éltig az országnak hiven és jámborul, halálokkal es vérek hullásával szolgáltanak, ő es kedig gyermekösége ulta fogva hiven jámborul szolgált vóna, törvéynélkül ne nyomorítanak meg, és ne kisebbitenék az ő régi jó nemzeti hirét meg, és ő rajta ne kezdenének új törvényt. Lenne törvény rejá; és ha a törvény megterhesitene, ne csak tisztit, de fejit es elvennék; úgy es illenek kedig, hogy ő az ő biniért tervény szörint elébb megbintetnék és valamit érdömlene, vagy meren megnyúzást, vagy négyvágást, vagy feje vételét, azzal bintetnék, és úgy választanának azután mást a tisztre, hogy más es tanulna rajta; ha kedig a tervény őtet megmentenije, ne akarnák oknálkül időnek előtte megnyomorítani. Ezt mind ő maga az király előtt, és az urak előtt, és az ország előtt nagy könyörgésökkel kérte, mind szolgálái által es kérette: de valamennyivel az községet mind király, az urak s mind a naderspán inkább engesztelték vóna, azok annál inkább rejá gerjedtenek, és rejá kiátottanak, és a királyra és az urakra futottanak, hogy az ő szavának semmi helyt ne adnának, és semmi törvénylátás arra nem kellene, holott látnák szömökkel, hogy nem elég ember vóna rejá, és addig az ország semmihöz nem akarna állani, sem látni, sem kedig szólani, még nem oly naderspán lenne, ki az ő végezésöket, a mit az ország javára szörzenének, vóna ki megteljesitené es gondját viselné; mert addig mind hejába vóna minden jó szörzés, még nem ember lenne rejá, ki eljárna benne es gondját viselné. Ezzel es efféle dolgokkal, kiátásokkal mind a király s mind az urak kérését es intését, s mind az naderspán könyergését lenyomták, és

nemcsak szóval de még ijesztéssel es megjelentették, hogy soha abba egyebet nem mivelnének, hanem más embert emelnének az naderspánságra (annyira eláméltatta vala a községet az egynehány gonosz pártos embőr). És azon nap az pártosok közül Ártándi Pál felállván az székre, nyilván megkiátotta: hogy ebbe több halogatásnak nem kellene lenni, sem erre több tanácsot nem kellene várni, hanem más napra, hóta kelvére, gyülne bé az ország, és a ki önekik tetszenék jobbnak, ki az ország szökségének és a királynak ő felségének gondját tudná viselni, választanak el és emelnék fel, ő felségének es könyörgenének, hogy ne lenne ellentartó benne, engedne kegyelmességgel az ország akaratjához. Erre e szóra mind az egész ország felkiátott hogy: úgy, úgy! úgy kell, úgy kell, és valaki ellentartó lenne, mind fejenkint rajta haljunk meg. Báthori István menjen ki ennét, ne tegyen visszavonyást ett az országba, ha ki nem akar menni, ugyan ottan szállásán hányják konczonként.“

Miután a szerző elmondotta volna, hogy következett éjjel a király szállását hivei „az uratlan (egyed uraktól nem függő) nemes nép gyermekével, a kik csak ő magoktól gyültek oda látni a gyülésnek végét“ őriztették; s hogy Báthori István „éjfélnagy nagy titkon, nagy búval, bánattal és siralommal Hatvanbul kimegyen, és legelőbb Cserépvárába, azután Ecsed várába megyen,“ — ekkép folytatja:

„Más napra kelvén, az ország, főképen kedig az pártolók . . . választanak közzölök négyet, kit eszösbnek véltenek, és az ország szavával kenyerenek királynak, hogy ne tartana ellent az naderspán-választásba, ki ilyen nagy szökség vóna az ország és az ő felsége javára, kit ő felségének mind fejenkint meg akarnának szolgálni, és hogy arra az ország ő felségétől kegyelmes választ várnának. Király látván mind az urakkal, hogy ha ellent tartanának es benne, csak hejába való dolog lenne; . . . szabaddá hagyák őket, választani, a kit

akarnának, csakhogy olyat választanának, ki elég lenne rejája, és az ország és a király ő felsége gondját tudnája elviselni, és hogy ő felségének hirré tennék, ki tetszenék nekik, hogy ő felsége es szólhatna róla mind pap, paraszt*) jobbágyokkal. Azok ezt hálálván, az ország képében királynak megköszönik, nagyvigan megtérnek, és az országnak a király jóakarátját és az urakét megbeszéli, hogy mind ő felsége s mind az urak akaratosak vónának rejá, és ő felsége kegyelmesen engedött vóna az ország kívánságának. Ott a pártosok nem kicsin örömbe lesznek, és nem sok késedelömmel és tanácskozással (mint ki imár akkor régön nálok el vót tekélve és végezve) választják Verbőczy Istvánt naderspánná, kit sem nemzetiről, sem arra való tudományáról**), sem vitézségéről, sem arra való értékéről a naderspánság nem illetött vóna, ki akkor még csak az nemes rendön vót, és főbiró vót az itéletbe. De a mi végre választották vót az ötöt választók, magoknak jó végre választották vót, hogy az ő erejivel és autoritásával az ő kívánságoknak inkább eleget tehessenek; az ország között felkiáltván: kit tehetnének vagy kit választhatnának jobbat, kegyelmesbet, igazbat és vigyázóbbat, kinek az ország és a község romlása inkább fájna, és ki inkább tudná az ország szabadságát és törvényét (nekönk kedig oly kell), mint Verbőczy uramat ő kegyelmét? Mi szökség nekönk mind éltig olyat naderspánná tennönk, kinek még tanulni kell? Nem jobb-e, olyat tennönk, ki mindönt tud és mást es taníthat? Válaszunk valaha a mi tagunkbul es, necsak mind az régi úr nemzetből naderspánt, kinek fájjon az szegény nemes nép gyermöki nyomorusága. Erre e szóra mind az egész

*) ,Paraszt' itt ellentétben a ,pap'-pal, ,világi'-t jelent. Tehát e helytt: ,mind pap, paraszt jobbágyok' = egyházi és világi rendek.

**) Magában értetik, hogy nem a törvények ismeretének hanem azon tudománynak hiányát érti a szerző, melyet Frangepan felebb az államférfiban megkívánt.

országgyűlése felzendől nagy kiátásokkal: úgy, úgy, úgy atyámfiai! tetszik, tetszik, ötöt választjuk, ő kegyelme megérdömlí. Ez voks mind vármegyékről vármegyékre megyen, és nem sok taláztatik benne, ki ellent tartott vóna benne (mint kiket a pártosok régön mind elhajtottak vala), az egész ország voksa mind ő rejá leszen: ott ötöt rejá választják, ő ott nem létebe, ki akkor az nap mind szállásán vót, értvén imár jól az ő maga dolgát, nem ment vót bé. Akarták, hogy az kimondásba és felemelésbe mind király s mind az urak benne lennének az ország között (a mint illenek es lenni), és hogy ő felségének es mind pap és paraszt jobbagyokkal, ha tetszenék, választott népektől megizenik, hogy őnekik egyéb senki nem tetszenék Verbőczinél, ki mindönképen elég lehetne ez eleyen tisztre, és hogy könyürgenének ő felségének, hogy méltóltatnék ő felsége es mind az urakkal egyetömbbe hóta kelvére országa közzé jünni, és az naderspánságot ő felsége kimondatni. Ez e választás jóllehet mind királynak mind az uraknak, főképen kedig az régi úr nemzetbelieknek igön ellenök vót, jelesben a Báthori atyjafainak; de látván, hogy ezt vissza nem vonhatnák és hogy ellene sem állhatnának, jóváhagyák, és király mind az urakkal az ország közé menni eligyérközik mind az urakkal öszve. Kire az ország hóta kelvére az szokott helyre, az város végére, a mezőre, mind fegyveres kézzel gyülnek ki, mert félték azon, hogy talán lenne oly az urak közzől, vagy az Báthori atyjafiai közzől, ki ellent fogna tartani, hogy az olyaténokra rejá támadjanak. Király es azt látván mind az urakkal, magoknak félvén ők es, a mint jobban lehetett és többen mehetének ki, úgy mentek ki, király háta megött állván mind az egész ő udvara népe fegyverekkel. Mert minden ember gonoszbtul félt; vajda es kedig mutatván az ő hivségét a királynak, hátrahagyva az ő rendit, mint egy köz szolgája, királynak háta megött állott mindaddig, még az naderspánságot kimondotta. És midön ott lött vóna mind az király az urakkal,

és az ország es teljességgel begyűlt vóna, az ország képébe az pártosok között Ártándi és Glessányi kenyereknek, hogy ő felsége méltóltatnék az naderspánságot kimondatni Verbőczi uramnak, a mint ő felségénél el vóna végezve mind pap, paraszt jobbágyival egyetömbe, és mind az országnál es, az ő felsége hiveinél. Király és az urak hagyák Korlátkövi Pétörre, a hopmesterre az naderspánság kimondását, ki előállván, a mint imár hozzá tanult vót, az naderspánságot Verbőczinek király ő felsége képébe, az urakéba, és mind az országéba nagy sok szóval, mint annak szokása, és dicsíretökkel és idvözlésekkel mondja ki. Kin Verbőczi István nagy szomoru képet mutatván, először királynak ő felségének és mind az uraknak, azután mind az egész országnak nagy hálát ad, és megköszöni a király kegyelmességét, és az urak jóakarátját, és az egész ország őhozá való illetén szeretetét. Kezdi azután kérni mind királyt és az urakat, azután az egész országot, hogy őtet ezzel ne bántanák, mert ő nem es érdömleni ezt e tisztöt, elég sem vóna rejá, el sem tudna benne járni; végre képmutalásképen sirva es kezd kenyergereni, hogy ő felsége mind az urakkal és az egész országgal tekintének az ő jó, jámbor és hiveséges szolgálatját, ne akarnák kisebbségét és nyomoruságát, mert ő tudná elégtelen vótát hozá, és hogy sem ő felségének sem az országnak nem fogna az ő tiszt szerint szolgálhatni, hadnák őtet az ő rendin, választanának az naderspánságra olyat, a ki arra elég vóna, és mind ő felségének s mind az országnak szolgálhatna. Efféle képmutalás szörint való maga-mentésök egynehány rendbeli leszön; de másfelöl az ő párti igön kiátották: nem akarjok, nem akarjok! egyebet sem ő felsége, sem az urak, sem az ország nem választ! Ha tudnák, mondván azt neki, hogy elég nem vóna te kegyelmed rejá, nem választanák kegyelmedet rejája, kegyelmed ne vonja magát az ő felsége és az egész ország szolgálatjátul. Azonképen a király képében es az urak kérték, hogy békességés lenne benne, mert ezt ő

felsege mind egész tanácsával és országával elvégezte vóna, és ebbe egyebet nem akarnának. Ott es meg nagy sirással, mintha ő neki semmire nem kellene, és kedve ellen vetnék rejá, megköszöni és megmarad rajta, könyeregvén mind királynak mind az uraknak és egész országnak es, hogy ha imár egyebet nem akarnának, hogy tanítanak hozzá és segítség lennének nekie, hogy mind ő felségének mind az országnak kedvek szerint szolgálhatna, hozzá tanítanak és segítenék. Ott az egész ország nagy sok idvezletőkkel és ivetésekkel felemelik háromszor egymás után az naderspánságra; és azután király elejibe az urak közzé állván, az régi szokása szörint az országnak az naderspánságra rejá esköttetik; és a meglevén, király es kegyelmességet hozzá mutatván, kezét nyújtja neki; és ott király kezét és az urakét nagy alázatossággal fogja. Azt elvégezvén onnét szállásokra oszolnak, níkiek nagy örömmel, a kiknek a kellött kedveknek, némelyek kedig, a király és az uraknak nagyobb részével, titkon nagy szomorúsággal mennek szállásokra, jelösben az Báthori atyjafiai és baráti, kik bánták az őrajta lött oknálkül való nyomoruságot. Az uj naderspánt kedig onnét az országbeli főfő nemesek és az urakba es egynehányan nagy sereggel kernyülveszik, és nagy dobszóval és trombitaszóval szállására késérik nagy örömmel, mert a vajda trombitásit és dobosit és minden szörszámát oda hordták vót az ő szállására.“

Az olvasó előtt, úgy hiszem, ismeretesek Császár Mihály és Spervogel naplói, s a szentszék és Velence követének leveleik a hatvani gyülestről; a kézirat, melyből e töredéket vettük, kiegészíti ama feljegyzéseket; magyar nyelven levén szerkesztve, mintegy közvetlen, bensőbb érintkezésbe hoz bennünket az eseményekkel; s államférfutól származván, helyesebb világításban láttatja velünk a személyiségeket. Amazok oly nézetre vezethették az olvasót, hogy Verbőczi bábu volt Zápolya kezében, midőn a nádorságot felvállalta, emebből, kivált ha az

egész mű leszen előtte, ezt nem fogja következtetni. Egyébiránt, valamint ezt másutt bővebben fejtegetem, Verancsics valószínűleg nem szerzője e dolgozatnak, ámbár kétségtelenül közelebbi viszonyban állott szerzőjéhez. Verancsics rajza kevésbé érdes fogott volna lenni, mert ifjabb éveiben Verbőczy által pártfogoltatván, iránta hálára érzé magát kötelezve. Véleményünket a következő dolgozat is igazolja, mely Verbőczy végnapjait tünteti fel előttünk, mely kétségtelenül Verancsics műve, s mely ámbár Verbőczinek, az államférfinak belátását nem igen hirdeti, ovakodik élessé válni, sőt az ember és hazafi jó tulajdonait egész készséggel ismeri fel az aggastyánban.

IX.

Jovius szerint Izabella kivált Utissenics tanácsára küldötte volt fiát Szolimán táborába, tehát Budának török kézre kerülését is közvetve a barát okozta volna. Verancsics tagadja az állitást, s Joviushoz intézett, deákul szerkesztett czáfolatában ír ekképen: •

Utissenics és Petrovics Péter nem merték e lépést tanácsolni, csak Verbőczy István királyi főkancellár és Török Bálint, (hogy Batthyáni Orbánt s a rácz Ucsárevics Pétert most ne említsem) makacsúl víva a kétkedőkkel, okoskodást okoskodásra halmoztak, s a habozókat elvégre nézetőknek megnyerték. Hinni kell Szolimánnak, mondák, bízni kell benne, a gyermeket, az országot nem kell félteni tőle. S közülök mindegyiket más más ok birta e véleményre. Bálint támaszkodván azon nagyszámu katonai barátságokra, melyeket a végek törökeivel kötött, midőn Ferdinandtól Zápolyához visszatért, s reményt táplálván hogy a töröknek kegyelméből Magyarország kormányára fog szert tehetni, János halála után, fiának és özvegyének érdekeit a szokottnál inkább látszott ápolni Verbőczy más ösvényen ugyanazt tanácsolta. Ő hatalmas szónoklatu, nagy, sőt rendkívüli tekintélyü, elmére egyébiránt inkább csupasz és egyszerű,

mint ravasz és ügyes férfiú volt, s az úri rendből valók közül akkor a legesleg jámborabb, miért is szerfelett hajlandó hinni a török gonoszságnak. Aztán három izben levén mint követ Szolimánnál, Jánosnak barátsági és szövetségi viszonya ama zsarnokkal, az ország öszves állapotáról s a fejedelem figyermekleinek öröködéséről vele kötött szerződések, a nagyhírű Laski Jeromos után csaknem egyesegyedül Verbőczi művei voltak. Bizván tehát az őszinte aggastyán a török esküibe s hitleveleibe inkább mintsem kellett volna, mert Mahomed törvénye ellenségnek mondja a keresztyént, kit büntelenül szabad hamis eskü és hitszegés által megcsalni, makacsul a nagyúr becsületessége mellett szónokolt, és csaknem egymaga hitette el a többiekkel, hogy bizton lemehetnek Szolimánhoz. Szegény, rövid idő mulva bekövetkezett halálát is ennek köszönhette. Mert midőn a hitszegő zsarnok által Budán marasztatott, hogy magyar törvényt lásson földieire, szabadabban kezdte őt szidalmazni, s magát annak mondani, kinek ha nem adnak hitelt, midőn Szolimán emberségét hatalmasan hirdetgette, Buda, az ország feje nem fogott volna megbukni. Mert alig töltött két hónapot új tisztében, midőn három nap alatt, bélfájdalomból, melyet Szolimán basa, az első budai vezír ebédjének köszönhetett — méreg következtében, mint sokan gyanakodtak — meghalálozott.

E gyanú okának felderítésére elmondom részletesen a történetet. Verbőczi buzgó hive volt vallásának, mit cselekedetek által is bővebben tanusítandó, majdnem évenként, kit s mennyit lehetett, a török rabságból kiváltott. Azon rabok közül, kiket minapi követsége alkalmával Konstantinápolyban magához váltta, s kiknek a császár engedelmével szabadságukat is visszaadá, egy jó nemes házból valót, tisztül tartott magánál, mint kiben a jó erkölcshez ügyesség is szövetkezett. Egy nap hintóba ülván, mert közben-közben a köszvény bántá vala, s hajlott kora miatt már nem igen lovagolhatott, tanácsba ment a

basához, törvényszolgáltatás végett. Midőn ennek házához közelednék számos védecze által környezve, a basa őrei, mint kötelességek tartá, s mint ezt urok parancsából naponkint tenni szokták, a jeles férfiú fogadására siettek, de nagyobb számmal mint közönségesen, s a zavarban Verbőczit még csak nem is üdvezelvén, ama tisztre vetik magokat, hajánál fogják, s meghagyván neki, hogy nyakát meztelenítse, az utcza közepén, mások iszonyatos bámulására fejét veszik. Majd gyorsan, minden szó nélkül, visszatérnek vártájokba.

Midőn már holtan feküdt a nyomorú, Verbőczy a zajra, fejét kinyujtván a hintóból, kérdi: mi baj? még csak nem is gyaníthatva az elkövetett büntettet. De mikor a meggyilkoltnak itt fejét, ott törzsökét mutatták neki, s a tettnek okát senki sem mondhatta, erősen feljajdult, s mellét csapván kezével, Turkovicsot, ki azon évben városi bíró volt, és a hintót gyalog kísérte, hangosan magához híván: ez gazság! kiált fel; s parancsolván, hogy a nyolcz lovas hintó rögtön megforduljon, lakára készül visszamenni. Alig hagyta oda az utczát, midőn a hirnökök egymást felváltván, kéri, ne gondoljon a történettel, őt s az övét nem fogja baj érni, tehát fel se vegye a gonosz szolga halálát, ki azt megérdemelte, mint a basa bővebben fogja fejtegetni; szabad levén az árulót, törvényes eljárás közbenjövetele nélkül is megbüntetni. Verbőczy sokáig vonakodott visszatérni, dühből inkább, a hitetlenek gazsága miatt, mint félelemből; lármát ütött a piac közepén, hogy gonoszságok gonoszságokra halmozódnak, hogy az erőszak törvényt és rendet bont, hogy a császárnak, az igazságos fejedelemnek, ilyesekről nincsen tudomása, hogy a császár tisztviselői sem mirekellő rossz emberek. Végre barátjainak intésére, s mert okos ember lévén, maga is általlátta, hogy további ellenállás veszélyt hozhat reá, hogy majd erőszakosan fogják a basához vezetni: szót fogadott. De midőn a terembe lépett, noha a basa a többi tanácsosokkal felkelt előtte, s őt nyájasan és tiszteletteljesen

kérte: „fogjon helyet,“ ritka bátorsággal s nagyobb mint senátori lélekkel visszautasította a felhívást, mondván: hogy mindaddig nem fog leülni, nem fog közügyekben részt venni, míg számot nem adtak neki, szolgálja mért gyilkoltatott meg; míg amaz ártatlan embernek az ő — Verbőczi kisebbségére — szolgáló halálát meg nem boszulta a törvény. S mert igazságos fájalmában nem tudta magát mérsékelni, és oly szavakra fakadt, melyek szégyenpíronságot vontak a basa és ülnöktársainak arczaikra, mindketten mindinkább haragra gyúladtak, kivált mert bár mint erőködtek a törökök, Verbőczin nem fogott nyájaszkodásuk, nem mutatkozván olyasoknak a gyilkos tett mentiségére felhozott okok, melyek bevehetők lettek volna. Az ügy függőben maradt, s a felek haraggal váltak el egymástól. S midőn Verbőczi lejött a lépcsőkön, mondják, átkozódott egyikük ellen, a nélkül hogy valakit megnevezett volna, de keserű panaszt emelve álnokságuk miatt. Barátjai ezt feljegyezték, s talán nem épen helytelenül az volt a vélemény, hogy tisztársait, Utissenicset és Petrovicsot vádolta, kik őt veszélyek közé, a szorosba ejtették, s magok szabadságot szereztek magoknak.

Más nap, tartván a basa a császár neheztelésétől, kinek méltányosságát és kegyelmességét mind önmaga és a magyar nép, mind a királyfi s a budai polgárok iránt, sohajtozva s annak kinyilatkoztatásával magasztalta Verbőczi, hogy a vett sértést nem fogja elszenvetni, hogy a budai basának nem áll hatalmában a császár alattvalóin garázdálkodni, s hogy a kegyetlen ember nem fog sokáig rajtok uralkodni, ha ő — Verbőczi — életben marad: jöttek, kik Verbőczit engeszteljék, s neki mindent ígérjenek ez ügyben, a mit csak kívánhat. Mind híjába. Verbőczi meghagyta szolgálóinak, hogy szereljék fel szekereit, s rakják fel butorait és öszves holmiját, ő kimegyen Budából. Úgy történt, mint rendelé vala. S íme hozzá sietnek a basa meghittjei, s egyes édes szóval és válogatott

okokkal, kéri, intik, ne távoznék, mások leemelik szekereiről a holmit, s azt, elűzván a szolgálgyerekeket, a házba magok hátán czipelik vissza, igérvén, hogy ezentúl valamennyi kívánságainak teljesülését fogja látni, csak viselje el türelmesen a már elkövetett vétséget; Szolimán basa általában a keresztyén lakosok s névszerint az ő embereinek ügyeiben semmiféle rendszabályhoz sem fog nyúlni, mielőtt tanácsát és megegyezését kikérte s megnyerte volna.

Verbőczy, ekkép lefegyverkezve, kibékült a basával, noha inkább színre mint valósággal; s hogy is lehetett volna különben, mikor ő a nagyúr titkos parancsából a tisztelet örve s a szabadság neve alatt derekas rab volt Buda várában! — Nehány nappal később a basa, mit gyakrabban szokott tenni, ünnepélyes ebédet adott, melyhez őt vendégül kérte. Fényesen fogadtatott; s a lakománál, sok pohár bornak a császár jólétéért, János fiának szerencséjéért s a magyar nép boldogságáért, többszörös felköszöntések alkalmával kiürítése után mérget nyújtottak neki, mely azonnal hatván, őt megölje még mielőtt vádjait beküldhetné a császárhoz. S ez majdnem nyilván törént, oly annyira nem gondoltak a czéges büntettnék köz tudomásra jutásával.

Hazament még jókor, s az nap és következett éjjel semmiféle fájdalmat sem érzett, talán mert a mérégnek időre volt szüksége, hogy testét által meg általhassa. Más nap délben beleit fájlalta, s fokonkint, mielőtt estveledett volna, szavának hangja elhalt, s teste annyira feldagadt, hogy mind feje, mind nyaka, mind kezei és lábai, s ezeken névszerint az ujjak kikeltek formájokból; tömlőnek vagy idomtalan hústömegnek mondhatnád a testet, melyhez száj és körmök amugy kívülről odabiggyesztvék. Bámulással és sajnálkozással teltek el a körülötte levők, s megannyian a hitszegő népet szidalmazták. Így folyt le a harmadik nap is; s ekkor a basának rendeletéből már török strázsák őrzötték a ház kapuját, visszaszorítók

az összesereglett népet, mely nagy számmal gyűlt együvé az undok büntett megtekintésére. Az éj leszállott, s reggel felé elhúnyt a haldokló. Nagy gonddal készültek törtétek a holttestnek hitvallásunk szerinti eltemetéséhez. De ők e végtiszteletet is ellenőrizték; erőnek erejével jelen voltak a halottnak a koporsóba fektetésénél, s erősen megparancsolták, hogy ennek a temetési szertartások alkalmával nem szabad nyitva lenni, miszerint a szörnyű halált ne szemlélhesse s tőle el ne szörnűködhessék a tömeg.

Vagyonát és javait nem bántotta a török, özsves holmiját, s a mije csak volt aranyban, ezüstben, pénzben, ruházatban, azt szabad volt minden rövidség nélkül Imre fiához kivinni. Tisztei és védencei, s kik őt bérért szolgálták, valamint barátjai is Budát odahagyhatták bántás nélkül. Igaz azonban, hogy mindjárt halála után özsves szekrényeit és butorait a basa parancsából kikutatták a törökök, s mennyi török levelet és okmányt találtak, annyit lefoglaltak. Ez egy vonás elég-séges hitszegő eljárásuk megítélésére. A halotti és temetési pompát egyébiránt nem vonták meg a jámbortól; a basának engedelmevel még a szomszéd falvakból és városokból is begyülekeztettek a papok, a mennyi csak túlélte a minapi csapást, s mintha sebet semmiféle ellenségtől sem vett volna Buda vára.

Ama törvényszerűleg megváltott, s magának a császárnak engedelmevel szabadon bocsátott embert pedig azon okból gyilkolta meg oly dühösen a kegyetlen fajzat, mivel nem örömet látja, hogy nyelvét értő és erkölcsibe avatott személyek legyenek közöttünk. Attól tart, hogy a fogások és csalárd-ságok, melyekkel irányunkban él, felfedeztethetnének s csel-szövényeik akadályoztathatnának. Mit e boldogtalan emberben is gyanítván, kiről t. i. mert Verbőczi hivatalos magas állásában őt nem bocsátotta el magától, mint a vele együtt megváltottakat, feltették, hogy urát mind ezekről értesítvén,

képesé teszi a török gonoszság, a mieink ellen szót ármá-
nyok kijátszására. Ez okból elveszítették őt, s elveszítették
gyalázatosan s álnokul Verbőczit. És mi hol szidjuk a töröknek
hitetlenségét, hol pedig hánytorgatjuk ismét hűségünket irá-
nyában, mert megengedi, hogy tenger veszély és aggodalom
közepett szabadságot hazudó viszonyban élőködhessünk.’

SZOLIMÁN
és
JÁNOS ZSIGMOND,
1540-ben.

I.

„Fenséges fejdelem, testvérünk, barátunk és szeretett szövetségesünk, — irá 1538. végnapjaiban Károly császár Toledóból Zápolya Jánosnak — mit követe, a Krisztusban tisztelendő atya, az általunk őszintén kedvelt Frangepan Ferencz kalocsai érsek és egri püspök nekünk fenséged szavaival elmondott, azt örömmel értettük meg, s legkivált közleményének azon részét, mely a köztünk, és a fenséges fejdelem, Ferdinand úr, a rómaiak, Magyar- és Csehországok királya, szeretett testvérünk, és fenséged között minap megalakult barátságot és szövetséget, s fenségednek irántunk viseltető tiszteletét, a közügy iránt való buzgalmát, s Magyarország gondviselésére és oltalmára vonatkozó többrendbeli ügyeit tárgyalta. Minek is örvendhattünk volna inkább, mint annak, hogy mondott fenséges testvérünk és te fenséged között az általunk oly régóta sürgetett béke megkötetett elvégre; mi csakugyan ez idő

szerint mind Magyarországnak tetemes hasznára, mind az összes keresztyén világnak hatalmas előnyére fog lenni^{*)}).

Tegyük fel bár, hogy Zápolya e béke kötésének napján részéről őszintén szándékozott azt végrehajtani: annyi bizonyos, hogy a mely nap az ifju nő az éltes férjnek első ízben szerelmök zálogárul szólott, melyet szive alatt visel, az nap János király eltökélette magát, hogy a nagyvárad szerződés ellenére a koronát gyermekére szállítja, ha az figyermek léssen; s hogy a királyságnak fiára szállását Franciaország s a Porta segítségével fogja eszközölhetni. Szándékában még megerősítette az ekkor — 1540. februariusban — Erdélyből Budára érkezett hír, hogy Majlát István és Balassa Imre vajdák Ferdinand érdekében pártot ütöttek ellene. Megfenyítésökre nyomban Erdélybe készült, s midőn kérdeztették, minő kardját parancsolja útra vitetni, felelé: „Bizony látja Isten lelkünket, kívánnók, hogy mint keresztyén király szablya nélkül mehetnénk Erdélybe; de vajda uramék szablyával várnak reánk, azért mi is üres oldallal neki nem indulhatunk; kösse te kegyelmed azon szablyánkat fel, kivel paraszt Dózsa uram ellen hajdon hadakoztunk, mert nem érdemel többet Majlát uram hitván feje^{**)}).

A francia király követének Lengyelországból már bejelentett megérkezése elhalasztatta Zápolyával az utra kelést. Lacroix — ez volt a követ neve — megérkezett elvégre. „Ez beszéli vala — így olvassuk Mindszenti Gábornak, a király egyik udvari tisztének naplójában — Károly császár nagy betegségét, és a római szent pápa udvarának eziránti nagy örömét, miért hogy a kardináloknak nagyobb része nem szereti vala Károly császárt, Ferdinandusnak bátyját; azt is beszéli vala,

*) Lanz Károly, Correspondenz des Kaisers Karl V., Lipcse, 1845, II. k. 292. l.

***) Gróf Kemény József és nagyajtai Kovács István: Erdélyország történeti tára, Kolosvár, 1837—1845, I. k. 10. l.

mint bizonyost, hogy Ferdinandus német király alkudozik már a törökkel a békesség iránt, s hogy Ferdinandus ezen békességbe a Velenczéseket is belé akarná húzni, mire a török kevés kedvet mutatna, és hogy Károly császár is azon törekednék, hogy a velenczések ebből kimaradjanak.'

János király tanácsosai együvé gyülekezvén végzést hoztak, hogy Franciaország királyához, kit a világ bámulatára az 1540-diki év első napján Károly császár személyesen látogatott meg a Louvrebán, követséget kell küldeni, s hogy Verbőczy István járjon el e követségben. De a mindenható barát, Utissenics György, Statileo Jánost léptette Verbőczy helyébe. Annak idején kivilágító lészen a czélzat. Őt, a barátot t. i., János király Konstantinápolyba volt küldendő, hogy Szolimánnak megvigye az adót; s fráter Györgynek nem volt kedve elvállalni e megbizatást, kivált most, midőn János királyt a szélhüvés, mely őt már hónapok óta környékezte, minden pillanatban a székesfehérvári sirboltba küldheté vala. Szükség volt Verbőczyt honn marasztania, hogy szükség esetében maga helyett őt küldhesse a portára.

Statileo számára megirták az utasítást, melybe az is ment belé, hogy Károly császárt szintén keresse fel, még pedig mindenek előtt, s ügyekezzen közte és Ferdinand között, minél tátongóbbá tenni az ürt, mely a francia követ jelentése szerint a testvéreket mármár tova ejtette egymástól. S most János király is elindult Szeged felé, hová martius végén érkezett, s honnan utját Gyalunak vevén, itt az előre sietett kancellár Verbőczy István, a gyulafehérvári prépost Verancsics Antal, és a temesi ispán, Petrovics Péter által fogadtatott.

A Statileo követségére vonatkozó okiratok közül már egynehány tétetett közzé, s még több fog nyilvánosságra jutni, ha a francia külügyi ministerium irományait elvégre gondosabb kezek fogják átkutatni, mint Charrière és társai. ,Hogy mit határoztunk minap, tisztelendő uraságod útjára nézve, még

eleven emlékezetünkben van; — írá neki 1540. május 25-én Gyulafehérvárról a király — de minthogy aztán olyas események adták elő magokat, melyek szándéklatunkat megváltoztatták velünk, t. i. a török császárhoz küldött követünknek elindítása és a római királynak a császári felségtől (Károlytól) távozása: úgy látszik nekünk, hogy legtanácsosabb, ha útját Franciaországon át folytatja kegyelmed. Mert ha a római király bennünket arról akarna vádolni a török császárnál, hogy viszonyban állunk az ő testvérével s a többi keresztyén fejedelmekkel, a legkeresztyénebb király ezt könnyű szerrel fogja eloszlatni a Portánál, ha útját kegyelmed Franciaországon át veszi. Aztán cselet sem vethet kegyelmednek a római király Franciaországban, mit véleményünk szerint tenni fogna, ha Németországon át menne kegyelmed, mert bennünket gyűlöl s kegyelmedet nem kedvelli, minélfogva ügyeinket is örömet kinyomozgatná. Akarjuk tehát, hogy csakugyan Franciaországon át vedd útadat. Küldj azonban valakit embereid közül előre a connétablehoz vagy más valamely barátunkhoz, ki ezt a legkeresztyénebb királynak nyilvánítsa, s ő felségének szándékát kitudja, t. i. hogy előbb hozzája menj-e, vagy pedig a császári felséghez? mert akarjuk, hogy a legkeresztyénebb király útmutatása szerint járj el mindenben, hogy attól még egy körömnnyire se távozzál. Mi, Istennek kegyelméből eloltottuk a tüzet, melyet álbarátaink felgyújtottak Erdélyben; ármányos vajdáinkat Fogaras várába rekesztettük, melyet híveink már körültáborlottak; s czimboráikat száműztük, erődeiket és jószágokat elkoboztuk. Ezentúl a mi történő leszen, azt tudatni fogjuk kegyelmeddel^{*}).

A követ Velenczében volt e levél iratásakor, hol Franciaország képviselőjével a montpellier-i püspökkel is érintkezett, kinek tanácsára, úgy látszik, küldetéséről eleve tudósította

^{*}) Ribier, Mémoires et papiers d' état, I. k. 531. l.

Montmorency connétable, Ferencz királynak a külügyekben jobb kezét, s ehhez június 28-án esperesét Marco Antonio Bentivogliót, Zápolya levelének párjával, Noyanból csakugyan előre küldötte. Magában értetik, hogy a francia udvar haladék nélkül kívánta látni a követet*).

János király, felebbi levelében, a török császárhoz küldött követének elindításáról is szól, de a követ csak nem akart útra menni, bár mennyire sürgették elindulását. Utissenics napról napra öregbülni látta királyi urának betegségét, s talán nem ok nélkül gyanította, hogy távollétét ellenei fel fogják használni, hogy a haldokló fejdelemmel el fogják koboztatni az ő, a barát, vagyonát, mely szerintök a népnek zsarlásából, a fiscusnak meglopásából keletkezett. A kincstárhoz remetének — írta 1540. június végén Gyulafehérvárról Statileonak Verancsics — már rég kellett volna Törökországba indulnia, de nincs mód őt elkergetni, s halasztást halasztásra olt, magának a királynak is boszuságára, mert a portai császár már megérkezett érte, s ő még sem megyen(**); s más helyt ugyancsak Verancsics írva hagyta: „János király mindenkép ügykezett a barátot Törökországba küldeni, hogy őt tönkre tehesse. Mert szándéka volt, mihelyest követének Konstantinápolyba érkezéséről hírt veend, annak özves vagyonát Eszéki János pécsi püspök által elfoglaltatni, s őt megsemmisíteni. De az álnok ember, sejdítvén a czélzatot, halasztotta az útrakelést, még pedig annyival is inkább, mert a király nyavalyájának súlyosbulását látta. Midőn egy ízben a beteg nyoszolyájánál állott, ez magához térvén kábultságából, rárivallott: Még sem mentél el, gonosz ember? menj el, ne lássalak itt többé. S a barát elment, de csak Déváié(***)).

*) Charrière, *Negotiations de la France dans le Levant*, Paris, 1848, I. k. 437. és 455. ll.

**) Katona, XX. k. 1364 l.

***) Verancsics Antal összes munkái, I. k.

És most csakugyan kieszközölte a királynál, hogy Verbőczy járjon el helyette a követségben. „Hallám — írja július 6-dikán 1540. Verancsics a kancellárnak — hogy Szolimán török császárhoz követül te fogsz menni fráter György kincstartó helyett. Adja Isten, hogy egészségesen és szerencsésen járhasz el e tisztben, Magyarországnak, magadnak és királyunknak felmagasztalására és hasznára! Testvéremet, Mihályt, Utissenics György, a barát, az ország kincstartója, midőn követül Törökországba készült, a király akaratából magával volt viendő, mert bírja az olasz nyelvet, s azonkívül természetesen megtanulta a magyart és deákot, a horvátot pedig anyja tejjével szopta. S miután most, Isten is úgy akarván, amannak helyébe te választattál, te, a ki mindkettőnk iránt atyai hajlammal viseltettél mindenha, testvérem naponként sürgeti, ügyekozném hogy őt magaddal vigyed. Mert szeretné Konstantinápolyt, az ő császári várost, szeretné Szolimánt korunk leghatalmasabb zsarnokát színről színre látni. Azért, ha csakugyan hasznát veheted, ha szükséged van reá, fogadd őt s tedd azzá, mivé akarsz, képes leszen engedelmeskedni és parancsaidat végrehajtani, korához képest elég éretten és eszélyesen. Ime, fogadd őt kezemből, hűséges, jóerkölcsű, s tudományos műveltséggel is bíró. Egyébiránt, a mi hézag van képességében és tapasztaltságában, azt magad elméje és magad bölcsesége fogja pótolni*).

II.

Július 21-én megholt János király, mielőtt Verbőczy útnak indulhatott volna, s két nappal később az elhunytnak előbb sógorát majd ipát, Zsigmond lengyel királyt értesítették a július 7-én született s már tizennégy nap mulva árvaságra jutott örökösnek gyámjai, élőkön a barát, hogy Verbőczy kancellárnak

*) Katona, XX. k. 1369. 1.

társul adták a pécsi püspököt, Eszéki Jánost. „Fráter György — írja a montpellier-i püspök 1540. szeptember 25-én Velen-
czéből Rincon Antal, francia követnek Konstantinápolyba —
háromszázezer tallért küldött a nagyúrnak, még pedig a pécsi
püspök s Magyarország főkancellárja által. Arról is értesültem,
hogy Ferdinand király Laski urat a nagyúrhoz indította, ajánl-
kozáván, hogy azon esetre, ha a Porta őt békében hagyja Ma-
gyarországot birtokolni, atyjául fogja ismerni a szultánt, s neki
olyas adót fizetni, melylyel oka lesz megelegednie. Mit kegyel-
mednek tudtára kívántam adni, lévén bizonyos, hogy a mondott
fejedelem illetén hűbéri viszonyának megalakulását ellenző
leszen‘ *)).

Ferdinand még augusztus 20-án Tranquillus Andronicust
Konstantinápolyba küldte, ki a portának Laski érkezését
bejelentse, s kinek Ferdinand ezt is iratta utasításába: „Miatán
hitelesen értesültünk, hogy fráter György és czimborái a kö-
zelebb mult napokban követeket küldtek a törökhöz, azért
ügyekezéssel mindenkép kikutatni, miben álljanak kérelmeik; s
ha, mint előrelátható, azok kívánalmainkkal ellenkezni fognak,
akkor sürgesd a pasáknál, miszerint uroknál kieszközöljék, hogy
addig ne lépjen velök értekeződésre, míg követünk meg fogott
érkezni.‘ S három nappal később Ferdinand Laskinak Verbő-
czihez és Eszékihez is adott megbízó levelet, reményt táplálván,
hogy őket ügyének meg fogja nyerhetni. „Meghagytuk nagy-
ságos Laski Jeromos kedves hivünknek, szirádi vajdának, Dal-
mát-, Horvát- és Tótországaink bánjának, tanácsosunknak és
követünknek — így szól Ferdinand levele Verbőczihez, —
hogy nevünkben egyetmást mondjon kegyelmednek, mint ezt
tőle személyesen fogod megérteni; miért is felhívunk kegyel-
mesen, hogy annak, mit nevünkben előadó leszen, teljes és
kétségtelen hitelt adj, s magadat e tárgyban úgy viseljed, mint

*) Charrière, I. k. 443. l.

kegyességünkben felteszszük rólad, kit is királyi bőkezűséggel fogunk megjutalmazni' *).

A montpellier-i püspöknek 1540. october 8-án I. Ferencz francia királyhoz adott levelében ezt olvassuk: „Rincon úr irta nekem, hogy a nagyúr azon embernek, kit a magyar kancellár s a pécsi püspök előre küldöttek, kinyilatkoztatta, miszerint érkezésökkor fogják tőle megérteni, mi legyen szándéka Magyarország kormányára nézve; s mondott Rincon úr oly véleményben van, hogy kétséges, ha fog-e a nagyúr beléegyezni az új király megválasztásába, mert a néhai király halála előtt szándéka volt, amaz országot magának bitorlani, s egyik fiára bízni kormányát. De az erdélyi érsek (értsd: Statileo, az erdélyi püspök) velem ebbeli nézetét közölte, hogy a nagyúr ilyesmit soha sem fog tenni, azért is, mert szokásuk ellen van, mely a bomlások kikerülésére az öszves otomán birodalmat azonegy időben csak különegy fejdelemre bizza; azért is, mert a nagyúr és tanácsa igen jól tudják, hogy a keresztyén világ általában, s a nehezen kormányozható magyarok ezt soha sem fognák eltűrni' **).

Egy hónappal később, november 7-én, urát arról tudósította a montpellier-i püspök, hogy a velencei signoriának egyik küldötte Philippopolisnál találkozott a magyar követekkel, kik nagynehéz ajándékokkal mentek a nagyúrhoz; s november 12-kén irt neki ekképen: „Magyarország követei nagy diadallal érkeztek a nagyúr portájához, nyolczezer tallérnál többet osztogattak ki ajándékokban, és october 9-kén kihallgatást nyertek, kérvén két dolgot: először, hogy János király fia, István ***), erősítessék meg atyjának képére a királyságban;

*) Gévay Antal, Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1540—1541. Bécs, 1842, 84. l.

**) Charrière az id. h. l. k. 477. l.

***) Szándék volt őt annak nevezni, s a porta őt annak is nevezte mindig, de a keresztségben atyjának és anyai nagyatyjának neveiket — János Zsigmond — adták reá.

másodszer, hogy azon esetre, ha a mondott királyfi örökösök nélkül találna kimulni, az ország nagyjainak szabadságában és hatalmában álljon, magoknak más királyt választani. A nagyúr egy Szinán nevű emberét küldötte Erdélybe levéllel, mely értésül adta a rendeknek, hogy ők megannyian rabszolgái. A rendek azt válaszolták, hogy hallgassa meg előbb követeiket, és Szolimán megadta nekik a kívánságot.

Statileo e közben visszajött Velenczébe, miután a francia királynál, a császárnál, s mint látszik, a római pápánál is követségében eljárta. Az erdélyi főpap ide érkezvén felséged udvarából, — írta a montpellier-i püspök november 29-én Ferencz királynak — s nem akarván magát azon menevédlevelekre bízni, melyet a római király és hitvese akkor adtak volt neki, midőn Velenczén át felségedhez indult, a mondott királynál újabb menevédlevelet szorgalmazott, hogy minélelőbb Magyarországra mehessen, tudván, mi hasznos volna ott lennie, s akarván felséged parancsolatát is teljesíteni, mint mondá. De Ferdinand vonakodott kívánságának megfelelni, s a püspök titkárát és udvarmesterét és egyéb szolgálait letartóztatta, kik Flandriából arra mentek Magyarországra. Ez okon elhatározta magát, hogy a nagyúrtól fog menevédlevelet kérni, miszerint annak tartományain mehessen át; s egyik emberét Konstantinápolyba küldötte, ki tőlem levelet vitt Rinconnak, melyben őt kérem: ügyekezni a nagyúrnál minélelőbb kieszközölni az okiratot. De minden buzgóságunk daczára valószínűleg itt lesz az újév, mielőtt a püspök embere ide visszaérkezhetnék; holott igen szükséges volna, hogy Budán legyen a püspök, még mielőtt a nagyúrhoz ment magyar követek vissza fogtak jöni a Portától, szükséges oly okoknál fogva, melyeket felséged jobban ért nálamnál *).

S ugyanaz nap, ugyancsak november 29-kén, egyebek közt ekkép írt a montpellier-i püspök Rinconnak: „Küldök

*) Charrière, I. 453—456.

egyvalakit, névszerint azért önhöz, hogy menevédlevelet eszközöljön ki a nagyúrtól az erdélyi püspök számára, mely a nándorfehérvári és boszniai szandzsákoknak, Murad vajdának és a nagyúr többi tiszteinek szóljon, kiknek területén által kell mennie a püspöknek; s hogy azon esetre, ha lehetséges volna, okmányt irasson a nagyúrral, mely Magyarország főbjeivel éreztesse, hogy neki kedves dolgot fognak tenni, ha a nevezett püspök tanácsa szerint fogják magokat kormányozni, ki érti és tudja, mi leszen hasznára az országnak.‘ És december 19-én: ,Ő felségének nagy örömeire leszen hallania, hogy a nagyúr olyatén rokonszenvvel viseltetik a király (I. Ferencz) iránt, miszerint nem győzte őt Badouare úr előtt magasztalni, s hogy, köszönet érette ön ügyességének. Magyarország követei látván, mily nagy tekintéllyel bir a király a Portánál, önmagok kívánták a nagyúrtól, hogy a gyermek király halála esetében szabadságukban álljon az ország nagyainak, királyokul az orléansi herczeget választani; és ebbeli kívánságuk megadatott nékik, oly kikötéssel: hogy az orléansi herczegen kívül más külföldit ne választhassanak magoknak, ne még az ausztriai házból valót sem. Mire nézve tudnia kell önnek, hogy ama nagyok közül néhányan készeknek nyilatkoztak, az orléansi herczeget, mint fejdelmöket Magyarország birtokába helyezni, ha tetszenék a királynak őt János ifju özvegyével házasságra léptetni; de ő felsége, lévén mód felett méltányos, erről semmit sem akart hallani, ő felsége nem akarta a maga igényeinek a természet jogát feláldozni, s ovakodott panaszra okot szolgáltatni Károly császárnak‘ *).

A francia levéltárak ezen kincsei annál becsesebbek előttünk, mennél gyérebbek hazai emlékeink ez ügyben. Verbőczi és Eszéki october 17-én Konstantinápolyban kelt levelök által küldetésök szerencsés sikeréről kívánták az országtanácsot

*) Charrière az id. h. 459. l.

értesíteni. „A hatalmas császár — így szól levelök — boldog emlékezetű urunk fiát atyai trónusán egész Magyarország és Erdély birtokában hagyja(*). A követek reményöket fejezték ki, hogy két nap mulva vissza Magyarországba fognak indulhatni, bővebb jelentést teendők megbízatásuk fejleményéről, melyet a török évkönyvek ekkép említenek: „János fia harács fizetésére köteleztetett, s követei megvitték neki az oklevelet(**).

Rincon röviddel e levelek vétele után Franciaországba utazott, s jellemzetes, hogy Ferdinand követe, Laski, kit Szolimán nagy nehezteléssel fogadott, nem talált más módot veszedelmes helyzetét urának értésére adni, mint épen Rincon által, kivel régmúlt időben, midőn ő, Laski, János királyt szolgálta, s midőn amaz, Rincon, Ferencz király követe volt János udvarában, bizodalmas lábon állott vala. „Nagyságos úr, nekem mintegy édes testvérem — írta Rinconnak — az Úristen adja nagyságodnak társul Tóbiás angyalát, kinek kalauzlata mellett szerencsésen oda érkezzék, hová menni készül. Raguzából, kérem, irjon királyi uramnak vagy Guzman Mártonnak, és zárja levelébe a felebbi czédulát.“ Rincon 1541. januárius 14-kén Velenczébe érkezett, hol V. Károly császár követének, don Diego Hurdato Mendozának kézbesítette a czédulát, ki azt Ferdinand király kezéhez küldötte. Tartalma: keserű panasz, hogy a szultán őt fogságra vetette, mert Ferdinand kísérletet tett, Budát hatalmába ejteni. Még a levélírás is veszedelemmel járt; de a furfangos ember mindamellettt módot talált, küldőjét időről időre egyről másról tudósítani, s e levelek közül az első, mely talán ama czédulánál is előbb jutott Ferdinand kezéhez, s mely 1540. december elején kelt, ekkép hangzik: „Tudja meg felséged, hogy én october utolsó napján ide érkeztem, és november 7-én kihallgatást nyertem a szultánnál, ki bosszuságában

*) Pray, Epistolae Procerum, II. 87.

**) Ferdi, Hammernél, III. 224.

rámparancsolt, hogy hallgassak, s mintegy elűzött maga elől. Roppant veszedelemben forogtam, és ennek a Buda alá küldött sereg volt oka. Voltak, kik a szultánnak tanácsolták, hogy engem lemetélt ajkakkal és lemetélt orral felségedhez visszaküldjön; voltak, kik sürgették, hogy veressen békóba. De Isten megkönyörült rajtam, szegény bűnösön, s kibontakoztam a veszedelemből. Tudja meg tehát felséged, hogy sem békét sem fegyvernyugvást nem lehet szerezni, hogy a szultán már holnap Drinápolyba megyen, engem pediglen itt szoros őrizet alatt fog hagyni. Másodszülött fiát magával viszi a háboruba, s oly szándékkal megyen útra, hogy Magyarországot megszerezze magának. Felséged hadai mindent elrontottak, mit én előre mondtam, szóval és írásban, felségednek, de más tanácsot tetszett követni, melynek bár hasznát lássa, ha mindjárt az én veszedelmemmel is. Ha felséged nem képes, Budát elfoglalni, tartsa meg legalább Pestet, az Isten szerelméért, és erősítse, s építessen sáncztelepet a Gellérthegyen. — Szemcsei Kristóf is ide érkezett, hogy négy erősséget és a hazát a törököknek elárulja, sokat beszélt, olyast is, mi veszélyt vonhat reánk. Tegnap Perényi Péter fia is bemutatott a nagyúrnak, Drinápolyban körül fog metéltetni. Én felségednek levelet küldtem egy török által, de a zsvány a nagyúrhoz vitte, és újból nagy veszedelembé forogtam, és kényszeríttem mindent megmondani a mit irtam, és a nagyúr parancsából ezen török csakugyan meg fogja vinni felségednek a levelet; ő lovászmesterem volt három éven át; kérem tehát felségedet, zárassa el őt, de a lehető legnagyobb titokban, vagy ha ide visszabocsátja, használjon rejtelmes betűket annak megírására, mit nem akar tudatni az ittvalókkal. Itt van Péter moldvai vajda, a szultán ígéretet tett neki, hogy kezébe fogja adatni az erősségeket, melyeket birt volt Erdélyben. Énérettem pedig ne igen könyörögjön felséged, az csak ártalmamra válhatnék, hanem küldjön valakit ide a fegyvernyugvás szorgalmazására, mert a

szultán nem hiszi, hogy felséged őszintén kívánja a békét, nem hiszi annálfogva, mivel felséged Buda alá indította a hadakat. Irjon nekem olasz nyelven felséged, és szidalmazza hanyagságomat, és irjon még egyebet is, mit a szultánnal el akar hitetni. A francia követ tegnap indult el innen királyához; azon lesz, hogy vele háborút indítasson a császár ellen, nagy segédökre volt János király követeinek, hogy Magyarország a csecsemőnek adassék. Tudja meg felséged: a nagyúrnak szándéka volt megérkezésemet bevárni, nem akart János király követeivel szerződésre lépni, de midőn bebizonyult a hír, hogy felséged serege mozgásba tétetett, nyomban szerződött velök*).

Az alkulevél eddig ismeretlen volt a magyar történetvizsgálók előtt, legalább ismeretlen volt énelöttem, miután a Reusner török leveleinek IX-dik könyvében előforduló parancs, melyet Szolimán Erdélyre küldött, hogy János fiának engedelmességedjenek a rendek, ne Majlátnak és Balassának, mert ő Magyarországot ama kisednek adta, ő pedig szabadon rendelkezhetik ezen országról, mint mely az övé, parancsolhat lakosainak, mint kik neki rabszolgái,**) — valószínűleg az, melyet Szinán vitt Erdélybe, mint felebb láttuk, s tartalmából kiviláglik, hogy semmi esetre sem volt azon okmány, melyet Ferdi török író ismert, s melyet Verbőczy és Eszéki Izabellának és az országtanácsnak hoztak Konstantinápolyból. Ezen alkulevél egykoru magyar fordításban, talán épen a porta vagy a követek által készített fordításban, hangzik ekképen:

*) Gévay, az id. h. 101. l.

**) Reusner Miklós, *Epistolarum turcicarum* libro IXo, 13. l. Ezen gyűjteményben a való és álokiratok hosszú sorban váltják fel egymást, de amazok is minden crisis nélkül advák, hibákkal telvék. Hogy itt melleleg említsem: a IX. könyvben, 4. l. előforduló „Anonymus comiti ignoto“-féle levél csonkitott, elferdített mása annak, mely Verancsics Antal összes munkáinak I. kötetében 162. s kk. II. olvasható, s mely mint az idézett könyv előszavában említettem, valószínűleg Izabella valamely lengyel hivatól Verancsicshoz vagy más valamely „dominatio reverendissimá“-hoz idézett jelentés.

„Én ki terek császár vagyok zultán Zulimán jelentem, hogy ez én pecsétetes levelem, én mondásom, én akaratom, én szómmal iratott, én parancsolatom.

Magyarországnak királya János királ az én portámra (Verbőczi) István (t és) János pispeket bocsátotta volt, követéségen, de még az uton voltak az követek, énhozzám nem érkeztek, hogy János királnak halála történik. Az magyar urak, Temesvárbán Petrowyt Péter, Tewrek Bálint fő úr, váradi pispék Barát, Batory András, Drágyf Káspár, Podnamiczky János Mirkó, Batthyány Orbán, Sulyok Balás, Batthyány Farkas, Lossonczy Antal, Pathochy Miklós, János Venetych, Thomory Miklós, Mihál Kere, ezek az urak ömagok és ország nevében köldettek az követek után pecsétetes leveleket, jelentették meg az János királ halálát, és hogy János királ testamentomot tött, az országot hatta az ő fiának István királnak*); az testamentom-tételkoron kenyergett nekem is, hogy az országnak birodalmát hadnám az ő fia kezében, azután meghatta az uraknak is testamentomba, hogy az ő fiát hallgassák; ökis az királ testamentoma szerént engedelmesek mindennek, és miképpen János királnak éltébe engedelmesek voltak, azonképpen hivséggel, engedelmességgel lesznek az fiának is; és valami volt az ország adója az királ éltébe, most is az királ fia neve alatt igazán beszolgáltatnák az én portámra.

Mikor azért az urak levelei jutottak volt az én portámra a követekhez, úgy adtak mindent renddel megértenem az követek, az uraknak kevánságával egyetemben. Az országbeli urak engedelmes kevánságát értvén, az követek is nekem ezen kenyergének, hogy megengedjem az királ fiának Magyarországnban az atyja birodalmát. Nekem kedig ilyen szerződésem volt János királylyal: hogy az ő birodalmátul mindön esztendőbe ötvenezer

*) A porta tudnivalóképen János Zsigmondot mindig Istvánnak írta, mint már felebb is érintettük.

arany forintot szolgáltat be az én portámra, kibe még hátra vagyon. Kevánom azért tőletek, követek, hogy adjátok meg az szerzés szerént az kivel adósok vattok. Kevának éntőlem az követek, hogy egy fő emberemet bocsássam az országba az kencstartóhoz, kivel vessenek számot, ha mivel adós, adják meg, hozzák be az fényes portára. Eztis kevának az követek éntőlem: hogy végezésképpen megadjuk értenik, hogy ezután esztendőnként mimódon legyen az fizetés. Így végeztők azért el velők: hogy ezután minden esztendőbe huszonöt ezer aran forintot adjanak, tízezer aran forintérő ezöset, tizenöt-ezer aran forintérő bársont. Mely végezésnek az követek engedtenek, és magokat kötötték reá az magyar urak képében, hogy augustus havában esztendőnként beszolgáltatják.

És kenyergének az követek minekőnk: hogy az királságot engednők István királnak. És mi az követek kenyergésére engedők a királságot István királnak, mert az hatalmas Isten adta mi kezőnkbe Magyarországot, szablyánkkal nyertük, és adtuk volt János királnak, mely János királ énnékem igaz hivem volt, azért adtam volt neki az országot. Most János királ megholt, Magyarországot én adtam az ő fiának István királnak; könyergőttek énnékem az magyar urak is ezért; megattam az királságot István királnak. Ezért adtam és küldöttem az én parancsoló levelemet oda, hogy ő Magyarországnak királa legyen, és valamennyi föld-birodalom János királ kezében volt, azt a teljes birodalmat adtam István királnak. Azért tü, urak, a mint én elvégeztem a követőkkel, erőssen megtartassék, és esztendőnként fogyatkozás nélkül beszolgáltatassék az elvégzett időbe. Ebbe a szörzésben álljunk meg, és az mi portánkra az adó éppen beszolgáltatassék. Ebbe ez végezésben igazán megálljatok, egyesek legyetek, egymást szeressétek és hiven az országot megóttalmazátok, idegent senkit az országba ne bocsássatok, hogy országtok csendez (s) és békességes legyen, háboruság idegen néptől ne indultassék. Magyarországra

való urak, nemesek, vitézlő népek és országbeli község, föld népe, az én parancsolatom szerint István királt királtaknak tartsátok és uraljátok; az mit ő parancsol, annak engödelmesek legyetek és őhöz hallgassatok. Ti kedig István királ és magyari urak, nekem igaz hiveim legyetek; az mely adó felől végeztünk, azt a végezett üdőbe ide beszolgáltassátok az én portámra; ez én parancsolatomnak fejenként engedjete. Én minden beglerbegimnek, zancsákbegimnek és minden hadamnak erőssen megparancsoltam, hogy ököztök s tüközöttetek semmi háború, semmi bántás ne legyen; ha kedig az én népeim az én parancsolatomat meg nem tartják, megböntetem őket erőssen.

Ha az Istennek akaratajából történék István királnak halála, és tü magyari urak egybegyülvén, egymást értvén, egy jeles féembert, az kihez bizhattok, választatok az én portámra az ország dolga felől, adjátok értenem. És akkor, a mit én parancsolok és végezok ahhoz tartsátok magatokat. Ez e levél a mi prófétánk Mehmet idejétől fogva 947 esztendőben iratott Konstantinápolyban augustusnak 16. napján*). Ezt így értsétek, így tudjátok. Meghigyétek az én szómat. Nyilvánvaló bizonynyal, mert az én parancsolatom és mondásom igaz.“

*) Augustus helyett kétségkívül octobert kell olvasni; a hiba onnan eredhetett, hogy augustus az évnek nyolczadik hónapja levén, s october is annyit jelentvén, hogy nyolczadik hónap, az „8.-bert“ 'augustusnaak olvasta az egykoru másoló.

STATISZTIKAI ADATOK

MAGYARORSZÁG TÖRÖK KORSZAKÁBÓL.

Midőn Szolimán 1541-ben Budát csel által hatalmába ejtette, Magyarországon politikai és hadi ügyekben helytartójául Mohamed pasát nevezte; az ország pénzügyeit, első sorban az adónak behajtását, Khalil defterdártra bizta, ki a vezír-pasa mellett Budán székelt, és számos évekig maradván tisztében, a magyar-török szandzsákok adólajstromát szerkesztette, mely a Huzajmbegtől s Muharem-Cselebitől származó pótlékokkal másfél századon át alaptörvényül szolgált a budai helytartóságnak *).

Ezen Khalil begről szól Bethlen Farkas, midőn az 1545. évhez ezeket jegyzi: „Szolimánnak Budán lakó kamaraelnöke a székesfehérvári szentegyház minden rejtekeit gondosan kikutatván, még a királyok sirjaiba is mártotta szentségtelen kezeit, és kiszedegette belőlök a minek értéke volt: a koronákat, a királyi pálczákat, az arany almákat, a drágalátos nyaklánczokat és gyűrűket stb.: mind ez Szolimán tárházába került. János király koporsójából még a holt testet is kivetvén, azt a székesfehérvári bíró kezéhez adta e szavakkal: „nesze, itt van

*) Hammer, Gesch. des Osman. Reiches, III. 266.

bálványaitok egyike, temettesd el másutt tetszésed szerint“; s a bíró a külvárosban, szent Mihály templomában keresett állandóbb nyughelyet a holttest számára“ *).

Szintén ezen Khalil beg adólajstromát érti Szelim szultán, irván 1572. martiusban Drinápolyból, Báthori István erdélyi vajdának ekképen: „Az én hatalmam portájára leveledet küldetted; leveledbe azt irtad, hogy az budai és temesvári beglerbegek és az végbeliek . . . az te határodba való falukat dunnák, rabolnák, pusztítanak az földet, és csak az tefferre mutogatnának belőle, mikor megtalálnád őket. Én pedig teneked kildettem volna az én parancsolatomat, melybe én megadtam volna neked az Erdélyországot teljes birodalmával mint az János királnak, azt is jelentötted; és hogy az mit az János királ birt, azt én neked azon igazsággal, birodalommal adtam volna, hogy birnád és abba senkitől bántásod ne lenne. Könyergettel nekem azon, hogy parancsolatomat adnám az beglerbegeknek és az végbeli szancsákoknak, hogy bántásod ne lenne tőlök abba, mit az János királ birt . . . Azért így érts meg: hogy az mint először az Erdélyország az megholt királnak adatott, és az mint ő birta, teneked is teljességgel úgy engedtem birnod. Régtől fogva valami vagy váras vagy falu, valami föld oda birattatott, innét annak semmi bántása nem volt, mind ez mai napig; valamint ezelőtt birták, azonképen birják most is; az mely faluk az Halul beg tefferébe beirattanak, azok ide birattattak, ezt királnak is megirtam vala az végbeli begeknek is azonképen megirtam vala; mast is ugyanazon az én parancsolatom; hiszem azt, hogy az én regestumom ellen nem cselekedtek semmibe. Ha ezután azokba az falukba, kik régtől fogva Erdélyhöz valók, bántástok lenne, mely faluk az tefferbe nem volnának, ugyan terök nyelven vezetégnevével ird meg nekem azokat a falukat, és az földet az melybe bántatnál, azt is kitől bántatnál. Én azon te leveledet, irásodat

*) Bethlen Farkas, I. 318—320.

egybe conferálok az én regestumomhoz, és ahhoz képest választ teszök. Ha valakitől bántásodat találok azokba, kik az regestumba be nem irattanak, azt, az ki miá bántásod leszen, ugy megbintetöm erős bintetéssel, hogy mind az egész ország megcsudálja. Az határ közt való faluknak az ő vezetégnevöket török nyelven ird meg nekem; te is az ott való begeknek hadd meg, hogy ugy cselekedjenek ebbe, végre meg ne bánják“ *).

Hammer helyesen jegyzi meg, hogy Khalil ezen lajstroma valamennyi békeértekezlet alkalmával heves viszályt idézett elő a Porta között egy részről, s Ferdinand és utódai között a másiktól, s már ennélfogva is hiszem, hogy Bécsnek levéltáiraiban talán az öszves deftert lehetne feltalálni. Egyelőre közlöm itt a szolnoki zsandzsákság helységeinek lajstromát a felebbi levéllel egykoru kéziratból, melynek felírásából láthatni, hogy Khalil beg könyvéből vonatott ki, s közlöm továbbá a Béalhez Biharban és Desznához Aradban tartozott faluknak sorozatát szintén ama könyv után, melyeket, valamint Báthori Kristófnak Musztafa budai vezírása számára adott, a nevezett defterre vonatkozó adománylevelét, mint hiszem, nemcsak történetvizsgálóink, hanem hazánk földleírásának és statistikájának mivelői is analectáik közé fognak sorozni.

1.

Catalogus possessionum sub praefectura Szolnokiensi, quae in regestum Halulbegi descriptae sunt.

Békés tartományába:

Cseff.

Pázmán.

Királtelek.

Kismirád.

Sima.

Szenttamás.

Ez Szenttamás Szentmiklóshoz való.

*) Az egykoru hivatalos fordítás minutájából.

Talamiklós.
 Ez Szolnokhoz való.
 Florincsmiklós.
 Kovácsi.
 Jazmin.
 Csap.
 Ezek Szolnokhoz valók eddig.

Következnek Szentmiklóshoz
 valók.

Mezetala.
 Jaka.
 Bezeboj.
 Bajom.
 Gyánta.
 Iráz.
 Torma.
 Mikaperecz.
 Atomaj.
 Bolgár.
 Szamárgyete.
 Zapoly.
 Bethe.
 Konyár.
 Szénás.
 Hatház.
 Darvas.
 Szentmihál.
 Felős.
 Talangyoz.
 Kusibal.
 Veldeház.
 Beszermén.

Varjas.
 Brut.
 Denerka.
 Miske.
 Szász.
 Bród.
 Sződecs.
 Zekín.
 Vazlar.
 Thorda.

Eddig Szentmiklóshoz valók
 ezek.

Követköznek ismeg Szolnokhoz
 tartozók.

Varsán városa császáré.

Ság.
 Marath.
 Telekszállítás.
 Homokszállítás.
 Zakháza.
 Ezek császáré.
 Marék.
 Kodvar.
 Aszufa.
 Sás.
 Estvánháza.
 Halásztelek.
 Gyedreg.
 Sáp.
 Úgh.
 Gyalu.
 Csin.

Teltin.
 Kisbol.
 Szelemir.
 Tanak.
 Gyutagyan.
 Ruk.
 Bolhamora.
 Nagybol.
 Csepe.
 Torto.
 Szentimre.
 Gyemeres.
 Ipaház.
 Keresztes.
 Zafalas.
 Tur városa.
 Gyezketh. Ez Kőrösladánhoz
 való.
 Pispeki.
 Pocsaj.
 Miroszentmiklós.
 Apád.
 Bánfalva.
 Szőlős.
 Takson.
 Csudapala.
 Terdetergoge.
 Cseke.
 Vargya.
 Tarkő.
 Hegyes.
 Poraj.
 Tőrekd.

Zalok.
 Igyar.
 Nagyalván.
 Derecske.
 Gyönes.
 Szovát.
 Ös.
 Ezt Zetegyő-
 reknek írja. Zetegyörgyszeg.
 Szentpéterszeg.
 Egyek.
 Báránd.
 Örös.
 Szám.
 Ohad.
 Szigeti.
 Örín.
 Derse.
 Szoboszlóabagy.
 Károly.
 Morak.
 Ez Békéshöz való. Kőrösladány.
 Tadvár.
 Szepes.
 Bermegház.
 Ujváras.
 Debreczen városa.
 Gyármán.
 Székfalu.
 Ösvény.
 Ecset.
 Karadaj.
 Vanda.

Bolkán.	Egrő.
Pispekladán.	Csemekén.
Udvari.	Nagygotha.
Zerep.	Adon.
Csapagy.	Ösres.
Csengő.	Vámosperecs.
Torda,	Nagykomádi.
Orrod.	Szokoly.
Gyenoza.	Tót.
Gyene.	Nagyfalu. Ez Debreczenhöz
Sáp.	való.
Beszermén.	Halap. Ezis Debreczenhöz való.
Kisrana.	Osod.
Nagyida.	Kisgoth.
Kisida.	Karaszóderecske.
Barlak.	Pocsaj.
Pegyin.	Sama.
Nagyrapa.	Koza.
Nagyfeltó.	Keresztur.
Zomajo.	Döge. Debreczenhez való.
Jenyő.	Sámson.
Tamáskereke.	Pacsmocs.
Beregtamás. Ez Debreczenhöz	Tamár.
való.	Atatorda.
Orosz.	Bolkán.
Tarcsaháza.	Bolcs.
Szentmiklós.	Böten.
Nagymihálfalva.	Zamarin.
Monostor.	Ez Debreczenhöz
Bács.	való. Bódogfalva.
Szentgyergy.	Dobószeg.
Pák.	Ez Debreczenhöz
Háromfalva.	való. Egen.

Bakmír.
 Bagyun.
 Kakan.
 Japol.
 Ágas,
 Szentmihál.
 Nyirmegtamás.

Ez Debreczenhöz

való. Panak.

Nagymihály.
 Nagymonostor.
 Csekehid.
 Gyenesz.

Eddig száz tizenhat falut teszen.

Imár következnek az Kunság
 tartománbeli faluk.

Tatarja vidéke.
 Karzag.
 Ujszállás.
 Kolbász.
 Kunhegyes.
 Lőcse.
 Hanban.
 Asszonszállás.
 Kopolbász.
 Csorba.
 Mesterszállás.
 Kakat.
 Marjalaka.
 Csóiszállás.
 Kistorgogya.
 Győdszállás.

Moroncs.
 Örgönde.
 Magyarszállás.
 Pocsa.
 Zamazkin.
 Nagyharang.
 Madaras.
 Ujfalu.
 Szime.
 Szilcsegyerön.
 Kezterend.
 Lők.
 Varnos.
 Naglas.
 Zeltekház.
 Mirilház.
 Dada.
 Tót.
 Csop.
 Kirátelke.

Eddig ismeg harmincznégy
 falut teszen.

Következik Varsán tartománya
 Szegedhöz való.

Marton.
 Czinoj.
 Ursa.
 Győrötkolos.
 Helegín.
 Szentlászló.
 Tés.
 Bigen.
 Szentkirál.

Mitrang.	Bögye.
Nyakasszentgyergy	Mehed.
Nyakasszegvár.	Ajor.
Derékegyház.	Jajató városa.
Varsán városa.	Ez teszen 19 falut.
Ujváros.	Mindenestül teszen 253 falut.

2.

Ezök az faluk császár birodalmából, kiket Dezni várhoz és Belyhöz birnak :

Az bék ő nagysága falui Deznihez kit birnak : Sebös és Csoozd, Belyhöz kit birnak : Keér.

Alay bék falui: Kis-Dezni, Krajkova.

Ferhát vajda falui: Zeleste, Prond, Krivat.

Kurt bék falui: Bököny, Lonya, Közönd, Vojmerucza, Korcsmáros, Poklucza.

Hasson vajda falui Közönd vidékin: Epörjes; Bely vidékén: Chroós, Hagymás, Megyes, Egrögy, Nyirmig, Borzest.

Csáffer vajda falui: Kis-Jósás, Vojkest.

Cseri passa falui: Dezni város, Deákfalva, Ujfalv, Kertös, Székas.

Kaza Ali falui: Ignest, Agák, Berende, Makzina, Doncsanfalva.

Hasson spaja falui: Barda, Közönd vidékén.

Bali spaja falui: Revekes, Rosszucza, Tekerös, Szeren, Baliczán, Fenes.

Deli Ali falui: Laaz, Gorna, Barcza, Kis Rossia, Rorjud, Sara.

Bali spaja falui: Zserkan, Prodan, Zernest.

Hasson spaja falui: Kazoba, Sussan, Topasa.

Moharom Aga falui: Zelecsenfalva, Topahiczá, Broztüz.

Sziansz spaja falui: Jósás, Holt, Perzest.

Huszain spaja falui: Csavra, Lazezer, Kertös, Zeleste.

Pajazit spaja falui: Horicz, Közönd vidékén, Chroós, Kertös.

Sinan spaja falui: Kolt, Bajnakfalva, Kornafalva, Travasel.

Rezman spaja falui: Buhan, Nagra, Nadalbest, Vajdafalva, Ternacz, Dulczia.

Ali vajda falui: Lupsafalva, Raj.

Ali spaja falui: Dulna, Minad, Csorna-Minad, Balczin.

Muztafa spaja falui: Samolkeszi, Szénás, Csermöl, Lazova.

Kivan spaja faluja: Csoztylafalva.

Kamber spaja falui Közönd vidékén: Paüz, Banicza, Makzina.

Berhan bulogpassa falui: Bozój, Samolkeszi vidékén, Kis-Csörmöly, Agaáz.

Ozman bulogpassa falui: Rakaszög, Dulna, Barcza, Konyafalva, Zombrul, Csókás, Hodostó, Vörösigy, Száldobagy.

Heder bulogpassa falui: Dulna, Korotna.

Kazi bulogpassa falui: Csorna-Korotna, Zeleste, más Zeleste, Meszes, harmadik Zeleste, Dombrova, Zámorszél.

Memi spaja falui: Vezest, Gyarak, császár faluja, azt is az Igna fiai birják.

Mind ezök egy faluk Halubek irásatul fogván az hatalmas császár registromában ide voltanak beirván, a miképen ide birják, azonképen Deznihöz is birják, Czuczra Dögöl János birja, Belyhöz birják Botha Ferencz és Sándor vajda, Nagy Zsigmond birja, Turo Igna fiai birják, őmaga Halmagyon lakik, Farkas vajda birja*).

3.

Nos Christophorus Bathori de Somlio vajvoda Trannssylvaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod nos attentis et consideratis fideli opera, amicitia et indefessis

*.) 1574-diki kéziratból. A roncsoit vagy hibásan olvasott nevek helyreigazítást várnak.

laboribus illustrissimi ac spectabilis, magnifici domini Mustaphae passae vezirii beglerbegi Budensis et locumtenentis potentissimi imperatoris Turcarum, quae ipse cum ad mandatum potentissimi imperatoris Turcarum, tum sua sponte in ferendis mature et opportune auxiliis contra hostes nostros, huic regno Transsylvaniae et nobis summa cum animi sui promptitudine exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturum se et impensurum promittit: totales igitur et integras possessiones Byzachy et Nagy Radowan vocatos, omnino in comitatu Bihoriensi existentes, habitas, memorato illustrissimo domino Mustaphae vezirio beglerbego, haeredibusque et posteritatibus suis universis dedimus, donavimus et contulimus, his tamen infrascriptis sub conditionibus: (quod nimirum juxta benevolam promissionem suam, omni studio, conatu et labore apud excelsam portam potentissimi imperatoris Turcarum efficere contendat: ut omnia oppida, villae, possessiones et bona juraque possessionaria in comitatu Bihoriensi et pertinentiis arcis Varadiensis existentia, per Turcas occupata et taxata, quae nimirum in regesto Halul begi inscripta non habentur, sed postea per Huzaim begum et Muharem Chyelebiam inscripta et occupata tenentur, ab imperatore Turcarum liberata, ad arcem Varadiensem libere possidenda remittantur atque restituantur. Id quod si illustrissima dominatio sua impetraverit et effecerit, tunc insuper ex eisdem bonis liberatis totales et integras tres possessiones eidem nos collaturos pollicemur jure perpetuo)*), hoc quoque non praetermisso, ut aliis etiam quibusvis generibus amicitiae, favoris auxiliique contra inimicos nostros quoslibet nobis fideliter et amanter semper adsit, omni tempore occasionis et necessitatis. Ita tamen ut sua illustrissima dominatio in praedictis bonis Turcicos praefectos non teneat, neque per eos administret, neque Turcicos servitores vel nuncios in medium eorum mittat, sed

*) A () közötti hely kitörölve.

taxam ordinariam Sanez vocatam, quae illis juxta suas vires imponetur annuatim, a provisoribus arcis Varadiensis; pro tempore constitutis recipiat, quibus liberum sit, per incolas earundem possessionum, vel per alios homines, quos malint, manibus dicti domini beglerbegi plene administrare. Qui quidem provisores Varadienses dictas possessiones alioqui per omnia in libertate conservare teneantur, neque alio onere gravare ausint, aut aliis premedas et gravandas permittant, extra consuetudinem regni et juris processum, praeter taxam ad rationem dicti illustrissimi domini beglerbegi Mustaphae impositam. Imo praemissis sub conditionibus damus, donamus, jure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habenda, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in civitate Coloswar die 27. mensis Octobris anno Domini 1576.

A hátsó lapon egykoru, talán ugyanazon kéztől: **Exemplar donationis turcicae.**

Magának az eredeti fogalmazatnak másolata. Arról, hogy lépett-e valósággal életbe az adománylevél, nincsen tudomásom, sőt hajlandó vagyok hinni, hogy nem lépett, mert Musztafa, gondolom, nem volt képes, megfelelni az adományozási feltételnek, miután Muharem Cselebi kamarai lajstromának Konstantinápolyban szintannyi erőt tulajdonítottak, mint a Halul-begének.

UTAZÁS
POZSONYBÓL NÁNDORFEHÉRVÁRA
A D U N Á N.

1573.

Ungnad Dávid, sonnecki és preiburgi báró stb., kit 1573-ban Maximilián követül Szelimhez Konstantinápolyba volt küldendő, evangélikus hitvallásu levén, Lajos württembergi herceget megkereste, szemeltetne ki számára országának lelkészei közül oly egyént, ki alaposan érti a görög nyelvet, s ki kész volna őt, mint udvari papja, Törökországba kísérni. A tudományok tübingeni egyeteme a knittlingeni születésű Gerlach Istvánt ajánlotta e tisztre, ki 1573. április 9-kén indulván el Tübingenből, 20-án Bécsbe érkezett, s néhány hét múlva innen Konstantinápolyba indulván Ungnaddal, itt maradt ennek összes követségi ideje alatt 1578. június elejéig. Nagy gonddal vitt naplóját unokája Gerlach Sámuel 1674-ben adta sajtó alá, több helyütt rongált szöveggel, ily czim alatt: „Stephan Gerlachs des aeltern Tagebuch der von zween glorwürdigsten römischen Kaisern Maximiliano und Rudolpho an die Otomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten, und durch den wohlgebornen Herrn David Ungnad stb. glücklichst vollbrachter Gesandtschaft.

Aus denen Gerlachischen, Zeit seiner hierbei bedienten Hofprediger-Amtsstelle, eigenhändig aufgesetzten und nachgelassenen Schriften herfür gegeben durch seinen Enkel M. Samuelem Garlachium Special-Superintendenten zu Gröningen stb. Frankfurt am Main, in Verlegung Johann David Zunners. Gedruckt bei Heinrich Friesen, 1674.⁴

A könyv becses adalékokat nyújt a magyar történelemnek 1573—1578-diki korszakához, s írójának utazását Pozsonytól Nándorfehérvárig a Dunán, érdekekkel fogják, ugy hiszem, olvasni a magyar közönség általában, a hazai föld- és történetírás mezejének mivelői különösebben.

„1573. junius 10-kén Bécsből öt rendbeli hajón elindulván, 11-én reggeli nyolcz órakor Pozsonyba érkezünk, hol az esztergomi püspöknél — Istvánnak hívják *) — ebédeltünk, ki nagyságos uramat több ízben megcsókolta, és valahányszor ő felsége vagy egymás egészségét itták, mindannyiszor a körülálló gyermekek és egyéb szolgák feles számmal kiáltva kiáltották: Isten éltesse, Isten gyarapítsa.

Ezen érsek udvarában hordón álló kitömött sast láttam, mely valamint a hordó is óragép által mozgásba lévően hozatható, Rudolf magyar király minapi **) koronázása alkalmával, magától elébe jött a királynak.

Midőn az én nagyságos uram, ki gróf Salm Juliushoz ***) hintón Semptére volt menendő, bucsut vett a püspök urtól, ez őt megáldotta, és mindazok kik vele az asztalnál ültek, kötelesek voltak nagyságos uramnak öltönyét megcsókolni. Mi többiek pedig nagy szél és erős eső miatt Pozsonyban vesztegelvén,

*) Alkalmasint Radeckzi István egri püspököt érti, ki mint magyar királyi tanácsos és kamaraelnök Pozsonyban lakott, és Verancsics Antalt, az akkor, ugy látszik, már Eperjesre indult és itt 1573. julius 21-én meghalálozott esztergomi érseket a királyi helytartóságban képviselte.

**) 1572. september 25-én.

***) Pozsonyi gróf volt.

vacsora után az augsburgi születésű ifju Pistoriussal felmentem a várba, egy nálunk vendégül volt őrmester által vezéreltetve. A felvigyázó, öreg olasz emberke, bebocsátott s megtekintettük az aranyos szőnyegekkel bevont termek, melyek a városra néznek, és János Fridrik herczeg szobáját, honnan a Dunára szolgál a kilátás. A vár nagy és szép négyszög kövekből épült, székhelyül szolgál a magyar királyoknak. Lejövet, hajóinknál magyar tánczot szemléltünk. A tánczos, egymagára, karjait csodálatosan mozgatta; hol kezeit, hol lábait mintegy elvetette magától; hol egyenesen járdalt, hol földhöz lapult, hol minden lépését vagy ugrását kurjongatással kísérte. Midőn az ilyes tánczos elfárad, felhívja a legközelebb állót, hogy váltsa fel őt tisztében; s ilyesmit nem lehet megtagadni, roppant gyalázat nélkül.

Junius 12-én korán indultunk el Pozsonyból s egész nap berkek között haladtunk; balról számos vizi malom állott hajón, hat mérföldi távolságra semmiféle falut sem találtunk, mig végre, Bodakra*) érvén, ott reggeliztünk. Aztán tovább hajóztunk, és jobbról egy kis mérföldre láttuk Győrt, melynek erőssége s városa nyolcz mérföldre fekszik Pozsonyon alul. ismét két mérfölddel alább, emelkedik a magas és csucos Szentmártonhegye, melyen szép egyház áll, kolostorral; s ennek szerzetes tagjai, ha a törökök kelletinél közelebb száguldoznak, levetik csuháikat és bátran fegyverhez nyulnak. Alkonyatkor Bojcz faluhoz**) érkezünk s itt megvacsorálván, egész éjszaka Komárom felé mentünk, hol reggeli 4—5 óra tájban kötöttünk ki. Éjfél után egy órakor jött hozzánk a komáromi magyar strázsa, oly hajón, mely kalózhajóhoz volt hasonlatos, s olyatén berkes zugnál, hol azelőtt nyolcz nap hét embert fogtak el a törökök. Minthogy elején elmulasztották magokat velünk elégségesen

*) Nagy-Bodak.

**) Nagy-Bajcs.

megismertetni; s minthogy nem adták tudtunkra, honnan jönnek s kik legyenek, egy Welser nevű fiatal stájer nemes, a kormányos felhívására, tüzet adott reájok, s talált is egyet, ki éppen magához vonta az evezőt, de kinek csak öltönyét lyukasztotta át a golyó. Ekkor elsiettek; egy óra múlva azonban, más hasonló hajótól kísértetve ismét visszajöttek, magokat megismertetni és jelentést tenni, hogy közülök egy lövést kapott, de csak olyant a milyent. S most Komáromig jöttek el velünk, hol megettünk, hol mellettünk, hol előttünk mintegy versenyt hajózva, s öszhangzás nélkül, kegyetlenül énekelve. Ezen őrhajókat naszádoknak nevezik, az örököt vagy hajósokat pedig naszádosoknak, s ilyes hajó van Komáromnál 21, másrés helyeken 25, 30, 35. Kinekkinek fegyvere kardból, hosszú lánccsából és puskából áll, s azonkívül van neki evezője, melyet megannyian nagy szabatossággal kezelnek, egymásba nyúló roppant sebességgel mindkét oldalon. Külön mindenik hajón három nagyocska ágyu találtatik.

Midőn június 13-án reggeli öt órakor Komáromnál kiszállottunk, csaknem az egész város jött ki előnkbe; a vár főkapitánya, göppingeni Kielmann ur szivesen látott bennünket, s én és udvarmesterünk Sara ur a várba kísértettünk, hol Hirsch János éléstári felügyelőnek kézbesítvén a testvérétől, Hirsch Gáspár bécsi udvari ügynöktől hozzá intézett levelet, az erősség bástyáira vezettettünk. Ezek téglákból, a pártázatok négy-szögkövekből oly vastagságra épültek, hogy két kocsi könnyeden kerülheti ki egymást a kőfalakon, melyek jobbra Ferdinand nevét magokon viselő, derekas nagy ágyukkal vannak ellátva. Az erősséget alsó végén két viz rekeszti be: a Duna s az ezen folyamba ömlő Vág vize, ilyképen:

Komárom,

Vág,
Duna.

Ezen vizeken tul kezdetét veszi a török birodalom; a törökök nemcsak Komáromig, hanem jóval Komáromon felül is száguldoznak mindkét vizen. A bástyáról, a Dunától jobbra látni Gesztest, a fehér török erősséget, és látni Tatát, mely a mienk, s mely ide két mérföldre van, és Geszteshez oly közel esik, hogy a tataiak láthatják szabad szemmel, mint lovagol be s ki a gesztesi török őrség. Tatában van százhetven vakmerő legény, kik kapitányukkal, Ferdinanggal, (ez akkor Komáromban volt, nem nagy ember, feketebarna, sűrű nyirt szakállal, farksbundában, szolgálai fehér öltönyben,) vitézül küzdenek a törökökkel és sokat leöldösnek közülök: valamint ezt Túr Jerg*) is tevé vala, ki vaskos, szőrös, gyalulatlan, medveféle ember volt, fényre, csillámra semmit sem adott, mindig istállóban hevert a lovak között, és olyannyira elrémitette a törököket, hogy midőn ezek rablani indultak, szokásuk volt ekkép imádkozni: Isten hatalma és Türi György keze legyen irgalmas nekünk; ez ugyanis oly kéz volt, mely számtalan törököt ölt meg.

Komáromban van több egyén, kiket ráczoknak neveznek, kik szent Pál leveleit hiszik, s kiknek a városon kívül külön templomuk és temetőjük van; igen mélyre ássák a sirokat, s nagy halmot raknak felökbe. Itt annak sirját is láttam, ki a török császárt Bécsig kalauzolta; a fakereszt mellé fekete zászlót tűztek, s erre nevét irták, de mely most már olvashatlan. A városfalak gátorból és kőből valók s jókora magasságúak. Kicsi temploma csak fából épült. Az erődben hatvan nagy ágyu áll, kerekéken; különben is derekasan van felszerelve, mindenféle hadi eszközökkel, löporral, kénnel, golyókkal, páncélokkel, puskákkal, kövekkel, lánczokkal, vasdarabokkal, melyeket kilőni, szokás. Olyan mint egy kis város, lakházakkal, mert háromszáz, nagyából házas katona lakik benne. Ezen nap Hirsch urral ebédeltem; este megérkezett nagyságos uram

*) Türi Györgyöt érti, a két évvel azelőtt elesett kanizsai kapitányt.

hét hintóval Semptéről, s Kielmann ezredes magához kérte vacsorára.

14-kén a várba mentünk meghallgatni a predikációt; s itt a tábori íródeák által felkértünk, jönnék el menyegzőjére, melyen több magyar ur, s a tatai és komáromi kapitányok is voltak jelen, jámbor, szives emberek. Legjobb zeneszerők a duda, melylyel nagyságos urunkat lakmározás után elkisérték a hajóig, s melynek szavánál magyar tánczot jártak.

Van itt egynehány török fogoly, kiket a mieinkből valókkal kicserélnek; egy forinton kötött erszényt vettem tőlök.

15-kén ezredes ur nejével, leányával, testvéröcscsével, a plébánossal és a postamesterrel voltam vacsorán.

Junius 16-kán hét órakor, a vár valamennyi ágyuinak dörgése között, huszonegy naszáddal s a mi öt hajónkkal Komáromból egy mérföldre a törökök elébe indultunk, és számos komáromi katona s polgár kíséretében a folyam tulsó partján, Pannonia nevű régi városnál, melyet Attila elpusztított s hol még most is a Dunán átvezetett kőhid romjait szemlélhetni,*) vetettünk horgonyt. Jött is nem sokára öt török hajó fehér és veres lobogókkal, s felajánltatván részünkről a béke, mindenkiből egy-egy ember nagyságos urunkhoz és a komáromi kapitányhoz közeledett. Ekkor mindöten meghajoltak előttök s kezet nyújtottak nekik. Kapitány ur most előadta, mi végre hivattak legyen ide ezelőtt két nappal, s bennünket biztos gondjaikba ajánlván, reggelivel kínálta meg őket. Válaszukban ki nyilatkoztatták, hogy nincsen szándékukban időzniök, és miután a magyar urakkal, névszerint a tatai kapitánynyal röviden értekeztek és a reggelit elköltötték, hajónkat az övéikhez kötötték s tovaszállítottak bennünket. Külön mindenik hajójokon körülbelől harmincz ember volt, kik megannyian egyszerre, pogányul üvöltve, eveztenek; részök köldökig épen meztelen, valamennyien

*) Szőnyt érti, kétségkívül.

tarfejüek levén. Az egyiknek koponyáján csalma ült, másén **sapka**, számos lefüggő végekkel, elől fedélzettel a verőfény **felfogására**.

Komárom alul fél mérföldre Tatát egyenes vonalban láttuk **magunk** előtt fekünni sík földön. Estvéli hat órakor Esztergomba érkeztünk, mely városnak szép kastélya van, hegyen a **Dunánál**. A törökök mindenféle étkeket küldtek nekünk vacsorára. Bécestől Komáromig 23 mérföld van, Komáromtól Esztergomig 5.

Junius 17-kén reggeli 7 órakor az esztergomi béghez vagy kapitányhoz mentünk. Ungnad ur átadta neki császár ő felsége levelét s azonfelül 300 tallért, egy szép órát és három aranyos kupát. Figyelmeztette őt, hogy a békekötéshez képest tilos levén a kalandozás és rablás a végekben, emberei ovakodjanak ezentul ilyesektől s ne raboljanak annyi embert mint eddiglen. A bég választ is alig adván e figyelmeztetésre, majd a behódolt falvokról beszélt, majd arról, hogy a mieink mit nem követtek el mindenfélét a végházakban, s aztán mindnyájunkat ebédre híván, 41 tál ételt tétetett előnkbe.

Ebéd után a bég parancsára egy előkelő török a kastélyba vezetett bennünket, mely a várossal egyetemben ezelőtt harmincz évvel*) foglaltatott el, s mely erős, szép és dicső volt, de most benne romlásra jutott minden. Egykoron itt lakott az érsek s még most is látni a Dunára szolgáló teremét, melyben Krisztus urunk a keresztfán, szüz Mária s a Szibillák lefestvék, de mindeniknek arczatja át van szurva. Tőszomszédjában más nagy és széles terem van, felső végén aranyozott csarnok, melyben a magyar királyok képei szemlélhetők, átszurt arczokkal ezek is. Ezen terem előtt szép folyosó van a Duna felé. De a mi itt szemléletre legmúltóbb, az a templomban levő jókora magos kápolna, csupa veres, átlátszó, tükörfényű

*) 1543. augusztus 10-kén.

márványkőből, dicső és pompás mű, melyben, mint valamely tükörben látni a tárgyakat. A várban vagy kastélyban pedig kevés az ágyu és kevés az őr; alatta vízmű van, mely a várba hajtja a vizet.

Délután csak egy mérföldre hajóztunk a Dunának bal partján fekvő Maros nevű mezővárosig, mely egészen arianus. Midőn itt kiszállottunk, a helység plebánosa nyájasan ajánlkozott nekem minden szolgálatra. Kérdésekre azt mondta, hogy ő lutheránus, hogy az augsburgi hitvallás felekezetéhez tartozik. Vacsorára is hívott magához, de vacsora után, midőn a mi nagyságos urunkkal sétálni mentünk, s ő, a plebános, ismét hozzám jött, elvégre megvallotta: hogy ő a Fiunak és a Szentléleknek örök istenségét nem hiszi, s hogy kettőjüket csak annyiban illeti az Isten neve, mennyiben a hatóságot; az Atyaisten ugyanis általok, mint eszközeik által, hajtja végre isteni műveit.

Mi, mert korán érkeztünk ide Marosba, még vacsora előtt átmentünk a Dunán a magas kösziklán fekvő visegrádi vár megtekintésére. Valamivel alantabb hajdan erős torony volt, melyet, mint mondják, Ferdinand lőtt rommá, s melyben a harminczados, Bálint deák lakott. Onnan felmentünk a várba, holott a magyar koronát őrzötték hajdanában, s hol mi semmi különöst nem láttunk, kivéven egy vermet, melyből szép, világos, kristályfényű sót ásnak ki. A vár alatt jó, hűves kút van, három csövel, melynél vígan voltunk. Kevés török van benne, nem láttunk három ágyunál többet; magas és erős, de különben nincs itt semmi, mi örvendeztethesse az embert, hanemha a kilátás. Midőn innen ismét leszállánk vala, nagy terjedelmes és szép kőfalzatot találtunk, mely Mátyás király palotája volt, 366 teremmel. Maga Visegrád városa el van pusztulva, de lenn a Dunánál szép térségen még szép romok szemlélhetők.

Junius 18-kán reggeli hét óra tájban Budára érkezvén, a pasa majorjánál kötöttünk ki. Előnkbe jöttek majdnem fél

mérföldre tizenhét naszád hajóval; mindenik körülbelől harmincz veres, zöld és sárga lobogóval volt felczifrázva, s mindeniken elsütötték az ágyukat.

19-kén a pasának *) látogatására mentünk, kinek palotája nem igen szép, de hemzseg cselédektől. A teremben mindkét oldalról tanácsosai, tisztos öreg emberek állottak, Ungnad ur számára aranyozott szék állt készen. A tanácsosok, midőn beléptünk, ismételve hosszú életet és boldogságot kívántak pasájoknak, kivel Ungnad ur most a béke szigorubb megtartásáról értekezett, egy komáromi születésű magyarnak tolmácsolata mellett. Elmondá, mennyit kalandoznak, mennyit rablanak a végekben a törökök, nyilvános megszegésével a békekötésnek. A pasa válaszóla, hogy ez tudtán és akaratán kívül történik. Bocsássák vissza a végekből elhajtott népet, — mondá amaz — mert 1569-től fogva 3000 földmivelőnél s 600 katonánál többet ejtettek rabságba a hitszegők. — Nem lehet kívánságot betölteni — viszonzá a pasa — mert nagyobb része felkonczoltatott, a többiek a Portára küldettek. Ungnad ur végre, miután a két szép órából, ezüst kupákból és 3000 tallérból állott ajándékot kézhez adá vala, néhány főbb fogoly felszabadítását sürgette, — nem nagy sikerrel.

Ebéd után hajóhídon, melynek hossza 700 lépés, átmentünk a Dunán Pestre, s láttuk, hogy ez egykoron hatalmas kereskedő-város lehetett, mert számtalan benne az egyébiránt sötét és kellemetlen kalmársikátor. A pompás kőépületek maradványait is szemléltük, melyeknek nagy rostélyos ablakaikat agyaggal tapasztatták be a törökök, olyannyira, hogy mindössze is csak két szép épületet láttunk épségben, s azok török templomok voltak. Ezek, felül gömbölyűek, de némi csucsorodással, fedézetök délnyugoti széléről magas fehér tornyocská emelkedik, folyosóval, honnan, mert harangjaik nincsenek, hiveit

*) Musztafa.

imádságra hívja a pap. Belülről szőnyegekkel bevonvák, vasrudakon függő számos lámpával, melyek közül a középső jókora nagyságu, a többiek húgycsővekhez hasonlítanak.

Pestről ismét által mentünk Buda városába*), négy mecset megtekintésére, melyeknek egyikében a jeruzsálemi török templom képe látható. Kívül, a kapunál, sziriai nyelven írott mondasok olvashatók, belül, a kőfalba vájott boltocskánál, melynél a pap ül, a félhold szemlélhető.

Keresztyén egyházba is mentünk, mely deák iskolául is szolgál. Kérdeztük a tanítót: hogy miféle vallásu? s ő azt mondta, hogy a mienket követi, azt, melyet Melanchthon Fülep ur tanított. Mi azonban gyanuba vettük őket, hogy kálvinisták, mert az oltár előtt asztal állott; s a kivel szólottunk, azzal tudattuk gyanunkat. Mire ő azt mondta, hogy ők csak egy szin alatt veszik az Ur vacsoráját.

Aztán megnéztünk egy szép fürdőt. Gömbölyü kőépület, ólomfedélzettel; a falakból meleg viz csurog ki, s kellő közepén terem van, melyben nyakáig ér az embernek a hév viz.

Ezekén kívül semmi különöst sem láthatni a városban, s bizony, nagyon kell fájlalni, hogy ezen szép város disznóáll és kutyarekeszszé vált, mert a pompás épületeknek már csak külfalaik léteznek; a belső ronda és disztelen; a gyönyörű erkélyek és ablakok vagy lerontvák, vagy sárral betapasztvák. Dicső egy város lehetett; most számtalan sok benne a zsidó és a török, de kevés benne a jó keresztyén, mert ezek nagyból pópisták, kálvinisták és anabaptisták. A törökök itt is, valamint Pesten és Esztergomban semmit sem építenek, semmit sem hoznak helyre, ha valami roskadásnak indul. Mindössze két szép kőházat találtam; az egyiket a vásártéren e verssel:

Nemo confidat nimium secundis,

a másikat egy templom megett ilyes felirással:

Sic transit gloria mundi.

*) Az alsó várost érti.

A török temetők a városon kívül vannak; mindenik sírnál egy-egy kő van, olyatén, minők nálunk a határkövek; a vagyonosabbak magas, alul széles s felfelé mindinkább csucsuló, földdel megrakott odvas oszlopokat emelnek halottaiknak. A katona sírját kópja jelzi. A törökök majdnem valamennyien erős, ügyes emberek, szaladáshoz, ugráshoz, lövöldözéshez, kardforgatáshoz jólértők, különben miveletlen, baromi nép, de mely igen szives volt irántunk.

20-kán az urak megannyian Pestre hajóztak, s itt veres márványból épült szép fürdőt vettek szemügyre, melyet fűteni kell, hogy a falból kiömlő viz jó meleg legyen. Visszajövet Budára, itt is egy szép, nagy és terjedelmes, az imént említettnek módjára épült, ólommal fedett (mások pléhkel) fürdőt tekintettünk meg, mely három teremből áll. A hátsónak közepén üreg van, néhány lépcsővel, nagy mennyiségű vízzel. Oldalt, fenn, szép kútsóból foly váluba a viz, melynek minden budai fürdőben nehéz kénzaga van.

21-kén predikáltam; azután megnéztük a budai várkastélyt, mely dicső, hatalmas épület lehetett, szépen faragott kulcsarnokokkal: belülről pedig folyosó van szép veres márványból, magas oszlopokkal, s hosszában két nagy terem, aranyozott padolattal mindkettő. Az elsőnek alakjai csupa üstök lobogó tűz felett, s mellettök egy könyv. Ezen terem márványajtaja felett (tudni kell ugyanis, hogy a termék valamennyi ablakai és ajtai márványból valók) olvasható e felírás:

MAGNANIMUM PRINCIPEM VICTORIA
SEQUITUR 1484.

A másik terem padolatján csupa arany kigyó van, farkaikkal szájaikban. E mellett más szép terem találtatik, s ajtaja felett ezen irás:

WLADISLAVI REGIS HOC EST MAGNIFICUM
OPUS.

A magyar királyok szépen kifaragva, de összetépett arczulatokkal, a tizenkét égi jegy és szép könyvtár szemlélhetők benne. Ebben az égi testek állása van lefestve, ily felírással:

Cum Rex Matthias suscepit scepra Bohemae
Gentis, erat talis lucida forma coeli.

S ilyes szép terem még igen sok van, de mindnyáját nem lehetett megtekintenünk. A kaputól nem messze hever egy roppant nagy ágyu Francziaországból, melynek még nem láttam párját. Épen a kapu előtt négy, igen nagy, két ölnél hosszabb ágyu fekszik a fűben, mellettök kerekeken számos más. A bécsi kapu alatt függ egy nagy óriásláb, egy állkapcza, egy kópja, melylyel némi török egy ekevasat átlukasztott, s nagy, vastag patkó, melyet kettétört vala.

Itt mindenki világosan láthatja valóságát az isteni fenyegetésnek. Ime, a legpompásabb épületek mind a várban mind pedig a városban, mely a még fennálló kevés maradvány tanutétele szerint, pompás és dicső volt oly annyira, hogy a gyönyörűséges Augsburg sem multa felül, disznóolakká lettek, mert a törökök összetépi, összevagdaldják a szép királyképeket a várkastélyban; az ablakokat betapasztják sárral agyaggal; a háztetőket lehányják és deszkákkal rekesztik el a bejárást.

Junius 23-án tíz óra tájban elindultunk Budáról. A pasa harmincz személyt rendelt mellénk, kik bennünket Konstantinápolyig kísérenek; köztök volt a fekete de nyájas Szinánbeg, két öreg csausz és három jancsár. Először is Ráczevére érkeztünk. Ezen hosszadalmasan nagy mezőváros hódol mind a törököknek mind a Salm-Eck grófoknak. Lakosai magyarok, kik nagyobb részt kálvinisták, és rácok; az utóbbiaknak szép templomuk van. Ebben sok a gyertya és sok a kép, köztök az apostolok, és Mária a kis Jézussal karján. Az oltáron kis feszületek fekszenek. Ezen rácok görög hitvallásuak ugyan, de az isteni tiszteletet pápista módra végzik. A mezővárosban nagy vásár tartatik, melyet a bécsi kereskedők is szoktak

meglátogatni, kik gyermekeiket ide küldik a magyar nyelv megtanulása végett.

Más nap reggeli hat órakor elindulván, szép ligetek között haladtunk, melyek a Duna mindkét partján szemlélhetők s melyeket valamivel alantabb jobbról szép szőlőhegyek váltanak fel. Megállottunk Paksnál*). Ezen magyar falu és erősség, szárazon öt mérföldre fekszik Ráczevétől. A magyarok mindenféle étkeket hoztak nekünk. Itt töltöttük az éjtszakát.

Junius 25-kén reggel elindulván Paksról, mindig szép ligetek között haladva, melyek tele voltak almákkal és körteekkel, tiz órakor Tolnánál voltunk. Ez nagy mezőváros a Duna jobb partján; Pakstól öt mérföldre. Lakosai, valamint még más mezővárosok és faluk Budán alul, oly hiven ragaszkodnak császárukhoz, hogy noha behódolvák a töröknek, mégis adót fizetnek a császári felség tárházába, kinek hivei akarnak maradni. Vallásukra nézve nagyából kálvinisták, részben ariánusok. Nincsenek tudós hitszónokaik, ezek közül csak kevesen értik a deák nyelvet, beérik a magyarral. Némi gonosz, orzó és áruló nép lakik közöttök, az innen majdnem Bolgárországig elszórt rácok**), kik horvátul beszélnek, mert Horvátországból valók, kik Pál apostol leveleit hiszik, s kiknek babonájok és vallásuk majdnem olyan mint a görögöké. Ezek sok keresztyént árulnak el, segítenek is egynémelyeken pénzért; jól tudják a keresztyén világba vezető utakat, mutatják is gyakran a törököknek az ösvényeket, melyeken barmokat és embereket ragadozhatnak. Minthogy Tolnán Nándorfehérvárig kellett magunkat eleséggel ellátni, azért e helyütt töltöttük a napot. Egy polgárnál vacsoráltunk, s a magyarok mindenféle étkeket hoztak nekünk, kivált hatalmas dunai pontyokat, az egyik tizennégy fontot nyomott, a másik tizenhatot, s mindkettőnek együttvéve három magyar krajczár volt az ára. Vannak

*) Az utazónál: Papis. Verancsics Pakosnak írja. A „de Pakos“ nemzetség egy jelentésű a „Paksi“val.

**) Látszik, hogy azok nem voltak serbophilusok, kik az utazót oktatgatták.

harmincz fontosak is, igen szélesek és vastagok, de nem oly hosszúak, kövérségre disznóval is felérők. A magyarok jeles borrhól is gondoskodtak számunkra. Ők kalvinisták. Ezen helység hitszónoka Wittenbergben tanult, de most betegen feküdt podagrában. Beszéltem a káplánnal, az tanulatlan volt. A jobbágyok, valamint a paksiak is mindkét császárnak behódolvák, jószívűek és hűségesek voltak irántunk.

Junius 26-kán reggeli négy órakor elhagytuk Tolnát, s ismét szép ligetek között hajóztunk. Én pedig, mielőtt a Dunának balpartján fekvő bajai erősséghez közeledtünk volna, sok malomnak közepette, hol balról megszakadnak a ligetek, predikációt mondtam, Zakariás himnuszából indulván ki. Az ebédet egy szintén balról fekvő falunál költöttük el, melynek nevét elfeledtem feljegyezni. Három órakor elindulván, három pusztá templomnak szép romjait közel egymáshoz szemléltük, jobbról, azonfelül egy falut, melynek neve Veresmart*), s melynek magasabban fekvő erőssége szintén elpusztult. Itt épen hajónk orra előtt kilencz ökör általuszta a Dunát. Nemsokára Mohács nevü**) mezővároshoz jöttünk; s lévén még időnk, nagyságos uram és én jó fél mérföldre, hintón mentünk azon helyre, hol a Magyarországnak lakott utolsó király, Lajos, s vele harminczötezer embere, háromszáz-ezer törökkel megütközött, megveretett, és elveszett. Ezen mező most részben pusztá, részben szántóföld. Otlétünkkor hullámoztak a kalászkok. Még láthatni az árkokat, hol az ágyuk állottak, s hová a halottakat temették. Láttunk innen négy mérföldnyi távolságra egy magas hegyet, merre Pécs fekszik, s azon túl Mohácshoz hét mérföldre Sziget. Aztán megtekintettük azon helyet, hol Lajos király, midőn az ütközet után megfutamodva, mocsáron átlovagolt, vízben halt, vagy inkább

*) Veresmord-nak írja.

**) Vahitsch-nak írja.

megfuladt. Ő már tul volt a mocsáron, de lova visszahanyatlott vele, s úgy halt meg. És ezt egy öreg magyar mutatta nekünk, ki velünk jött, s ki maga is ott volt az ütközet alkalmával.

Visszaérkezvén Mohácsra, a hely bégje vagy kapitánya velünk vacsorált, és a törökök három ízben ezt kiáltották: Halla, halla, halla-hű.

Junius 27-kén hajnalban elindultunk Mohácsról, s a berkes partok között tovább haladva, jobbról egy falut találtunk s mellette a Dunában két malmot, aztán jókora magasságu hegyen egy ócska kastélyt; végre kellemes helyhez érkeztünk, puszta templom nagyszerű romjaival a bércz alján. Itt kiszállottunk, de rövid mulatozás után, ebéd ideje felé tovább hajóztunk, s öt óraker azon helyiséghez érkeztünk, hol a Stiriából jövő Dráva a Dunába szakad. Valamivel alantabb, jobbról, szép hegysor emelkedik. Az éjtszakát egy Erdőd nevű *) gyönyörű vár alatt töltöttük, mely a mezővárossal egyetemben nagyocska hegyen épült, s honnan tiz mérföldre szolgál a kilátás, szép, nyájas, termékeny térségre.

Másnap, idején tovább hajóztunk, s reggeli hét óraker Valkóvárhoz **) érkeztünk. Ez a Dunának jobb partján, hegyen épült, s elég terjedelmes mezővárossal van körülvéve. Miután itt magunkat a szükséges eleséggel elláttuk, utközben Valkó és Atyavár ***) között predikációt mondtam, Máté evangy. 5. A fehérszinű Atyavár alatt fekszik Rác-Ujlak †); a Dunaparton létező romok nyaraló és vadaskert romjai; mondják, hogy egész a városig terjedezett volt hajdanában a kert, mit a fennmaradt kőfal-kerítésből is gyanithatni.

*) Az utazó „Erdeydi“-nek írja.

**) A mai Vukovár, szerzőnknel: „Volkovar.“

***) Gerlach „Otiavar“-nak írja.

†) Gerlachnál: „Razisch-Oilak.“

Ujlakon alul fekszik egy puszta vár, melynek neve: Zerevik*). Az Ujlaktól Nándorfehérvárig terjedő hegyláncz legeslegszebb egész Magyarországon, szőlőkkel és szántóföldekkkel díszes. Az éjt Péterváradjánál töltöttük, mely nevét Péter nevű magyar urtól vette. Bástyái, tornyai szépen veszik ki magokat a hegyen; a török, mondják, 80,000 embert**) vesztett alatta, s végre is nem erőhatalommal, hanem kiéheztetéssel győzte meg az őrséget. Kevés ágyu van benne, közőlök kettőn Ulászló neve, egy harmadikon Ország János néhai szerémi püspöké olvasható. Egyébiránt, semmi különöst sem láthatni a várban; az örök laktanyái körülbelül olyasok, minők a Komáromban levők.

Junius 29-kén reggel Karlóczhoz †) érkeztünk s ezen szép mezővárosból eleséget szállitattunk hajóinkra; vévén utunkat Zimony felé, délben megállottunk Szalankemen nevű városkánál ††) A bal parton, hegyen, fekszik egy szép vár, neve: Titel. A Tiszának vize itt ömlik a Dunába. Minthogy az nap itt maradtunk, megtekintettük ama városkát, melynek fele, a várral együtt hegyen emelkedik, s kőfallal van körülvéve, s melyben szép kertek szemlélhetők; másik fele a hegynek alján terül el, s lakosai csupa ráczok, kiknek templomát megtekintvén, fekete köntösű apáczákat s papokat találtunk benne. Ezek néhány kenyér felett imádkoztak, melyekkel aztán nagyságos urunknak a templom előtt tisztelkedtek. A templom az új testamentomból vett képekkel van beírva, néhány bálványnyal is van feldiszitve; felül gömbölyű, minők a török mecsetek szoktak lenni.

Junius 30-kán kilencz órakor Nándorfehérvárhoz érkeztünk; fél mérfölddel felebb van egy falu, melynél zászlaiikat és

*) Valószínűleg az, melyet Verancsics „Cserög”-nek ír.

**) Talán toll- vagy sajtóhiba 8000 helyett.

†) A szerzőnél „Karloicz”; magyar neve ekkor „Karom” volt.

††) A szerző „Schlamikanik”-nak írja.

ágyuikat rendezgették a naszádosok. Ezen városnál szakad a Krajnból jövő Száva a Dunába.

Julius 1-jén a béghez mentünk, ki a városon kívül lakik, agyagból és fából készült, nem igen szép épületben, mert pompát ők a házak belsejében üznek, a jelesebb teremeknek mind falai mind padozata szőnyegekkel levén bevonva. A bég veres és zöld lombozattal átszótt aranyos köntösbe öltözködött, hogy urammal értekezhessék és ebédelhessen; körülötte agg hivei és tanácsosai, s az ajtó előtt kétszáz török. Talán ötven tál ételt tétetett előnkbe, s ebéd után két fiu által tánczot járatott; de uram hascsikarás miatt kénytelen volt rövid idő mulva távozni.

A város valamivel szebb Budánál, mert a török császár itt szép kőházakat építtetett, s mert az utcák kikövezéséről is gondoskodott. A legszebb áruboltok a ragúzaiaké. Laknak itt törökök, zsidók, rácok és ragúzaiak. Az utóbbiak, pápisták levén, szerzetest tartanak hitszónokul. A rácoknak Ráczkvétől fogva idáig mindenütt vannak papjaik, szerzeteseik, apáczaik. Ujlakon is van férfikolostor, Zimonyban pedig zárdák, mind barátok mind apáczaik számára.

A városon belül és kívül szép kertek vannak a házak körül. Nevezetes négy épület, melyek kőből és téglából egészen egyformán készültek, négyszegűek, ólommal fedvék, szép, kövezett piacztot képezők. Ezek az iparosok épületei. Kétemeletesek, bennök kamra kamra mellett s mindenikben tüzhely. Ezen házak közül a legnagyobb az, mely legközelebb esik a ragúzai árusátorokhoz, hosszú csarnokkal van megtoldva, s ennek mindkét oldalán bolt boltot ér, mindenféle mesteremberek, szabók, vargák, késgyártók, posztósok stb. számára. Miért is a város, lévén számos uj kőházai, melyek keresztyén foglyok, névszerint olaszok által építettek, és lévén szép kertjei, felülmulja Budát, holott ez mennyivel szebb volt hajdanában, midőn dicsőséges palotái még fennállottak.

Az említett kőházakon kívül a többiek deszkákból összetoldott, zsindeleyvel fedett nyomoru lakok. De a templomok, — számra tiz — a fürdők, a lóistállók, a felebbi négy iparosépület, s még egy ház, melyet a bég most építet magának a város végén, ezt távolból hatalmasnak gyanítatják, hozzá járulván még a vár is, mely ólommal és pléhvel fedett derekas öt tornyával elég magosan fekszik; maga a város részben dombon, részben sík földön épült.

A várban nem sok nevezetességet találtunk, amaz öt nagy tornyon kívül, melyek belső magvát képezik. Két részre oszlik, külön bástyái vannak mindenik résznek. A külsőnek faházaiban laknak a katonák: csöcselék nép. Innen fahidon jutni a belső részbe, hol táborszereiket tartják. Esztergom, Visegrád, Buda, Péterváradja és Nándorfehérvár táborszereik mind együtt véve sem érnek fel az egy Komárom felszerelésével. Budán és Nándorfehérvárott van ugyan sok ágyu, sok nagy ágyu, de ez jobbára roncsolt jószág, kereke csak kevés ágyunak van. Ezen belső várban láthatni néhány pánezélt, sisakot stb., melyek a mohácsi mezőről szállítottak ide.“

És most vegyünk bucsut a szerzőtől, ki szárazon tovább utazik Konstantinápoly felé, és mondjunk köszönetet neki, hogy hazánkról egynehány érdekes vonást jegyzett naplójába.

BÉKES GÁSPÁR PÁLYÁJÁHOZ

ÉS

BALASSA BÁLINT ERDÉLYI FOGSÁGÁHOZ

ADALÉK.

I.

Kornyáti Békes Gáspár, Fogarasföldének örökös grófja, Báthori Istvánnak, Erdély fejedelmi székeért versenytársa, nem volt silány, nem volt középszerű emberke; távulról sem volt oly gonosz, oly kegyetlen, minőnek őt Báthori kancellárja Forgács Ferencz nagyváradi püspök hirdeté vala. Bécsben ugy mint Konstantinápolyban őt másnak ismerték; s kit halála után Gálfi János ártatlannak mondott, kire Gyulai Pál őszinte tisztelet érzelmével tekintett, s ki végre szolgálatát felajánlotta versenytársának, és ennek hűségében halt meg: arról amugy heheburgyán ne hozzon kárhóztató ítéletet a történetíró; szabadságában állván egyéb-iránt eunek, sőt tisztében, mint hiszem, kettejük közül Báthorinak nyujtani a koszorút.

János Zsigmond 1570. december 15-kén Békest Gyulafehérvárról következő levéllel indította Albert rajnai pfalzgrófhöz és mindkét Bajorország herczegéhez: „János, fia néhai fenséges Jánosnak, Magyar-, Dalmát-, Horvátországok stb. királyának, Isten kegyelméből Erdélynek és Magyarország részeinek fejedelme.

Méltóságos fejdelem, őszintén kedvelt barátunk urunk. Üdvezletet és bármely vállalatának szerencsés sikert. Indítottuk méltóságos urasághoz teljes utasítással őszintén kegyelt hivünket, nagyságos kornyáti Békes Gáspárt, főkamarsunkat, tanácsosunkat és követünket, bizonyos és súlyos dolgokban, melyek személyünket illetik. Kérjük tehát nagyon méltóságos uraságot, tessenék ezen követünket kedvezőleg fogadni, annak, mit mondó leszen, kétségtelen hitelt adni, és irántunk való hajlamát szeretettel nyilvánítani, mit részünkről mi, ha Isten is úgy akarván, életben maradandunk, ügyekvők leszünk kegyesen megköszönni. Éljen minél jobban, kívánjuk. Kelt városunkban, Gyulafehérvárban, december 15-dik napján, az Úrnak 1570-dik esztendejében. Méltóságos urasághoz barátja János fejdelem stb.“

Előttem fekszik e levélnek — magában értetik, hogy deák — eredetije, melyet tudtomra közzé még nem tett senki, s melyre Szamosközi István, Bocskainak udvari historiographusa, nem mulasztotta el feljegyezni: „házasság dolga felől küldötte volt Békest.“ Ugy van; a Maximilian és János Zsigmond között Békesnek közbenjárásával. 1570. augusztus 16-án Speyerben kötött szerződéshez képest, Maximilián bajor sógorának, Albert hercegnek valamelyik leánya, névszerint Mária, az idősbik, fogott volna János Zsigmondnak hitvesül jutni, s Békes, nem ugyan december 15-kén, az oklevél keletkezésének napján, de tizenegy nappal később, december 26-kán indult utnak, urának nevében háztűznézni. Későn; mert Mária ekkor már Károly főherceggel járt jegyben.

Albert herceg még július 8-kán, tehát jóval ama szerződés kötése előtt, Rómából ismeretlen kéztől értesítést vett a császár szándékáról s figyelmeztetést egyuttal, hogy a célzatot talán legbiztosabban az által hárithatná el magától, ha Maximilián másik sógorának, a clevei és jülich-i fejdelemnek leányát, Sybillát, ajánlja a magáé helyett pótlékul. A herceg meg volt lepve a hír által, s hitelességét is kétségbe vonta, mert csak

imént találkozott a császárral Prágában, s az egy szócskával sem érintette a tárgyat. De september 3-kán kelt levelében Maximilián csakugyan kinyilatkoztatta, mint intézkedett legyen Mária jobbjá iránt. E házasság — irá a hercegnek — főtámasza azon szerződésnek, melyet elvégre sikerült egy veszedelmes ellenséggel köthetni, s mely általa fenn fog állani, nélküle meg fog bomlani. Juttassa eszébe Albert Ferdinand császár példáját, ki szintén egyik leányát, a későbbi florenczi hercegnét akarta János Zsigmondnak *) nőül adni. Nehézségeit a vallás iránt némitsa el azon körülmény, hogy a hercegnő számára vallásának szabad gyakorlata már ki van kötve. Albert beleegyezésétől függ az összes keresztyenség közjava, nyugalma. — Nővééréhez, Annához, adott külön levélben reményt látszik táplálni Maximilián, hogy ezen házasság által a vajda talán megnyerethetik a katolikus egyháznak; s más nap — september 4-kén — ismételve olyas választ kér a hercegtől, „mely a számos évek óta áhítozott czélt a keresztyenséggel megközelítesse elvégre“ **).

September 8-kán a bajor hercegnek következő válasza indult utnak:

„Hogy a török császár ezen házasságot s a rajta sarkalló békekötést megizlelhesse, az nem látszik valószínűnek előttünk. Ha pedig innen okot meritene magának Erdély erőszakos elfoglalására, mily nyomoruságra jutna leányunk e házasság következésében, mily kárt vallana az összes keresztyenség miatta! És tegyük fel, hogy ingatag ember lévén az Erdélyi, újból a törökhöz pártol, mily helyzete volna akkor leányunknak

*) Hurter, kinek kivonatából ismerjük e levelet, azt írja ugyan: „Johann Sigmunds Vater“, de Hurter ur rozsul olvasott, mit a hercegnek alább következő válasza bizonyít, nem is említve, hogy köztudomásra Johanna főhercegnőt Ferdinand két ízben is nőül ígértette János Zsigmondnak.

**) Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands und seiner Aeltern, Schafhausen, 1850, I. k. 162 l.

a pogányok és istentelen eretnekek közepette, kiktől hemzseg tudnivalóképen ama tartomány. Felséged tudja, minő átkos eretnokség, az unitáriusoké, harapódzott el lakosai között, mely reá, az Erdélyire is elragadt; tudja, hogy azok dicsekednek s joggal dicsekedhetnek, miszerint átkos tanuk és az alkoran között párányi különbség is alig van. Aztán, rabszolgájának mondja a török császár az Erdélyit; arról pedig nem is szólok, hogy ama tartomány módfelett miveletlen, hogy ő, az Erdélyi, nem örvend a legtisztesebb származásnak, hogy teste egy nagy betegség. S ily istentelen viszonyok, ennyi és ilyen nyomoruság közé taszitsuk én és hitvesem leányunkat? Felséged ugyan kilátást nyit nekünk, hogy a kedves gyermek nem fog a katolikus hitvallás gyakorlatában megháboríthatni; de mi ezt lehetetlennek tartjuk; mert találkozhatik-e ember-séges, akár egyházi, akár világi katolikus, ki nem vonakodnék efféle emberek között maradni? Való igaz, hogy boldog emlékezetű Ferdinand császár idejében neki, az Erdélyinek, felséged egyik nővére ígértetett hitvesül; de akkor még egészen más volt mind az ő állása, mind országáé. Akkor a török még nem volt oly gyilkos szomszédja Erdélynek, mint jelenleg; akkor ő, az Erdélyi, még fiatal volt, vallásában még nem oly annyira elvetemedett, a tanácsosok, kik környezték, tisztesebbek voltak s egészségi állapota is elütött a jelentől: akkor még más, még jobb kormányhoz lehetett remény“ *).

Maximilián ugyan Speyerből szeptember 30-án sógorához adott újabb levelében reményét fejezte ki, hogy a tárgynak nyugalmasabb átgondolása után majd más véleményben lesz a herceg, de szint ekkor a császárnak testvére, tehát Máriának anyai nagybátyja, az akkor harminczegy éves főherceg, Károly is fellépett mint kérő, s a bajor sietett leánya kezének odaigérésével. Így lőn Mária a stajer Károlynak jegyesévé s a

*) Hurter az id. h. 581—584. II.

szent-széktől nyert engedély után nejévé, így lőn az unitarius erdélyi fejedelemnek szánt ara II. Ferdinandnak anyjává s azon befolyása által, melyet fiára gyakorlott, az ellenreformatiónak előbb Stájerországban s a kapcsolatos tartományokban, majd az összes monarchiában nagyobb kisebb fokig eszközölje.

A bajor herczegnő eljegyzése csak januarius végén jutott Békesnek tudomására, midőn az akkor Prágában volt császárhoz érkezett. S ez most, mint ama római ismeretlen óhajtotta, csakugyan másik unokahugát, Sybillát, a clevei fejedelem leányát ajánlatta János Zsigmondnak, kit egyébiránt rútnak s a németen kívül más nyelvet nem értőnek irt le hallomás szerint a követ*). Ezen házasság bekövetkezésének reményében cseréltettek ki Prágában a mult évi szerződést megerősítő oklevelek s adta ki Maximilián Bécsben 1571. martius 10-én abbeli kötelezvényét, hogy azon esetre, ha János Zsigmond vagy örökösei Erdély birtokától elejtenének, — értsd: ha a német császárhoz állásuk miatt a Porta haragjának súlyát érzének — Opelnt és Ratibort Szileziában nyerjék kárpótlásul.

Négy nappal utóbb, 1571. januarius 14-kén, az utolsó Zápolya életének véget vetett a nehézkór.

II.

Maximilián Békest már korábban arról biztosította, hogy János Zsigmond magvaszakadásának esetében őt fogja a rendek által vajdául, Erdélyt a magyar király nevében kormányzó vajdául választatni. Hogy ez megtörténhessék, Békesnek János Zsigmond halála után nyomban haza kellett volna sietnie, de ő azt nemcsak nem cselekedte, hanem még két hónappal később is, még a vajda választására kitűzött napon is, miért, miért nem, Bécsben időzött. A mit ellenkezőt olvasunk Forgácsnál

*) Forgács Ferencz, rerum hung. sui temporis Commentarii, Pozsony, 1789, a 630. lapon.

és másoknál, az tévedés, s az elsőnél a valónak talán szándékos elferdítése. Egyes hadcsapatok mozgalmi Magyarországon arra látszottak mutatni, hogy Maximilián csakugyan befolyást akart gyakorolni a vajdaválasztás irányára. „Minket csoda hírekkel értetnek — írta 1571. április 6-kán Budavárból Musztafa pasa török császári helytartó Pozsonyba Verancsics Antal magyar királyi helytartónak — hogy Erdélyhez közel való várbeli kapitányoknak meghattátok volna, hogy valami indítást tennének Erdélyre. Azon kérünk, hogy a végbelieknek, főképen Erdélyhez közel valóknak erősen megparancsoljátok, hogy vesztegségben legyenek, miért hogy Erdély is az mi kegyelmes fejedelmünk jószága. Ha az szándékok, hogy valami háboruságot indítsanak, bizonyába semmit vele nem nyernek, mert hiszszük bizonynyal, hogy egy hónapot nem ér, Erdély határába ötven azvagy hatvan ezer tatár beérkezik; más az, hogy ismeg az erdélyiek az mi kegyelmes fejedelmünk jóakaratójából önnönmagok között az urak közzül választottak fejedelmet közöttök magoknak, kik ő felségét mindenben hiven akarják szolgálni. Azért ha mit inditnak is, magoknak tesznek kárt vele“ *).

Az erdélyi rendek 1571. április 1-jén Gyulafehérvárt tartott gyülekezeteökből május 17-kére tüzték ki a fejedelemtemetési és fejdelemválasztási gyűlés megnyilását. De ugy látszik, valamint Békes Bécsben, ugy somlyai Báthori István nagyváradi főkapitány Konstantinápolyban ideje korán ügyekezett magának biztosítani Erdély fejedelemségét azon esetre, ha, mint előre volt látható, János Zsigmond rövid idő alatt magtalanul fog kimulni. Ezen előzmény, valamint a szintén április 1-jén hozott s 6-kán a beglerbegnek már bejelentett végzés, hogy Báthori István testvérbátyjára, Kristófra, bizatott fegyveres kézzel örködni a rendek szabad választási joga felett, Musztafa pasával már eldöntöttnek látatta a fejedelemség kérdését.

*) Verancsics összes munkái, II. k.

Maximilián is ovakodott most erőszakos eszközökhöz nyulni, s Csáky Mihálytól János Zsigmond hatalmas kancellárjától és Hagymási Kristóftól János Zsigmond néhai bécsi követétől várta saját és illetőleg Békes igényeinek oltalmát. Összegyűlvén a rendek, május 23-kán sirjába fektették elholt urokat*), 24-kén fennállásukra célzó több rendbeli végzést hoztak**), az nap a fejdelemválasztás ügye is kerülvén szőnyegre. „Miért hogy római császár ő felségünk — írta Hagymási Kristóf 1571. május 27-kén Gyulafehérvárról Lisztius János veszprémi püspöknek és magyar kancellárnak — csekély személyünkre és vékony erőnkre bizta vala ez országbeli dolgainak pártolását, ám szólottunk még az gyűlés előtt cancellarius urammal, ki mondja vala, hogy igenis jól tudja, miképen egyezett volna meg megholt király fia római császár ő felségével, ki dologban Békes Gáspár uram járt, kinek ugy is kéne lennie; de bizonytalan lévén ez végezéseknek kimenetele, ország eleibe az megholt király ezt soha nem is bocsátotta, nem is merte bocsátani soha; mert megsejditvén ezt ez ország, főképen magyarországi urak és ez országbeli nemesség, nagyon rajta jártak ő felségének a király fiának, hogy ez országot hatalmas török császár oltalmától meg ne foszsa és haragjának ki ne tegye; de voltak olyanok is, kik kéz alatt az hatalmas portához járultanak.“ Igaz is, hogy az urak az megirt végezésekről semmit sem akarnak tudni, mondván: hogy az hátok megelt csináltatott és koholtatott. Lőn is nagy zúdulás az gyűlésnek első napján. Voltanak Békes Gáspár emberei is, kit tapasztaltunk magunk is. Véget vete ez zavarnak Csáky uram; bejön az gyűlés közibe az testamentummal és az hatalmas császár levelével, melyet az megholt

*) Egykoru naptári jegyzet, Schuller által az Archiv zur Kunde Siebenbürgens II-dik kötetében közölve.

**) „Az nemes uraknak stb. közönséges végzések, melyet Gyulafejérvárat ez jelen való pünkösd havának 24-dik napi gyűlésiben 1571-dik esztendőben egyenlő akarattal végeztenek‘ stb.

király fia életében még irt vala, parancsolván és megengedvén az szabad választást, mely utolsónak nyers szóval való felolvastatását praetendálván az gyűlés, csend leve, mindeneknek szeme az Báthori uramokra veté magát, miérthogy csendesen ültenek az öreg ajtó felé. Ezeknek utána késő levén már az idő, nagy sebbel lobbal kiki haza mene. Jöve pedig hozzám cancellarius uram; mondja: „Próbálja meg te kegyelmed holnap az végzéseek dolgát, de fejét jól felkösse; mü az mit ez végzésekről tudunk, azt csak mint az megholt kegyelmes urunk cancellarius tudjuk; mü soha az országnak arrul számot nem adhatunk, nem is adunk soha, az mit megholt kegyelmes urunknak tetszett cselekedni; lássa ezt Békes Gáspár ő kegyelme, az ki ebben járt, most is fut, fárad ott künn, de fejlődmi kontyot azért még nem vágunk fejére.“ Másnap — május 25-kén — alig valának együtt, ime minden további vita és szó nélkül kikiálták Báthori István uramot, az somlyait, főúr öreg nemzetet vajdának, de Csáky uramot ez nap nem láthattuk“ *).

A mely nap e levél Gyulafehérvárról Bécsbe indult, az nap Békes Gáspár Bécsből Konstantinápolyba irt Benkner Márk erdélyi szásznak, ki álpénzkoholás miatt kénytelen volt hazáját odahagyni, s ki hitét is odahagyván, mint Amhát bég, egyik tolmácsa volt a Portának. Békes őt talán már Erdélyben ismerte; talán csak akkor lépett vele választott rokonságra, akkor jött vele érintkezésbe, midőn a közelebb mult években, János király őt, Békest, mint húzamos ideig a török szövetség buzgó pártolóját, előbb Szolimánhoz, majd Szelimhez inditá vala követképen. A levél ekkép hangzik: „Az én uramnak, atyámfiának, Amhát begnek, az hatalmas császár hiv rabjának adassék az levél. Köszönetömet, magam ajánlását irom kegyelmednek,

*) Gr. Kemény József és nagyajtai Kovács István: Erdélyország történeti tára, Kolozsvár, 1837. I. k. 106. s következő l.

mint uramnak, atyámfiának. Istentül mindön jó szerencsét, hosszú életöt és jó egészséget kívánok kegyelmednek. Szerető atyámfia, Amhát beg, tudja azt kegyelmed, minemü atyafusággal te kegyelmed igyérte énneköm magát; kéröm kegyelmedet, mint uramat, szerelmes atyámfiát, hogy te kegyelmed ne hagyjon, hanem te kegyelmed fogja ugyan szive szerént az dolgot. Ke gyelmed tudja, kiknél kell töreködni, kegyelmed forgódjék és töreködjék szorgalmatosan az dologban. Ha az kegyelmes Uristen megkönyörül rajtam és jó végre viszi az dolgot, meg látja kegyelmed, hogy az mint megmondtam, jó atyádfia leszök. Én Istennek utána Memhet begre, Musztafa begre*) és te kegyelmedre biztam ott az dolgot. Az mit énvelem mieltök, magatokkal mielitök atyámfiai. Tartsa meg az Uristen kegyel medet mindön jóban. Ez levél költ Bécsben 27. napján pün kösd havának. 1571. Ke gyelmed atyjafia Békes Gáspár m. k. (**)

III.

Báthori István igen ügyesen viselte magát Maximilián irá nyában. Nyomban megválasztatása után Hagymásit magához híván, monda neki: „Tüstént irunk római császár urunk ő fel ségének; legyenek kegyelmetek csendesen, mert mü bizony soha ellenségi nem leszünk római császár ő felségének és az keresztyénségnek; az mi történt, annak okai nem vagyunk; látta kegyelmed is, mikép történtek az dolgok; ez mostani ve szedelemben és az töröknek közel voltában hazánkat vérbe, nyomoruságba, pusztulásba nem vethetjük; az elmultakat csak az idő pótolhatja ki.“ Bizalmaskodó magaviselete által Hagymásit épen magához hódította az uj fejdelem. Halljuk, Báthori

*) Mindketten magyar renegátok és portai tolmácsok.

**) Eredetiből. Rajta Benkner kezétől következő jegyzés: ‚Mein lieber Herr Vetter. Damit dass Ihr mir desto fester glauben meg, do schick' ich Euch ein Brief, den mir der Herr Békes noch geschickt hat von Wien.‘ (Leszakadt pecsét helye) ner m. p.

uram főembereit küldi ő felségéhez — írta amaz Maximilián kancellárjának — hiszünk is neki, mert jámbor, istenfélő nemzetség.

S Báthori csakugyan megesküdtött Maximiliánnak, hogy neki, mint legkegyelmesebb urának és utódainak, tudniillik Magyarország törvényes királyainak hive leendő; s hogy vajdai tisztét, a hűségére bizott jószágokkal és várakkal egyetemben, mihelyest ő császári királyi felsége azokat visszakövetelő leszen, Maximilián vagy biztosai kezéhez adandja^{*)}). A császárt ezen fogadása, a bécsi udvar katolikus urait azon ígérete által nyerte meg magának, hogy még a múlt évben fogadván be Nagyváradra a jesuitákat, ezeknek innen Erdélybe nyitva álland az ut.

A dolgok ez állásában Békesnek, az unitariusnak, csillagzata Bécsben is halványodni kezdett. Ugy látszik, még azon reménnyel indult az 1571-diki nyáron Erdélybe, hogy valamint Ferdinand idejében Dobó mellett Kendi is volt vajda, úgy Báthori mellett ő is fog Maximilián vajdája lehetni Erdélyben. De ide érkezése után röviddel hívságosnak mutatkozott e reménye: a ki oly erős, oly biztos kézzel fogta a gyepőt, mint Báthori, az nem lehetett hajlandó valakivel osztozkodni a főhatalomban. Boszuságában fogarasi várába zárkozott Békes; s a mi csak kitelhetett tőle, elkövetett mindent, hogy Báthori bukását Erdélyben, Bécsben, a Portánál eszközösbe vegye. A fejdelem őt ez uttal is megelőzte, 1573-ban Fogarast elfoglaltatta, magát Békest Magyarországra, s innét Bécsbe, Prágába szalasztotta. Mint ügyekezett Békes magának ekkor a Porta oltalmát kiérdemelni, s mint szedetett rá Szokoli Mehemed nagyvezir által, — ha ugyan hitelt adott ennek — arról másutt s mindenesetre más alkalommal fogok szólni. Most és e helytt elégséges annyit mondanom, hogy Maximilián őt kéz alatt

*) Pray kéziratai, H. 58. Bethlen Farkas, II. k. 212. s következő l.

segítette, mert a függetlenségre törekvő Báthoriban jelenleg már lehetetlen volt azt fel nem ismernie, ki röviddel utóbb még a lengyel királyi koronáért is diadalmasan versenyzett vele; s hogy a Porta Békes célzatainak ellenére Báthorit a budai és temesvári beglerbegek oltalmáról biztosította.

„Én a Portát mindaddig sürgettem császár ő felsége engedelméből — irá Békes 1575. május 3-án meghittjének Radák Lászlónak Prágából Erdélybe — hogy Istennek kegyelmességéből onnét engedelünk vagyon, hogy én ti kegyelmetekhez bemenjek az országba, és hogy a vajdát, ha Istennek akaratja leszen, vagy kezünkbe vegyük, avagy az országból kiüzzük, és én az országban maradjak. Ugyanazt mondta a fővezér pasa: Jól értjük mi, hogy az ország szereti Békest, a vajdát pedig igen gyűlöli; azért legyen ember, ha országot akar birni, azért támadjon reá az ebre“ *). És tizenegy nappal később, május 14-kén ugyancsak Prágából s ugyancsak Radáknak ezeket írja: „Ő felségének az tetszik ez dologban, hogy én mindjárt alámenjek innét, és ott alatt Kassa mellett várjam az ti kegyelmetek válaszát ez dolognak hamarabb voltáért; mert így igen késedelmesnek itéli ő felsége, hogy én még itt várjam a kegyelmetek válaszát. Azért bizott uram, barátom: én menten megyek alá, és ott várom a kegyelmetek válaszát oly helyen, hogy senki egyéb nem tudja Ruber uramnál (Maximilián kassai főkapitánya), a hol én leszek Kassa mellett.“

Alá is ment, mint szándéka vala, s Kassánál több magyarországi ur és főbb nemes találkozott vele, köztök az akkor huszonnégy éves Balassa Bálint, János királyi főkamárásnak az ország egyik hatalmas dynastájának fia, ki már azelőtt három évvel „Beteg lelkeknek való fives kertecske“ czim alatt igénytelen verskoszorút bocsátott közre, s kiben a magyar költészet történetirója most a tizenhatodik század lyrájának legmagasztosabb

*) Erdély történetei tára, I. k. 113. l.; hibásan az 1573-dik évhez.

képviselőjét szemléli. Musztafa budai pasa, tudomására jutván Békes hiveinek előbb Kassán, majd Szatmártt gyülekezése, 1575. június 30-án ekkép irt Báthori Istvánnak: „Tekintetős és nagyságos urnak, somlyai Báthori Istvánnak, Erdélyországnak nömös gondviselőjének, nekünk tisztölendő barátunknak. Mi Musztafa pasa az hatalmas török császárnak főheltartója Budán, és gondviselője Magyarországnak. Tekintetes és nagyságos ur, nekünk tisztölendő barátunk, köszönetünk és magunk ajánlásának utána. Bizonynyal értjük azt mi, hogy az némöt párt mind napról napra gyüleközik és szaporodik, kiknek gyülesiknek bizonyos okát még ennyi ideig is, minékünk bizonynyal meg nem jelonté nagyságod, jóllehet más által mi megértöttük, hogy midön akaratjok az volna, hogy Erdélyben békéköznének, mi penig az mi kegyelmes fejdelmünk parancsolatjához tartván magunkat, minthogy az mi kegyelmes fejdelmünknek Erdélyország saját jószága: mi mindön órában a mi birtokunk alatt valókkal, mindön hadi szerszámunkkal készek vagyunk az ü felsége jószágának megoltalmazására; azért ha szükségösök leszönk, minekönk idején adja tudtunkra nagyságod; mert ha késén adja nagyságod tudtunkra, nem találunk alkalmatosságot benne, hogy hörtelen mehessünk; hol penig Erdélyországnak csak egy követ azok elfoglalják, jól tudja nagyságod, mint nem veheti az mi kegyelmes fejdelmünk jó nevön nagyságodtul, és mi következők belőle, kinek nem mi, hanem nagyságod leszen oka, hogy ennyi ideig is azoknak gyülesöket hallogattad és hirrre nem tötted. Isten nagyságoddal. Datum Budaë, 30. die Junii 1575“ *).

Békes ekkor már Désnél táborozott a nagyobb és kisebb Szamos egybeömlésénél, honnan késedelem nélkül Tordához szállott. A mely nap Tordára érkezett, az nap lovagolt be Gyulafehérvárra Báthorihoz két századmagával Hagymási Kristóf. Az ildomos ember megjelenése erős reménnyel töltötte el a

*) Eredetiből.

fejdelmet, hogy a rendeknek csak kisebb része fogja Békes ügyét támogatni; s csakugyan más nap ezer száz is csatlakozott Báthorihoz Helwig Agoston szebeni polgármester vezérlete alatt. Kornis Gáspár huszti kapitány is hozzá sietett lovasaival — írja Bethlen Farkas — hanem Erdély szélein Balassa Bálintra bukván, megütközött vele, s katonáit ugyan elszélesztette, de maga sebet vévén, nem juthatott el a vajdához, Balassa pedig amugy elhagyatva szerteszét barangolván, Hagymási embereire bukkant, kik őt megsebesítették, fogságba ejtették, s a vajdához hurczolták.

IV.

Tudjuk, hogy Békes Kerelő-Szent-Pálnál a Maros mellett 1575. július 10-én*) Báthori által megverettet, és tudjuk, hogy a diadalmas fejdelem, az 1575. Jakab napján Kolozsvárt megnyilt országgyűlés által halált mondatott a menekültekre, köztök magára Békesre, s halált a főbb foglyokra. Balassát megkímélte; talán mert volt idő, midőn szorosabb barátságban állott atyjával, talán mert az észnek és szívnek gazdag adományaival felruházott ifju a genius büverejével őt lefegyverzette; és mindenesetre azért is, mert Balassa nem lévén Erdélyből, nem a részekből való: hitszegésről, árulásról valamint nem vádoltathatott, ugy abban nem marasztathatott el. Báthori mindamellet őt egyelőre fogságban tartotta, s iránta Amurat szultán 1575. december 17-kén következő levelet bocsátott Erdély fejdelméhez: „A közelebb mult napokban adtunk levelet hozzád, melyben meghagytuk, hogy Balassa fiát és Sárközi Mihályt a Békes háborujában elfogott egyéb rabszolgákkal egyetemben küldjed magasságos portánkra. Te pedig hozzánk küldött leveledben azt válaszoltad: hogy a Békes

*) A Wagner által közzétett szepesi krónika szerint ugyan július 9-dike lett volna az ütközet napja, de erdélyi egykoru jegyzet ezt július 10-kére teszi.

háborujában elfogott valamennyi rabszolga áruló volt, miért is megannyi halállal lakolt az egy Balassa János fián kívül, kiről irod, hogy halálos sebben nyavalyog. Ez okon most rabszolgáink közül hozzád küldjük Amhád csasznt, komolyan meghagyván neked, hogy mondott Balassa János fiát és Sárközi Mihályt a Békes háborujában elfogott többi rabszolgákkal egyetemben, küldd azonnal magasságos portánkhoz, máskép nem cselekedvén és semmi mentséghez nem nyulván, mint melynek különben is nem léssen helye előttünk. Mert tudjad, hogy magasságos portánknál azokra, és különösen Balassa János fiára szükségünk van, nagy szükségünk. Ehhezképest jelen parancsolatunk értelmében, elmellőzvé minden mentséget, el ne mulaszd mondott csaszunkkal a mondott rabszolgákat magasságos portánkhoz küldeni. Másként nem cselekedvén. Kelt Konstantinápolyban, 1575. december 17-én“ *).

Szót fogadni, annyi lett volna Báthori részéről, mint felségjogáról lemondania, magát a Porta rabszolgájának vallván, kinek őt Konstantinápolyban amugy is czimezgették. Ez okon Szokoli Mehemed nagyvezirhez levelet adott az erdélyi fejdelem: „Az hatalmas császár és te nagyságod levelét megküldte az tömösvári pasa; parancsolja nekem, hogy Balassa János fiát, egyéb főrabokkal, az kik volnának, beküldeném az hatalmas császár portájára. Én mint hiv rabja és engedelmes szolgája mindenbe az hatalmas császárnak és te nagyságodnak, akarám tudására adni nagyságodnak, hogy az Balassa János fia itt kézben vagyon, de ezenkívül főfogoly semmi nincs, mert az harcznak utána is, az melyek Békessel árultatásba és praktikába részesek és főindító okai voltak, azokat levágattuk az többinek példájáért. Az bódog emlékezetű Szuliman császár jeles főrabokat, kiket szablyájával, hatalmával megfogott:

*) Gerlach István (Ungnad Dávid magyar királyi követ udvari papjának) naplójából, hol jelen levél deák fordításban közöltetik.

Nádasdit, Prini Pétert, Bornemissza Farkast, Bebék Györgyöt az megholt János királynak és atyjának megadta, kiből nagy tisztessége és jó hiru nevededett az magyar nemzet közt, látván az hatalmas császár hozzá való kegyelmességét és tekintetét. Hogyha pedig engemet te nagyságod reá kénszerit, hogy beküldjem, szidalmas leszen köztök az én nevem, és minden tekintetek elfordul énrólam. Ha valamely ez idevalókba foglyá esik, soha semmiképen meg nem szabadithatom, most is pedig egy főszolgám Barbély György fogva vagyon nálók: ha ez nem volna, mi nem törekednénk efféle árulók mellett. — Ez is előttem áll, hogy nekünk keresztyéneknek hőtünk ellen vagyon, és az megholt fejedelmek is soha egy rabot sem köldtek Portára, sőt sokat szabadítottak, és abból jó hirt nevet vöttek és szeretetet mindenektől. Könyörgök azért te nagyságodnak, tekintsen kegyelmesen az én könyörgésemre és mentsen meg engem ez nagy gyalázattul; mindazáltal mindenekbe az hatalmas császár és te nagyságod jóakarátja legyen. Mikor egy szolgánk az Balassi fiát megfogta, egy bottal ütötte volt agyon (értsd: agyba), kibe megsüketült, és az kórság is gyakorlatossággal üti el; ugyannyira vagyon, hogy sem élhet sem halhat“*).

V.

De honnan eredhetett a Portának rendkívüli neheztelése az ifju Balassára? fogja kérdeni egynémelyik olvasóm. Felelet: A Porta Jánost, az atyát, akarta sujtani Bálintban, a fiuban. — Jánosnak kékkői vára hatalmas börtönnel volt ellátva, s e börtönben néhány nevesebb török rabnak jutott hely. Tisztartóját Pintér Benedeknek hitták, kit színre pénzeinek elsikkasztásáról vádolván, békóba veretett s a török rabok börtönébe vettetett. Pintér itt kegyetlennek, irgalmatlannak szidta urát, s fogoly társait arra birta, hogy közülök egy kikérődzkedvén,

*) Eredetiből (fogalmazási minutájából).

mintha a váltságdíj beszerzése volna célja, keresse fel Musztafa budai pasát, s küldessen általa szabott napra Kékkőhöz katonákat, kiket ők alkalmas helyen felvonszanak a várba, s kik Balassát megölvén, a Porta hatalmába ejtsék az erősséget. Magában értetik, hogy urát mindenről értesítette a tisztartó, névszerint a helyről, napról és óráról, hol és mikor szándékol-tatik eszközölni a cselszövény. Éjtszakának idején néma csendben megérkeznek Fülekből, Nógrádból, Budavárból a török gyalogok. Az első felvonatik a várba, fel utána még négy. A többiek hijába lesvén a jelt, melyet, miként egymást közt előre kicsináltak, azok adni fognak a künnlevőknek, gyanították a kudarcot, és közülök az tartotta magát szerencsésnek, ki Balassa lovasai elől még idejekorán megmenekülhetett*).

Musztafa tajtékozott mérgében e hirnek hallatára. S felhasználván a zavart, melybe Békes merénylete az ország tetemes részét ejté vala, Alinak a székesfehérvári begnek meghagyta, álljon boszút Kékkő kiostromlásával. Ruebernek, Maximilán kassai főkapitányának egész figyelme Erdélyre levén fordítva, Balassa segédet kért a császárnak Bécsben székelő helyettessétől, Károly főhercegtől, s várt is tőle segédet, mert Kékkő egyik őrhelye volt a bányavárosi kerületnek. És Forgács Simon a dunántuli magyar hadak főkapitánya, Kilmann Endre komáromi, Gregoróczi Vincze győri és Huszár Péter pápai parancsnokok csakugyan oda útasítottak, hogy vegyék elejét a veszedelemnek. Ők azonban Viglesnél, Zólyomtól két mérföldre megállapodván, a bányavárosok megvédésére szoritkoztak, s talán, mert a garázda Balassa János személyes ellenei voltak, talán, mert vélték, hogy okuk van őt, a pártütésről már korábban vádoltat, most sem tartani Maximilián hívének: mozdu-latlanul nézték, midőn Alibeg 1575. július 20-ka táján nemcsak

* Istvánfi, XXV.

Kékkőt, hanem Balassának egy másik várát, Divényt is megvették *).

Sulyosabb napok soha sem neheztedek az öregre: tizen-négyszáz nap alatt veszendőbe mentek mind várai mind fia; és rövid idő múlva még arról is értesült, hogy a budai pasa szemébe nevetett Istvánfinak, akkor Maximilián tanácsosának, midőn ez a békekötés ideje alatt elfoglalt várakat visszakövetelte; s hogy a szultán Bálintnak Konstantinápolyba küldetését sürgeti. Láttuk felebb Báthorinak a mily nemes oly ildomos tiltakozását e kivánság irányában; s az ő tanácsára, valamint az őt Erdély fejedelmi székén felváltó Báthori Kristóféra fordult, úgy látszik, Balassa most kérelemmel a Portához. Maximilián konstantinápolyi követének, Ungnad Dávidnak evangélikus udvari papja, Gerlach István, gondosan vitt naplójába 1576. december 31-kén ezt jegyezte: „Mehemet pasának egyik embere jelentést tett uramnak, hogy a magyar ur Valassian (értsd: Balassa vagy Balassi J.) két török foglyot küldött Mehemed pasához levéllel, melyben igéri, hogy kész magát az övéivel egyetemben alávetni a Portának, s kész valamennyi török foglyait elbocsátani, ha fiának, ki tavál a Békes-féle háboruban a törökök (értsd Báthori) kezébe esett, szintén visszaadják szabadságát, s ha neki, Jánosnak, és az övéinek biztos urodalmat adnak szék-helyül.”

Balassa Jánosnak e lépése legalább annyit eredményezett, hogy fiát, Bálintot, mint kire már most nem lehetett oka annyira neheztelnie a szultánnak, Báthori Kristóf szabadon merte bocsátani. A nagyvezirnek a fejedelemhez adott egyik leveléből, melyet 1577. februárius 27-kén kézbesítettek Báthorinak, látom, hogy Bálint ekkor már szabad lábon volt, sőt szabad volt már korábban, mert a nagyvezirnek itt következő, kelet nélküli levele, mely amazt megelőzte, róla, mint már nem foglyorról,

*) Istvánfi az id. h. Egykoru jegyzetek Wagnernél, Scep. II. 62 s 264.

tesz említést. Közlöm ezt egész terjedelmében¹, azért is, mert vonatkozik a felebb, Istvánfi után előadott kékkői celszövénynek egyik főszemélyére, kiről valamint általában Bálintnak erdélyi fogságáról s innen kimeneküléséről a hazafiai lelkű báró Balassa Antal kétségkívül még több okiratot fog ősi fészkeben találni.

„Jésus vallásán való erdélyi uraknak urának, Báthori Kristófnak, erdélyi vajdának, barátság szerint való köszönetemet és szolgálatomat írom nagyságodnak. — Ennek előtte Balassi János fia, Balassi Bálint, az Békes Gáspárral, mint árulóval, az Erdélyországba haddal bejött volt. Akkor foglyá esett volt, ki az ország veszedelmére jött volt be. De mikoron azt megértette volna az budai basa, ő is az ő népét mindjárt hozzahíván és gyűjtven, mindjára elindult, hogy azoknak a kik az hadba vannak, eszt elveszesse. Ugyanakkor Balassi Jánostól két várát megvőtt. Annakelőtte esett volt rabbá az kit az én levelemmel odaküldtem Lutfi-oda-basa. Balassi Jánostól szinte az tájban ez az Lutfi-oda-pasa elkéredzett volt kezességén Budára. Ezalatt még oda járt Budára, az Balassi János két várát megvőtték az mi felekénk (feleink). Ő immár, miért hogy az várakat megvőtték volt, megszabadult volt. Azután Balassi János kinzotta az rabokat, az kik kezesek voltak Lutfi-oda-basáért. Azt mondta: törekedjete az én fiam szabadulásaért és én nem kinalak titöket. Most azt értem az portára, hogy most is öket erősen kinozza az Oda-basáért. Azért kérlek énhozzám való atyafiuságodért és barátságodért, hogy miképen nagyságod is megszabadította Balassi Bálintot; (s.) az Oda-basát és az ő kezesit, a miképen felfogadta Balassi János, hogy nem bántja az rabokat, nem kinozza: hogy szerezz egy levelet Balassi Jánostól Lutfi-oda-basának, hogy ő megszabadult; és az rabokat, az kik kezesek érette, ne kinozza és ötet nem kívánja oda többé“ *).

*) Az egykoru hivatalos fordítás minutájából, melynek felirása: „Exemplum litterarum Mehmet passae.“

ERDÉLY

S A

PORTAI ADÓ

Báthori István és Kristóf alatt.

Országglásának végszakában János Zsigmond évenként tízezer aranyat fizetett adóul a Portának. Halála után ugyanaz maradván Erdély s a részek terjedelme, ugyanazok a végek, mind a temesvári beglerbeg, mind a budai vezirpasa, tartományaik irányában ugyanaz maradt az adó is.

Szelim császár levele, melyet Kendi Sándor 1572. martius 13-kán Báthori Istvánnak hozott a Portától, Erdély s a részek terjedelmét minden csonkítás ellen biztosította: „Az mint először az Erdélyország az megholt királnak adatott — úgy szól a levél — és az mint ő birta, teneked is teljességgel úgy engedtem birnod.“ Kendi szintakkor Szokoli Mehemed nagyvezirtől is hozott levelet, melyben olvasom: „Mint ezelőtt az föld az megholt királnak adatott, azonképen neked is teljes birodalmával. Ennekelőtte az hatalmas császár parancsolatot kildett vala az budai és temesvári beglerbegeknek, hogy az mely faluk az regestumba nincsenek (értsd Halul beg lajstromát, mely a Portának magyarországi birtokát, mind a magyar király mind

az erdélyi fejdelem irányában szabályozta) semmi bántásuk ne lenne; im mastan is eressen megparancsoltuk, hogy ezután is semmi bántásuk ne legyen. Azon igyekezem Isten segítségével, hogy az községnek csendessége legyen“ *).

Báthori elégllette a biztosítékot, melyet ezen s hasonló levelek nyújtottak neki, s egyelőre, úgy látszik, még hűbér-okmányt sem íratott magának, mely végre is csak függőségét szabályozta, s melynek, mint általában bármily okleveleknek kiadásaért busásan kellett fizetni: „Az menediklevelet az adónak — írta 1573-ban Murad tolmács Báthori Istvánnak — meg nem akará az Kegat — emíni megadni, a ki által minden császári levelet kiszolgáltatnak; hanem azt mondá: hogy mi oka, hogy minden urak, szangyákok és beglerbegek és vajdák az ország bírása felől beratot vesznek, azaz: császári privilegiumot, erdéli vajda pedig csak hallgatásba vagyon? Eredj, úgymond, jüjenek ide az kevetek, és hozzák meg az privilegium pinzit, osztán megadom, úgymond. Osztán az pasának (Mehmed nagyvezirt érti) megmondottam: megadassa az menediklevelet; de meghagyá, hogy vajda uram is vigye ki az privilegiumot“ **). S Báthori csakugyan kénytelen volt kivenni a kiváltáslevelet, az athnamét.

Mit ma nyugtatóványnak vagy nyugtának mondunk, azt menedéklevélnek mondta a XVI-dik század magyarja. A Báthori által 1572-re fizetett adót Konstantinápolyban ekkép nyugtatóványozták:

„Kilencz száz hetvenkilencz esztendőnek (a hedzsira évét érti) adaja Báthori István vajdátul, erdélyi vajdátul, Erdélyországról tiz ezör arany forint megküldetött, az én tárházamba beadatott Kemin István által, kiről menedéklevelemet adtam, ha szikes leszen“ ***).

*) Az egykoru hivatalos fordítás minutájából.

***) Eredetiből.

***) Az egykoru hivatalos fordítás egyik példányából.

Az 1574-diki adó beszolgáltatásáról ekkép hangzik a nyugtatvány:

„Erdélyi vajda, Báthori István vajda, az Isten adjon hosszú életet. Az én parancsolatom oda jutván, így tudjad meg, hogy Erdélyországból minden esztendőre, ez mostanira is az adót megadták. Az én parancsolatom oda jutván, az országot őrizd, vigyázz, az községet szépen tartsad, ne legyen bántásuk. Ha valamely felől hirt hallasz, add tudtomra énnekem; ezt így tudd meg“ *).

Egyébiránt ezen tizezer arany forinton kívül még sok egyebet róttak a szultánok évenként Erdélyre. Szelimnek 1573-ból való egyik levele szól ekképen:

„Erdélyi vajda, Báthori István vajda, téged Isten éltesse. Az én parancsolatom oda jutván, így tudjad meg. Tavaly az te hűséged és barátságod szerint kendert kildetél vala, kivel szükséges koromba találtál vala meg; mastan is az én hajóim szükségére az mihozzánk való barátságod szerint kildj az menyinek szerét tehetőd; tedd szerét és kildd alá Nándorfehérvárra, az temesvári passának add tudtára. Ennekem erre igen nagy szükségem vagyon, kinél most nagyobb szükségem nincsen. Valamennyit kildesz, nekem jelents meg. Azon légy, hogy martius havának tizenkettedik napjára elkildjed az mennél többnek szerét teheted. Magad megerőltessed és tedd szerét. Így tudd meg“ **).

Midőn a szultánnak kedve kerekedett szebbnél szebb selymokat birni, ilyes levelet fogalmaztatott:

„Erdélyi vajda, az Krisztus vallásán való magyar uraknak ura. Ez az én parancsolatom oda jutván, úgy tudjad meg, hogy mast énnekem szükségem vagyon selymokra; azért ott Erdélyországba az melyeket találhatnak nekem valókat, harminczat

*) Egykoru hivatalos fordítás.

***) Az egykoru hivatalos fordítás minutája.

kild mindjárást, melyekért az én udvari csauszim kezzől egyet, Haszán csauszt oda hozzád bocsáttam, ki mikor oda jut hozzád, az minemőket ott Erdélyországba találnak nekönk valókat adasd ő kezébe. Ezt miveljed az én harátságomért, hogy harminczat kildj. Add penig az csausz kezébe, ő meghozza az én portámra“ *).

Magában értetik, hogy a vajda sietett megfelelni a kívánságnak, s a szultán madarászmestere kívánságának, mely ekkép hangzott:

„Az Krisztus vallásán való magyar uraknak ura, erdélyi vajda! Készenetemet, szolgálatomat irom te nagyságodnak. Ezt akarom tudodra adnom, hogy az minemő solymokat ott Erdélbe találnak jókat, válogattakat, az hatalmas császár Haszán csauszt odakildte hozzád érette, parancsolatot is kildett. Én is kenyergők nagyságodnak, hogy nagyságod Haszán csauszt jó kedvvel lássad és jó solymokat kildj. Én is te nagyságodhoz jó akarattal vagyok, minden javát kívánom nagyságodnak. Ezelőtt mikor az havaseli vajda az solymokat bekildte, nekem is kettőt vagy hármát kildett. Kenyergek nagyságodnak, hogy nagyságod is kildjen nekem is. Kit megszolgálók nagyságodnak. Isten tartsa meg nagyságodat“ **).

Azon vesztegetési rendszer, mely aránytalanul nagy mértékben divatozott a Portánál, magával hozta, hogy a tisztviselőknek kijárni szokott évenkénti ajándékok mennyiségre majdnem magát az adót is felülmúlták.

Előttem fekszik Báthori István konstantinápolyi ügyviselőjének — gondolom Gyulai Mihálynak — számadása a Balogh Ferencz által 1573-ban hozott pénzek miként történt kiosztogatásáról:

„Az hatalmas császárnak adtunk tiz ezer arany forintot, száz gíra ezüstöt.

*) Az egykoru hivatalos fordítás minutája.

**) Egykoru hivatalos fordítás.

Az fővezérnek adtunk tall. 5000,
és húsz gíra ezüstöt.

Mamhut pasának adtunk tall. 300,
tíz gíra ezüstöt.

Amhát pasának adtunk tall. 300,
tíz gíra ezüstöt.

Mustafa pasának tall. 300,
tíz gíra ezüstöt.

Szinán pasának tall. 300,
egy aranyos kupát.

Ferodon agának tall. 200,
egy kupát, egy aranyos fegyverderekat.

Amhát csausznak tall. 300,
egy hintót négy lóval egyetemben.

Murad begnek tall. 100,
Csausz-pasának egy kupát.

Kapi-agának egy kupát.

Kapcsilar kihajának egy kupát.

Az pasa kihajának egy kupát.

Annakfelette adott Ferencz uram én kezembe száz arany forintot, kit Piali pasának kell adni, nagyságodnak könyörgök, hogy nagyságod az (másik) százat is küldje meg, mert most útba vagyok; tudom hogy mindjárt rám küld, én bizony meg nem adhatom, mert nekem is nincs“*).

A telhetetlen tisztviselők nem elégtették az ajándékokat, magok és mások számára még többet-többet kunyoráltak. Fennmaradt Ferodon agának köszönő válasza:

„Köszönetemnek és szolgálatomnak utána. Im, értöm, hogy bekildtettek az adót; azt, kit nekem kildtetek, azt is megadták; köszönetem, Isten fogadja. Én ezután mastansággal semmit nem kívánok, mert nekem kedvemet kerestétök, kit megszolgalok;

*) Petki János erdélyi kancellárnak 1607-ben készült másolatából.

de azért mastansággal én is kenyörgök, hogy az nisansí begnek az ő régi tervén szerént való jargallását, kit meg nem kildettetök, ki régi szolgája az császárnak, adjatok meg, és keressétek kedvét, mert nekünk is régtől fogva való mester atyánkfia, az mit annak adtok, ugy tartjuk, mintha nekünk adnátok.

Továbbá, az mely szekérre temagad felölsz, szép és jó lovak legyenek benne, olyat kildj nekem; te is valamit nekem parancsolsz, vagy jó lovat kívánsz, vagy egyebet, kész leszek megkildeni. Egyebet mast semmit nem kívánok, csak hogy mast a szekeret lovastul kildd meg. Isten tartson meg“ *).

A szultán, III. Murad, azonképen leste az alkalmat, hogy felebb rugtathassa az adót. Midőn Bathorinak versenytársa a fejdelemségért, Békes Gáspár, nagyobb adó felajánlásával ügyekezett a Portát magának megnyerni, felhivás ment István vajdához: öregbitse öt ezer arannyal az adót; s midőn Békes, a töröknek is segédével, Erdélyből kiüzetett, megujult s most már parancsoló alakban a felhivás. 1575. september 8-kán Gruyo Péter Mehemed nagyvezirnek következő levelét szolgáltatta az akkor Gyulafehérvárott mulatozó vajda kezéhez:

„Az keresztyén valláson való uraknak urának, Báthori Estvánnak, Erdélyországnak vajdájának köszenetemet és szolgálatomat irok (sic). Ezt e levelet ugy értсед: Ennekelötte levelet irtál énnem, kivel jelentetted, mivelhogy az többi vajdáknak (a moldvait és havasalföldit érti) meg volt parancsolva, hogy az adót ötezer arannyal megjobbitsák, neked is parancsolva volt, hogy te az adót ennyivel megjobbitanád. Kire te ilyen választ löttél: Ha az hatalmas császár az adót megnagyobbitja és az országon megveszi, ezt az németek megértvén, azonnal evvel fognak dicsekedni: Ám az töröknek igen hisz, de meglátod, hogy végre az országot is elveszik tetüled;

*) Az egykoru fordítás minutájából.

tiketeket rabbá tesznek, — az községet evvel kezdik ijegetni — az megholt császárnak sem adtak volna nagyobb adót, ki athname-levelet is adott volt, többet sem kért rajtatok. Azért ha most feljebbitnének az adót, az egész község eloszol és tetüled elidegeneszik. Ezt mi így értettük leveledből.

Ez dolog felől az hatalmas császár parancsolatját neked küldtük. Mikoron ez császárnak atyját (Szelimet) székibe illették, akkoron király fia (János Zsigmond) élt. Az ő atyja (értsd: Szelimé) sultán Solimán minemő athnamét adott volt őnekie, abba holtáig ő is tartotta meg őtet. De király fia halála után császárra szállt az ország; és minthogy téged a község kívánt, kinek te hasznos lehetsz, úgy adták teneked az vajdaságot. Az minemő adót szokott volt beszolgáltatni király fia, te is azonnal megadtad. Az más császár megholt, és most az ő fia (Murad) ül székibe, ő parancsolt mindeneknek, mind vajdáknak és egyebeknek, kik adót adnak nekie, hogy feljebb issék az adót. Ők immáran meghozták. Teneked is azt parancsolja, hogy az erdélyi adót ötezer arannyal megjobbitsad és beküldjed. Az athname-levelben nem irtanak, hogy többet ne adj, hanem hogy úgy birj az országgal, mint az István királ (tudjuk, hogy János Zsigmondot a törökök Istvánnak nevezték). Erdélyország gazdag ország, ha többet adsz ötezer vagy tízezerrel, avval az ország el nem szegényeszik. Az ötezer forintot ha elosztanák az községre, öt emberre egy oszpora nem jutna. Azért az község tereád nem haragszik, ha megjobbitod ötezerrel az adót. Ilyen kevés dologért neked nem kellett volna parancsolatot várnod. Mert ilyen kicsin dologért az község tetüled számot nem veszen. Ha kedig az községtől akarod eltitkolni, gyűjts ottan öszve egynehányat az főurakba, övelek végezz erről, küldjétek be. Mert ha az országot mi el akarnánk foglalni, avagy több aranyat kívánánk, nem Békesnek adtuk volna-e, ki harmincezer aranyat ígért vala? Mikoron Temesvárat megvöttük, akkoron sebesiek és lugasiak községgel hozzánk jövének, köneregvén mondának:

minket rabbá ne tegyetek; az mint annakelőtte tizenkétezer aranyat most is megadjuk. Sultán Murat is levelet adott volt nekik, a hogy még hozzá hallgatnak; őket meg nem rabolják. Mivelhogy sultán Murát önekik olyan levelet adott volt, és azt az levelet megmutatták, mi őket akkoron nem bántottuk; ha akartuk volna, akkoron őket megvöttük volna. Ha az németnek szavát megfogadjátok avagy másét, azok minekünk régtől fogva ellenségink. Tudjátok kedig, hogy az ellenség ellenségének javát nem kívánja. Azért az kik ilyen szókat szólnak, avagy község avagy egyéb ember légyen, azokat megbüntessed. Mert olyan kevés dolgot az Portára szemérem írni. Mikoron az mi levelünk oda jut, afféléknek szavokat ne higyj (sic), sőt az községet is, ha olyat szól, megölesd az császár parancsolatja szerint. Az több vajdák, az kiknek parancsoltuk, hogy az adót megtöbbitsek, adójokat behozták. Ha az császár parancsolatja szerint be nem külded, tehát az mit felőled Békes szólott, igaz léssen. Az több vajdák is, kik beküldték adójokat, ha te nem külded meg, mást gondolnak. Moldvaországot, tudod, taval mint rablották volt meg, honnat harmincezer rabot vitenek el, az többit szablya emésztette, marhájokba zsákmánt töttenek: mindazáltal moldvai vajda ötezer arannyal megtöbbitette az adót. Ha valamit az község szól erről tenedek, megmondhatod nekik, mit cselekedtek, az több vajdák; ha pedig az bolondok azt mondják: ne adjuk, — ottan titkon temagad küldd meg, és azokat, az kik az hatalmas császár parancsolatjának ellent tartnak, azokat megölesd minden móddal. Isten tartson meg“*).

Mit volt tenni? Báthori István szót fogadott, s még azon őszszel megküldte adóul a tizenöt ezer aranyat. Murad szultán pedig 1575. december 17-kén őt ekképen nyugtatványozta:

*) Az egykoru hivatalos fordítás minutájából.

„Elődeink és atyáink, a török császárok szokásához képest, hozzád adott levelem által megparancsoltam neked, hogy Erdélyországunk esztendőnkinti adaját ötezer arannyal öregbítsed. Te parancsolatomnak engedelmeskedve, öregbítetted és tárházamba beküldted. Ujból parancsoljuk ezen levelünk által, hogy szabott időben ezentul is esztendőről esztendőre beküldjed az adót. El ne késsél vele; magasságos portánk iránt való hűséged kívánja, hogy ebben szorgalmatoskodjál. És ha valami keresztyén országból hírt hallasz, melyet nekünk is szükséges tudnunk, akkor hűségedhez képest, a mint tudniillik le vagy kötelezve magasságos portánknak, el ne mulaszd azt velünk közleni, minél hamarabb lehet. Tudd meg, ez az én parancsolatom“ *)

Szófogadásának jutalmát következő athnamében vette Báthori:

„Én ki vagyok ez világon császárok császára, uraknak ura, fehér és fekete tengernek, Görögországnak, Anatóliának, Ezrom, Diarbekis, Mizir, Halep és Bagdaad és Saam és Aden és Jemen és Gyurgistan nevű országoknak és Szerecsenországnak, Destikepcsak és Gyezair és Basra és Vani és Kurtországnak, Cziprusnak és Tunisnak és Halkuluatnak és Gyezair Alep és ezekhez hasonló országoknak az Isten segítségivel és Szent Mehmet profétának segítségivel császára és ura, én zultan Murat-han, zultan Zelim-han fia stb.

Az Erdélyországnak vajdája Báthori István mind az több erdélyi urakkal, tanácsokkal öszve, kik az Krisztus vallásán vadnak, az én fínyes portámra emberek által leveleket küldöttek, hogy az én atyám, az bódog emlekezetű zultan Zelim, kinek

*) Deák fordítása Gerlach Istvánnak, olvasóim előtt már ismeretes naplójában (Tagebuch der an die ottomanische Pforte abgefertigten und durch David Ungnad vollbrachter Gesandtschaft, Frankfurt, 1674), a 145-ik lapon; egykoru hivatalos magyar fordítása még nem kerülvén kezembe, ama deákhoz kellett folyamodnom.

Isten irgalmas legyen, annak ideibe mikipen Erdélyországnak falui, városi, tartományi, vármegyéi, várai békeségbe voltak és innét bantása nem volt; és mikipen az megholt István király*) birta, ez mostani vajda is olyan módon bírja; és ha az vajdának halála törtinnék vagy őmaga fiai vagy atyjafiai között, ki arra méltó volna és kit az ország szeretne, országul választván, az én hatalmas és fényes portámra az ű hűsigekek szerint hurré adnák, és az vajdaság megerősitetnék.

Azért fogadtam, hogy amiképen István királnak adva volt az athname-levél, azonképen adtam Báthori Istvánnak és mind azoknak, kik utána Erdélyországba az vajdaságra választatnak, hogy Erdélt úgy bírják, a mint István király birta, azaz: Buda és Tömösvár tartománit a minemü határral eddig ide be birták a Halul beg registroma szerint, azonképen most is és ezután is ide bírják. Az Halul beg registroma kivöl pedig a mi vagyon, a vajda bírja; és ha mikor az budai, tömösvári birodalom ujonnan megrótatik és számláltatik, az elébbi mód szerint ró-tassék; és a mikipen birta István király ezután is azonképen bírják az utána valók, de úgy, hogy éntülem kövessék az ű vajdaságoknak erősítését, kit én nekik akkoron megadok. De az közsigeet törvínibe tartsa; várakat, erőssigeeket és az országot ellenségtül oltalmazza, erősen vigyázzon; ha valahonnat ellenség támadna, budai, tömösvári beglerbegeknek és az több végbeli begeknek, mi rabainknak mindjárt hurré tegye, és ha az szükség azt kívánja, személyek szerint avagy népküldéssel megsegílik; hogy az ellenségtül az birodalom megoltalmaztassék, elhallgatás ebbe ne legyen; az ellenségnek romlására legyenek; és minekelötte az segítsigeet kívánnák, az én népemnek élést szerezzenek; szoros és erős utakat és hidakat, hol nem mehetnének, megcsináltassanak; az urak és az erdélyi vajda úgy híják az én népemet és oly gondot viseljenek, hogy az én népem meg

*) János Zsigmondot érti.

ne fogyatkozzék. Viszontag, ha az én népeim, beglerbegim szükölködnek az erdélyi vajda segítsége nélkül, mind éléssel, mindennel nekik segítséggel legyen: és ha az szükség azt kívánja, vagy szemilye szerint vagy népe által segítséggel legyenek, mind álgyu-szerszámmal, mindennel ők is segítséggel legyenek; az míg az én finyes portámnak hivsiggel lesznek, az én begeimtül, beglerbegeimtül és egyéb rendbeli szolgálaitul senkinek bántása nem leszen, sem az ű birodalmuknak.

Ennekelőtte ünékik ilyen finyes athnamét adtanak. — Miért pedig, hogy éntülem esmét athname-levelet kevánnak, és Erdélyország olyan birodalmom nekem mint egyéb birodalmim: az minemü oltalommal vagyok egyéb országimnak, azonképen ezeknek is leszek, kik olyan adó-adó jobbágim; azt kevánom, hogy ezek is olyan csendességgel és békességgel megmaradjanak. Miképen az én Istenben nyugó atyám adta volt az athnámét, azonképen én is ujonnan adtam és erősittem. Így, hogy ha ezen hivségvel ez erdélyi vajda, és az urak azon szolgálatba megmaradnak és különben nem cselekesznek, innet is az ű birodalmoknak és országoknak soha semmi bántások nem leszen. Az szokott adót minden esztendőn idein beküldjétek. A mimódon István király birta, ez is birja; mint az én atyám adta az finyes athnamét és fogadásokat tött volt, azonképen én is fogadom, hogy Halul beg irásának kivöle szabadon birja. Az én parancsolatom és athnamémnek kivöle semmi ne legyen. Ez athname-levélnek minden meghigyjen. Konstantinápolyba költ *).

*) Az egykoru hivatalos fordítás egyik példányából, melyen e jegyzés olvasható: „Interpretatio litterarum athname posteriorum, a caesare Amurate III. Amhat chiaus attulit 5. Februarii 1576.“

Nyomatott Manz Frigyesnél Bécsben.

Faint, illegible markings, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

1900
RECORDED
INDEXED

3 2044 018 936 617

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

CANCELLED

W. W. R.
MAR FEB 29 8 1994
SERVISE

F.C.I. BOOK SERVICE
4, HOLLAND RD.,
LONDON W.14

